

โรงทหาร : ปราบกฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามบริบททางการเมือง สังคม
วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม แบบ 1.1 ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

โรงทหาร : ปราบกฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามบริบททาง
การเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย

โดย
นาวาอากาศโทพรเทพ อินพานิช

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม แบบ 1.1 ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

BARRACKS: PHENOMENA OF POWER AND ARCHITECTURAL INFLUENCE IN THE
POLITICAL SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT OF THE ERA

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy (Architecture)
Department of Architecture
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2020
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

สถาปัตยกรรมเครื่องคอนกรีต หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หันกลับมานิยมรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ
จารีตประเพณีที่ เรียกว่ารูปแบบนีโอ-ไทยประยุกต์ ยุคสงครามเย็นมีการเปลี่ยนแปลงสู่สากล
(Internationalization) อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากกองทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย
สถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture) เพื่อวัตถุประสงค์ทางการทหารโดยเฉพาะ 3)
ยุคสารสนเทศ เป็นสถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture) ตอบสนอง
ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ นวัตกรรมการก่อสร้าง ระบบการขนส่ง สิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติ
วิกฤตพลังงาน และการเผชิญภัยคุกคามรูปแบบใหม่ เช่น การก่อการร้าย เป็นต้น

61054901 : Major (Architecture)

Keyword : Barrack, Phenomena of Power, Architectural Influences, Political, Social and Cultural Context of the Era

WING COMMANDER PHONTHEP INPANICH : BARRACKS: PHENOMENA OF POWER AND ARCHITECTURAL INFLUENCE IN THE POLITICAL SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT OF THE ERA THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR DR. TONKAO PANIN

Barracks: A Phenomena of Power and Architecture with Influences of Political, Social and Cultural Context of Era explored theories, principles and factors affecting design concepts of key military barracks, characteristics of Central and provincial military barracks in each era as well as architecture of strategic military barracks with unique architectural elements. The study explored the following periods: 1.) the agricultural era starting from pre-Sukhothai Empire, to Sukhothai Kingdom, Ayudhya Kingdom, Thonburi Kingdom and early Rattanakosin, 2.) the industrial period starting from the reign of King Chulalongkorn to the 1932 Siamese Revolution period and the Cold War, and 3.) the information age of the post-Cold War period to present.

Results of the study illustrated the design concepts of each era with unique characteristic accordingly. 1.) The agriculture era is a period of Folk architecture and Vernacular architecture. Starting in the 6th Buddhist century, there were communities resettled with some port cities or river basin communities. During the 15th-18th Buddhist century, the Khmer-influenced Hindu and Buddhism played significant roles over the design concepts and this continued to the Sukhothai period as reflecting in a town plan of a squared shape with three layers of protective dikes and canals as well as forts at the city gates on all four directions. During the 19th Buddhist century, the art and architecture showed an integration of Khmer and new religion with influences of a foreign architecture illustrating during King Narai period of fortresses built according to European design. Subsequently, Thonburi architectural style remained similar to the art of the Ayutthaya period whilst the early Rattanakosin period shows a strategic city plan following military tactical formation in accordance with the Phichaisongkram textbook. 2.) For the industrial age, the barracks featured Monumental architecture and Useful architecture despite an illustration of classic architecture of Palladio architects

reflected true utilities and served as a symbolic expression of power. The 1932 Siamese Revolution era showed a decline of classical architecture nonetheless the growth of fascist architectural style as well as modern or concrete Architecture. After World War II, the concept resumed the traditional architectural style called neo-Thai style. The Cold War illustrated an international architectural influences from the United States military bases in Thailand reflecting a concept of Useful architecture for military purposes in particular. 3.) The information age: this period reflected a Useful architectural concept in responding to advancement in information technology, construction innovations, transportation systems, environment, disasters, energy crises, and new threats such as terrorism.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ ศาสตราจารย์ ดร.ต้นข้าว ปาณินท์ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรดี เกษมสุข ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อดิสร ศรีเสาวนันทน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมลศิริ ประจงสาร ตลอดจนขอขอบพระคุณคณาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์และคำแนะนำอันเป็นประโยชน์และมีคุณค่าต่อการศึกษา

ขอขอบพระคุณบุคลากร เจ้าหน้าที่ บัณฑิตวิทยาลัย ห้องสมุด และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการศึกษาเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณหอสมุดแห่งชาติ กรมยุทธโยธาทหารบก กรมช่างโยธาทหารเรือ กรมช่างโยธาทหารอากาศ สำนักยุทธโยธาทหาร ที่ได้กรุณาให้การสนับสนุนข้อมูลในการศึกษา

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการสถาปัตยกรรมในประเทศไทยตลอดจนสถาปัตยกรรมทางทหารและสถาปัตยกรรมเพื่อการป้องกันประเทศ รวมถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมการรักษาความปลอดภัยและต่อต้านภัยคุกคาม หากวิทยานิพนธ์นี้มีข้อบกพร่องผู้วิจัยขอกราบขออภัยและขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว

พรเทพ อินพานิช

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ.....	1
1.2 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	5
1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	6
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	6
1.5 ระเบียบวิธีศึกษา.....	6
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	40
บทที่ 3 การดำเนินการศึกษา.....	99
3.1 สถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย ยุคเกษตรกรรม.....	99
3.2 สถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย ยุคอุตสาหกรรม.....	147
3.2 สถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย ยุคสารสนเทศ.....	237
บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	241

4.1	ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคเกษตรกรรม.....	241
4.2	ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคอุตสาหกรรม.....	249
4.3	ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสารสนเทศ.....	263
บทที่ 5	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	265
5.1	สรุปผลการศึกษา.....	265
5.2	ข้อเสนอแนะ.....	270
	รายการอ้างอิง.....	271
	ประวัติผู้เขียน.....	281

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงรูปแบบของการแบ่งพลังอำนาจทางสังคมวิทยา	28
ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลมณฑลลาวเฉียง.....	172
ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลมณฑลลาวพวน.....	176
ตารางที่ 4 แสดงข้อมูลมณฑลลาวกาว.....	177
ตารางที่ 5 แสดงข้อมูลมณฑลเขมร	177
ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลมณฑลลาวกลาง (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลนครราชสีมา”)	178
ตารางที่ 7 แสดงข้อมูลมณฑลภูเก็ต.....	180
ตารางที่ 8 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลพิษณุโลก.....	180
ตารางที่ 9 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลปราจีน.....	184
ตารางที่ 10 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลราชบุรี.....	187
ตารางที่ 11 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครชัยศรี.....	188
ตารางที่ 12 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครสวรรค์.....	190
ตารางที่ 13 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลกรุงเก่า.....	192
ตารางที่ 14 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครศรีธรรมราช.....	193
ตารางที่ 15 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลชุมพร	193
ตารางที่ 16 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครไทรบุรี	194
ตารางที่ 17 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครเพชรบูรณ์.....	194
ตารางที่ 18 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครจันทบุรี.....	195
ตารางที่ 19 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครปัตตานี.....	195
ตารางที่ 20 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	242
ตารางที่ 21 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	244

ตารางที่ 22 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	248
ตารางที่ 23 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	259
ตารางที่ 24 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	261
ตารางที่ 25 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	263
ตารางที่ 26 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	264

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แสดงแผนที่อาณานิคมชาติตะวันตกช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25	4
ภาพที่ 2 แสดงแผนที่ดินแดนของไทยที่เสียให้อังกฤษ และฝรั่งเศสช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25.....	4
ภาพที่ 3 แสดงรูปภาพ Carl von Clausewitz (1780-1831)	31
ภาพที่ 4 แสดง Center of Gravity: COG 5 Rings Model ของ Warden	34
ภาพที่ 5 แผนที่โลกใน ค.ศ.500.....	41
ภาพที่ 6 แสดงแผนที่อาณาจักรโรมัน ค.ศ.117.....	43
ภาพที่ 7 กำแพงเมืองและหอรบโดยสถาปนิกวิทรูเวียส	46
ภาพที่ 8 ป้อมกำแพงเมืองและหอรบโดยสถาปนิกวิทรูเวียส	47
ภาพที่ 9 ผังเมืองป้อมปราการโดยสถาปนิกวิทรูเวียส	48
ภาพที่ 10 แสดงโครงสร้างการจัดกองทัพโรมัน.....	49
ภาพที่ 11 แสดงแผนผังการออกแบบค่ายทหารโรมัน Basic ideal plan of a Roman castrum..	50
ภาพที่ 12 แสดงแผนที่เครือข่ายป้อมปราการของกองทัพโรมัน และแนวกำแพงเฮเดรียนในประเทศ อังกฤษ.....	51
ภาพที่ 13 แสดงผังบริเวณป้อมเฮาส์สเตดส์ ของกองทัพโรมันบนแนวกำแพงเฮเดรียนตอนกลาง	51
ภาพที่ 14 แสดงหุ่นจำลองป้อมเฮาส์สเตดส์ ของกองทัพโรมันบนแนวกำแพงเฮเดรียน	52
ภาพที่ 15 เซบัสเตียน เลอ เพรสเตอะ เดอ โวบอง (1633-1707) หรือ มาร์ควิสแห่งโวบอง.....	58
ภาพที่ 16 แสดง Building 1 (1830) at the Naval Medical Clinic at Portsmouth Virginia... 63	
ภาพที่ 17 แสดง The Naval Home (1826) at Philadelphia Pennsylvania.....	63
ภาพที่ 18 แสดง The classical orders of columns.....	64
ภาพที่ 19 แสดง The Old Cadet Chapel (1836) at the U.S. Military.....	64
ภาพที่ 20 แสดงที่ตั้งของพระราชวังบั๊กกิงแฮม ในประเทศอังกฤษมีระยะห่างจากแม่น้ำ พันระยะยัง จากปืนใหญ่จากเรือรบ	68

ภาพที่ 21 แสดงภาพถ่ายทางอากาศเส้นทางระหว่างพระราชวังบั๊กกิงแฮมกับโรงพยาบาลเวลลิงตัน	69
ภาพที่ 22 แสดงรูปด้านหน้าโรงพยาบาลเวลลิงตัน.....	69
ภาพที่ 23 แสดงรูปด้านหน้าโรงพยาบาลเวลลิงตัน.....	70
ภาพที่ 24 แบบโรงพยาบาลเวลลิงตัน (Wellington Barracks) ที่ Nilagiri District	70
ภาพที่ 25 แบบโรงพยาบาลเวลลิงตัน (Wellington Barracks) ที่ Nilagiri District	71
ภาพที่ 26 โรงพยาบาลเวลลิงตัน ฮ่องกง	71
ภาพที่ 27 ข้อมูลวารสาร Gionale del Genio Militare Anno 1	72
ภาพที่ 28 ข้อมูลวารสาร Gionale del Genio Militare Anno 1	72
ภาพที่ 29 แสดงที่ตั้งของพระราชวังอิมพีเรียล ในประเทศญี่ปุ่น มีระยะห่างจากแม่น้ำประมาณ 2.69 กม. พันระยะห่างจากปืนใหญ่จากเรือรบในยุคสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19.....	73
ภาพที่ 30 แสดง Takebashi Barracks โรงพยาบาลด้านหน้าพระราชวังอิมพีเรียล ประเทศญี่ปุ่น.....	73
ภาพที่ 31 Takebashi Barracks โรงพยาบาลด้านหน้าพระราชวังอิมพีเรียล ประเทศญี่ปุ่น มีสัญลักษณ์ดอกเบญจมาศ ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำราชวงศ์ญี่ปุ่น	74
ภาพที่ 32 แสดง Naval Hospital (1866) at Washington D.C.....	75
ภาพที่ 33 แสดง The hospital (1890s) at Fort Hayes Ohio	75
ภาพที่ 34 แสดง Naval Hospital (1866) at Washington D.C.....	76
ภาพที่ 35 แสดงโรงพยาบาล camp in Louisiana สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา	76
ภาพที่ 36 แสดงโรงพยาบาล 2 กองร้อย Camp Nelson Kentucky สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา	77
ภาพที่ 37 แสดงโรงพยาบาล สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา	77
ภาพที่ 38 แสดงโรงพยาบาล สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา	78
ภาพที่ 39 แสดงโรงพยาบาล Jeffersonville Indiana สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา.....	78
ภาพที่ 40 แสดงโรงพยาบาลสหรัฐอเมริกา สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1	79
ภาพที่ 41 แสดงโรงพยาบาล Camp Jackson South Carolina สหรัฐอเมริกา สมัยสงครามโลก ครั้งที่ 1	80

ภาพที่ 42 แสดงโรงทหาร Camp Custer Michigan สหรัฐอเมริกา สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1	80
ภาพที่ 43 แสดงโรงทหาร 700-series (พ.ศ.2485) Fort Leonard Wood Missouri มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ มีหลังคาเหนือหน้าต่างทั้งสองชั้น	82
ภาพที่ 44 แสดงโรงทหาร 700-series (พ.ศ.2485) Fort Leonard Wood Missouri	83
ภาพที่ 45 แสดงโรงทหาร 800-series barracks (1942) at Fort McCoy Wisconsin.....	83
ภาพที่ 46 แสดงโรงทหารในยุคสงครามเกาหลี สร้างจากคอนกรีต เหล็ก นิยมเรียกว่าโรงทหาร Hammerhead เนื่องจากแปลนคล้ายรูปค้อน.....	85
ภาพที่ 47 แสดงโรงทหาร Fort Leonard Wood Missouri (พ.ศ.2503) ในช่วงสงครามเย็น นิยมเรียกว่าโรงทหาร “Rolling Pin”	85
ภาพที่ 48 แสดงโรงทหาร Fort Knox Kentucky illustrates (พ.ศ.2503) ในช่วงสงครามเย็น นิยมเรียกว่าโรงทหาร “Rolling Pin”	86
ภาพที่ 49 แสดงโรงทหาร Capehart-era quarters ที่ Fort Huachuca Arizona. (พ.ศ.2505) .	86
ภาพที่ 50 แสดงค่ายทหารที่ NAS JRB New Orleans Louisianaออกแบบโดยใช้เทคโนโลยี BIM. 92	
ภาพที่ 51 แสดงอาคารระบบ Modular ที่คำนึงถึงการประหยัดพลังงาน และความปลอดภัย Fort Bragg North Carolina (พ.ศ.2554).....	92
ภาพที่ 52 โรงทหารที่ฐานทัพอากาศ Buckley และ ฐานทัพอากาศ Vandenberg กองทัพอากาศสหรัฐอเมริกา	94
ภาพที่ 53 แสดงผังบริเวณ โรงทหาร กองทัพอากาศสหรัฐอเมริกา	94
ภาพที่ 54 แปลนพื้นที่หน่วยพักอาศัยของโรงทหารขนาด 4 เตียง สำหรับทหารประทวน ชั้นยศ E1 – E4	96
ภาพที่ 55 แปลนพื้นที่หน่วยพักอาศัย สำหรับทหารประทวนอาวุโส.....	97
ภาพที่ 56 แสดงแปลนพื้นที่โรงนอนทหารใหม่.....	98
ภาพที่ 57 แสดงโรงนอนนักเรียนทหารใน Kessler Air Force Base	98
ภาพที่ 58 แสดงแผนที่ขอบเขตอ่าวไทย ราว 5,000 ปีก่อน	101
ภาพที่ 59 แบบจำลองบ้านมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สร้างจากหลักฐานที่พบจากการขุดพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านหนองแซ่เส้า.....	104

ภาพที่ 60	แผนที่แสดงแนวชายฝั่งทะเลและที่ตั้งเมืองสมัยทวาราวดี	106
ภาพที่ 61	ผังเมืองโบราณศรีเทพ มีกำแพงเมืองคูน้ำล้อมรอบ	106
ภาพที่ 62	แผนผังเมืองมโหสถ มีกำแพงเมืองคูน้ำล้อมรอบ	107
ภาพที่ 63	แผนผังเมืองหริภุญชัย มีกำแพงเมืองคูน้ำล้อมรอบ.....	107
ภาพที่ 64	เมืองสิงห์ สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 17 ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม	108
ภาพที่ 65	แสดง ภาพจำลองกองทัพชาวเสียมกระเปียงปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา	109
ภาพที่ 66	แผนที่เมืองสุโขทัย	112
ภาพที่ 67	แผนที่เมืองศรีสัชชนาลัย	112
ภาพที่ 68	แสดงคูเมืองและแนวกำแพงเมืองศรีสัชชนาลัย	112
ภาพที่ 69	แสดงภาพเขียนชื่อ Iudea (อูยูธา) โดย ดาวิดและโยฮันเนส วังโบนส์ ชาวฮอลันดา พ.ศ. 2206.....	117
ภาพที่ 70	แสดงแผนที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2230 จากหอสมุดแห่งชาติเนเธอร์แลนด์	118
ภาพที่ 71	แสดงผังบริเวณป้อมบางกอก	124
ภาพที่ 72	แสดงผังการล้อมทหารฝรั่งเศสในป้อมบางกอก โดยทหารของพระเพทราชา เมื่อ พ.ศ. 2231.....	126
ภาพที่ 73	แสดงผังการล้อมทหารฝรั่งเศสในป้อมบางกอก โดยทหารของพระเพทราชา เมื่อ พ.ศ. 2231.....	126
ภาพที่ 74	แสดงแผนที่กรุงธนบุรี	128
ภาพที่ 75	บ้านชาวไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง).....	129
ภาพที่ 76	แสดงแผนที่ป้อมแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนใต้ของกรุงเทพ	135
ภาพที่ 77	แผนผัง ค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี.....	136
ภาพที่ 78	ประตูค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี.....	136
ภาพที่ 79	แนวกำแพงค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี	136
ภาพที่ 80	แสดงการขุดคลองคลองผดุงกรุงเกษม.....	138
ภาพที่ 81	แสดงแผนที่ป้อมรอบเกาะรัตนโกสินทร์	138

ภาพที่ 82 แสดงป้อมมหากาฬ บริเวณรอบเกาะรัตนโกสินทร์.....	139
ภาพที่ 83 พระราชวังสราญรมย์.....	143
ภาพที่ 84 แสดงแสดงตำแหน่งที่ตั้งโรงทหารในพระบรมมหาราชวัง ในรัชกาลที่ 5.....	146
ภาพที่ 85 แสดงแผนผังพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	147
ภาพที่ 86 แสดงบริเวณที่ตั้งโรงทหารในสมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐาน	147
ภาพที่ 87 แสดงโรงทหารหน้าในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ	148
ภาพที่ 88 แสดงผังพื้นที่ 1 โรงทหารหน้า(Jungsiriarrak, 2010, p. 170).....	148
ภาพที่ 89 แสดงผังพื้นที่ 2 โรงทหารหน้า (Jungsiriarrak, 2010, p. 170).....	148
ภาพที่ 90 แสดงผังพื้นที่ 3 โรงทหารหน้า (Jungsiriarrak, 2010, p. 170).....	149
ภาพที่ 91 แสดงโรงทหารหน้า ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.....	149
ภาพที่ 92 แสดงโรงทหารหน้า.....	151
ภาพที่ 93 โรงทหารหน้า.....	152
ภาพที่ 94 แสดงระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	154
ภาพที่ 95 แสดงรูปด้านหน้าของโรงเรียนทหารสราญรมย์ (Jungsiriarrak, 2010, p. 170).....	154
ภาพที่ 96 แสดงรูปโรงเรียนทหารสราญรมย์ที่ได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากโรงทหารหน้า..	155
ภาพที่ 97 แสดงที่ว่าการโรงเรียนนายร้อยประถม (ติดกับพระราชวังสราญรมย์)	155
ภาพที่ 98 แสดงโรงเรียนนายร้อยประถม	155
ภาพที่ 99 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม	156
ภาพที่ 100 แสดงรูปด้านหน้าโรงเรียนนายร้อยมัธยม (Jungsiriarrak, 2010, p. 170).....	156
ภาพที่ 101 แสดงผังพื้นที่โรงเรียนนายร้อยมัธยม (Jungsiriarrak, 2010, p. 170).....	156
ภาพที่ 102 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม	157
ภาพที่ 103 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม	157
ภาพที่ 104 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม	157

ภาพที่ 105 โรงทหารในกรุงเทพฯ เคยใช้เป็นโรงนอนนักเรียนนายร้อย ปัจจุบันเป็นสำนักงานเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี	158
ภาพที่ 106 แสดงที่ว่าการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก (ในพระบรมมหาราชวัง).....	161
ภาพที่ 107 แสดงที่ว่าการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก (ในพระบรมมหาราชวัง).....	161
ภาพที่ 108 แสดงโรงทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์ (ในพระบรมมหาราชวัง)	162
ภาพที่ 109 แสดงโรงทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (สวนดุสิต).....	162
ภาพที่ 110 แสดงโรงทหารในกรุงเทพฯ	162
ภาพที่ 111 แสดงโรงทหารในกรุงเทพฯ	163
ภาพที่ 112 แสดงที่ว่าการกรมแพทย์ทหารบก (กรุงเทพฯ) โรงพยาบาลคลองหลอด ถนนเจ้าฟ้าอิสรา	163
ภาพที่ 113 ทหารช่างรถไฟ วางรางรถไฟท่าช้าง จ.นครราชสีมา ระหว่างทางรถไฟสายอุบลราชธานี	166
ภาพที่ 114 แสดงที่อยู่ของเจ้าเมืองสกลนคร ใช้ในการต้อนรับสมเด็จพระยามะกุฎราชกุมารใน คราวเสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร.....	168
ภาพที่ 115 แสดงที่พักสมเด็จพระยามะกุฎราชกุมารในคราวเสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร	169
ภาพที่ 116 แสดงที่พักสมเด็จพระยามะกุฎราชกุมารในคราวเสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร.....	169
ภาพที่ 117 แสดงที่พักสมเด็จพระยามะกุฎราชกุมารในคราวเสด็จตรวจราชการมณฑล ร้อยเอ็ด.....	169
ภาพที่ 118 แสดงที่ว่าการอำเภอพิมาย ประดับประดาตกแต่งด้วยธงชาติเพื่อเตรียมรับ การตรวจ เยี่ยม	170
ภาพที่ 119 แสดงราษฎรต้อนรับสมเด็จพระยามะกุฎราชกุมารในคราวเสด็จตรวจราชการ มณฑลพายัพ เมื่อ พ.ศ.2441.....	170
ภาพที่ 120 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองเชียงใหม่.....	172
ภาพที่ 121 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	173
ภาพที่ 122 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	173

ภาพที่ 123 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	173
ภาพที่ 124 แสดงอาคารใน กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	174
ภาพที่ 125 แสดงโรงทหารปืนใหญ่ กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	174
ภาพที่ 126 แสดงโรงทหารปืนใหญ่ กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	174
ภาพที่ 127 แสดงโรงทหารสัมภาระ กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	175
ภาพที่ 128 แสดงเรือนนายทหาร กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	175
ภาพที่ 129 แสดงลำน้ำปิงหน้าโรงทหาร กองพลที่ 8 เชียงใหม่.....	175
ภาพที่ 130 แผนที่บริเวณ อ.เมืองอุตรธานี.....	176
ภาพที่ 131 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองนครราชสีมา.....	178
ภาพที่ 132 แสดงโรงทหาร กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา.....	178
ภาพที่ 133 แสดงโรงทหาร กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา.....	179
ภาพที่ 134 แสดงโรงทหาร โรงพลตระเวน มณฑลนครราชสีมา.....	179
ภาพที่ 135 แสดงโรงทหาร โรงพลตระเวน มณฑลนครราชสีมา.....	179
ภาพที่ 136 แสดงคลังกระสุนกับโรงทหารปืนใหญ่ที่ 3 จ.สระบุรี.....	180
ภาพที่ 137 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองพิษณุโลก.....	181
ภาพที่ 138 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก.....	181
ภาพที่ 139 แสดงโรงทหารราบที่ 7 มณฑลพิษณุโลก.....	182
ภาพที่ 140 แสดงโรงทหารปืนใหญ่ที่ 7 มณฑลพิษณุโลก.....	182
ภาพที่ 141 แสดงโรงเรียนนายสิบ กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก.....	182
ภาพที่ 142 แสดงคลังกระสุน กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก.....	183
ภาพที่ 143 แสดงเรือนผู้บัญชาการ กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก.....	183
ภาพที่ 144 แสดงเรือนนายทหาร กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก.....	183
ภาพที่ 145 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองฉะเชิงเทรา.....	184
ภาพที่ 146 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 9 มณฑลปราจีนบุรี.....	184

ภาพที่ 147 แสดงโรงทหารในเมืองฉะเชิงเทรา (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน)	185
ภาพที่ 148 แสดงโรงทหารในเมืองฉะเชิงเทรา (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน)	185
ภาพที่ 149 แสดงพิพิธภัณฑ์ทหารค่ายจักรพงษ์ในเมืองปราจีน (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน)	185
ภาพที่ 150 แสดงอาคารสมัยรัชกาลที่ 5 ค่ายจักรพงษ์ เมืองปราจีน (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน) ..	186
ภาพที่ 151 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองปราจีนบุรี	186
ภาพที่ 152 แสดง แผนที่บริเวณกรมทหารบกรบที่ 19 แสดงบริเวณจะขอสร้างโรงเรียน	186
ภาพที่ 153 แสดง แพลนโรงเรียนสตรีที่จะขอใช้ที่ว่าการกรมกับโรงทหาร จัดตั้งเป็นโรงเรียนสตรี ประจำจังหวัดปราจีนบุรี (พ.ศ.2475).....	187
ภาพที่ 154 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองนครปฐม	188
ภาพที่ 155 แสดงภาพถ่ายทางอากาศโรงทหาร สนามบินต้นสำโรง นครไชยศรี	188
ภาพที่ 156 แสดงแบบแปลนสนามบินต้นสำโรง เมืองนครชัยศรี	189
ภาพที่ 157 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 2 นครไชยศรี	189
ภาพที่ 158 แสดงโรงทหารรบที่ 12 กองพลที่ 2 นครไชยศรี	189
ภาพที่ 159 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองนครสวรรค์	190
ภาพที่ 160 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการกองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์	191
ภาพที่ 161 แสดงโรงทหาร กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์	191
ภาพที่ 162 แสดงสโมสรทหารบก กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์	191
ภาพที่ 163 แสดงคลังอาวุธ กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์	192
ภาพที่ 164 แสดงคลังกระสุน กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์	192
ภาพที่ 165 แสดงภาพถ่ายทางอากาศโรงทหาร กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา	197
ภาพที่ 166 แสดงภาพถ่ายทางอากาศโรงทหาร กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา	197
ภาพที่ 167 ที่อยู่นักเรียนนายดาบแพทย์ จุฬาลงกรณ์ พ.ศ.2461 ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรม ตะวันตก	201
ภาพที่ 168 แสดงหน่วยทหารและฐานทัพของกองทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย สมัยสงคราม เวียดนาม	220

ภาพที่ 169 แสดงฐานบันไดที่อุตะเกา.....	221
ภาพที่ 170 แสดงฐานบันไดที่อุบลราชธานี สมัยสงครามเวียดนาม.....	221
ภาพที่ 171 แสดงฐานบันไดที่อุบลราชธานี สมัยสงครามเวียดนาม.....	221
ภาพที่ 172 แสดงฐานบันไดที่อุตรธานี สมัยสงครามเวียดนาม.....	222
ภาพที่ 173 โรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม	222
ภาพที่ 174 โรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม	222
ภาพที่ 175 โรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม	223
ภาพที่ 176 แบบแปลนโรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม	223
ภาพที่ 177 รูปด้านโรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม	223
ภาพที่ 178 แบบโรงทหารที่ออกแบบโดยสถาปนิกไทย ช่วง พ.ศ.2515.....	228
ภาพที่ 179 แบบโรงทหารที่ออกแบบโดยสถาปนิกไทย	229
ภาพที่ 180 แปลนพื้น โรงทหารขนาด 90 คน.....	234
ภาพที่ 181 รูปด้าน โรงทหารขนาด 90 คน.....	235
ภาพที่ 182 แปลนพื้น โรงทหารขนาด 120 คน.....	235
ภาพที่ 183 รูปด้าน โรงทหารขนาด 120 คน	236
ภาพที่ 184 แปลนพื้น โรงทหารขนาด 150 คน ที่มา กรมยุทธโยธาทหารบก.....	236
ภาพที่ 185 รูปด้าน โรงทหารขนาด 150 คน ที่มา กรมยุทธโยธาทหารบก.....	237
ภาพที่ 186 ภายในโรงทหาร.....	237
ภาพที่ 187 แสดงตำแหน่งโรงทหารหน้า.....	251
ภาพที่ 188 แสดงผังพื้นโรงทหารหน้า แนวเส้นประด้านบนคือแนวตั้งฉากของตัวอาคาร	253
ภาพที่ 189 รูปด้านหน้าของโรงทหารหน้ากับตำรา 4 Books of Architecture ของ Andrea Palladio	253
ภาพที่ 190 แสดงอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมของโรงทหารหน้าต่อบริบทโดยรอบ	254
ภาพที่ 191 ความเชื่อมโยงของสถาปัตยกรรมที่แสดงออกพลังอำนาจแห่งชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 ..	258

ภาพที่ 192 พื้นที่มณฑลปราจีน ประกอบด้วยกลุ่มอาคารที่แสดงออกถึงพลังอำนาจแห่งชาติ ได้แก่ ศาลาว่าการมณฑล ศาล โรงทหาร ย่านการค้า และสถานีรถไฟ.....258

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

การทหารของไทยมีกำเนิดและวิวัฒนาการคู่กับชาติไทยตลอดมาทุกยุคทุกสมัย นับตั้งแต่ชนเผ่าไทยได้รวมกลุ่มกันก่อตั้งเป็นแว่นแคว้น หรือนครรัฐ อยู่ในดินแดนแหลมทอง จนกระทั่งได้มีการก่อตั้งอาณาจักรไทย และมีการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งเมืองหลวงมาหลายยุคหลายสมัย การทหารของไทยได้รับการพัฒนาปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับบริบททางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย ทั้งทางด้านการควบคุมบังคับบัญชา การเตรียมกำลังพล การจัดหน่วยทหาร ยุทธวิธีและการฝึกหัดทหาร ตลอดจนการจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อการป้องกันประเทศ¹ รวมถึงโรงทหารที่มีบทบาทในการตอบสนองภารกิจทางทหารต่อเนื่องมาโดยลำดับตั้งแต่ยุคก่อนอาณาจักรสุโขทัย จนถึงกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์

ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ภัยคุกคามและปัญหาด้านความมั่นคงของประเทศต่าง ๆ ในโลก คือการแพร่ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมจากประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่อาศัยความได้เปรียบจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยการใช้การทูตแบบเรือปืน (Gunboat Diplomacy)² เครื่องมือทางการทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ ในยุคอุตสาหกรรม³ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ทหารใหม่ในยุคนี้แสวงหาเมืองขึ้นในหลายภูมิภาค ส่งผลให้ประเทศต่าง ๆ ที่ใช้เครื่องมือทางการทหารในยุคเกษตรกรรม⁴ ไม่สามารถต้านทานพลังอำนาจทางทหารของชาติตะวันตกได้⁵ ประเทศมหาอำนาจที่มีบทบาทโดดเด่น ได้แก่ ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ โปรตุเกส และสหรัฐอเมริกาที่แผ่ขยายอำนาจเข้ามาส่งผลให้หลายประเทศต้องตกเป็นประเทศราชหรือที่เรียกว่าอาณานิคม⁶ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคเอเชีย ประเทศเพื่อนบ้านของไทยเช่น พม่า เวียดนาม ลาว

¹ จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์, พันเอก หญิง. กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2 .พ.ศ.2548

² นกวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ หมายเลข 679, นาวิกานุสัถยสาร คลังปัญญาพัฒนาผู้นำ. กรมยุทธศึกษาทหารเรือ หน้า 94

³ Robert J. Bunker. The Waves of Warfare, The Tofflerian Paradox. Military Review. May-June 1995 หน้า 100

⁴ เรื่องเดียวกัน

⁵ Owen E. Jenson, Col. Owen E. Jenson, Col. INFORMATION WARFARE: PRINCIPLES OF THIRD - WAVE WAR.

Published Aerospace

Power Journal - Winter 1994 DISTRIBUTION A:Approved for public release; distribution is unlimited.

<http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/airchronicles/jenson.htm>. (20 เมษายน 2563)

⁶ รักพงษ์ แซ่โจว, “ปัจจัยที่ช่วยให้ญี่ปุ่นไม่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกในช่วงศตวรรษที่ 19”

(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาญี่ปุ่นศึกษา คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ.2546).

กัมพูชา และมลายู ล้วนตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตกเหล่านั้นทั้งสิ้น ทั้งนี้ มหาอำนาจเหล่านั้นก็มีท่าทีคุกคามความมั่นคงของไทยอย่างต่อเนื่อง จากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศเช่นนี้ ถือว่าเป็นภัยคุกคามที่ร้ายแรงต่ออำนาจอธิปไตยและเอกราชของไทย ซึ่งหากไม่มีปรับปรุงการบริหารประเทศและกิจการทหารให้ทันสมัยขึ้นแล้ว ย่อมไม่อาจรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งสิ่งที่ไทยกำลังเผชิญเรียกว่า “ภัยคุกคามทางทหาร คือ ภัยที่เกิดจากการรุกรานด้วยกำลังทหารจากภายนอกประเทศ ซึ่งในอนาคตมีความเป็นไปได้ที่อาจจะเกิดจากความขัดแย้งระดับต่ำในลักษณะของสงครามจำกัด ซึ่งจะสามารถ พัฒนาไปสู่การใช้กำลังทหารขนาดใหญ่ได้ ถ้าหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงที”⁷ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายในอันเนื่องมาจากเหตุการณ์วิกฤติการณ์วังหน้าใน พ.ศ.2418 การเพิ่มมาตรการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงภายในจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูปกิจการทหารในสยามให้ทันสมัยตามแบบชาติมหาอำนาจทางทหารตะวันตกอย่างเร่งด่วน และทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “โรงทหารหน้า”⁸ เพื่อใช้เป็นสถานที่แสดงพระบรมเดชานุภาพจอมทัพไทยให้ปรากฏต่อสายตาชาวไทยและชาวต่างประเทศ และใช้เป็นสถานที่ทำการของกิจการทหาร และเป็นอาคารพระราชมรดกการทหารในการรักษาความมั่นคงแห่งชาติและราชบัลลังก์สืบไปในอนาคต ตลอดจนเพื่อใช้เป็นสถานที่ทำการของกรมทหารหน้า พร้อมทั้งยังทรงเสด็จพระราชดำเนินมาเปิดโรงทหารหน้า เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2427 ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมแก่ทหารไทยเป็นอย่างยิ่ง⁹ นับเป็นก้าวแรกของการปฏิรูปการทหารของไทยเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ “โรงทหารหน้า” จึงเป็นบ้านของทหารไทยหลังแรกของยุคปัจจุบัน¹⁰ และเป็นสถานที่อันเป็นการบ่งบอกถึงเกียรติภูมิของกระทรวงกลาโหมและทหารไทยทุกคน ถือได้ว่าเป็นการใช้สถาปัตยกรรมโรงทหารแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ถึงการทหารในยุคสมัยใหม่ของไทยที่ได้ก้าวผ่านการทหารยุคเกษตรกรรมในสมัยโบราณที่มีมาตั้งแต่ก่อนกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ไปสู่การทหารในยุคอุตสาหกรรมแบบชาติมหาอำนาจตะวันตกในขณะนั้น

⁷ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.) ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2554-2555 เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. http://www.thaindc.org/images/sub_1317847833/013%20Military.pdf

⁸ รวมสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 18

⁹ ชัยพฤกษ์ พูนสวัสดิ์, พลเอก, และคนอื่นๆ “รวมสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม.” ชาญ โคมลศิริณ, พลเอก, ประธานคณะกรรมการอำนวยการ (กรุงเทพฯ:สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, 2556), 11,

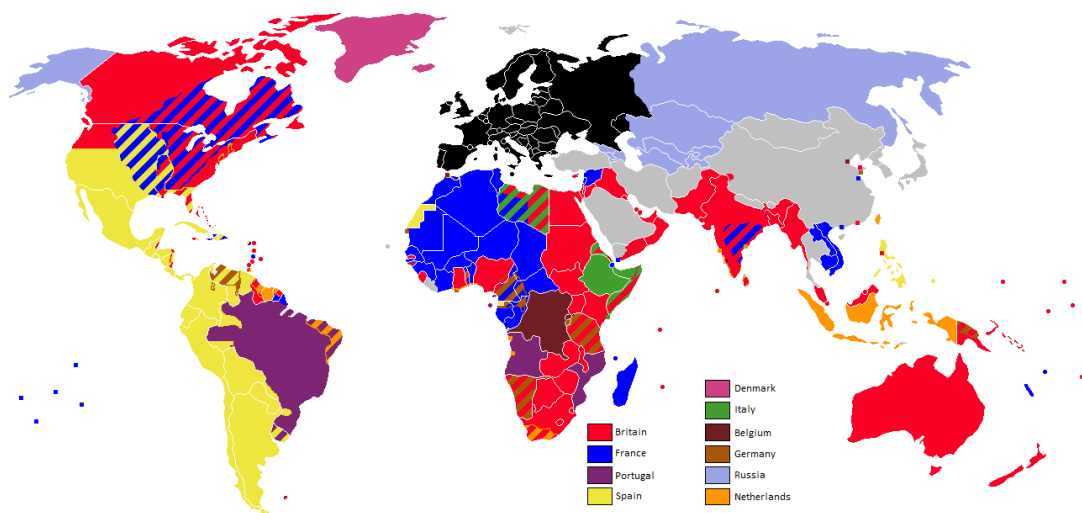
¹⁰ รวมสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 11

ผลกระทบจากการแพร่ขยายลัทธิจักรวรรดินิยม แม้จะทำให้ไทยต้องเสียดินแดนให้แก่ชาติตะวันตกหลายครั้ง แต่การปฏิรูปการทหารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถทำให้ไทยรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก “ตั้งแต่วิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ.2436) เริ่มเกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวทรงพยายามแก้ไขปัญหาว่างเติมที่ ทั้งโดยวิธีทางการทูต การทหาร และการแสวงหาความช่วยเหลือจากมหาอำนาจอื่นจนทรงพระประชวร และทรงคิดว่าอาจสวรรคต ยิ่งไปกว่านั้นการเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ซึ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสียพระราชหฤทัยอย่างสุดซึ่งจนถึงกับน้ำพระเนตรไหล ดังที่มหาเสวกเอกพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) ได้เล่าไว้ว่า “แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงหึกพระทัยได้ ทรงรับสั่งเป็นเชิงปรารภว่า การเสียเขตแดนแต่เพียงเล็กน้อยตามชายพระราชอาณาจักรซึ่งเราเองก็ทำนุบำรุงรักษาให้เจริญเต็มที่ไม่ได้นั้น ก็เปรียบเหมือนกับเสียปลายนิ้วของเราไป ยังไกลอยู่รักษาหัวใจกับตัวไว้ให้ดีกว่า”¹¹ และในความตอนหนึ่งจากสำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ เรือพระที่นั่งมหาจักรี ที่ 2/403 ลงวันที่ 10 เมษายน ร.ศ.112 ที่ว่า “...ฉันรู้ตัวชัดอยู่ว่า ถ้าความเป็นเอกราชของกรุงสยามได้สุดสิ้นไปเมื่อใด ชีวิตฉันก็คงจะสุดสิ้นไปเมื่อนั้น”¹² แสดงให้เห็นถึงพระราชปณิธานอันแน่วแน่ในการเร่งปฏิรูปชาติบ้านเมืองให้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ และนำพาประเทศชาติรอดพ้นจากภัยอันตราย นอกจากการปฏิรูปกองทัพให้ทันสมัยแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิรูปการปกครองจัดการบ้านเมืองให้เป็นระเบียบแบบแผนเรียบร้อย มีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล และมีการสร้างโรงทหารที่สำคัญเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่งตามจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทั้งในส่วนกลาง และในส่วนภูมิภาค ถือว่าเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่สถาปัตยกรรมโรงทหารได้แสดงบทบาทในการตอบสนองภารกิจทางการเมือง การทหาร สังคมและวัฒนธรรม การใช้สถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือในการป้องกันภัยคุกคาม แสดงออกถึงพลังอำนาจทางการเมืองและการทหารช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่น และสถาปนาความมั่นคงทั่วราชอาณาจักร ทำให้ประเทศชาติรอดพ้นจากวิกฤติการณ์สามารถดำรงความเป็นเอกราชและมีอธิปไตยตราบมาจนถึงปัจจุบัน

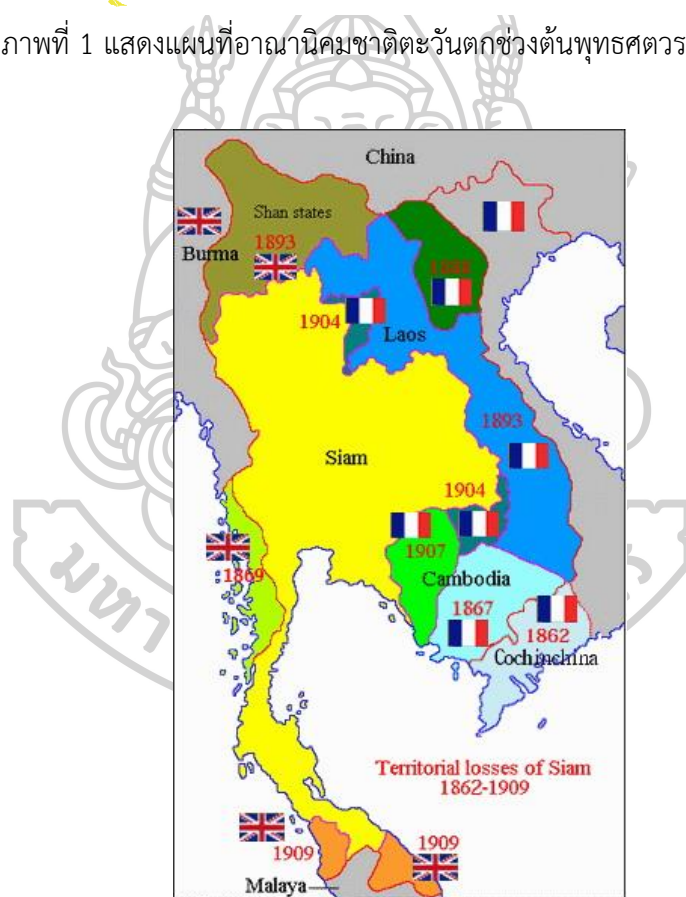
¹¹ สมบัติ อารังธวัจนต์. (2547). การเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 1762 - 2500. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมารธรรม, หน้า 283 - 284.

ที่มา: http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=วิกฤติการณ์_ร.ศ._112

¹² สงวน อันคง. พระที่นั่ง ประตุและป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

ภาพที่ 1 แสดงแผนที่อาณานิคมชาติตะวันตกช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25¹³

ภาพที่ 2 แสดงแผนที่ดินแดนของไทยที่เสียให้อังกฤษ และฝรั่งเศสช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25¹⁴

¹³ ที่มา:

https://www.reddit.com/r/MapPorn/duplicates/3dszz0/the_full_extent_of_the_european_empires_1357x6170c/

¹⁴ ที่มา : <https://mapsontheweb.zoom-maps.com/post/65319548318/thailand-controlled-large-parts-of-what-is-now>

การศึกษาโรงทหาร : ปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทฤษฎี หลักการ และปัจจัยที่มีผลต่อแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารที่สำคัญ ตลอดจนปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับโรงทหารในแต่ละยุคสมัย โดยการศึกษา ทั้งในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค โดยศึกษานี้ มีความมุ่งหมายในการศึกษาสถาปัตยกรรมโรงทหารที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมโรงทหารที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และเป็นสถาปัตยกรรมโรงทหารที่เป็นตัวแทนแห่งยุคสมัย ศึกษาการใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สร้างผลกระทบในการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ถึงพลังอำนาจ โดยดำเนินการศึกษาตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยของสงครามทั้ง 3 ยุค¹⁵ ได้แก่

- 1) ยุคเกษตรกรรม ได้แก่ ก่อนอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา อาณาจักรกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
- 2) ยุคอุตสาหกรรม ได้แก่ การปฏิรูปกองทัพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ถึงยุคสงครามเย็น
- 3) ยุคสารสนเทศ คือ ยุคหลังสงครามเย็นต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

1.2 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

โรงทหาร ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง สถาปัตยกรรมทางทหาร อาคาร หรือกลุ่มอาคารที่ทหารใช้อยู่อาศัย¹⁶ ใช้เก็บยุทโธปกรณ์ เป็นสถานที่ฝึก ศึกษา และเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติการทางทหาร¹⁷ เพื่อการป้องกันประเทศ

บทบาทของโรงทหาร เป็นสถานที่การแบ่งแยกสังคมทหารออกจากสังคมของพลเรือน โดยการจัดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน เพื่อความปลอดภัย เป็นระเบียบเรียบร้อย เสริมสร้างระเบียบวินัย สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ เสริมสร้างจิตวิญญาณความเป็นทหาร ภาษาอังกฤษใช้คำ Barracks มีความหมายใกล้เคียงกับ hut garrison camp base และ quarters แปลว่า โรงนอนทหาร หรือ ค่ายทหาร¹⁸

¹⁵ Alvin Toffler. War and Anti-war: Survival at the Dawn of the 21th Century (1993)

War and Anti-war: Making Sense of Today's Global Chaos (1995)

¹⁶ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/barracks>

¹⁷ Black, Jeremy, A Military Revolution?: Military Change and European Society, 1550-1800 (London, 1991)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Barracks>

¹⁸ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวาน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์ และคำย่อ ด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย พ.ศ.2552 ฉบับปรับปรุง และพิมพ์ครั้งที่ 2

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร
2. เพื่อศึกษาพลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อแนวความคิดในการออกแบบโรงทหาร
4. เพื่อสามารถวิเคราะห์และสามารถอภิปรายสรุปผลการศึกษาโรงทหาร : ปรากฏการณ์พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย

1.4 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้ไม่ทำการศึกษาข้อมูลที่เป็นความลับของทางราชการ ดำเนินการศึกษาเฉพาะข้อมูลสาธารณะที่สามารถเปิดเผยได้เท่านั้น

1.5 ระเบียบวิธีศึกษา

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลทางเอกสาร ตำรา วิทยานิพนธ์ บันทึก จดหมายเหตุ ภาพถ่าย แผนที่ แบบก่อสร้าง การสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมโรงทหารที่สำคัญ
2. ศึกษาทฤษฎี หลักการทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อแนวความคิดในการออกแบบโรงทหารตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรม
3. การลงพื้นที่สำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูล
4. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎี หลักการทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อแนวความคิดในการออกแบบโรงทหารตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรม
5. สรุปผลการวิเคราะห์ และอภิปรายสรุปผลการศึกษาโรงทหาร : ปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถสรุปผลการศึกษาปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร
2. สามารถสรุปผลการศึกษาพลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร
3. สามารถสรุปผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อแนวความคิดในการออกแบบโรงทหาร
4. สามารถสรุปผลการศึกษาโรงทหาร : ปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย

บทที่ 2 ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร มีความมุ่งหมายเพื่อการศึกษาทฤษฎี หลักการ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรม การใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเพื่อสร้างผลกระทบในการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับพลังอำนาจตามบริบททางการเมือง วัฒนธรรมและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อแนวความคิดในการออกแบบโรงทหาร และศึกษาความเป็นมาทางสถาปัตยกรรมโรงทหารที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ส่งเสริมพลังอำนาจ และเป็นสถาปัตยกรรมโรงทหารที่เป็นตัวแทนแห่งยุคสมัยตามบริบทสภาพแวดล้อมทางการเมือง วัฒนธรรม โดยพิจารณาตามกรอบแนวความคิดตามยุคสมัย เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา พัฒนาการ และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมโรงทหารที่สำคัญ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทฤษฎี หลักการที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.1 ปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร

ปรากฏการณ์วิทยา คือ ศาสตร์ที่ตั้งคำถาม และต้องการค้นหาคำตอบต่อการมีอยู่แห่งตัวตนเป็นศาสตร์แห่งความเป็น (Being)¹⁹ ปรากฏการณ์วิทยา Phenomenology²⁰ เป็นปรัชญา คือ กิจกรรมในการแสวงหาความจริง ตามรากศัพท์กรีกเดิมคือ ความรัก (Philos) และความรู้ (Sophia) หรือที่เราเข้าใจว่าความรักในความรู้ เมื่อกิจกรรมทางปรัชญา คือ การแสวงหาความจริง ย่อมสามารถถามต่อไปได้ว่าความจริงที่ปรัชญาค้นหาคือความจริงหากมองย้อนกลับไปปรัชญากรีกหรือปรัชญายุคกลาง เราจะพบว่าความจริงที่ปรัชญาค้นหา คือ ความจริงแบบองค์รวม หรือเป็นความรู้แบบองค์รวม (knowledge of the whole) กิจกรรมการหาความจริงของปรัชญายุคโบราณพยายามไปให้พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัสเพื่อเข้าถึงความจริงสูงสุด ความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของคน (Being)

¹⁹ ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์, รศ.ดร. จิตวิทยาสถาปัตยกรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2549. หน้า 238

²⁰ กลุ่มไทยทำปรัชญา. ปรากฏการณ์วิทยา Phenomenology. สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สนับสนุนโครงการ. อ้างอิงออนไลน์จาก <http://www.parst.or.th/philospedia/phenomenology.html> (18 เม.ย. 63)

และโลก (World) หรือพูดอีกนัยยะหนึ่งคือ ปรัชญาการณวิทยาเป็นแนวคิดหรือศาสตร์ที่สนใจ “การดำรงอยู่ของคน”²¹

ปรัชญาการณวิทยาคือแขนงการศึกษาที่เริ่มมีการพูดถึงในช่วงต้นศตวรรษที่ 18 โดยนักปรัชญาในสมัยนั้นอย่างเช่น Lambert Kant Harder Hegel Fichte เป็นต้น แต่ยังไม่มีความเด่นชัดมากนัก จนกระทั่ง ถูกหยิบยกมาอธิบายอีกครั้งเพื่อให้มีความชัดเจนมากขึ้นโดยนักปรัชญาอย่าง Edmund Husserl ที่พยายามอธิบายปรัชญาการณวิทยาผ่านการสร้างกระบวนการเพื่อรับรู้ถึงคุณสมบัติของสิ่งสิ่งนั้น (The Thing) ที่ปรากฏขึ้นภายในจิตสำนึก (Consciousness) และจิตไร้สำนึก (Unconscious) ในช่วงยุคสมัยเดียวกันการศึกษาปรัชญาการณวิทยาได้ถูกอธิบายผ่านการศึกษาของนักปรัชญาที่ทรงอิทธิพลอีกท่านหนึ่งคือ Martin Heidegger โดยหัวข้อหลักของ Heidegger คือ การอธิบายปรัชญาการณวิทยาผ่านสภาวะการดำรงอยู่ (Being) ซึ่งสภาวะการดำรงอยู่ที่ Heidegger อธิบายนั้นจะต้องมีการเชื่อมโยงกับถิ่นที่หรือสถานที่ (Place) การอธิบายที่อ้างอิงความเป็นสถานที่ในการบรรยายหัวข้อ Building Dwelling Thinking ต่อมาได้ถูกตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1951 ในหัวข้อบรรยายนี้ถือว่าได้สร้างแรงบันดาลใจและอิทธิพลต่อวงการสถาปัตยกรรมในเวลาต่อมา โดยหัวข้อการบรรยายนี้ องค์ความรู้หลักจะอธิบายถึงแก่นแท้ (Essential) และ สภาวะของการคงอยู่ (Existential) ที่ประกอบไปด้วย 4 ปัจจัยที่เกี่ยวเนื่องกันและกันคือ พื้นดิน (Earth) ท้องฟ้า (Sky) เทพ (Divinities) และ มนุษย์ (Mortals)²²

Christian Norberg-Schulz นักทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมได้ให้ข้อสังเกตของปรัชญาการณวิทยาที่มีความสำคัญในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อม ในงานเขียนทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม Genius Loci ได้อ้างอิงถึง ความเป็นแก่นแท้ของความเป็นถิ่นที่ (Place) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่องของสภาวะการดำรงอยู่ (Being) และ ความเป็นแก่นแท้ (Essential) สอดคล้องกับแนวคิดของ Heidegger ในหัวข้อ Building Dwelling Thinking ซึ่งเนื้อหาของ Genius Loci ได้ให้ความสำคัญของแก่นแท้ของความเป็นถิ่นที่ต้องประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ของเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identification) ตำแหน่งที่เหมาะสม (Orientation) สภาพแวดล้อม (Environment) สภาพโดยรอบ (Surrounding) ซึ่งเป็นเสมือนเครื่องมือที่ใช้ในการลงไปสำรวจ

²¹ สันต์ สุวจฉรณินันท์, ดร. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรัชญาการณวิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กุมภาพันธ์ 2554. หน้า 71

²² ต้นข้าว ปาณินท์. รศ.ดร. รชานนท์ มีเอี่ยม. ปรัชญาการณวิทยา : การสำรวจที่ว่างอาคารมน้ำท่าเตียน. วิทยานิพนธ์ปรัชญาการณวิทยา: การสำรวจที่ว่างของบาวา, หลักสูตร 658020474 สถาปัตยกรรม แบบ 1.1 ปรัชญาดุซงึบบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

(Observe) เพื่อตีความหรืออธิบายการดำรงอยู่ และแก่นแท้ของสถานที่ หรือเมืองต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบริบทที่แตกต่างกันไป²³

Juhani Pallasmaa สถาปนิกและนักทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมผู้ที่เชื่อว่าการออกแบบงานสถาปัตยกรรมต้องเริ่มต้นการวิเคราะห์พื้นฐานทางความรู้สึกของผู้ที่อยู่อาศัยภายในอาคารหลังนั้น ฉะนั้นการตีความปรากฏการณ์วิทยาของ Pallasmaa จึงเป็นเรื่องของแก่นแท้ของทักษะทางด้านมุมมองที่บริสุทธิ์ต่อสิ่งที่ปรากฏ เขาจึงได้รับอิทธิพลการศึกษาปรากฏการณ์วิทยาจาก Merleau-Ponty ที่เชื่อว่าการอธิบายปรากฏการณ์วิทยาต้องผ่านกระบวนการรับรู้จากร่างกาย ถึงแม้ว่าสายตาของมนุษย์เราจะเปรียบเสมือนการรับรู้แรกที่เชื่อมการมองเห็นกับที่ว่างหรือ สภาพแวดล้อมรอบ แต่ก็ไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่อยู่รอบตัวเราในความคิดของ Pallasmaa จึงให้ความสำคัญไปที่การรับรู้แก่นแท้ของปรากฏการณ์ผ่านประสาทสัมผัสรวม (Multisensory) การสร้างความเข้าใจปรากฏการณ์วิทยาผ่านการตั้งคำถามในการสร้างงานสถาปัตยกรรมจึงเน้นให้ความสำคัญต่อประสบการณ์ของผู้ที่เข้าไปอยู่ภายในที่ว่างนั้น เพื่อพิจารณาถึงแก่นแท้ของปรากฏการณ์ผ่านการรับรู้²⁴

ปรากฏการณ์วิทยาพยายามค้นหาความจริงแต่ความจริงที่ปรากฏการณ์วิทยาแสวงหาอยู่นั้นอยู่ใน “โลกที่ปรากฏต่อหน้า” (immanence) ปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) คือ สำนักทางปรัชญาที่เน้นการหาความจริงในปรากฏการณ์ (phenomena) คำว่าปรากฏการณ์เริ่มปรากฏครั้งแรกจากข้อคิดของนักปรัชญาคริสตอฟ ฟรีดริค โอททิงเงอร์ (Christoph Friedrich Oetinger 1702-1782) ผู้ให้ความหมายคำว่า “ปรากฏการณ์” ว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ในโลกที่เราเห็นได้ ต่อมาในศตวรรษที่ 18 นักปรัชญาโจฮันน์ ไฮน์ริช แลมเบิร์ต (Johann Heinrich Lambert 1728-1777) นิยามปรากฏการณ์ว่าเป็นการเคลื่อนย้ายความรู้มาสู่ประสบการณ์ นักปรัชญาหลังจากนั้นใช้คำนี้ในความหมายที่แตกต่างออกไปไม่ว่าจะเป็น ค้านต์ (Kant 1724-1804) เฮเกล (Hegel 1770-1831) ฟิทซ์ (Fichte 1762-1814) จนถึง เบรันทาโน (Brentano 1838-1917) ผู้

²³ ดันตันข้าว ปาณินท์. รศ.ดร. ราชานนท์ มีเอี่ยม. ปรากฏการณ์วิทยา : การสำรวจที่ว่างอาคารริมหน้าต่างเตียน. วิทยานิพนธ์ปรากฏการณ์วิทยา: การสำรวจที่ว่างของบาวา, หลักสูตร 658020474 สถาปัตยกรรม แบบ 1.1 ปรัชญาดุซงึบบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

²⁴ ดันตันข้าว ปาณินท์. รศ.ดร. ราชานนท์ มีเอี่ยม. ปรากฏการณ์วิทยา : การสำรวจที่ว่างอาคารริมหน้าต่างเตียน. วิทยานิพนธ์ปรากฏการณ์วิทยา: การสำรวจที่ว่างของบาวา, หลักสูตร 658020474 สถาปัตยกรรม แบบ 1.1 ปรัชญาดุซงึบบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

มีอิทธิพลอย่างสูงต่อผู้ก่อตั้งปรากฏการณ์วิทยาอย่าง เอ็ดมันด์ ฮูสเซิร์ล (Edmund Husserl 1895-1938)²⁵

ปรากฏการณ์วิทยาแนวการตีความ interpretive phenomenology นักปรัชญาที่เป็นผู้นำในแนวทางนี้คือ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger ค.ศ.1889-1976) ไฮเดกเกอร์ มุ่งทำความเข้าใจความหมายของภาวะที่เป็น (being) ของมนุษย์ซึ่งหมายถึงสภาพที่เป็นอยู่ของบุคคลหรือที่ในทางปรัชญาเรียกว่า อดิภาวะ (existence) ในทฤษฎีของไฮเดกเกอร์ ภาวะดังกล่าวนี้เป็นอัตวิสัย หมายความว่าสิ่งที่บุคคลจะมองว่าเขาเป็นอะไรและภาวะที่เขาเป็นมีความหมายอย่างไรขึ้นอยู่กับภูมิหลังของตัวเองและบริบทที่เขาดำรงอยู่ โดยนัยนี้ความหมายของปรากฏการณ์ หรือประสบการณ์ก็คือสิ่งที่บุคคลได้ประสบ สร้างขึ้นมาหรือที่เขาตีความเอาตามสภาพที่เขาเป็นอยู่ ไฮเดกเกอร์เชื่อว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ตีความหมาย (Human Are hermeneutic beings) มนุษย์มีความสามารถในการค้นหาความสำคัญ และความหมายในชีวิตของตนและสิ่งต่างๆ (Draucker 1999)²⁶

ปรากฏการณ์วิทยาแนวการตีความ ให้ความสำคัญกับบริบท (Context) ในการทำความเข้าใจของประสบการณ์ของมนุษย์ ปรากฏการณ์วิทยาแนวการตีความมุ่งทำความเข้าใจภาวะที่เป็นของมนุษย์ ซึ่งไม่สามารถแยกขาดจากบริบทได้ ตามความเห็นของไฮเดกเกอร์ภาวะที่เป็นของมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากบริบทที่เขาดำรงอยู่ และบริบทนั้นคือสิ่งที่ให้ความหมายแก่ประสบการณ์ที่บุคคลมีกับปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง²⁷

อาศัยกรอบคำอธิบายเรื่อง “สถาปัตยกรรม” ตามแนวคิดของ วิทิวเวียส ที่ประกอบไปด้วย 3 กรอบการพิจารณาหลัก คือ ความมั่นคง การใช้สอย และความงาม หรือพิจารณาโดยอาศัยการแยกส่วนระหว่างการทำงานด้านปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม (Architectural Professional Practice) และด้านทฤษฎี (Architectural Theory) ซึ่งเชื่อว่าการแยกส่วนการทำงานและการคิดงานนี้ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างผลผลิตที่เรียกว่า “อาคาร” และ “สถาปัตยกรรม”²⁸ตามกรอบแนวคิด

²⁵ กลุ่มไทยทำปรัชญา. ปรากฏการณ์วิทยา Phenomenology. สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สนับสนุนโครงการ. อ้างอิงออนไลน์จาก <http://www.parst.or.th/philospedia/phenomenology.html> (18 เม.ย. 63)

²⁶ ชาย โพธิ์สีดา. “ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ คู่มือนักศึกษาและนักวิจัยสังคมศาสตร์” สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2562

²⁷ ชาย โพธิ์สีดา. “ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ คู่มือนักศึกษาและนักวิจัยสังคมศาสตร์” สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2562

²⁸ ต้นข้าว ปาณินท์, ผศ.ดร.. Theorizing Practice: Practicing Theory ภาษาทางสถาปัตยกรรม. อาษา. กุมภภาพันธุ์ – มีนาคม 2548. หน้า 102

ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของไฮเดกเกอร์มานั้น “อาคาร” และ “สถาปัตยกรรม” สามารถแบ่งได้ 3 กรอบหลัก ๆ ประกอบด้วย

1) กรอบแรก คือ แบ่งตามคำนิยามเรื่อง “Object” และ “Thing”

2) กรอบที่สอง แบ่งตามผัสสะที่เกี่ยวข้อง ในกรณีนี้ “อาคาร” อาจจะหมายถึงการพิจารณาที่เน้นแต่ผัสสะด้านสายตา เพราะเน้นที่การพิจารณาความงาม และถูกหล่อหลอมให้เชื่อว่าผัสสะของการรับรู้ นั้นเป็นไปได้แต่เพียงด้านสายตา (Visual Sensory) และ “สถาปัตยกรรม” หมายถึง การพิจารณาที่เน้นผัสสะของการรับรู้ด้านอื่น ๆ ที่มากกว่าสายตา เช่น อาศัย อายตนะทั้งห้า หู จมูก ปาก ลิ้น กาย ใจ

3) กรอบที่สาม คือ แบ่งตามการพิจารณาความสำคัญ นั่นคือ “พิจารณาถึงการอยู่อาศัย (Inhabitation) และประสบการณ์ (Experience) ที่เกิดขึ้นจากมันมากกว่า พิจารณาถึงความงาม”²⁹

ปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรม (Phenomenology of Architecture) เน้นการแสดงออกของสถาปัตยกรรม อย่างมีชีวิตและปรากฏการณ์ในสถาปัตยกรรม (Phenomenology in Architecture) เน้นที่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากสถาปัตยกรรม หรือบางส่วนของสถาปัตยกรรมที่ถูกออกแบบอย่างประณีตบรรจง เพื่อเอื้อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างตัวตนและโลก³⁰ กล่าวโดยสรุปได้ว่า งานออกแบบสถาปัตยกรรมในเชิงปรากฏการณ์ คือ การสร้างให้เกิดเป็น “ถิ่นที่” (Place) โดยอาศัยการคิดพิจารณาให้พื้นที่ (Space) รูปทรง พื้นผิวของวัสดุ ให้มีการสอดผสานกันอย่างประณีตบรรจง ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงในหลายมิติ รวมถึงการออกแบบรายละเอียด (Details) ในงานสถาปัตยกรรม ที่มีจุดยืนที่ว่า รายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ทางสถาปัตยกรรมจะสามารถเชื่อมโยงไปยังสัดส่วนและขนาดขององค์รวมของสถาปัตยกรรมได้ เพราะทุกส่วนมีความสัมพันธ์ต่อกัน³¹ และรวมไปถึงการออกแบบให้ตัวสถาปัตยกรรมเชื่อมโยงกับบริบททางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมหรือแม้กระทั่งธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเรา³²

²⁹ ต้นข้าว ปาณินท์, ผศ.ดร. สัญชาติญาณที่ขาดหายไป: ความขัดแย้งระหว่างเหตุผลและจินตนาการ. อาษา. ตุลาคม-พฤศจิกายน 2549

³⁰ สันต์ สุวัจฉราภินันท์, ดร.รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กุมภาพันธ์ 2554. หน้า 89

³¹ “Methodology of Studying Architectural Details – From Heidegger’s Being and Time to discuss the insight provided by Phenomenology on the Study of Architecture Details HING-WAH CHAU 2009” Quote in Conference

³² สันต์ สุวัจฉราภินันท์, ดร.รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กุมภาพันธ์ 2554. หน้า 97

“ปรากฏการณ์วิทยาทางสถาปัตยกรรม” (Phenomenology of Architecture) เป็นกรอบความคิดที่สะท้อนถึงสถาปัตยกรรมในฐานะที่เป็นถิ่นที่ (Place) ถิ่นอาศัย (Dwelling) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ (Space) ซึ่งผลลัพธ์นี้ทำให้ ตัวของสถาปัตยกรรม ขึ้นส่วนขององค์ประกอบของสถาปัตยกรรม หรือแม้กระทั่งพื้นที่ใช้สอยของมันกลายเป็น “สัญญาณรูปธรรม” ที่เอื้อให้ปัจเจกสามารถเกิดการสำรวจตัวตน ตระหนักถึงความมีชีวิตที่เชื่อมโยงอยู่กับบริบทของโลก จารีตประเพณี อกติ และมีมิติทางประวัติศาสตร์ หรือพูดอย่างกระชับคือ เป็นสภาวะการณ์ที่สถาปัตยกรรมสามารถกลายเป็นช่องทางที่ทำให้เกิดการสำรวจการดำรงอยู่ของชีวิตเพื่อสร้างความเข้าใจของตัวเอง³³

ในกระบวนการของการเชื่อมโยงระหว่าง “ปรากฏการณ์วิทยา” และ “สถาปัตยกรรม” นั้นประกอบไปด้วยเงื่อนไขที่มีความซับซ้อน มีปัจจัยหลายอย่างที่ดูเหมือนว่าจะต้องสร้างความเข้าใจก่อนที่จะเข้าถึงการเชื่อมโยงนี้ได้ และจำเป็นต้องมองให้เห็นถึง ตำแหน่งแห่งที่ของสถาปัตยกรรมในกระบวนการของการเชื่อมโยงนี้ด้วย ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสองศาสตร์นี้

- 1) “การเชื่อมโยง” คือ เงื่อนไขสำคัญ
- 2) ปัจจัยต่างๆ ภายในกระบวนการสร้างความเชื่อมโยง
- 3) บทสรุปตำแหน่งแห่งที่ของสถาปัตยกรรมในปรากฏการณ์³⁴ “การเชื่อมโยง” คือ กุญแจสำคัญ³⁵ “การเชื่อมโยง” มี 3 ระดับ ดังนี้

1. การเชื่อมโยงระหว่างตัวตนและโลก “ตัวตน” ในแบบของไฮเดกเกอร์ นั่นคือ ตัวตนที่เชื่อมโยงกับบริบทแห่งโลก (Being-in-the-World หรือ Dasein’s being) นั่นเอง เมื่อจุดยืนของปัจเจกจะไม่ถูกพิจารณาแบบลอยๆ หรือแยกส่วนออกจากความสัมพันธ์กับวัตถุ ปัจเจกอื่นๆ นั้นย่อมหมายรวมถึง “พื้นที่ของปัจเจกอื่นๆ” ด้วย และรวมถึงบริบทต่างๆ เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ฯลฯ

2. การเชื่อมโยงระหว่างโลก และถิ่นที่ ความเชื่อมโยงนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานหลักของความเข้าใจของคำว่า “ถิ่นที่” (Place) เพราะมันทำหน้าที่เสมือนเป็นผลลัพธ์ของการรวมเอาบริบท

³³ สันต์ สุวัจจราภินันท์, ดร..รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.กุมภาพันธ์ 2554. หน้า 101

³⁴ สันต์ สุวัจจราภินันท์, ดร..รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.กุมภาพันธ์ 2554. หน้า 102

³⁵ สันต์ สุวัจจราภินันท์, ดร..รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.กุมภาพันธ์ 2554. หน้า 103

แวดล้อมต่างๆ รวมถึงมิติทางเวลาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้นๆ และปัจเจกที่อยู่ในพื้นที่นั้นๆ ได้เข้าไปในผลลัพธ์ของความเชื่อมโยงแล้วตั้งแต่แรก ส่วนแนวคิดเรื่อง “จิตวิญญาณของถิ่นที่” (Spirit of Place) ที่ทำหน้าที่เสมือนเป็นกรอบคิดที่เปิดโอกาสให้ปัจเจกเกิดการเชื่อมโยงกลับไปยังโลก

3. การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกและพื้นที่ (สถาปัตยกรรม) การเข้าไปมีส่วนร่วมของคนในถิ่นที่ (Place) และรวมไปถึงสถาปัตยกรรม (Architecture) ระดับของการเข้าไปมีส่วนร่วมนี้ พิจารณาจากองค์ประกอบภายในพื้นที่ (Space) มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผัสสะทางสายตา เช่น รูปทรง รูปร่าง คุณภาพของที่ว่าง ขนาด สัดส่วน สี แสง และเงา

งานวิจัยทางสถาปัตยกรรมนั้น ให้ความสำคัญต่อการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ ระหว่าง “คน” และ “วัตถุ” (ความเป็นวัตถุ) ในฐานะที่ว่า “วัตถุ” นั้น ๆ สามารถเป็นช่องทางให้ “คน” คนนั้นเกิดสำนึกรู้เกิดการเชื่อมโยงกลับเข้าสู่โลก จึงส่งผลให้เกิดหลักการในการพิจารณาว่า “วัตถุ” ดังกล่าวสามารถอยู่ในสถานะใดได้บ้าง เช่น พื้นที่ (Space) ถิ่นที่ (Place) และ สถาปัตยกรรม (Architecture) หรือถ้าพูดในอีกลักษณะหนึ่งคือ ทิศทางของการพิจารณาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ งานวิจัยในสายสถาปัตยกรรมที่ใช้ทฤษฎี ปรากฏการณ์วิทยาจึงมักจะมุ่งไปทางการค้นหาและอธิบาย การปรับเปลี่ยนสถานะของ “วัตถุ” และผลที่สะท้อนกลับมาถึง “ตัวตนและการดำรงอยู่ของปัจเจก” จากการปรับเปลี่ยนนั้นมากกว่าการพิจารณาถึงความเป็นตัวตน อัตลักษณ์ และความหมายที่กำหนด สร้างให้กับตัวตนดังเช่น งานในสายสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา³⁶

การนำเอาทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา หรือ กรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ ในงานสถาปัตยกรรมนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นอีกสองแนวทาง คือ

1. แนวทางที่เน้นการ “ค้นหาปรากฏการณ์” ในพื้นที่ มองว่า “พื้นที่” นั้นๆ หรือ “ถิ่นที่” นั้น ๆ มีอยู่ก่อนหน้าแล้วดำรงอยู่ก่อนการพิจารณาที่มีสถานะทั้งที่เป็นอดีตและกำลัง ดำเนินอยู่ดำเนินอยู่คู่กันไป ดังเช่น แนวคิดเรื่อง ความทรงจำสั่งสม (Collective Memory) หรือ จิตวิญญาณ ของถิ่นที่ (Spirit of Place) การค้นหา “ปรากฏการณ์” ที่ว่าคือการพยายามสร้างความเข้าใจในตนเอง ซึ่งมาจากผลลัพธ์ของการเชื่อมโยงระหว่างตัวตน และพื้นที่ เชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ อาศัยกระบวนการตีความ และมนทัศน์ความเข้าใจในแนวทางนี้เรามักจะพบในงานวิจัยทางสถาปัตยกรรม ซึ่งเราอาจจะเรียกว่าเป็นแนวทางที่สนใจ “ปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม” (Phenomenology in Architecture)

³⁶ สันต์ สุวัจจราภินันท์, ดร. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากงานวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยา

ในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กุมภาพันธ์ 2554.

2. แนวทางเน้นการ “ออกแบบปรากฏการณ์” ในพื้นที่มองว่า “พื้นที่” นั้นๆ หรือ “ถิ่นที่” นั้น ๆ ยังไม่ได้เกิดขึ้น ยังไม่ได้มีตัวตนอยู่ก่อนการพิจารณา “ปรากฏการณ์” ที่ว่า คือ การคาดเดาผลลัพธ์ของสภาวะการณ์หรือเหตุการณ์ ที่น่าจะมีโอกาสเกิดขึ้นถ้าผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรม และพื้นที่อย่างละเอียดรอบคอบและเฉพาะเจาะจง สถาปัตยกรรม และพื้นที่จึงทำหน้าที่ทั้งในการรองรับปรากฏการณ์ และกระตุ้นให้เกิดปรากฏการณ์ต่อปัจเจกที่เข้ามาใช้ อาศัย และดำรงอยู่ในมัน ดังเช่น แนวคิดเรื่องการกำกับลีลาของประสบการณ์ทางสถาปัตยกรรม ในแนวทางนี้เรามักจะพบในงานออกแบบทางสถาปัตยกรรม เราอาจจะเรียกว่าเป็นแนวทางที่สนใจใน “ปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรม” (Phenomenology of Architecture)³⁷

กระบวนการทางความคิดที่เกี่ยวกับ Typology โดยพื้นฐานดั้งเดิมแล้วไม่ใช้การจำแนกประเภทแยกชนิดของอาคารหรือกระบวนการทางสถิติแต่เป็นกระบวนการอ้างอิงทางความคิดที่สามารถนำไปสู่จินตนาการ การออกแบบ การสร้างรูปทรงของที่ว่างและรูปทรงของวัตถุโดยมีประเด็นสำคัญคือ Typology นั้นมิได้มีความสัมพันธ์เพียงในด้านประโยชน์ใช้สอยเชิงกายภาพหรือ Physical Function แต่มีความผูกพันอยู่กับระบบองค์ประกอบโดยรวม หรือ Configuration ของอาคาร³⁸ การจำแนกประเภทอาคารสามารถจำแนกด้วยเกณฑ์ใดก็ได้ตามแต่วัตถุประสงค์ของการจำแนก ซึ่งการกล่าวถึง Type ก็มีความหมายต่าง ๆ กันไป ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ใช้สอย หรือ Function รูปร่างลักษณะหรือ Form หรือแม้แต่วิธีการผลิตหรือ Modes of Production บางครั้ง Type ก็หมายถึงที่มาทางประวัติศาสตร์ หรือ History and Origin และในบางครั้ง Type ก็ถูกอ้างอิงถึงแนวความคิดหรือ Concept ในการออกแบบ³⁹

การจำแนก Type ด้วยกลุ่มของการใช้งานเป็นอาคารทางศาสนา อาคารอยู่อาศัย และอาคารสาธารณะ ถือเป็นการแบ่งประเภทที่มีมาตั้งแต่สมัยกรีก-โรมัน แต่ในปัจจุบันทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับ Type และ Typology ทางสถาปัตยกรรมมีการพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบ และมีอิทธิพลต่อการทำงานของสถาปนิกหลายยุคสมัย โดยมีการจำแนกอาคารด้วยแนวความคิดสองแนวทางที่สัมพันธ์กัน⁴⁰ คือ

- 1) แนวทางแรกเป็นการแบ่งโดยประโยชน์ใช้สอยหรือ Use และ Function

³⁷ สันต์ สุวัจนานันท์, ดร. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กุมภาพันธ์ 2554. หน้า 107-108

³⁸ ต้นข้าว ปาณินท์. คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม. หน้า 92-93

³⁹ Guilio Carlo Argan. “On Typology of Architecture,” Architectural Design, 33,1963, pp564-565

⁴⁰ ต้นข้าว ปาณินท์. คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม. หน้า 79

2) การแบ่งโดยใช้โครงร่างของรูปทรงและพื้นฐานของการก่อสร้างของรูปทรงอาคาร หรือ Morphology เช่น อาคารทรงกลม อาคารที่มีผังมุงสู่ศูนย์กลาง อาคารที่มีหน่วยของพื้นที่ย่อยๆ เชื่อมต่อกัน อาคารที่มีรูปทรงของพื้นที่เป็นแนวยาว เป็นต้น

แม้อาคารจะสามารถถูกจำแนกด้วยวิธีการอื่นๆ อีกมากมาย แต่การแบ่งประเภทด้วยประโยชน์ใช้สอยเป็นวิธีที่เข้าใจง่าย และสถาปนิกทุกยุคสมัยเข้าใจร่วมกัน ในขณะที่การแบ่งประเภทด้วยรูปทรงและโครงสร้างของพื้นที่นั้นมีผลต่อความคิดและวิธีการทำงานของสถาปนิก

การแบ่ง Type ตามประโยชน์ใช้สอยหรือที่รู้จักกันในนามของ Building Type ซึ่งเป็นการจำแนกที่เข้าใจง่ายที่สุดและเป็นสิ่งที่สถาปนิกหมายถึงเมื่อพูดถึงคำว่า Type ซึ่งเป็นการแบ่งประเภทที่ใช้กันแพร่หลายตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 จนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การแบ่งประเภทอาคารในงานเขียนของ นิโคลอส เพฟส์เนอร์ (Nicholaus Pevsner) ชื่อ A History of Building Type (1976) ซึ่งเป็นการศึกษาการแบ่งประเภทอาคารตามการใช้งาน⁴¹

แต่การจำแนกด้วยประโยชน์ใช้สอยนั้นไม่ได้หมายความว่าอาคารจำเป็นต้องมีรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือมีกฎเกณฑ์ในการออกแบบพื้นที่แบบใดโดยเฉพาะ ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับ Building Type จึงอยู่ที่ความคุ้นเคยที่เรามีต่ออาคารประเภทต่างๆ จนเกิดเป็นความเคยชินเกิดเป็นระบบระเบียบกฎเกณฑ์ที่เราอุปโลกน์ขึ้นเองว่าอาคารที่มีการใช้สอยแบบนี้ควรมีรูปทรงและพื้นที่เป็นเช่นใด การแบ่ง Type ตามประโยชน์ใช้สอยจึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดและทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวอาคารกับกลุ่มผู้คนที่เข้ามาใช้งานเท่านั้น ไม่ใช่คัมภีร์ที่เป็นตัวกำหนดหรือเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับวิธีการออกแบบของสถาปนิก ตลอดจนความต้องการของเจ้าของงานและผู้ใช้ เพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมเทคโนโลยี ตลอดจนความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป อาจก่อให้เกิดระบบการจัดการพื้นที่และรูปทรงใหม่ๆ ได้ตลอดเวลา⁴²

Building Type เป็นวิธีการคิดที่มีความเป็นรูปธรรมของที่มา การใช้งาน และความต้องการที่ชัดเจน ส่วน Morphological Type นั้นแม้จะอ้างอิงถึงรูปลักษณะทางกายภาพ แต่ในแง่ที่มาของความคิดและวัตถุประสงค์นั้นมีลักษณะเป็นนามธรรมสูง ซึ่งทำให้รูปทรงอาคารที่พิจารณาในแง่ของ Morphological Type นั้นดูเหมือนจะไม่มีที่มาชัดเจนจนยากที่จะเข้าใจได้ว่าเหตุใดอาคารจึงมีรูปทรงเช่นนั้น และรูปทรงเหล่านั้นส่งผลต่อเราอย่างไร⁴³

Morphological Type พื้นฐานง่ายๆ ของ Morphological Type หรือที่รู้จักกันในเชิงทฤษฎีว่า Typology นั้น คือ ประเภทของอาคารที่จำแนกตามรูปลักษณะตลอดจนระบบการจัดพื้นที่

⁴¹ Nicholaus Pevsner. A History of Building Type. Princeton: Princeton University Press, 1976

⁴² ต้นข้าว ปาณินท์. คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม. หน้า 80-81

⁴³ Gulio Carlo Argan. "On Typology of Architecture," Architectural Design, 33 (1963): 564-565

ของอาคาร ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงประเภทของประโยชน์ใช้สอย แต่คำนึงถึงรูปทรงของพื้นที่ภายในและรูปทรงอาคาร รวมถึงการจัดระบบภายในเป็นประเด็นหลัก เช่น อาคารทรงกลมที่สามารถจัดอยู่ใน Type เดียวกันอาจเป็นอาคารที่มีประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันออกไป ฉะนั้นเมื่อก้าวถึง Typology ในทางทฤษฎีสถาปัตยกรรมจะไม่ได้หมายถึงการใช้สอย หรือ Building Type แต่จะหมายถึงโครงร่างของรูปทรงทางสถาปัตยกรรม ในขณะที่ Building Type หรือการแบ่งประเภทอาคารตามประโยชน์ใช้สอยนั้น เป็นหลักการในการทำความเข้าใจการใช้งานและความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและผู้ใช้กลุ่มต่างๆ ไปจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาคารนั้นๆ กับบริบทและลักษณะเฉพาะทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ⁴⁴

Morphological Type หรือประเภทของรูปทรงของพื้นที่นั้นมีบทบาทหน้าที่คล้ายคลึงกับสิ่งที่เรียกว่า Iconography ในงานศิลปะ ซึ่งหมายถึงภาพที่เป็นตัวแทนของความหมายต่าง ๆ Iconography หมายถึงภาพที่มีลักษณะเฉพาะสามารถเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของความหมายใด ความหมายหนึ่ง บทบาทและหน้าที่ของ Iconography นั้นเกิดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเรื่องราว เนื้อหา ตลอดจนความคิดของผู้สร้างสรรค์ผู้ชม ซึ่งความคิดเกี่ยวกับ Iconography มีผลต่อการสร้างงานศิลปะมาทุกยุคสมัย เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่ต้องการสื่อสาร “ภาพ” หรือ “Icon” จะถูกทำซ้ำๆ กัน โดยในบางครั้งความเหมือนของ “Icon” เหล่านั้นสามารถเห็นได้ชัดเจน แต่ในบางครั้งลักษณะเฉพาะทางการภาพของ Icon เหล่านั้นได้ถูกลดทอนจนมีลักษณะเป็น Abstract หรือนามธรรม จนยากที่ทุกคนจะสามารถอ่านได้ แต่ไม่ว่าระดับความยากง่ายของการอ่านจะเป็นอย่างไร Iconography ก็มีคุณลักษณะของความเป็นสัญลักษณ์ หรือ Symbolism ที่สามารถสื่อสารเนื้อหาเรื่องราวได้ในตัวเอง⁴⁵

Typology ของรูปทรงทางสถาปัตยกรรมสามารถเปรียบเทียบได้กับ Iconography ในแง่ที่ว่า การเกิดของรูปทรงทางสถาปัตยกรรมนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเป็นเอกลักษณ์ (Symbolism) และระบบพฤติกรรม (Ritual Pattern) ของมนุษย์ หรือในอีกนัยหนึ่ง คือ งานสถาปัตยกรรมถือเป็นภาษาและสัญลักษณ์ในการสื่อสารอย่างหนึ่ง Typology หรือโครงร่างรูปทรงของพื้นที่ เป็นสิ่งที่บรรจุเนื้อหาเชิงสัญลักษณ์และเชิงพฤติกรรม คล้ายกับที่ Iconography บรรจุสาระของงานศิลปะเพื่อการถ่ายทอด แต่อย่างไรก็ตาม คำถามสำคัญอยู่ที่ว่า นัยเชิงสัญลักษณ์ หรือ Symbolic Content ของรูปทรงทางสถาปัตยกรรมนั้นมีมาก่อน และเป็นตัวกำหนดการเกิดของ Type หรือว่านัยเชิงสัญลักษณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากที่งานสถาปัตยกรรมถูกสร้างขึ้นด้วยรูปทรงคล้ายคลึง

⁴⁴ ต้นข้าว ปาณินท์. คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม. หน้า 84

⁴⁵ Gulio Carlo Argan. “On Typology of Architecture,” *Architectural Design*, 33 (1963): 564-565

กันจนเป็นที่รู้จักทั่วไป ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม นัยเชิงสัญลักษณ์นั้นอาจเกิดขึ้นมาก่อนการสร้างอาคาร และความต้องการการสื่อสารเนื้อหานั้นอาจเป็นตัวกำหนดรูปทรงอาคาร⁴⁶

อ็องตวน คริสโตสโตม คัตเตอร์แมร์ เดอ แควงซี (Antoine Chrysostome Quatremere de Quincy) นักทฤษฎีชาวฝรั่งเศส ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า Type ทางสถาปัตยกรรมอย่างเป็นระบบใน Dictionaire Historique d'Architecture (1832-1833) และ Encyclopedie Methodique (1788-1825) ซึ่งนำไปสู่ทฤษฎี Typology ว่า Type นั้นเป็นโครงร่างของความคิดที่จะถูกพัฒนาต่อไป ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความต้องการ มิใช่สิ่งที่เราใช้เป็นต้นแบบเพื่อลอกเลียน ฉะนั้น Type จึงต่างจาก Model ในลักษณะที่ว่า Model นั้นทำหน้าที่เป็นมาตรฐานและต้นแบบให้กับการปฏิบัติตาม แต่ Type นั้นทำหน้าที่เป็นเพียงจุดอ้างอิงเชิงสัญลักษณ์เพื่อให้เกิดการพัฒนาและวิวัฒนาการไปจากโครงร่างเริ่มต้น เพื่อตอบสนองต่อบริบทและความต้องการเฉพาะกรณี เมื่อ Type ไม่ใช่ Model ต้นแบบเพื่อการลอกเลียน อาคารใน Typology เดียวกันจึงอาจมีความหลากหลายในเชิงรูปแบบภายนอกได้ แต่ในความแตกต่างนั้น อาคารใน Typology เดียวกันก็มีความสัมพันธ์สอดคล้องหรือความคล้ายคลึงกันในเชิงที่ว่างและรูปทรง ซึ่งก่อให้เกิดการสื่อสารและความรู้สึกตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และอาคารที่คล้ายคลึงกัน⁴⁷

การพิจารณาว่าอาคารทั้งหลายอยู่ใน Typology เดียวกันหรือไม่นั้น ลักษณะภายนอกหรือเปลือกของอาคารจะถูกตัดออกจากความสนใจจนเหลือเพียงแก่นของที่ว่างและรูปทรง อันเป็นลักษณะร่วมในอาคารที่เราพิจารณา หรืออีกนัยหนึ่ง Type นั้นเกิดจากการลดทอนความแตกต่างของรูปลักษณะภายนอกจนเหลือแต่รากของรูปทรง หรือ Root Form ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คัตเตอร์แมร์ เดอ แควงซี ได้อธิบายการเกิดของ Typology โดยเปรียบเทียบกับกาเนิดของภาษามนุษย์ว่า ในภาษามนุษย์นั้นล้วนมีส่วนที่เป็นสากล อันเป็นลักษณะร่วมที่เหมือนกันในทุกภาษา และส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันในแต่ละภาษา ส่วนที่เป็นสากลได้แก่ ลักษณะของการสื่อสารและการพยายามสื่อความหมายที่สัมพันธ์กับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจจะเปรียบได้กับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่ต้องการที่พักพิงปกป้อง อันเป็นความต้องการสากลที่อาจก่อให้เกิดรากของรูปทรงทางสถาปัตยกรรมที่มีความคล้ายคลึงกันได้ สำหรับส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะของภาษามนุษย์แต่ละภาษา ก็คือกฎเกณฑ์ของระบบองค์ประกอบ หรือ Syntax ที่มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละภาษา ซึ่งอาจ

⁴⁶ Jacques Guillaume. "The Idea of Architecture Language: A Critical Inquiry," *Oppositions* (Fall 1977): 21-26

⁴⁷ Antoine Chrysostome Quatremere de Quincy. *An Essay on the Nature, the End, and the Means of Imitation in the Fine Arts*. Translated by J.C. Kent. London: 1837 และ Sylvia Lavin. *Quatremere de Quincy and the Invention of a Modern Language of Architecture*. Cambridge, MA: MIT Press, 1992

เปรียบเทียบได้กับลักษณะเฉพาะในรายละเอียดของรูปทรงทางสถาปัตยกรรม หรือ Formal Variants ที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละอาคาร⁴⁸

เนื่องจาก Typology เป็นการจำแนกอาคารตามระบบรูปทรงของพื้นที่และการแสดงออกของอาคาร ทำให้สถาปัตยกรรมต่างยุคสมัยหรือต่างประโยชน์ใช้สอยสามารถอ้างอิงจาก Typology เดียวกันได้ แต่ในขณะเดียวกัน ในทุกยุคสมัย ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยีก่อสร้าง จะก่อให้เกิดความต้องการและการใช้สอยที่ต่างจากเดิม ยังผลให้เกิด Typology ของอาคารแบบใหม่ๆ ขึ้น แต่ไม่ว่าจะเกิดประเภทอาคารขึ้นมากมายเพียงใด ในที่สุด วิธีการจำแนก Typology ของรูปทรงทางสถาปัตยกรรมนั้นจะมีประเด็นในการพิจารณาหลักๆ อยู่ 3 ระดับ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาเชิงรูปธรรมของอาคารทั้งหมด

1) ประเด็นแรก คือ Typology ที่เกี่ยวเนื่องกับ Configuration หรือการจัดระบบพื้นที่และรูปทรงโดยรวมที่สมบูรณ์ของอาคาร

2) ประเภทที่สอง คือ Typology ที่เกี่ยวเนื่องกับระบบโครงสร้างหลัก

3) ประเภทที่สาม คือ Typology ที่เกี่ยวกับองค์ประกอบเสริมประดับตกแต่ง⁴⁹

หากงานสถาปัตยกรรมทั้งหลายในโลกเกิดขึ้นเพียงเพื่อรองรับประโยชน์ใช้สอยโดยขาดมิติของการสื่อสารความหมายต่อมนุษย์ เราจะไม่มีวันพบเห็นอาคารที่มีรูปแบบแตกต่างกัน ด้วยความสามารถพิเศษของรูปทรงและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ซึ่งสามารถสื่อสารและสร้างจินตนาการให้กับเราทุกคน ทั้งหมดนี้คือความหมายของคำว่า Typology ทางสถาปัตยกรรม⁵⁰

สถาปัตยกรรมได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ประกอบด้วย⁵¹

1. สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (Folk architecture) เป็นสถาปัตยกรรมของชนพื้นเมืองที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์และธรรมชาติ

2. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular architecture) เป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับการพัฒนารูปแบบจากสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน มีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิอากาศ วัฒนธรรมและวัสดุก่อสร้างในพื้นที่นั้น

3. สถาปัตยกรรมทางจิตวิญญาณหรือศาสนา (Spiritual or Religious architecture) เป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ของมนุษย์กับอภิปรชญาและจิตวิญญาณหรือศาสนาที่มนุษย์เลื่อมใสศรัทธา

⁴⁸ Gulio Carlo Argan. "On Typology of Architecture," *Architectural Design*, 33, 1963, pp.564-565

⁴⁹ ต้นข้าว ปาณินท์. *คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม*. หน้า 92

⁵⁰ ต้นข้าว ปาณินท์. *คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม*. หน้า 100

⁵¹ Alishahi, Majid. (n.d.): "Principles of Architecture and Urban Planning."

4. สถาปัตยกรรมอนุสาวรีย์ (Monumental architecture) เป็นสถาปัตยกรรมลักษณะเป็นอนุสรณ์สถานมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นการรำลึกถึงบุคคลสำคัญ รูปแบบลักษณะที่เรียบง่ายที่สุดของสถาปัตยกรรมประเภทนี้ คือ สร้างหลุมฝังศพเป็นกองดินรูปทรงปิรามิดเพื่อแสดงพลังอำนาจของพระราชาราช และมีการพัฒนาเป็นรูปแบบอื่นๆ

5. สถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture) สถาปัตยกรรมประเภทนี้เป็นตัวแทนของอารยธรรมสมัยใหม่ เป็นการออกแบบก่อสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการประโยชน์ใช้สอยอย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.2 พลังอำนาจทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร

พลังอำนาจเป็นปรากฏการณ์พื้นฐานทางสังคมที่โฮเมอร์ได้กล่าวในยุคคลสิมัยกรีกมาจนถึงปัจจุบัน ในประวัติศาสตร์เห็นได้จากการเมืองและศิลปะในการใช้พลังอำนาจทางการเมืองรวมถึงการได้มาซึ่งพลังอำนาจทางการเมือง มีการศึกษาปรากฏการณ์พลังอำนาจหลายครั้ง ซึ่งมีการศึกษาในหลากหลายมุมมอง เช่น พลังอำนาจของรัฐ หรือพลังอำนาจที่มีรูปแบบที่มีความซับซ้อน มีการอธิบายถึงการใช้อิทธิพล หรือข้อบังคับที่ต้องการควบคุมพฤติกรรมของประชาชนให้เป็นไปตามสิ่งที่พึงประสงค์⁵²

การพัฒนาทางแนวความคิดปรากฏการณ์พลังอำนาจ ถูกกล่าวถึงโดย ฮูม (Hume)⁵³ ในงานเขียนที่กล่าวถึงนักกฎหมายชาวรัสเซีย Korkunoff ได้อธิบายปรากฏการณ์พลังอำนาจของจักรพรรดิเป็นเสมือนภาพลวงตา เป็นธรรมดาที่ประชาชนทุกคนต้องมีความรู้สึกต้องพึ่งพาผู้นำ⁵⁴ พลังอำนาจคือภาพลวงตาที่สามารถสร้างขึ้นได้

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีการศึกษาปรากฏการณ์พลังอำนาจแต่ไม่อาจสรุปได้แน่ชัด กล่าวได้เพียงว่าเป็นประเภทหนึ่งของพฤติกรรมของมนุษย์⁵⁵

ความหมายของคำว่า พลัง⁵⁶ คือ กำลัง มักใช้พูดเข้าคู่กันว่า กำลังพลัง ส่วนคำว่าอำนาจ⁵⁷ มีความหมายหลายประการได้แก่ 1) น. สิทธิ 2) น. ความสามารถหรือสิ่งที่สามารถทำหรือบันดาลให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ 3) น. กำลัง พลัง 4) น. ความรุนแรง 5) น. การบังคับบัญชา 6) น. การบังคับ 7) (กฎ) น. พลังบังคับให้การเป็นไปหรือไม่เป็นไป หรือให้ต้องปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติบางอย่าง

⁵² N.S. Timasheff. *The power Phenomenon*. Harvard university. Published by: American Sociological Association American Sociological Review Vol. 3, No. 4 (Aug., 1938), pp. 499-509

⁵³ D.Hume, *Essays; Of the First Principles of Government*, 29 World's Classics ed.

⁵⁴ N. Korkunoff, *Russian Constitutional Law (in Russian)*, vol.I, 22-24, St. Petersburg, 1894

⁵⁵ G. Tarde's *Les Transformations du pouvoir*, Paris, 1899, is one of the earliest.

⁵⁶ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 อ้างอิงออนไลน์จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/> (18 เม.ย. 63)

⁵⁷ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 อ้างอิงออนไลน์จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/> (18 เม.ย. 63)

หนึ่งอย่างใด หรือส่งผลให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใด (เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์ (2508 100) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของอำนาจอธิปไตยไว้ ดังนี้

1) ความเด็ดขาด (Absoluteness) กล่าวคือ ไม่มีอำนาจอื่นใดภายในรัฐที่เหนือกว่า และจะไม่มีอำนาจอื่นที่มากำกัต์อำนาจในการออกกฎหมายของรัฐ

2) การทั่วไป (Universality) อำนาจอธิปไตยของรัฐ มีอยู่เหนือทุกคนและทุกองค์กรที่อยู่ในรัฐ

3) ความถาวร (Permanence) อำนาจอธิปไตยของรัฐยังคงมีอยู่ตราบเท่าที่รัฐยังคงดำรงอยู่ ผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในนามของรัฐอาจจะเปลี่ยนแปลงหรืออาจมีการปฏิรูปการปกครองเปลี่ยนระบบของรัฐบาลได้ แต่อำนาจอธิปไตยมิได้สูญหายไปจากรัฐ

4) การแบ่งแยกมิได้ (Indivisibility) หมายความว่า ในรัฐ ๆ หนึ่ง จะต้องมีอำนาจอธิปไตยที่เป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น หากมีการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยก็ย่อมเป็นการทำลายอำนาจอธิปไตย แต่ในที่นี้การแบ่งแยกดังกล่าวมิได้ หมายถึง การแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยให้องค์กรต่าง ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจ

ความหมายของคำว่า "พลังอำนาจ" ตามพจนานุกรมเปอร์เซียคำว่า ถูกนำมาใช้ในแง่ของความสามารถ" หรือ "มีความสามารถ" และการมีโอกาสที่จะทำให้ได้รับผลกระทบ⁵⁸ นอกจากนี้ยังหมายความว่า มีลักษณะที่มีผลตามความประสงค์ อาจกล่าวได้ว่าความหมายนี้คล้ายกับแนวคิดของอำนาจในทางทฤษฎี ในวัฒนธรรมอารบิกดั้งเดิม "พลังอำนาจ" นั้นนำมาจาก "คุณค่า" ของสสาร หมายถึง "ความสามารถที่แท้จริงและขีดจำกัดสูงสุดของทุกสิ่ง" ผู้เชี่ยวชาญบางคนให้ความหมายคำว่า "พลังอำนาจ" คือความเคารพที่มีความสัมพันธ์กับ "คุณค่า" รวมถึงพลังของพระเจ้าเหนือสิ่งมีชีวิต หมายความว่า ในนามของพระเจ้าทำให้ผู้มีอำนาจมีขีดความสามารถและขีดจำกัดสูงสุดเหนือผู้อื่น ทั้งนี้พลังอำนาจยังหมายถึงความร่ำรวยและความมั่งคั่ง⁵⁹

จากมุมมองทางสังคมวิทยา พลังอำนาจ⁶⁰ คือ "ชนชั้นที่สามารถใช้ความรุนแรงปราบปรามผู้อื่นได้"⁶¹ พลังอำนาจมีคุณสมบัติที่สำคัญ 3 ประการ คือ

⁵⁸ Moein, Mohammad (1992): "Persian Dictionary." Volume 2, Tehran, Amir Kabir Publication.

⁵⁹ Ahmad ibn Fars (1989): "The Linguistic Standards." Volume 6, Dar Islamiyah.

⁶⁰ Mohsen Dehbozorgi. Recognition of the Elements of Power in Ancient Architecture. Department of Architecture, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran. Urban and Regional Planning Volume 1, Issue 4, November 2016

⁶¹ Marx, Karl, Engels, Friedrich (1980): "Manifesto of the Communist Party." translated by Mohammad Purharamzan, The Tudeh Party of Iran Publication.

1) พลังอำนาจเป็นคุณสมบัติของชนชั้นที่สามารถรับรู้ได้เสมอในความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นอื่น⁶²

2) พลังอำนาจเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรมและไม่ถูกทำนองคลองธรรมเพราะเป็นการแสดงออกของอำนาจในทางสังคม ส่งผลกระทบที่ไม่ดีต่อสภาพทางสังคมและเป็นรากฐานของชนชั้นสูง หากสภาพทางสังคมดีและไม่มีชนชั้นแล้ว ปรากฏการณ์ของพลังอำนาจจะไม่เกิดขึ้น กล่าวคือพลังอำนาจเป็นเพียงแหล่งที่มาของการกดขี่และความรุนแรงในการปราบปรามชนชั้นอื่น⁶³

3) พลังอำนาจมีคุณสมบัติเพิ่มเติมที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง⁶⁴

พฤติกรรมของมนุษย์สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) พฤติกรรมโดยกำเนิดหรือสัญชาตญาณ ที่มีมาแต่กำเนิดหรืออาจถูกสร้างขึ้นได้จากสิ่งแวดล้อม⁶⁵

2) พฤติกรรมโดยสมัครใจ เกิดจากการตอบสนองสถานการณ์ใหม่ อาจเกิดจากการพฤติกรรมโดยกำเนิดหรือการเรียนรู้⁶⁶

3) พฤติกรรมโดยการศึกษาหรือการได้รับการถ่ายทอดทางพฤติกรรม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของแต่ละบุคคล⁶⁷

แนวโน้มของพฤติกรรมเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองทั้งสัญชาตญาณและพฤติกรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางพลังอำนาจของบุคคล เช่น บุตรกับผู้ปกครอง นายทหารกับทหาร ครูกับนักเรียน ผู้ปกครองกับประชาชน เป็นต้น

รัฐสมัยใหม่ (Modern State) เป็นรูปแบบรัฐชนิดหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากรัฐที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยถือกำเนิดขึ้นเมื่อราวสองร้อยปีที่ผ่านมานี้เอง มีลักษณะเด่นๆ ที่มีความสำคัญได้แก่ การที่ประเทศ หรือ รัฐ (State) มีรัฐบาล (Government) ที่มีศูนย์กลางอำนาจที่มีความแน่นอน เช่น มี

⁶² Aron, Raymond (1991): "The basic Process of Thought in Sociology." translated by Bagher Parham, Second Edition, Tehran, Islamic Revolution Publications and Training.

⁶³ Lukes, Steven (1991): "Power: A Radical View." Translated by Farhang Rajai, Tehran: Institute of Cultural Research and Studies.

⁶⁴ Berlatsky, Noah (1981): "Political Power and the State Machinery." Translated by Ahmad Rahsepar, Tehran: Amuzegar Publication.

⁶⁵ Cf. E. C. Tolman, Purposive Behavior in Animals and Men, 305, New York, 1932.

⁶⁶ Cf. A. R. Lauria, The Nature of Human Conflicts, 387, New York, 1932; S. Glueck, Mental Disorder and Criminal Law, 100, Boston, 1925, and J. F. Brown, loc. cit., 26

⁶⁷ Cf. Ivan Pavlow, Twenty Five Years of Objective study of the highest Nervous Activity of Animals, Eng. Tr., New York, 1934

เมืองหลวงที่แน่นอน และมีระบอบราชการสมัยใหม่ที่มีความเป็นปึกแผ่น การมีแนวคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยที่ชัดเจน ปกคลุมทั่วดินแดน เป็นนิจนิรันดร์ และดำรงอยู่เหนืออำนาจอื่นๆ ในประเทศ การมีดินแดนจำนวนหนึ่งที่มีความชัดเจนแน่นอน และการมีประชากรของรัฐจำนวนหนึ่งที่มีความเป็นหนึ่งเดียวและมีสำนึกความผูกพันกับรัฐ เป็นต้น⁶⁸

ตามอนุสัญญามอนเตวิเดโอว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของรัฐ (The Montevideo Convention on the Rights and Duties of State) ค.ศ. 1393 มาตรา 1 ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรัฐเพื่อวัตถุประสงค์ในกฎหมายระหว่างประเทศว่า รัฐประกอบด้วย⁶⁹ ประชากรที่อยู่รวมกันอย่างถาวร ดินแดนที่กำหนดได้อย่างแน่ชัด ความสามารถที่สถาปนาความสัมพันธ์กับต่างประเทศได้ (อำนาจอธิปไตย) และมีรัฐบาล ซึ่งในการปกครองประเทศไม่ว่าจะเป็นระบอบใดก็ตาม เพื่อให้การปกครองเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย จะต้องมีผู้นำเป็นผู้บริหารปกครองประเทศ โดยที่ผู้นำหรือประมุขสูงสุดในการปกครองประเทศของนานาอารยประเทศนั้นจะมีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับระบบการปกครอง ประเพณีนิยมและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมา หรือบางประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการปกครองของประเทศนั้น ๆ เช่น มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุด หรือมีประธานาธิบดีเป็นผู้ปกครองประเทศหรือรัฐ สำหรับประเทศไทยเรานั้นมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดในการปกครองประเทศมาตั้งแต่อดีตกาล

รัฐ⁷⁰ หมายถึง สังคมการเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยดินแดนหรืออาณาเขตอันแน่ชัด และราษฎรหรือสมาชิกของสังคมการเมืองนั้นๆ ตลอดจนอำเภอทางการเมืองการปกครอง ในอันที่จะรักษารัฐนั้นไว้ให้ดำรงต่อไปได้⁷¹ รัฐ มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ⁷²

1. ดินแดน หมายถึง พื้นที่ซึ่งมีอาณาเขตแน่ชัดระบุได้ กำหนดได้ และหวงกันไว้ใช้ประโยชน์เฉพาะ สังคมของตนได้ ดินแดนของรัฐที่ต้องมีการกำหนดแน่ชัดนั้นไม่จำต้องคงที่ตายตัวตลอดเวลา เพราะอาจมีการได้ดินแดนเพิ่มเติม การเสียดินแดนหรือการผนวกดินแดนอื่นเข้ามาได้

⁶⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ดร., รองศาสตราจารย์, รัฐสมัยใหม่ หมวดหมู่: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น
ที่มา : <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=รัฐสมัยใหม่>

⁶⁹ วิษณุ เครืองาม, (2530) “กฎหมายรัฐธรรมนูญ” โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, หน้า 40.
<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์>

⁷⁰ นันทวัฒน์ บรมานันท์, ศาสตราจารย์ ดร., โครงสร้างของฝ่ายปกครอง, บทความและสาระคำบรรยายกฎหมายปกครอง. 22 มิถุนายน 2551

ที่มา: <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=1232>

⁷¹ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ กรุงเทพฯ 2530, หน้า 4

⁷² วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ กรุงเทพฯ 2530, หน้า 4

2. ประชากร หมายถึง การมีสมาชิกในสังคมนั้นอย่างประจำหรือถาวร ซึ่งทำมาหากินอยู่เป็นหลักแหล่งประจำอยู่จำนวนหนึ่ง และประชากรเหล่านั้นมีความผูกพันในทางประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม

3. อำนาจอธิปไตย หมายถึง อำนาจซึ่งแสดงความเป็นใหญ่ ความเป็นอิสระ ความไม่ขึ้นแก่ใคร หรือต้องฟังคำสั่งบัญชาของผู้ใดที่เหนือตนโดยปราศจากความยินยอมของตน

อำนาจอธิปไตยมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ อำนาจอธิปไตยภายใน หมายถึง การที่มีอำนาจที่จะปกครองตนเอง และมีอำนาจสูงสุดที่จะดำเนินการใดๆ ในประเทศอย่างมีอิสระปราศจากการควบคุมจากรัฐอื่น อำนาจอธิปไตยภายนอก หมายถึง การมีอิสระ มีเอกราช สามารถจะดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศอื่นๆ หรือกล่าวกันอีกอย่างหนึ่งว่า เอกราชก็คืออำนาจอธิปไตยภายนอกนั่นเอง⁷³

4. รัฐบาล หมายถึง องค์การของรัฐซึ่งทำหน้าที่ดำเนินการในทางการเมืองและการปกครอง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ ตลอดจนใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชากรในดินแดน

องค์ประกอบทั้ง 4 ประการข้างต้น ถือเป็นองค์ประกอบขั้นพื้นฐานของทุกรัฐที่จำต้องมี ส่วนรายละเอียดภายในองค์ประกอบจะแตกต่างกันไปบ้าง จะมากหรือน้อยมิใช่สิ่งที่เป็นตัวกำหนดถึงความเป็นรัฐ

พลังอำนาจของชาติ⁷⁴ (National power) คือ ยุทธศาสตร์เครื่องมือทั้งปวงที่มีใช้เพื่อมุ่งสู่วัตถุประสงค์ของชาติ⁷⁵ องค์ประกอบของพลังอำนาจแห่งชาติ (elements of national power) ประกอบด้วย

1. พลังอำนาจแห่งชาติด้านการเมืองในประเทศ
2. พลังอำนาจแห่งชาติด้านการเมืองระหว่างประเทศ
3. พลังอำนาจแห่งชาติด้านเศรษฐกิจ
4. พลังอำนาจแห่งชาติด้านสังคมจิตวิทยา
5. พลังอำนาจแห่งชาติด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี
6. พลังอำนาจแห่งชาติด้านพลังงาน
7. พลังอำนาจแห่งชาติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

⁷³ <http://rulawkk26.blogspot.com/>

⁷⁴ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์และคำย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย. พ.ศ.2552 หน้า 454

⁷⁵ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์และคำย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย. พ.ศ.2552. หน้า 234

8. พลังอำนาจแห่งชาติด้านการทหาร⁷⁶

การแสดงพลังอำนาจ (Power Projection) เป็นการส่งกำลังออกนอกประเทศ การแผ่แสนยานุภาพ การรุกรานทางทหาร การแสดงพลังอำนาจ⁷⁷ military power กำลังอำนาจทางการเมือง political power กำลัง (พลัง) อำนาจทางการเมือง⁷⁸ กล่าวโดยสรุปได้ว่าการแสดงพลังอำนาจ คือขีดความสามารถของชาติในการใช้อำนาจประกอบ พลังอำนาจแห่งชาติทั้งหมดหรือบางส่วน ด้านการเมือง เศรษฐกิจ ข้าราชการหรือการทหาร เพื่อวางกำลังและดำรงสภาพกำลังรบทั้งในและจากที่ตั้งซึ่งอยู่กระจ่ายกันหลายแห่งอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ สนับสนุนการป้องกันและส่งเสริมเสถียรภาพในภูมิภาค⁷⁹

โครงสร้างทางพลังอำนาจมีความซับซ้อนของแนวโน้มทางพฤติกรรมของแต่ละบุคคล แนวโน้มโครงสร้างพลังอำนาจขึ้นอยู่กับความยุติธรรม (Justice) และ สวัสดิภาพ (Welfare) มากขึ้น โครงสร้างทางพลังอำนาจอาจอยู่รวมกันโดยไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ ต่อกัน แต่อาจรวมเข้าในระบบขนาดใหญ่ซึ่งมีความสัมพันธ์ระดับโครงสร้างที่สูงกว่าหรือต่ำกว่าเป็นแบบลำดับชั้น ในโครงสร้างพลังอำนาจที่ไม่ใช่ลำดับชั้นทุกคนอาจมีส่วนร่วมอย่างใดอย่างหนึ่ง

การพัฒนาระบบพลังอำนาจในสังคมเกิดขึ้นบ่อยครั้งและมีความแตกต่างไปจากสังคมดั้งเดิม ระบบพลังอำนาจที่ซับซ้อนสามารถตอบสนองรูปแบบทางสังคมที่พัฒนาต่อไปได้ หนึ่งในนั้นคือการรักษาประสิทธิภาพในการควบคุมประชาชนโดยการใช้กฎหมายและช่วยพัฒนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ระบบพลังอำนาจแสดงให้เห็นว่ากฎหมายมีความศักดิ์สิทธิ์และสามารถใช้ได้จริงโดยระบบสนับสนุนพื้นฐานทางโครงสร้างพลังอำนาจ ปรัชญาการพลังอำนาจเป็นพื้นฐานของการควบคุมทางสังคมในทุกรูปแบบ⁸⁰

ยุทธศาสตร์⁸¹ ความหมาย (1) น. วิชาว่าด้วยการพัฒนาและการใช้อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ จิตวิทยา และกำลังรบทางทหารตามความจำเป็นทั้งในยามสงบและยามสงคราม (2) ว. ที่มี

⁷⁶ มานัต วงษ์วาทย์, พลอากาศตรี., แนวทางการบูรณาการพลังอำนาจแห่งชาติด้านการทหารเข้ากับพลังอำนาจแห่งชาติด้านอื่นๆ. วิทยาลัยการศึกษารัฐบาล. The National Defence College of Thailand Journal วารสารราย 4 เดือน ปีที่ 58 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2559. หน้า 51.

⁷⁷ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ์ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ์ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์และคำย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย. พ.ศ.2552 หน้า 523

⁷⁸ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ์ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ์ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์และคำย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย. พ.ศ.2552 หน้า 523

⁷⁹ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ์ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ์ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์และคำย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย. พ.ศ.2552 หน้า 523

⁸⁰ N.S. Timasheff. The power Phenomenon. Harvard university. Published by: American Sociological Association American Sociological Review Vol. 3, No. 4 (Aug., 1938), pp. 499-509

⁸¹ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 อ้างอิงออนไลน์จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/> (18 เม.ย. 63)

ความสำคัญทางการเมือง เศรษฐกิจ จิตวิทยา และกำลังรบทางทหาร ทั้งในยามสงบและยามสงคราม เช่น จุฑายุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์ชาติ (National Strategy) คือ ศิลป์และศาสตร์ในการพัฒนาและการใช้อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ (สังคม) จิตวิทยา และทางการเมืองของชาติ ในยามสงบ และยามสงคราม โดยให้การสนับสนุนอย่างสูงสุดต่อนโยบายของชาติ เพื่อเพิ่มพูนโอกาสและความได้เปรียบที่จะได้มาซึ่งชัยชนะ และลดโอกาสที่จะประสบปัญหากับความพ่ายแพ้ให้น้อยลง ยุทธศาสตร์ชาติ (มหายุทธศาสตร์) คือ "ศิลป์และศาสตร์ของการพัฒนา และการใช้พลังอำนาจแห่งชาติด้านการเมือง เศรษฐกิจ และด้านจิตวิทยาของชาติ พร้อมกับกำลังกองทัพระหว่างเวลาปกติและเวลาสงคราม เพื่อรักษา วัตถุประสงค์แห่งชาติ"⁸²

ยุทธศาสตร์เป็นตัวกำหนดแผนสงคราม ทั้งนี้เพราะยุทธศาสตร์เป็นตัวรวบรวมแผนยุทธการที่จะปฏิบัติ แผนการสนับสนุนการรบและสนับสนุนการช่วยรบรวมทั้งเป็นตัวกำหนดและจัดลำดับการรบแบบต่างๆ ตามระยะเวลา⁸³

องค์ประกอบทางยุทธศาสตร์เหล่านี้ช่วยในการตัดสินใจให้ใช้กำลังเข้าทำการรบ⁸⁴ คือ

- 1) จิตใจ (Morales) สภาพจิตใจที่ดีและการปฏิบัติการที่เฉลียวฉลาดมีความสำคัญสูงสุด
- 2) ร่างกาย (Physiques) การประกอบกำลัง และอำนาจกำลังอาวุธเปรียบเทียบ
- 3) คณิตศาสตร์ (Mathematique) ทิศทางในการรวมกำลังและการกระจายกำลังเป็นรูปแบบเรขาคณิตและการคำนวณ
- 4) ภูมิศาสตร์ (Geographiques) อิทธิพลของพื้นที่ปฏิบัติการ
- 5) สถิติ (Statistiques) ชีตความสามารถในการสนับสนุนการรบและการช่วยรบ

ขวัญกำลังใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของสงคราม ขวัญกำลังใจคือสภาพจิตใจที่สงครามขาดไม่ได้ ขวัญกำลังใจมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับพลังของความต้องการซึ่งเป็นตัวขับ

⁸² สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์ และคำย่อด้านความมั่นคง

ฉบับอังกฤษ-ไทย พ.ศ.2552 ฉบับปรับปรุง และพิมพ์ครั้งที่ 2

⁸³ เขียนโดย นายพล คาร์ล ฟิลิป ก๊อดฟราย วอน เคลาเซอวิตซ์ แปลและเรียบเรียงโดย พันเอก รองศาสตราจารย์ ดร.พีรพล สงนุ้ย. ทฤษฎีสงคราม ตอน ยุทธศาสตร์ทั่วไป และ ตอน แผนสงคราม.— กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก กระทรวงกลาโหม, 2557 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2557 หน้า 16.

⁸⁴ เขียนโดย นายพล คาร์ล ฟิลิป ก๊อดฟราย วอน เคลาเซอวิตซ์ แปลและเรียบเรียงโดย พันเอก รองศาสตราจารย์ ดร.พีรพล สงนุ้ย. ทฤษฎีสงคราม ตอน ยุทธศาสตร์ทั่วไป และ ตอน แผนสงคราม.— กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก กระทรวงกลาโหม, 2557 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2557 หน้า 26.

และควบคุมกำลังทั้งหมด ขวัญกำลังใจไม่ปรากฏอยู่ในตำราเพราะเราไม่สามารถวัดด้วยตัวเลขหรือจัดประเภทได้อย่างสิ่งของ ขวัญกำลังใจเป็นเรื่องที่ต้องได้เห็นและต้องรู้สึกได้เอง⁸⁵

ขวัญกำลังใจ 3 ประการที่มีความสำคัญสูงสุด⁸⁶ คือ

1. ความเก่งกล้าสามารถของผู้บังคับบัญชา
2. จิตใจรุกรบ
3. ความรักชาติ

ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานเป็นเรื่องละเอียดอ่อนมาก มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและกำลังใจ ปัจจัยที่มีผลต่อขวัญกำลังใจทหารประกอบด้วย⁸⁷

1. ด้านสภาพการปฏิบัติงาน ได้แก่ สภาพแวดล้อมการทำงานที่ดี มีความสบายทางกาย เครื่องมืออุปกรณ์การทำงาน อุดมภูมิ อากาศ เป็นต้น

2. ด้านความเพียงพอของรายได้
3. ด้านสวัสดิการในหน่วยงาน
4. ด้านโอกาสความก้าวหน้า
5. ด้านความยุติธรรมในหน่วยงาน
6. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา
7. ด้านความมั่นคงในการปฏิบัติงาน
8. ด้านความพึงพอใจในงาน

ลักษณะเด่นของทหาร⁸⁸

ทหารเป็นองค์กรที่มีความได้เปรียบกว่าองค์กรอื่นๆ ทางสังคมและทางการเมืองในด้านความมีเอกภาพที่มากกว่า กล่าวคือ ทหารเป็นองค์กรที่มีเป้าหมายชัดเจน เป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หลัก คือ การต่อสู้และเอาชนะสงคราม ซึ่งมีผลโดยตรงต่อลักษณะเด่นขององค์กร 5 ประการ คือ

⁸⁵ เขียนโดย นายพล คาร์ล ฟิลิป ก๊อดฟรายน วอน เคลลาเซอวิตซ์ แปลและเรียบเรียงโดย พันเอก รองศาสตราจารย์ ดร.พีรพล สงน้อย. ทฤษฎีสงคราม ตอน ยุทธศาสตร์ทั่วไป และ ตอน แผนสงคราม.— กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก กระทรวงกลาโหม, 2557 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2557 หน้า 28.

⁸⁶ เขียนโดย นายพล คาร์ล ฟิลิป ก๊อดฟรายน วอน เคลลาเซอวิตซ์ แปลและเรียบเรียงโดย พันเอก รองศาสตราจารย์ ดร.พีรพล สงน้อย. ทฤษฎีสงคราม ตอน ยุทธศาสตร์ทั่วไป และ ตอน แผนสงคราม.— กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก กระทรวงกลาโหม, 2557 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2557 หน้า 30.

⁸⁷ มหิศวรรณ์ ชัยเพชร พ.อ., ปัจจัยที่มีผลต่อขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการนายทหารสัญญาบัตรสังกัดกองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3. เอกสารวิจัยส่วนบุคคล. วิทยาลัยการทัพบก. กันยายน พ.ศ.2560 หน้า 3.

⁸⁸ สุขุม ธนพงศ์พิพัฒน์. “ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการทำรัฐประหารของทหารไทยระหว่าง พ.ศ.2500-2534”. (วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539). หน้า 49-52.

1. มีการบังคับบัญชาที่รวมศูนย์
2. มีการบังคับบัญชาที่ลดหลั่นตามลำดับชั้น
3. มีระเบียบวินัย
4. มีการติดต่อสื่อสารระหว่างหน่วยย่อยต่างๆ ขององค์กร
5. มีความสามัคคีรักหมู่คณะ มีลักษณะแยกตัวออกจากส่วนอื่นๆ ของสังคม โดยสามารถพึ่งพาตนเองได้

นักรัฐศาสตร์ได้แบ่งประเภทของทหารที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองออกเป็น 3 ประเภท⁸⁹ คือ

1. บทบาททางการเมืองของทหารในฐานะ “ผู้ไกล่เกลี่ย” คือ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการรักษาไว้ซึ่งสถานภาพเดิม (The Status Quo) โดยพยายามสร้างสภาวะดุลแห่งอำนาจ (balance of power) ให้เกิดในกลุ่มการเมืองต่างๆ

2. บทบาททางการเมืองของทหารในฐานะ “ผู้พิทักษ์” มีจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันจะมีผลกระทบต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเสถียรภาพทางการเมือง ต้องการรักษาไว้ซึ่งโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมดั้งเดิมเอาไว้ เน้นการปฏิรูปและแก้ไขปัญหามากกว่าการปฏิวัติเพื่อล้มล้างระบอบและก่อร่างโครงสร้างขึ้นมาใหม่

3. บทบาททางการเมืองของทหารในฐานะ “ผู้ปกครอง” โดยเข้าไปมีบทบาทในการควบคุมการบริหารและการปกครองโดยตรงอย่างเต็มที่ในทุกๆ ด้าน ได้แก่ การจัดตั้งรัฐบาลเผด็จการทหารที่มีกองทัพเป็นฐานอำนาจ

Soft Power⁹⁰ นิยาม soft power (อำนาจละมุน หรือ อำนาจแบบอ่อน) หมายถึงอำนาจในการชักจูงหรือโน้มน้าวประเทศอื่นให้ปฏิบัติตามที่ตนประสงค์ โดยการสร้างเสน่ห์ ภาพลักษณ์ ความชื่นชม และความสมัครใจพร้อมที่จะร่วมมือกันต่อไป อำนาจแบบนี้จะได้รับการยอมรับมากกว่าอำนาจแบบแข็ง (hard power) หรืออำนาจเชิงบังคับอย่างอำนาจทางทหาร องค์ประกอบ soft power มักมาจากทรัพยากรสำคัญ 3 ประการ คือ วัฒนธรรม (culture) ค่านิยม (values) และนโยบายต่างประเทศ (foreign policy)

ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ Soft Power คืออำนาจที่ทำให้ประเทศอื่นๆ ยินดีปฏิบัติตามความต้องการของเราโดยไม่จำเป็นต้องดำเนินการบังคับหรือมีข้อแลกเปลี่ยนหรือนัยหนึ่ง คือความสามารถในการทำให้ผู้อื่นมีความพอใจในการเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของเรา ซึ่งเป็น

⁸⁹ กนลา สุขพานิช. “การเมืองในกลุ่มประเทศเผด็จการทหาร”, ในเอกสารการสอนวิชาการระบบการเมืองเปรียบเทียบ สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527). หน้า 926-975.

⁹⁰ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). ชุดโครงการ “จับตาอาเซียน” (ASEAN Watch) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ยุทธศาสตร์ Soft Power ของไทย.

การใช้อำนาจเชิงดึงดูดเพื่อนำไปสู่การยอมรับโดยคุณิ Soft Power ต่างกับ Hard Power ซึ่งเป็นเรื่องการใช้อิทธิพล Soft Power ของประเทศใดประเทศหนึ่งอาจมีที่มาจากแหล่งต่างๆอาทิวัฒนธรรม ค่านิยมทางการเมือง นโยบายต่างประเทศที่สร้างสรรค์การศึกษา เศรษฐกิจและนวัตกรรมหรือสิ่งอื่นใดที่สามารถสร้างความชื่นชมในวงกว้างการใช้ soft Power เป็นเครื่องมือทางการทูตได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น รัฐบาลจำเป็นต้องเข้าใจและสามารถระบุแหล่งทรัพยากรที่เป็น Soft Power ของประเทศตนได้เพื่อให้สามารถกำหนดนโยบายต่างประเทศได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่⁹¹

ตารางที่ 1 แสดงรูปแบบของการแบ่งพลังอำนาจทางสังคมวิทยา

	ชนิดพลังอำนาจ	เครื่องมือพลังอำนาจ	การแสดงพลังอำนาจ	การใช้พลังอำนาจปกครอง/ ควบคุม
พลังอำนาจ	Hard Power	กองทัพ	การยึดครองพื้นที่	พลังอำนาจทางทะเล/ อากาศ/ อวกาศ
	Semi – hard Power	เศรษฐกิจ การเมือง สังคม	รัฐบาลควบคุมเศรษฐกิจ การเมือง สังคม	พลังอำนาจรัฐบาล/ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม
	Soft power	วัฒนธรรม	-	สติปัญญา ความรู้/ ความคิด

อิทธิพลต่างๆ ต่อการกำหนดนโยบายแห่งชาติ (Influences on Grand Strategy)⁹² โดยทั่วไปการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติเป็นกระบวนการแก้ปัญหาไปสู่จุดหมายปลายทาง (Ends) ได้แก่ ธรรมชาติพื้นฐาน อิทธิพลจากนอกประเทศ ธรรมชาติพื้นฐาน (Fundamental Nature) มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ป้องกันประเทศให้อยู่รอดปลอดภัยจากผู้รุกราน เป็นการป้องกันการทำลายหรือยึดครอง เป็นผลประโยชน์ขั้นพื้นฐานที่สุดและมีผลต่อทุกคน

อิทธิพลจากภายนอกประเทศ (External objective) คือ ปัญหาจากภายนอกประเทศ อิทธิพลจากภายนอกประเทศ 3 ประการ ที่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ ได้แก่

⁹¹ อุไรวรรณ คูหะเปรมะ. การใช้ Public Diplomacy เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขตนจีนไซ.

หลักสูตรนักบริหารการทูต รุ่นที่ 5 ปี 2556 สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ กระทรวงต่างประเทศ

⁹² คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 009 คู่มือการพัฒนายุทธศาสตร์ชาติ. พ.ศ. 2553-2554. หน้า 78-79

- 1) ความรู้
- 2) ยุทธศาสตร์ ด้านความมั่นคงของชาติจะมุ่งไปสู่ประเทศฝ่ายตรงข้ามหรือประเทศที่มีแนวโน้มจะเป็นศัตรู
- 3) การควบคุม ทำให้เกิดอิทธิพลต่อรัฐบาลต่างชาติในอันที่จะไม่ทำอันตรายต่อผลประโยชน์ของฝ่ายเรา⁹³

ความหมายของคำว่ายุทธศาสตร์ในปัจจุบัน ตามพจนานุกรมศัพท์ทหารฉบับใช้ร่วมสามเหล่าทัพ ให้คำจำกัดความไว้ว่า “ศิลปศาสตร์แห่งการพัฒนาและการใช้กำลังทางการเมือง เศรษฐกิจ จิตวิทยา และกำลังทหารของชาติทั้งในยามสงบและยามสงคราม ทำการสนับสนุนนโยบายของชาติอย่างดีที่สุด เพื่อเพิ่มพูนโอกาส และให้ได้ชัยชนะและเพื่อให้มีโอกาสแพ้น้อยลง” ส่วนยุทธศาสตร์ทางทหารได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “ศิลปและศาสตร์ในการใช้กำลังรบของชาติ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของชาติโดยการใช้กำลังหรือคุกคามด้วยกำลัง”⁹⁴

ภัยคุกคามที่มีต่อเมืองและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อข้อกำหนดที่ตั้งทางทหารตลอดจนโรงทหารในยุคสมัยต่างๆ มีหลายประการ ทั้งจากพลังอำนาจทางการเมือง และอิทธิพลทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และความท้าทายเชิงสภาพแวดล้อม ส่วนภัยคุกคามทางทหาร คือ ภัยที่เกิดจากการรุกรานด้วยกำลังทหารจากภายนอกประเทศ ซึ่งในอนาคตมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดจากความขัดแย้งระดับต่ำในลักษณะของสงครามจำกัด ซึ่งจะสามารถพัฒนาไปสู่การใช้กำลังทหารขนาดใหญ่ได้ ถ้าหากมิได้รับการแก้ไขอย่างทัน่วงที⁹⁵

บทบาทของกำลังอำนาจทางทหารในการสนับสนุนนโยบายความมั่นคงแห่งชาติ ด้านการเมืองระหว่างประเทศ ในการดำเนินนโยบายกับโลกภายนอกนั้น แต่ละประเทศมีเครื่องมืออยู่หลายอย่างที่จะนำมาใช้เพื่อทำให้นโยบายของตนสำเร็จ เครื่องมือที่เวลานี้ที่สำคัญมีอยู่ 4 ประการคือ

1. เครื่องมือทางการเมืองและการทูต
2. เครื่องมือทางจิตวิทยา
3. เครื่องมือทางเศรษฐกิจ

⁹³ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.) เอกสาร วปอ. หมายเลข 009 คู่มือการพัฒนายุทธศาสตร์ชาติ. พ.ศ. 2553-2554. หน้า 110

⁹⁴ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543

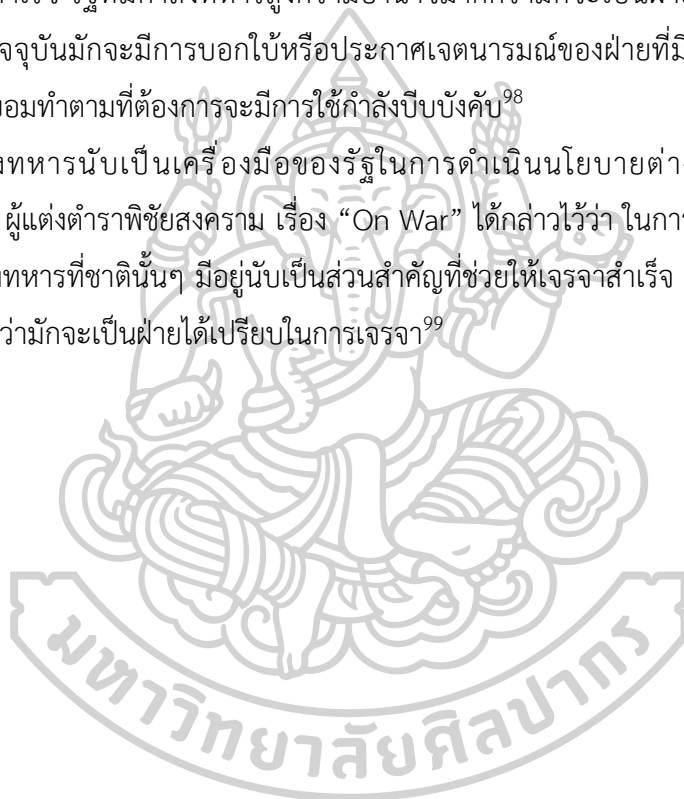
⁹⁵ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร. คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.) ประจำปีการศึกษา พ.ศ.2554-2555, เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร

3. เครื่องมือทางทหาร

เครื่องมือแต่ละอย่างมีเป้าหมายในการใช้เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ ช่วยให้นโยบายที่ประเทศได้เลือกปฏิบัตินั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้⁹⁶ นอกจากนี้ บทบาทของทหารในการคุ้มครองป้องกันผลประโยชน์ของชาติ ได้แก่ การป้องกันเอกราช อธิปไตย บูรณภาพแห่งราชอาณาจักร ตลอดจนคุ้มครองผลประโยชน์ด้านทรัพยากร ธรรมชาติในทะเล สิทธิในการเดินเรือเพื่อการค้าขาย⁹⁷

ในการเจรจาการเมืองระหว่างประเทศ กำลังทหารที่ชาตินั้นๆ มีอยู่นับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้การเจรจาสำเร็จ รัฐที่มีกำลังทหารสูงกว่ามีอำนาจมากกว่ามักจะเป็นฝ่ายได้เปรียบในการเจรจา สถานการณ์ปัจจุบันมักจะมีการบอกใบ้หรือประกาศเจตนาของฝ่ายที่มีกำลังสูงกว่าให้ฝ่ายตรงข้ามรู้ว่าถ้าไม่ยอมทำตามที่ต้องการจะมีการใช้กำลังบีบบังคับ⁹⁸

กำลังทหารนับเป็นเครื่องมือของรัฐในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ เคลาส์วิทซ์ (Clausewitz) ผู้แต่งตำราพิชัยสงคราม เรื่อง “On War” ได้กล่าวไว้ว่า ในการเจรจาการเมืองระหว่างประเทศ กำลังทหารที่ชาตินั้นๆ มีอยู่นับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้เจรจาสำเร็จ รัฐที่มีกำลังทหารสูงกว่ามีอำนาจมากกว่ามักจะเป็นฝ่ายได้เปรียบในการเจรจา⁹⁹

⁹⁶ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 12

⁹⁷ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 17

⁹⁸ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร. คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.) ประจำปีการศึกษา พ.ศ.2554-2555, เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร

⁹⁹ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 13-14

ภาพที่ 3 แสดงรูปภาพ Carl von Clausewitz (1780-1831)¹⁰⁰

เคลาสวิทซ์ ยังได้กล่าวในหนังสือ On War ว่า “การสู้รบเป็นเครื่องมือสำหรับการเมือง” War is a rational instrument of national policy. เป้าหมายทางการเมือง (Political Objective) คือต้นเหตุที่จูงใจให้ทำสงครามและเป็นกรอบในการกำหนดทั้งเป้าหมายทางทหาร และระดับความเข้มข้นของสงคราม และคำกล่าวที่ว่า “สงครามเป็นเรื่องของอันตราย การทุ่มเทความพยายาม การสูญเสียบอบช้ำ ความไม่แน่นอน และโอกาส ปัจจัยที่เป็นตัวแปรสำคัญของชัยชนะ คือ ไหวพริบ ปฏิภาณ ในการประมาณสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม ฉับไวและเด็ดเดี่ยวมั่นคง นอกจากนั้นแม่ทัพจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในนโยบายการสงครามของรัฐอย่างดีด้วย จึงจะดำเนินสงครามไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ได้” สามารถเข้าใจได้ว่า ฝ่ายการเมืองควรต้องเรียนรู้การปฏิบัติการทางทหาร และแม่ทัพก็ต้องเข้าใจในความต้องการของฝ่ายการเมืองด้วย¹⁰¹

ด้านยุทธศาสตร์ เคลาสวิทซ์ กล่าวว่า “ในสงคราม ขวัญและกำลังใจ (Moral Force) เป็นอำนาจกำลังรบที่สำคัญยิ่งและจะหลอมกลมกลืนไปกับอำนาจกำลังรบที่มีตัวตน (Physical Force)” หมายถึงว่าแม่ทัพควรให้ความสำคัญกับกำลังรบที่ไม่มีตัวตน นั่นก็คือขวัญนั่นเอง¹⁰²

องค์ประกอบของสงคราม (Trinity of War) ที่เคลาสวิทซ์กล่าวว่ามีสามส่วนที่เป็นองค์ประกอบของสงคราม ได้แก่ รัฐบาล ผู้นำทหาร และประชาชน จะเห็นได้ว่าเคลาสวิทซ์ได้ให้

¹⁰⁰ ที่มา: https://sco.wikipedia.org/wiki/Carl_von_Clausewitz#/media/File:Carl_von_Clausewitz.PNG

¹⁰¹ สุวัจ ดอนสกุล, นาวาเอก. แม่ทัพในมุมมองของปราชญ์แห่งสงคราม.วิทยาลัยการทัพเรือ รุ่นที่ 45 http://nwc45.blogspot.com/2013/07/blog-post_14.html

¹⁰² สุวัจ ดอนสกุล, นาวาเอก. แม่ทัพในมุมมองของปราชญ์แห่งสงคราม.วิทยาลัยการทัพเรือ รุ่นที่ 45 http://nwc45.blogspot.com/2013/07/blog-post_14.html

ความสำคัญกับแม่ทัพที่เป็นผู้นำทหาร ซึ่งจะต้องมีหน้าที่ในการนำนโยบายทางการเมืองมาดำเนินการทางการเมืองให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ทางการเมืองที่ฝ่ายรัฐบาลหรือผู้นำประเทศต้องการ¹⁰³

ในทัศนะทางการเมือง สงครามคือ เครื่องมือของนโยบายที่ใช้เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของชาติ หลังจากที่ใช้วิธีอื่นแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ¹⁰⁴ ในทัศนะทางการเมือง สงครามคือ การใช้กำลังเข้ากระทำการอย่างรุนแรงเพื่อบีบบังคับให้ฝ่ายศัตรูปฏิบัติตามความประสงค์ของฝ่ายตน¹⁰⁵ การทำสงครามเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับมนุษยชาติ เราจะพบว่าเทคโนโลยีเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการดำเนินสงคราม¹⁰⁶

“การทำลายกำลังรบของข้าศึกในสนามรบว่าเป็นจุดมุ่งสำคัญของสงคราม” ฝ่ายใดมีกำลังมากกว่าหรือแข็งแกร่งกว่าก็เป็นฝ่ายมีชัย เป็นสาเหตุที่แต่ละประเทศทำการเสริมสร้างพัฒนากำลังรบของตนทั้งทางด้านกำลังพล ยุทธโศภกรณ์ ยุทธวิธีในการป้องกันประเทศ และบรรลุวัตถุประสงค์ของชาติ¹⁰⁷ การใช้กำลังทหารของรัฐหนึ่งต่ออีกรัฐหนึ่งเพื่อความมุ่งหมายให้รัฐนั้นดำเนินการหรือละเว้นการดำเนินการในเรื่องหนึ่งเรื่องใดอาจกระทำได้ 3 วิธี คือ

วิธีที่ 1 การทำสงคราม ได้แก่ การใช้กำลังทหารเข้าปฏิบัติการจริง จนถึงขนาดที่มีผลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของฝ่ายตรงข้าม

วิธีที่ 2 ได้แก่ การคุกคามว่าจะใช้กำลังทหารรวมทั้งการทำสงคราม หรือการแสดงความเป็นศัตรูเพิ่มมากขึ้น

วิธีที่ 3 การทำให้คู่กรณีคิดอยู่เสมอว่าอาจจะมีการใช้กำลังทหารหากเกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรง¹⁰⁸

การใช้มาตรการรุนแรงหรือสงครามนี้ จะต้องใช้ให้เกิดประโยชน์ตรงกับความมุ่งหมาย และเป็นธรรมต่อสังคม เคลาส์วิทซ์ กล่าวไว้ว่า “สงครามมิใช่การกระทำแบบหน้ามืดตามัว แต่ต้องอยู่ใน

¹⁰³ สุวัจ ดอนสกุล, นาวาเอก. แม่ทัพในมุมมองของปราชญ์แห่งสงคราม. วิทยาลัยการทัพเรือ รุ่นที่ 45

http://nwc45.blogspot.com/2013/07/blog-post_14.html

¹⁰⁴ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543

¹⁰⁵ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543

¹⁰⁶ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 50

¹⁰⁷ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543 หน้า 8

¹⁰⁸ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 18

ขอบเขตของจุดมุ่งทางการเมือง การทำสงครามจึงควรกำหนดการใช้กำลังทหารตามขอบเขตและจุดมุ่งหมายทางการเมือง¹⁰⁹

เคลาส์วิทซ์เป็นคนแรกที่น่าคิดว่า Center of gravity (COG) มาใช้กับการสงคราม เขากล่าวถึง center of gravity ว่าเป็น “ศูนย์กลางหรือดุมล้อของพลังและการเคลื่อนไหวทั้งหมดซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องพึ่งพาอาศัยศูนย์กลางหรือดุมล้อตัวนี้” ถ้าเราทำลาย “ดุมล้อ” ของข้าศึกแล้วข้าศึกก็จะหมดความสามารถในการรบ และแพ้สงครามในที่สุด การวิเคราะห์ COG จะทำให้เราทราบถึง “Key node” หรือ “decisive point” ที่อยู่ภายใน COG นั้น มีหลายตัวที่สามารถนำมาเป็นเป้าหมาย (Targets) ในการโจมตีของเรา และการโจมตีเป้าหมายดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อ COG¹¹⁰

จุดศูนย์กลาง (Center of Gravity)¹¹¹ หากจะทำสงครามให้แพ้ชนะแตกหักกันแล้ว ย่อมจะต้องมุ่งทำลายจุดศูนย์กลางของฝ่ายตรงข้ามเสียให้ได้¹¹² เคลาส์วิทซ์ เรียกจุดศูนย์กลางว่า “เป้าหมายสำคัญ” Center of Gravity (C.G.) คือ พื้นฐานแห่งพลังของข้าศึก ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างต้องขึ้นอยู่กับมัน ความพยายามทั้งหมด และกำลังทั้งหลายต้องมุ่งโจมตีไปที่จุด C.G.¹¹³

การวิเคราะห์จุดศูนย์กลางตามวิธี Center of Gravity: COG 5 Rings Model ของ Warden เป็นการวิเคราะห์เป้าหมายทางยุทธศาสตร์เพื่อทราบถึงจุดที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญของฝ่ายตรงข้ามตลอดจนของฝ่ายเรา เพื่อสามารถวางมาตรการในการป้องกันตามความสำคัญของเป้าหมายนั้น โดยเรียงลำดับความสำคัญจากวงแหวนวงในสุดออกไปสู่วงนอก ได้แก่ 1) Leadership คือ ผู้นำหรือผู้มีอำนาจสูงสุดของชาติ 2) System Essentials คือ ระบบพื้นฐานที่สำคัญของชาติ 3) Infrastructure คือ ระบบสาธารณูปโภค 4) Population คือ ประชากร และ 5) Field Military คือ กำลังรบ

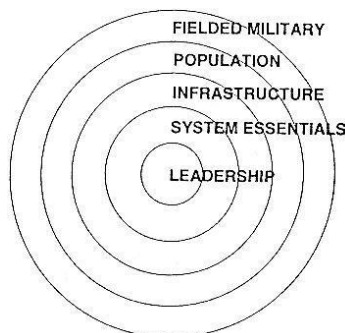
¹⁰⁹ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543 หน้า 9

¹¹⁰ นส.ปร.3-01. กรรมวิธีเป้าหมายร่วม. กันยายน 2559. P1-1

¹¹¹ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543

¹¹² คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543

¹¹³ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 009 คู่มือการพัฒนายุทธศาสตร์ชาติ. พ.ศ. 2553-2554. หน้า 93

ภาพที่ 4 แสดง Center of Gravity: COG 5 Rings Model ของ Warden ¹¹⁴

หลักการสงครามที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร ประกอบด้วย

หลักความมุ่งหมาย¹¹⁵ (OBJECTIVE) หรือ การเลือก และดำรงความมุ่งหมาย (SELECTION AND MAINTENANCE OF THE AIM) ในการทำสงครามและการปฏิบัติการรบทุกชนิด จำเป็นต้องมีความมุ่งหมาย ความมุ่งหมายสูงสุดในการทำสงครามก็คือ การทำลายกำลังใจในการต่อสู้ของข้าศึก

การดำรงขวัญ¹¹⁶ (การบำรุงขวัญ MAINTENANCE OF THE MORALE) อังกฤษถือว่าการบรรลุความมุ่งหมายในการทำสงครามนั้นขึ้นอยู่กับขวัญขององค์บุคคลมากกว่าคุณสมบัติทางกายภาพ (Physical qualities) จำนวนคน อาวุธ และทรัพยากรที่มีอยู่ย่อมไม่มีประโยชน์ หากขาดความกล้าหาญ กำลังใจ กำลังกาย ตลอดจนจิตใจที่จะทำการรบ

การระวังป้องกัน¹¹⁷ (การรักษาความปลอดภัย SECURITY) ได้แก่ การดำเนินมาตรการต่างๆ เพื่อให้เกิดความปลอดภัยจากการโจมตีของข้าศึก และทำให้มีเสริภาพในการดำเนินการรุก ... มาตรการเกี่ยวกับความปลอดภัยนี้ ได้แก่ การป้องกันฐานทัพ และที่หมายอื่นๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อชาติและกำลังรบ

การรวมกำลัง¹¹⁸ (CONCENTRATION OF FORCES) หมายถึงการรวมกำลังวัตถุและขวัญ (บุคคล) ให้เหนือกว่าข้าศึก ณ ตำบลและเวลาที่เหมาะสม (Decisive time and place)

¹¹⁴ ที่มา : https://nniwat.files.wordpress.com/2012/08/warden_five_rings1.jpg

¹¹⁵ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 41

¹¹⁶ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 43

¹¹⁷ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 44

¹¹⁸ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 45

การออมกำลัง¹¹⁹ (ECONOMY OF EFFORT ECONOMY OF FORCES) หมายถึง การแบ่งกำลังให้ได้ดุลย์ที่เหมาะสม (Balanced employment of forces) ซึ่งได้แก่การใช้กำลังที่มีอยู่ให้สามารถสนองความต้องการตามหลัก “การรวมกำลัง” และ “การระวังป้องกัน” ให้ดีที่สุด

ความอ่อนตัว¹²⁰ (ความไม่กระด้าง FLEXIBILITY) คือ ความสามารถ (Capacity) ในการเปลี่ยนสภาพต่าง ๆ ของฝ่ายตนให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยรวดเร็ว

การร่วมมือ¹²¹ (CO-OPERATION) หมายถึงการร่วมมือประสานงานกันในระหว่างหน่วยต่างๆ เพื่อให้ได้พลังร่วมกันอย่างสูงสุดทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจิตใจอันดีและความปรารถนาที่จะร่วมมือกันของทุกหน่วยและทุกระดับ

ความง่าย¹²² (ความแจ่มแจ้ง SIMPLICITY) หมายถึง ความชัดเจนในการวางแผนต่างๆ แผนที่ดีที่สุดก็คือแผนที่ไม่มีความสลับซับซ้อนแยบยลทั้งในการกำหนดขึ้น การออกคำสั่ง และการปฏิบัติ แผนหรือยุทธศาสตร์ที่ง่าย ชัดเจน ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจง่าย แม้แต่อาวุธก็ต้องออกแบบให้ใช้ได้ง่าย สบายการบังคับบัญชาที่ต้องง่าย ชัดเจน อย่างไรก็ตามพึงระลึกไว้เสมอว่าอย่าทำทุกอย่างให้ง่ายเกินไปจนขาดความถูกต้องความสมบูรณ์และความอ่อนตัว

"การกำหนดใช้ศิลปะและการออกแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจทางการเมือง และโครงสร้างการปกครองของประเทศ" บนแนวคิดที่ว่าสถาปัตยกรรมนั้นอาจจูงใจปัจเจกบุคคลให้เกิดความรู้สึกถึงอัตลักษณ์กลุ่ม (Collective Identity) ของประเทศได้ ซึ่งถือได้ว่าเป็น "ต้นทุนเชิงนามธรรม" ที่มีความสำคัญอย่างสูง ไม่เพียงต่อผู้ที่อยู่ในแวดวงสถาปัตยกรรม การออกแบบ ศิลปะ ข้าราชการ หรือนักการเมือง เท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับประชาชนพลเมืองทั่วไป (โดยตรง) อย่างที่ไม่ทันได้สังเกตอีกด้วย¹²³ ซึ่งแสดงออกได้ทางตราสัญลักษณ์ หรือเครื่องหมายต่างๆ ตลอดจนส่วนประดับตกแต่งในงานสถาปัตยกรรม

¹¹⁹ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาขั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 46

¹²⁰ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาขั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 47

¹²¹ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาขั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 47

¹²² คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาขั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543. หน้า 49

¹²³ <http://www.tcdc.or.th/articles/design-creativity/17003/#Design--Representation-of-Power-->
 รื้อทั้ง-สร้างใหม่-ศาลฎีกาปี-2551- สถาปัตยกรรมนี้ของใคร-ตอนที่-1

พลังอำนาจ มีความหมายกว้างและมีความซับซ้อน จึงมีการความพยายามในการศึกษาหลากหลายสาขาวิชา เช่น วิทยาศาสตร์ทางกายภาพ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ นักวิชาการทางการเมืองยังได้พยายามทำความเข้าใจถึงความสำคัญของการใช้พลังอำนาจทางการเมือง¹²⁴

พลังอำนาจทางสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมคือการสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์และศิลปะในการจัดการพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และเป็นการแสดงออกของวัฒนธรรมของสังคมและเป็นกระจกใสที่แสดงให้เห็นสภาพทางสังคมในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน¹²⁵

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีพลังอำนาจ ประกอบด้วย¹²⁶

1. องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงพลังอำนาจ คือ

1. มีความสูง และมีขนาดใหญ่โต มีองค์ประกอบสถาปัตยกรรมโดดเด่น
2. พื้นที่กว้างขวางใหญ่โต มีความเป็นส่วนตัว
3. โครงสร้าง การตกแต่งผนังด้านหน้า และสร้างจากหิน หรือวัสดุที่คงทนถาวร
4. มีการประดับตกแต่งอาคาร เช่น อัญมณี และผ้าที่ประณีต
5. มีการตกแต่งด้วยประติมากรรม รูปปั้น หรือรูปแกะสลัก
6. การใช้เสาสูง และมีขนาดใหญ่โต สร้างจากหิน (วัสดุถาวร)

2. รายละเอียดขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงพลังอำนาจที่มีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น (ตามสภาพภูมิอากาศและวัฒนธรรมของภูมิภาค) คือ

1. มีลวดลายปูนต่ำประดับตกแต่งอาคาร
2. มีบันไดขนาดใหญ่หรือมีบันไดต่อเนื่องกัน
3. มีระเบียงรอบอาคาร
4. มีทางเข้าและพื้นที่พักผ่อนที่หรูหรา
5. มีหอตรวจการณ์ อาคารกองรักษาการณ์และกำแพงป้องกัน
6. มีหลังคาลาดชันที่เหมาะสมกับสภาพอากาศและวัฒนธรรม

¹²⁴ Mohsen Dehbozorgi. *Recognition of the Elements of Power in Ancient Architecture*.

Department of Architecture, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran. *Urban and Regional Planning* Volume 1, Issue 4, November 2016.

<http://article.sciencepublishinggroup.com/html/10.11648/j.urp.20160104.14.html#paper-content-5>

¹²⁵ Alishahi, Majid. (n.d.): "Principles of Architecture and Urban Planning."

¹²⁶ Mohsen Dehbozorgi. *Recognition of the Elements of Power in Ancient Architecture*. Department of Architecture, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran. *Urban and Regional Planning* Volume 1, Issue 4, November 2016.

<http://article.sciencepublishinggroup.com/html/10.11648/j.urp.20160104.14.html#paper-content-5>

สถาปัตยกรรมสามารถใช้เป็นตัวแทนในการแสดงออกถึงทางลักษณะทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจโลกทัศน์ที่แตกต่างกัน คือ ผู้นำอาจใช้สถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงความสามารถในการควบคุมพลเมืองและใช้ในการแสดงพลังอำนาจเหนือผู้ใต้ปกครอง การแสดงออกนี้สามารถรับรู้ได้จากการวางผังเมืองและสถาปัตยกรรมโดยการทำให้เกิดมโนทัศน์ทางพลังอำนาจด้วยใช้แนวแกนบังคับเพื่อควบคุมและชี้นำพลเมืองให้ไปในทิศทางตามที่ผู้นำหรือผู้มีอำนาจต้องการ แต่บางกรณีการไม่ใช้แนวแกนบังคับเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันและอิสรภาพของพลเมืองซึ่งมีความแตกต่างกันตามธรรมชาติของการใช้พลังอำนาจทางการเมืองในแต่ละสังคมแสดงให้เห็นถึงระดับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับพลเมือง และการแสดงออกทางพลังอำนาจให้สามารถเห็นได้ด้วยสัญลักษณ์ทางกายภาพที่สร้างขึ้นในงานสถาปัตยกรรม¹²⁷

สถาปัตยกรรมสามารถแสดงให้เห็นอำนาจของบุคคล ที่เป็นตัวบ่งชี้สถานะที่สำคัญของอำนาจทางการเมือง ซึ่งไม่ได้เชื่อมโยงกับสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่เชื่อมโยงโดยผ่านการจัดการของจักรวาลวิทยา และการพรรณนาอำนาจของผู้นำในสถาปัตยกรรม รวมถึงความสัมพันธ์ของผู้นำกับงานสถาปัตยกรรม ความสัมพันธ์ของอำนาจทางการเมืองกับสถาปัตยกรรม แสดงให้เห็นการเปรียบเทียบของพลังอำนาจของผู้ปกครองกับสามัญชน เช่น อาคารของ โรนัลด์ เรแกน เป็นตัวแทนของรัฐบาลต่อสังคมอเมริกัน บทบาทที่แสดงออก คือ เป็นตัวแทนของอำนาจ ความชอบธรรมของรัฐบาลทำเนียบขาว และรัฐสภา นอกจากนี้ สถาปัตยกรรมสามารถแสดงออกเชิงพลังอำนาจของผู้นำผ่านการพรรณนาด้วยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เพื่อสร้างผลกระทบต่อผู้พบเห็น สถาปัตยกรรมที่ใช้แนวแกนเพื่อเชื่อมโยงอาคารต่างๆ เข้าด้วยกัน เป็นการกำหนดทิศทางไปสู่เป้าหมายที่แสดงถึงพลังอำนาจของผู้นำ การออกแบบวางผังที่ไม่ใช้แนวแกนแสดงออกถึงการไม่มีชนชั้นทางสังคม สถาปัตยกรรมที่มีผังเป็นวงกลมเพื่อเน้นความรู้สึกของสถานที่สำคัญ สถาปัตยกรรมที่ไม่ใช้แนวแกนแสดงออกถึงเสรีภาพ สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเป็นตารางกริดแสดงออกถึงความเท่าเทียมกัน ทั้งนี้แนวแกนทางสถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์กับพลังอำนาจในการบังคับบัญชา และแสดงอิทธิพลของผู้นำ ส่วนสถาปัตยกรรมที่ไม่ใช้แนวแกนแสดงออกถึงการปกครองที่มีเสรีภาพและความเท่าเทียมกัน¹²⁸

¹²⁷ Molly Glenn. *Architecture Demonstrates Power*. 2003. 44

¹²⁸ Molly Glenn. *Architecture Demonstrates Power*. <https://scholarship.tricolib.brynmawr.edu/handle/10066/714>. 2003

2.1.3 อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร

อิทธิพล¹²⁹ หมายถึง กำลังที่ยังผลให้สำเร็จ อำนาจซึ่งแฝงอยู่ในบุคคลหรือรัฐ ซึ่งสามารถบันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ อำนาจที่สามารถบันดาลให้ผู้อื่นต้องคล้อยตามหรือทำตาม อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นไปได้ต่าง ๆ

อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมทางทหาร¹³⁰ มีความแตกต่างกันตามยุคสมัยและประวัติศาสตร์ของกองทัพ อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมทางทหารมีที่มา 2 ประการคือ

1) สถาปัตยกรรมที่ออกแบบและก่อสร้างตามมาตรฐานทางทหารตามประเภทอาคาร เพื่อตอบสนองความต้องการทางทหารโดยเฉพาะ

2) สถาปัตยกรรมหรืออาคารที่มีอยู่เดิม หน่วยทหารได้รับมอบเพื่อใช้ตามวัตถุประสงค์ทางการทหารในภายหลัง สถาปัตยกรรมประเภทนี้มักได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมในการออกแบบตามภูมิภาค

โดยทั่วไปมีลักษณะเฉพาะตามรูปแบบอาคารแต่ละประเภทเนื่องจากการออกแบบก่อสร้างตามมาตรฐานทางทหารตามประเภทอาคารเพื่อตอบสนองความต้องการทางทหารให้สามารถใช้งานได้มีประสิทธิภาพ โดยรูปแบบมาตรฐานเหล่านี้อาจมีการปรับปรุงแก้ไขตามความเหมาะสมของหน่วยทหารในแต่ละหน่วยตามการใช้งานและเพื่อความเหมาะสมกับงบประมาณที่ได้รับ การออกแบบสถาปัตยกรรมทางทหาร การวางผัง ตลอดจนการออกแบบงานระบบที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมและแนวโน้มการออกแบบจากนักออกแบบพลเรือนตามสมัยนิยมบ่อยครั้งที่กองทัพจ้างสถาปนิกและวิศวกรจากภายนอกกองทัพเพื่อทำงานออกแบบงานให้กองทัพ ทำให้กองทัพได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมร่วมสมัยและมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องคล้ายคลึงกับอาคารของพลเรือนในยุคสมัยเดียวกัน ทั้งทางด้านรูปแบบโดยรวม รายละเอียดการตกแต่งอาคารภายนอกและภายในและการวางผังพื้นที่อาคาร เช่น ในยุค 1860 กองทัพบกสหรัฐฯ พัฒนาแบบมาตรฐานสำหรับที่อยู่อาศัยซึ่งได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมในยุคนั้น เช่น Gothic Revival (พ.ศ. 2383-2438) Italianate (พ.ศ.2393-2433) และ Queen Anne (1880-1910) แม้ว่ากองทัพจะรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากพลเรือนบ่อยครั้ง แต่ก็ได้มีการปรับปรุงรูปแบบให้มีความง่ายขึ้นหรือปรับให้ลดน้อยลงเพื่อลดงบประมาณในการก่อสร้างและเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของกองทัพ

อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแสดงออกอย่างชัดเจนทั้งด้านรูปร่าง วัสดุ รายละเอียด และคุณสมบัติอื่นๆ ที่แบ่งแยกอาคารหนึ่งออกจากอาคารอื่น อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมหลายลักษณะพบ

¹²⁹ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 อ้างอิงออนไลน์จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/> (18 เม.ย. 63)

¹³⁰ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011. หน้า 2

ได้ทั่วสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีพัฒนาการตามความนิยมทั้งในระดับชาติ และระดับภูมิภาค อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมสามารถเห็นได้จากยุคสมัยในการก่อสร้างตามความนิยมในระดับชาติ และภูมิภาคในห้วงเวลาขณะนั้น รวมถึงสถาปัตยกรรมทางทหารก็ไม่มีข้อยกเว้น ที่จะได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สถานที่ตั้งหน่วยทหารต่างๆ อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้ถูกแบ่งออกเป็นสไตล์เพื่อพยายามระบุคุณสมบัติที่สำคัญและทำให้การทำความเข้าใจสถาปัตยกรรมทางทหารได้ง่ายขึ้น¹³¹

ความสัมพันธ์ของที่ว่างทางสถาปัตยกรรมและพลังอำนาจ การเมือง และสงคราม¹³² ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์และถูกกำหนดโดยพลังอำนาจทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ชีตความสามารถของอาวุธ และการควบคุมจัดระเบียบทางสังคมในบริบทที่แตกต่างกัน ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมสามารถแสดงอิทธิพลและใช้ในการควบคุมจัดระเบียบทางสังคม¹³³

ประเทศไทยได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก¹³⁴ ใน 2 ลักษณะ คือ

1. ชาวตะวันตกซึ่งเป็นผู้นำเข้ามา
2. ชาวไทยซึ่งเดินทางไปต่างประเทศและนำเอาเข้ามา

รูปแบบอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในประเทศไทย คือ

1. อาคารที่สร้างขึ้นเป็นแบบตะวันตกผสมกับแบบไทย
2. อาคารที่สร้างขึ้นยังไม่ตรงตามสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แท้
3. อาคารที่สร้างขึ้นตรงตามสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่กำหนดไว้
4. อาคารที่สร้างขึ้นเป็นแบบไทยแต่การจัดที่ว่างเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในเป็นแบบ

ตะวันตก

¹³¹ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011. หน้า 2

¹³² Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press,2005), หน้า 3

¹³³ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), หน้า 3

¹³⁴ ไชแสง ศุขะวัฒน์. *การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่มีต่อแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2208-2475*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย. พ.ศ.2520. หน้า 180 – 185.

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/24560>

2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา ปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหารที่แสดงออกถึงพลังอำนาจที่สำคัญ เพื่อให้มีความเข้าใจพัฒนาการสถาปัตยกรรมทางทหาร และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมที่มีผลกระทบต่อสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย ตามสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัยของสงครามตามทฤษฎีของ อัลวิน ทอฟเลอร์ (Alvin Toffler) ที่ได้เสนอแนวความคิดของ “คลื่นลูกที่ 3” ที่แบ่งยุคของสงครามตามสภาพสังคมออกเป็น 3 ยุค ในหนังสือ War and Anti-war: Survival at the Dawn of the 21st Century (1993) และ War and Anti-war: Making Sense of Today's Global Chaos (1995)¹³⁵ ได้แบ่งยุคของสงครามตามสภาพสังคมออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคเกษตรกรรม ยุคอุตสาหกรรม และยุคสารสนเทศ มีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรมโรงทหาร ดังนี้

2.2.1 ยุคเกษตรกรรม คลื่นลูกที่หนึ่ง (The First Wave) ¹³⁶ สังคมเกษตรกรรม (agricultural society)

สังคมเกษตรกรรมเกิดจากการปฏิวัติเกษตรกรรมเมื่อ 10,000 ปีมาแล้ว ในช่วงปลายยุคหินใหม่ มนุษย์ในยุคนั้นได้เปลี่ยนวิถีชีวิตจากการเร่ร่อน ล่าสัตว์และเก็บพืชผลไม้ป่าเป็นอาหารมาเป็นการเริ่มเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ตั้งหมู่บ้านอาศัยอยู่เป็นหลักแหล่งอารยธรรมเริ่มแรกของมนุษย์จึงเริ่มปรากฏขึ้นเมื่อราว 3,000 ปีก่อนคริสตกาลในดินแดนเมโสโปเตเมีย และที่ราบลุ่มแม่น้ำอันดอสมสมบูรณ์ในบริเวณตะวันออกกลาง เทคโนโลยีทางการชลประทานช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรทำให้เมโสโปเตเมียเติบโตขึ้นเป็นนครรัฐที่เจริญรุ่งเรือง ในขณะที่อียิปต์เป็นอาณาจักรที่มีอำนาจ การประดิษฐ์ตัวอักษร และความเชื่อในเทพเจ้าเป็นลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของอารยธรรมของคลื่นลูกที่หนึ่ง ทำให้ผู้ปกครองซึ่งเป็นกษัตริย์หรือนักบวชมีอำนาจดูแลเทพเจ้า สามารถควบคุมแรงงานและทำให้ประชาชนอุทิศตนเพื่อความยิ่งใหญ่ของอาณาจักร เช่น การสร้างพีรามิด รวมทั้งการขยายอำนาจไปในบริเวณใกล้เคียงจนเป็นจักรวรรดิในเวลาต่อมา

นับแต่ที่มนุษย์รู้จักการเพาะปลูกทำให้สามารถผลิตพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องเป็นคนป่าเร่รอน มนุษย์ได้มีการรวมกลุ่มและได้พัฒนาขึ้นเป็นชุมชน เป็นเมือง มีประชากรเพิ่มขึ้น และมีการเรียนรู้ในการทำกรเพาะปลูก ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความขัดแย้งกันระหว่างชุมชนทำให้เกิดการต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากร ที่ดิน แหล่งน้ำ รวมไปถึงผลผลิตทางการเกษตร มีการคิดค้นอาวุธเพื่อใช้ในการต่อสู้

¹³⁵ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 67

¹³⁶ Alvin Toffler, The Third Wave, New York: USA. William Morrow and Company, Inc., 1980.

และอาวุธที่ใช้ในยุคแรกเริ่มเป็นอาวุธง่ายๆ ที่ใช้ด้วยมือเป็นหลักที่พัฒนามาจากเครื่องมือทางการเกษตร และมักทำการสงครามในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว¹³⁷

ยุคของการเกษตรกรรมและการค้าขายนี้ โลกมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ในราว 500 ปีก่อนคริสตกาลจนถึง ค.ศ. 500 นักประวัติศาสตร์เรียกช่วงเวลาดังกล่าวว่า “ยุคคลาสสิก” (Classical Age) อารยธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะกรีก โรมัน เปอร์เซีย จีน และอินเดีย เริ่มขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ด้วยการทำสงครามและยึดครองดินแดน ทำให้ชนกลุ่มอื่นๆ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของตน อารยธรรมส่วนใหญ่ในยุคนี้มีกองทัพที่แข็งแกร่งเพื่อขยายอาณาเขตและปราบปรามชนเผ่าเร่ร่อนที่บุกรุกเข้ามาในอาณาเขตของตน ขณะเดียวกันก็มีความเจริญในด้านการจัดระเบียบในการปกครอง การสร้างบ้านเมืองที่สวยงามสะดวกสบาย และความสามารถในด้านศิลปะ และวิทยาศาสตร์หลายแขนง นับเป็นครั้งแรกที่มีการเชื่อมโลกตะวันออกและตะวันตกเข้าด้วยกัน โดยการทำสงครามขยายอาณาเขตของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช จากคาบสมุทรกรีกไปสู่อียิปต์ บาบิโลเนีย เปอร์เซีย แคนเทรีย และอินเดีย นอกจากนี้ยังมีการค้าทางไกลผ่าน “เส้นทางสายไหม” (Silk Road) เป็นระยะทางหลายพันกิโลเมตร ระหว่างจีน เปอร์เซีย และโรมัน

ภาพที่ 5 แผนที่โลกใน ค.ศ.500¹³⁸

ยุคคลาสสิกยังเป็นยุคของนักคิดผู้ยิ่งใหญ่ในดินแดนต่าง ๆ อาทิ ขงจื๊อในจีน พระพุทธเจ้าในอินเดีย โซเครตีส เพลโต และอริสโตเติลในกรีก และพระเยซูคริสต์ในดินแดนปาเลสไตน์ เป็นต้น ขงจื๊อมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการปกครองและระบบราชการของจีนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น ส่วนศาสนาพุทธ

¹³⁷ Owen E. Jenson, Col. Owen E. Jenson, Col. INFORMATION WARFARE: PRINCIPLES OF THIRD - WAVE WAR.

Published Aerospace Power Journal - Winter 1994 DISTRIBUTION A: Approved for public release; distribution is unlimited. <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/airchronicles/jenson.htm>. (20 เมษายน 2563)

¹³⁸ <https://www.timemaps.com/history/world-500ad/>

แม้จะเกิดในอินเดียแต่กลับไปเจริญเติบโตในจีน เกาหลี ญี่ปุ่น และหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักคิดชาวกรีกคนสำคัญๆ ได้เป็นที่มาของวิชาปรัชญาตะวันตกในปัจจุบัน ส่วนศาสนาคริสต์ได้กลายเป็นศาสนาของจักรวรรดิโรมัน ก่อนที่จะแพร่หลายในยุโรป รัสเซีย ทวีปอเมริกาเหนือและได้ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และดินแดนอื่น ๆ ทั่วโลก

จักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ในสมัยคลาสสิก ไม่ว่าจะเป็น กรีก โรมัน จีน อินเดีย และเปอร์เซีย มีอิทธิพลอย่างมากต่อวัฒนธรรมของดินแดนต่าง ๆ ทั้งในเอเชีย ยุโรป และแอฟริกา มีแต่เพียงอเมริกา แอฟริกาที่อยู่ใต้ทะเลทรายซาฮารา และหมู่เกาะแปซิฟิกเท่านั้นที่ไม่ได้รับผลกระทบจากอารยธรรมอันยิ่งใหญ่เหล่านี้ในช่วงเวลาดังกล่าว

ช่วงกลางศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล กรุงโรมเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดแถบลุ่มแม่น้ำไทเบอร์ในภาคตะวันตกของอิตาลี และพัฒนาต่อมาเป็นอาณาจักรโรมันอันยิ่งใหญ่¹³⁹ กล่าวได้ว่าอาณาจักรโรมันสามารถจัดกองทัพด้วยทหารอาชีพ และเป็นกองทัพที่มีรูปแบบมาตรฐานเป็นอาณาจักรแรกของอารยธรรมมนุษย์ การจัดโครงสร้างกองทัพโรมันได้อย่างสมบูรณ์เกิดจากการทำสำมะโนประชากรอย่างเข้มงวดทั่วอาณาจักร เพื่อวัตถุประสงค์ในการจัดเก็บภาษีอย่างมีประสิทธิภาพ¹⁴⁰ กองทัพโรมันเป็นหนึ่งในกองกำลังติดอาวุธที่ประสบความสำเร็จที่สุดในประวัติศาสตร์ โครงสร้างการจัดและยุทธวิธีของกองทัพโรมันมีความก้าวหน้าอย่างมาก และไม่มีใครเทียบได้จนถึงยุคปัจจุบัน¹⁴¹ การที่อาณาจักรโรมันเป็นมหาอำนาจทางทหารส่งผลให้อาณาจักรโรมันมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลครอบคลุมพื้นที่มากมาย ได้แก่ อังกฤษ และเวลส์ ยุโรปส่วนใหญ่ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำไรน์ และทางใต้ของเทือกเขาแอลป์ ชายฝั่งของแอฟริกาเหนือ บริเวณใกล้เคียงของอียิปต์ แถบบอลข่าน ทะเลดำ เอเชียไมเนอร์ และส่วนใหญ่ของบริเวณลิแวนท์ จากตะวันตกสู่ตะวันออกได้แก่ โปรตุเกส สเปน อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี แอลเบเนีย และกรีซ แถบบอลข่าน ตุรกี ภาคตะวันออก และภาคตะวันตกของเยอรมนี ทางภาคใต้ได้แก่ ซีเรีย เลบานอน อิสราเอล จอร์แดน ตะวันตกเฉียงใต้ ได้แก่ อียิปต์โบราณทั้งหมด ทางตะวันตกเป็นบริเวณชายฝั่งทะเลซึ่งในปัจจุบัน คือ ประเทศลิเบีย ตูนิเซีย แอลจีเรีย และโมร็อกโก ตะวันตก ยิบรอลตาร์ อิทธิพลของโรมันได้ส่งผลต่อการพัฒนาทางด้านภาษา ศาสนา สถาปัตยกรรม ปรัชญา กฎหมายและระบบการเมืองมาจนถึงทุกวันนี้ สถาปัตยกรรมทางทหารน่าสนใจที่เป็นประจักษ์พยานแห่งความความพยายาม และทักษะด้านวิศวกรรมยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน คือ กำแพงเฮเดรียนที่สร้างเมื่อ ค.ศ.122¹⁴²

¹³⁹ Paul Erdkamp. *A Companion to the Roman Army*. Blackwell Publishing Ltd. 2011 หน้า 7

¹⁴⁰ Webster, *The Roman Imperial Army*, หน้า 144

¹⁴¹ Adrian Goldsworthy Thames & Hudson, *The Complete Roman Army*, 2011

¹⁴² "Hadrian's Wall: The Facts". Visit Hadrian's Wall. 8 March 2016. Retrieved 21 February 2019.

ภาพที่ 6 แสดงแผนที่อาณาจักรโรมัน ค.ศ.117¹⁴³

วิทรูเวียส (Vitruvius 80–70 ปีก่อนคริสตกาล – 15 ปีก่อนคริสตกาล) นายทหารและสถาปนิกของกองทัพโรมัน ผู้เขียนตำรา De Architectura หรือ The Ten Books on Architecture¹⁴⁴ ตำราเล่มนี้ถูกเขียนขึ้นเป็นภาษาละติน อุทิศให้กับจักรพรรดิออกุสตุส (Augustus) โดยเนื้อหาหลักในตำราเล่มนี้มุ่งอธิบายความคิดเกี่ยวกับระบบออเดอร์ทางสถาปัตยกรรม ผ่านกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสัดส่วนหรือ Proportion โดยมีเนื้อหาย่อย ๆ ที่ครอบคลุมวิถีทางในการออกแบบและการปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม วิศวกรรม ตลอดจนงานก่อสร้างในหัวข้อหลากหลาย ตั้งแต่เล่มที่หนึ่ง ที่กล่าวถึงความเป็นสหวิทยาการของงานสถาปัตยกรรมและการศึกษาของสถาปนิก ไปจนถึงเล่มที่สอง ที่กล่าวถึงต้นตอและระบบของการสร้างที่อยู่อาศัย และเล่มที่สาม ที่กล่าวถึงความคิดในการสร้างวิหารที่สัมพันธ์กับสัดส่วนมนุษย์ ตลอดจนระบบและสัดส่วนอาคาร จนกระทั่งเล่มที่สี่ที่กล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของตำราเล่มนี้ที่กล่าวถึงระบบและสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรม ตั้งแต่ที่มาจนถึงพัฒนาการของออเดอร์ทั้งหลาย ในขณะที่เล่มที่ห้าถึงแปดถึงประเภทของอาคารต่าง ๆ ในยุคนั้น จนถึงเล่มที่หกที่กลับมาพูดถึงบ้านเรือนและระบบความคิดในการออกแบบ ตลอดจนความสัมพันธ์กับที่ตั้ง ส่วนเล่มที่เจ็ดถึงสิบพูดถึงรายละเอียดในการก่อสร้างและวัสดุ ในขณะที่เล่มที่แปดและเก้าได้ขยายความออกไปนอกเหนือจากระบบในการออกแบบก่อสร้าง โดยพูดถึงสภาพแวดล้อมการจัดการน้ำ ตลอดจนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางของดวงอาทิตย์ หรือดาราศาสตร์อื่น ๆ ในขณะที่เล่มสุดท้ายนั้นพูดถึงรายละเอียดของกลไกและเครื่องจักรต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับอาคาร¹⁴⁵ วิทรู

¹⁴³ https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Empire#/media/File:Roman_Empire_Trajan_117AD.png

¹⁴⁴ Vitruvius, Pollio (transl. Morris Hicky Morgan, 1960), the Ten Books on Architecture. Courier Dover Publications.

¹⁴⁵ ต้นข้าว ปาณินท์. ปฐมบททฤษฎีสถาปัตยกรรม. หน้า 45

เวียสกล่าวว่าการสถาปนิกต้องมีความรู้ทางการแพทย์รวมถึงสภาพแวดล้อม สภาพ ลม ฟ้า อากาศ สภาพ น้ำ เพื่อสามารถกำหนดได้ว่าพื้นที่มีสุขลักษณะที่ดี ที่ใดเหมาะกับการอยู่อาศัยหรือดีต่อสุขภาพ¹⁴⁶

วิทรูเวียสได้กล่าวถึงต้นกำเนิดของอาคารอยู่อาศัย (The Origin of The Dwelling House)¹⁴⁷ ว่ามนุษย์ในสมัยโบราณอาศัยอยู่ในป่าและถ้ำ ในป่าที่แออัดไปด้วยต้นไม้เหล่านั้นเมื่อมีการเสียดสีของต้นไม้ทำให้เกิดไฟฟ้า เมื่อไฟป่าสงบลงแล้วทำให้มนุษย์ได้รู้จักไฟและความอบอุ่นของกองไฟ มนุษย์เริ่มมีการสนทนากันรอบกองไฟ และเริ่มมีความสัมพันธ์ทางสังคม เมื่อมีการรวมตัวกันจำนวนมากขึ้นมนุษย์รู้ว่าผีพรสวรรค์มากกว่าสัตว์อื่น ๆ เนื่องจากมีนิ้วมือที่สามารถใช้งานได้ดีและสามารถยืนและเดินโดยมีร่างกายตั้งตรงต่างจากสัตว์ สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย มีการสร้างที่อยู่อาศัยแรกเริ่มสร้างจากกิ่งไม้สด บางแห่งมีการขุดภูเขาเป็นถ้ำ บางแห่งทำเลียนแบบรังนกนางแอ่นจากโคลนและกิ่งไม้ ต่อมา มีการสร้างเป็นกระท่อมที่ดีขึ้น การเรียนรู้จากธรรมชาติและการเรียนรู้จากซึ่งกันและกัน ในตอนต้นตั้งโครงสร้างด้วยไม้เชื่อมต่อกับโครงกิ่งไม้และปิดทับผนังด้วยโคลน บางแห่งสร้างกำแพงด้วยก้อนโคลนแห้ง ปกคลุมด้วยต้นกกและใช้ใบไม้กันฝนและความร้อน ปรากฏว่าหลังคาชนิดดังกล่าวไม่สามารถกันลมฝนและพายุได้ จึงต้องสร้างให้มียอดแหลมและปิดทับด้วยโคลน ทำให้มีความลาดเอียงและหลังคายื่นออกไปเพื่อกันฝน หรือมุงด้วยไม้ไผ่ ใบจาก บางแห่งก่อกำแพงด้วยอิฐและหิน มุงหลังคาด้วยกระเบื้องหรือไม้ และเริ่มมีการใช้กฎความสมมาตรและมีพัฒนาการไปด้วยการประดับประดาที่หรูหราอย่างมีคุณภาพและชาญฉลาดว่ามนุษย์ในสมัยโบราณสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมซึ่งเป็นผลผลิตจากสังคมที่มีสภาพแวดล้อม ชีวิต ความเป็นอยู่ และการดำรงชีพที่ต่างกัน ความต้องการที่ทับซ้อนของมนุษย์ย่อมไม่เหมือนกัน ก่อให้เกิดรากของงานสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย 3 แบบหลัก ๆ จาก 3 วิธีชีวิตในยุคดึกดำบรรพ์¹⁴⁸ คือ

- 1) อาศัยแบบถ้ำ เพื่อตอบสนองสังคมล่าสัตว์ที่ต้องมีการโยกย้ายไปตามสภาพแวดล้อม
- 2) อยู่อาศัยแบบกระท่อม เพื่อตอบสนองสังคมเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ราบที่ต้องการการเคลื่อนย้ายโดยง่าย
- 3) อยู่อาศัยแบบกระท่อม เพื่อตอบสนองสังคมเกษตรกรรมที่มีการปักหลักตั้งถิ่นฐานต้องการความมั่นคง

¹⁴⁶ Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Cambridge Harvard University Press. London: Humphrey Milford Oxford University Press. 1914 p.10

¹⁴⁷ Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Cambridge Harvard University Press. London: Humphrey Milford Oxford University Press. 1914 p.38-41

¹⁴⁸ Antoine Crysostome Quatermtr de Quincy. *An Essay on the Nature, the End, and the Means of Imitation in the Fine Arts*. Translated by J.C.Kent. Londin: 1837 และ Anthony Vidler. *The Writing of the Walls: Architecture in the Late Enlightenment*. Princeton Architectural Press, 1987.

สถาปัตยกรรมตามความหมายของวิทรูเวียส แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ สถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารสาธารณะ และสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารส่วนบุคคล โดยสถาปัตยกรรมที่ใช้งานเป็นอาคารสาธารณะมี 3 ประเภท คือ

1) สถาปัตยกรรมทางทหาร (Defensive) คือ ระบบการป้องกันการรุกรานของข้าศึก ประกอบด้วย กำแพงเมือง หอรบ ประตูเมือง โรงทหาร สิ่งกีดขวาง รวมถึงสิ่งปลูกสร้างทั้งปวงที่ใช้ในการป้องกันข้าศึก

2) สถาปัตยกรรมทางศาสนา (Religious) เช่น วิหาร วัด เป็นต้น

3) สถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Utilitarian Purposes) เช่น ท่าเรือ ตลาด โรงอาบน้ำ โรงละคร เป็นต้น

วิทรูเวียสกล่าวว่า สถาปัตยกรรมมีหลักพื้นฐาน คือ ความแข็งแรงทนทาน (Durability) ประโยชน์ใช้สอย (Convenience) และความงาม (Beauty)

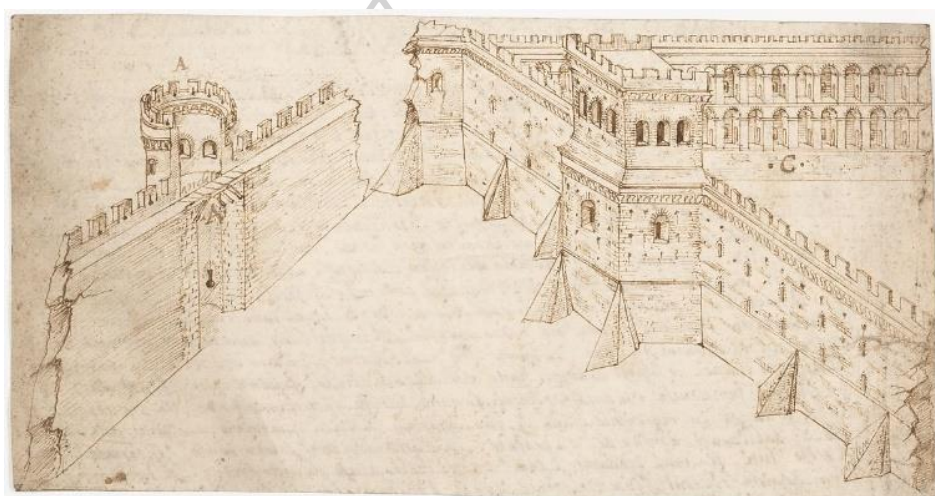
ปัจจัยในการเลือกที่ตั้งเมืองป้อมปราการ โรงทหาร มีหลักการโดยทั่วไป คือ ต้องเป็นสถานที่ถูกสุขลักษณะ ปลอดภัย ที่ดินมีความสูงพอเหมาะ มีสภาพอากาศที่ดี และมีอากาศถ่ายเทได้ดี สภาพอากาศดี ไม่ร้อน หรือไม่หนาวเกินไป ผู้ก่อตั้งเมืองจะต้องพิจารณาองค์ประกอบ 4 ประการ (4 elements) คือ ความร้อน ความชื้น พื้นดิน และอากาศ¹⁴⁹

วิทรูเวียส กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของสถาปัตยกรรมทางทหารว่ามนุษย์มีการย้ายถิ่นฐานและจะเริ่มก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางทหารเพื่อปกป้องแหล่งน้ำและแหล่งอาหารเมื่อพบสถานที่ที่มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตเพียงพอที่จะก่อสร้างเมืองขึ้น เมืองที่สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี มีการสัญจรที่สะดวก หลังจากนั้นจะมีการวางรากฐานสำหรับการก่อสร้างกำแพงเมืองและหอรบ ซึ่งหอรบจะยื่นออกไปนอกแนวกำแพง เพื่อให้ทหารสามารถใช้อาวุธป้องกันไม่ให้ข้าศึกเข้าใกล้กำแพงเมืองได้ ถนนทางเข้าสู่ประตูเมืองถูกล้อมรอบด้วยจุดสูงข่ม และทิศทางการเข้าสู่ประตูเมืองต้องไม่ออกแบบเป็นเส้นตรง โดยทำให้ทิศทางเข้าจากทางด้านข้างจากทางขวาไปสู่ทางซ้าย เนื่องจากแขนขวาของข้าศึกที่เข้าโจมตีเมืองจะไม่ถูกป้องกันจากโล่ รูปทรงของเมืองไม่ควรวางเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือมุมเอียง แต่ควรเป็นรูปวงกลม ที่จะสามารถตรวจการณ์เห็นข้าศึกได้จากหลายทิศทาง การป้องกันข้าศึกบริเวณมุมของเมืองเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ด้านบนของกำแพงเมืองควรมีทหารรักษาการณ์ กำแพงเมืองต้องสร้างด้วยวัสดุที่มีความแข็งแรงทนทาน ระยะห่างระหว่างหอรบไม่ควรห่างกันเกินช่วงธนูยิงถึงกันได้ ส่วนด้านในกำแพงทางเดินบนกำแพงเมืองในช่วงระหว่างหอรบแต่ละหอ ต้องมีสิ่งกีดขวางและมีการวางพื้นไม้ที่สามารถรื้อถอนออกได้ในกรณีที่ข้าศึกสามารถตีฝ่าเข้ามาในส่วนตัวส่วนหนึ่ง

¹⁴⁹ Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Cambridge Harvard University Press. London: Humphrey Milford Oxford University Press. 1914 p.16-18

ของกำแพงเมืองได้ ข้าศึกจะไม่สามารถเคลื่อนที่ไปสู่หอรบอื่นๆ ได้โดยง่าย รูปทรงของหอรบจะต้องสร้างเป็นรูปวงกลม เนื่องจากหอรบที่สร้างเป็นเหลี่ยมมุมจะเป็นจุดอ่อนที่ถูกทำลายได้โดยง่ายจากการทำลายที่มุมเหล่านั้น ส่วนหอรบที่ออกแบบแปลนเป็นวงกลมจะไม่มีจุดอ่อนให้ข้าศึกสามารถทำลายลงได้¹⁵⁰

มาตรการในการป้องกัน ต้องสามารถป้องกันการโจมตีจากเครื่องยิงหิน ธนู และหอรบที่มีความสูง บันไดปืนกำแพงเมือง และการลอบซุ่มโจมตีใต้ดินลอบเข้าเมือง จะมีการป้องกันโดยใช้หม้อต้มน้ำร้อน หรือทรายร้อนเทลงไปในอุโมงค์ หรือใช้ไฟเผา¹⁵¹

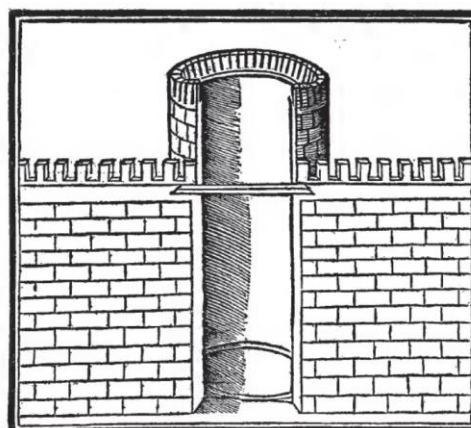

ภาพที่ 7 กำแพงเมืองและหอรบโดยสถาปนิกวิทรูเวียส¹⁵²

¹⁵⁰ Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Cambridge Harvard University Press. London: Humphrey Milford Oxford University Press. 1914 p.20-23

¹⁵¹ Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Cambridge Harvard University Press. London: Humphrey Milford Oxford University Press. 1914 p.315

¹⁵² <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/383094>

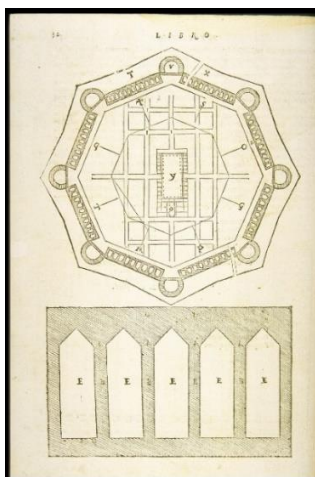
CONSTRUCTION OF CITY WALLS
(From the edition of Vitruvius by Fra Giocondo, Venice, 1511)

ภาพที่ 8 ป้อมกำแพงเมืองและหอรบโดยสถาปนิกวิทรูเวียส¹⁵³

ผังพื้นหอรบควรสร้างเป็นทรงกลมหรือรูปหลายเหลี่ยม หอรบที่มีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจะถูกทำลายได้โดยง่ายจากเครื่องทำลายกำแพงของข้าศึกโดยจะทุบทำลายบริเวณมุมให้แตกก่อน แต่เครื่องทำลายกำแพงจะไม่สามารถทำลายหอรบที่มีแปลนเป็นวงกลมหรือรูปหลายเหลี่ยมได้ กำแพงและหอรบภายในจะต้องอัดดินแน่น พื้นที่ภายนอกกำแพงต้องมีการสร้างคูที่มีความกว้างและลึก และต้องมีความหนาเพียงพอ ฐานรากต้องถูกก่อสร้างด้วยความแข็งแรง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างกำแพงอาจทำได้ด้วยหิน อิฐดินเผา หรืออิฐที่ยังไม่ได้เผา ตามแต่จะหาได้ในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น ที่บาบิโลนมียางมะตอยเป็นจำนวนมากก็สามารถนำมาใช้ในการก่อสร้างได้เช่นกัน¹⁵⁴

¹⁵³ Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Cambridge Harvard University Press. London: Humphrey Milford Oxford University Press. 1914 p.23

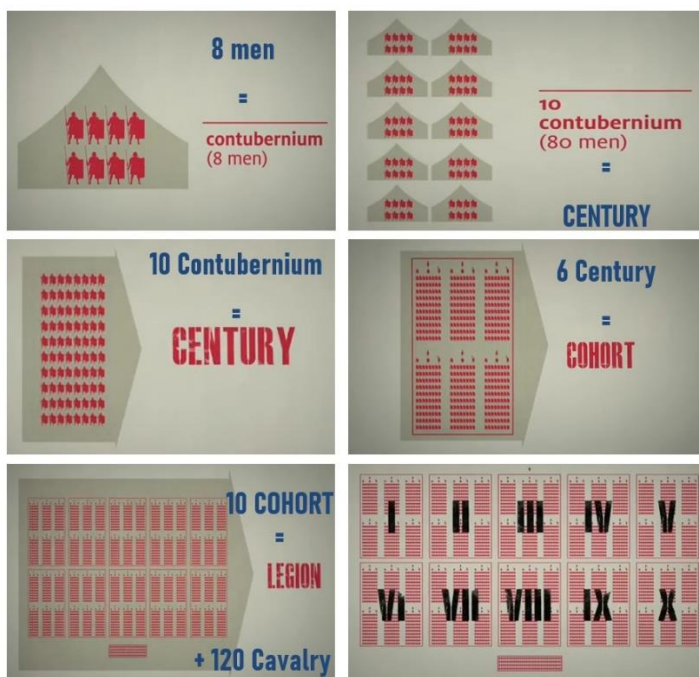
¹⁵⁴ Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Cambridge Harvard University Press. London: Humphrey Milford Oxford University Press. 1914 p.23-24

ภาพที่ 9 ผังเมืองป้อมปราการโดยสถาปนิกวิทรูเวียส¹⁵⁵

กองทัพโรมันโครงสร้างการจัดกำลังพลอย่างเป็นระเบียบแบบแผนเป็นมาตรฐาน เพื่อสามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ โรงทหารในกองทัพโรมันก็ถูกออกแบบก่อสร้างให้สอดคล้องกับจำนวนกำลังพลที่ได้จัดตามอัตราไว้แล้ว คือ ทหารโรมันจำนวน 8 นาย รวมเป็น 1 Contubernium ทหารจำนวน 10 Contubernium รวมกับนายทหาร 4 นาย รวมเป็น 1 Century มีทหารจำนวน 84 นาย ทหารจำนวน 6 Century รวมนายทหาร 24 นาย รวมเป็น 1 Cohort มีทหารจำนวน 504 นาย ทหารจำนวน 10 Cohort รวมทหารม้าจำนวน 120 นาย รวมเป็น 1 Legion มีทหารจำนวน 5161 นายโดยแต่ละ Legion เรียกชื่อเรียงตามหมายเลขโรมันตั้งแต่ 1 – 10 เป็นต้น

¹⁵⁵ Cornell University Library DIGITAL COLLECTIONS ที่มา <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:11177394>

ภาพที่ 10 แสดงโครงสร้างการจัดกองทัพโรมัน¹⁵⁶

หลักนิยมการปฏิบัติภารกิจของกองทัพโรมันในการแสดงท่าทีหรือความสัมพันธ์ด้านการต่างประเทศต่อชนชาติอื่น คือ การแสดงพลังอำนาจ¹⁵⁷ (power projection) กล่าวคือ การแสดงให้ข้าศึกหรือฝ่ายตรงข้ามเห็นถึงขีดความสามารถในการทำสงครามที่เหนือกว่าของกองทัพโรมัน โดยใช้พลังอำนาจทางทหารเข้าบีบบังคับ และเข้าแทรกแซงกิจการภายในของชนชาติอื่นในลักษณะการชักใยอยู่เบื้องหลังเพื่อให้ชาติเหล่านั้นปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของอาณาจักรโรมัน

นอกจากนี้ เมืองตามแนวชายแดนของอาณาจักรโรมันบางเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง และมีความมั่งคั่งพร้อมด้วยเสบียงอาหารเป็นที่ล่อใจของข้าศึกนอกอาณาจักร แต่เมื่อถูกรุกรานจากข้าศึก กองทัพโรมันจะทำการจะตอบโต้อย่างรุนแรงด้วยอำนาจการทำลายล้าง และความแข็งแกร่งของกำลังรบที่เหนือกว่า¹⁵⁸

แนวความคิดในการก่อสร้างค่ายทหาร และโรงทหารของกองทัพโรมัน The Marching Camp¹⁵⁹ คือ “ทำให้ทหารรู้สึกปลอดภัยเสมือนได้นำกำแพงเมืองไปด้วย”¹⁶⁰ ยุทธศาสตร์ในการตั้ง

¹⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Rcbedan5R1s>

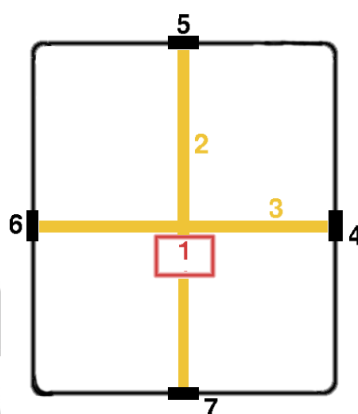
¹⁵⁷ Edward Luttwak . *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Harvard College. USA. 2009. หน้า 3

¹⁵⁸ Edward Luttwak . *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Harvard College. USA. 2009. หน้า 3

¹⁵⁹ <https://warfarehistorynetwork.com/2015/07/16/ancient-romes-military-marching-camps/> (14 ธันวาคม 2562)

¹⁶⁰ The late 4th-century Roman military commentator Vegetius wrote in *Epitome of Military Science* that a camp <https://warfarehistorynetwork.com/2015/07/16/ancient-romes-military-marching-camps/> (14 ธันวาคม 2562)

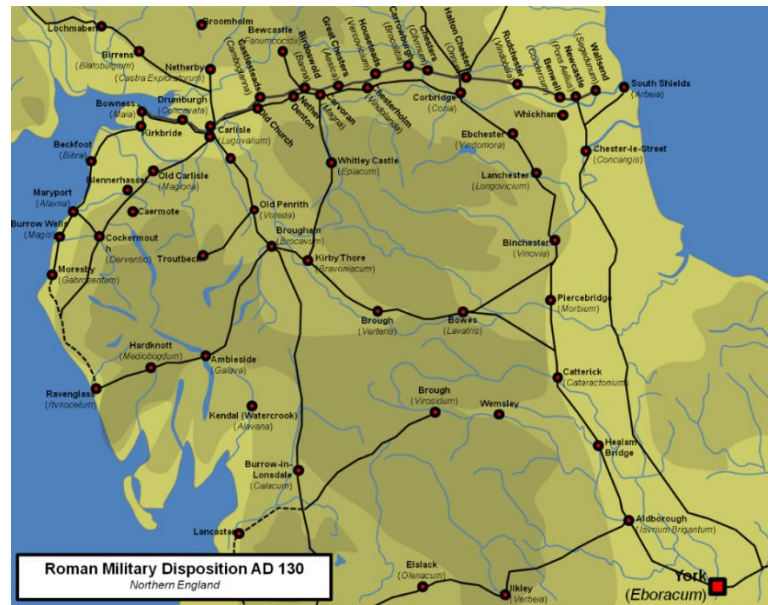
ค่ายทหาร และโรงพยาบาลของกองทัพ ได้แก่ เป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ทางทหารที่ก้าวร้าว รุนแรง ทำลายขวัญข้าศึก ใช้เพื่อการระวังป้องกัน และวางกำลังลึกเข้าไปในดินแดนข้าศึกรูปแบบการจัดกำลัง การก่อสร้างเป็นมาตรฐาน เป็นการป้องกันเชิงกลยุทธ์ ใช้ในการควบคุมภูมิภาคที่เข้าไปยึดครอง เปลี่ยนจากที่มั่นชั่วคราวเป็นดินแดนถาวร ที่ตั้งค่ายทหารและโรงพยาบาลโรมันเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ และเป็นภูมิภาคประเทศได้เปรียบในการรบ ศูนย์การสื่อสาร และศูนย์การส่งกำลังบำรุง

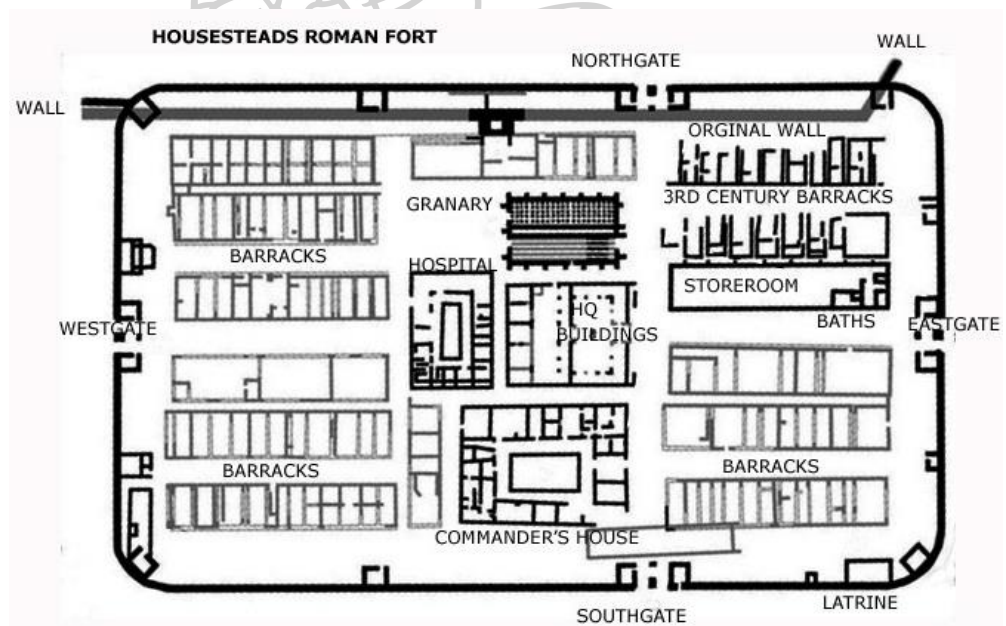
ภาพที่ 11 แสดงแผนผังการออกแบบค่ายทหารโรมัน Basic ideal plan of a Roman castrum.

- (1) Principia; (2) Via Praetoria; (3) Via Principalis; (4) Porta Principalis Dextra;
 (5) Porta Praetoria (main gate); (6) Porta Principalis Sinistra;
 (7) Porta Decumana (back gate)¹⁶¹

¹⁶¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Castra#/media/File:Castra1.png>

ภาพที่ 12 แสดงแผนที่เครือข่ายป้อมปราการของกองทัพโรมัน และแนวกำแพงเฮเดรียนในประเทศอังกฤษ¹⁶²

ภาพที่ 13 แสดงผังบริเวณป้อมเฮาส์สเต็ดส์ ของกองทัพโรมันบนแนวกำแพงเฮเดรียนตอนกลาง¹⁶³

¹⁶² http://www.castlesfortsbattles.co.uk/north_east/housesteads.html

¹⁶³ <https://www.u3ahadrianswall.co.uk/wordpress/housesteads-roman-fort-guide/>

ภาพที่ 14 แสดงหุ่นจำลองป้อมเฮาส์สเตดส์ ของกองทัพโรมันบนแนวกำแพงเฮเดรียน ¹⁶⁴

ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 5 จักรวรรดิโรมันล่มสลาย ได้ทำให้ประวัติศาสตร์อารยธรรมโลกเข้าสู่ “ยุคกลาง” (Middle Age) “ยุคแห่งศรัทธา” (Age of Faith) ซึ่งอยู่ในช่วง ค.ศ. 500 ถึง ค.ศ. 1150 ซึ่งเป็นยุคที่ดินแดนส่วนใหญ่ของโลกมีความปั่นป่วนและความชะงักงันทางวัฒนธรรม ที่เรียกกันว่ายุคมืด (Dark Age) เนื่องจากเกิดการรุกรานของอนารยชนเผ่าเยอรมัน (Germanic Tribes) ในจักรวรรดิโรมันตะวันตก ในซีกโลกตะวันออกจักรวรรดิที่เคยยิ่งใหญ่ เช่น เปอร์เซีย จีน และอินเดีย เกิดการแตกแยกเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ ที่ทำสงครามกันตลอดเวลา

ในยุคนี้ศาสนามีบทบาทสำคัญ ในการยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คนในดินแดนต่าง ๆ ให้มีเอกภาพ โดยอาศัยศรัทธาต่อศาสนาเป็นแรงผลักดัน คริสต์ศาสนาช่วยยึดเหนี่ยวจักรวรรดิไบแซนไทน์ (Byzantine Empire) ให้ดำรงอยู่ตลอดมาในยุคกลาง ในขณะที่จักรวรรดิอื่น ๆ ล่มสลาย ส่วนในอาหรับศาสนาอิสลามได้ถือกำเนิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 7 จนสามารถรวบรวมชาวอาหรับให้เป็นปึกแผ่น พร้อมทั้งขยายอิทธิพลจากแอฟริกาเหนือ สเปน ไปสู่อินเดีย ศาสนาพุทธเผยแผ่จากอินเดียไปยังจีนผ่านเส้นทางสายไหมและแพร่หลายในหมู่ประชาชน ขณะที่จักรพรรดิจีนยึดถือลัทธิขงจื้อเป็นหลักในการปกครอง ศาสนาฮินดูจากอินเดียแพร่สู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้เกิดอาณาจักรขอมที่เรืองอำนาจในเวลาต่อมา แม้ว่ายุโรปจะอยู่ในยุคมืด แต่ในส่วนอื่นๆ ของโลกยังคงมีความเจริญสืบต่อมา

ยุทธศาสตร์ในการป้องกันของจีนตั้งแต่ยุคโบราณ คือ การป้องกันทางลึกโดยการสำรวจระยะไกลในการป้องกันพรมแดนทางเหนือ ระบบการป้องกันนี้มียุทธศาสตร์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ

¹⁶⁴ https://www.reddit.com/r/papertowns/comments/fyetrm/diorama_of_roman_auxiliary_fort_housesteads_at/

1. ระบบกำแพงที่ซับซ้อนถูกสร้างขึ้นอย่างประณีตโดยใช้แนวคิดการป้องกันเชิงเส้น เสริมสร้างความแข็งแกร่งในที่มั่นดัดแปลงแข็งแรง เพื่อใช้ในการป้องกันและเตือนภัยจากการรุกรานของชนเผ่าเร่ร่อนตลอดแนวชายแดน
2. การจัดตั้งอาณาเขตทางทหาร มีการตั้งถิ่นฐานของทหารในรูปแบบชุมชนเกษตรกรรมตามจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางทหารบริเวณแนวชายแดนเพื่อใช้ในการป้องกันและประหยัดงบประมาณกองทัพ
3. การใช้ระบบลำคลองขนาดใหญ่เชื่อมต่อจากเหนือใต้และเมืองหลวงนครปักกิ่ง ในการส่งกำลังบำรุง¹⁶⁵

ตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13-15 มีการฟื้นตัวทางการค้าในยุโรป แม้ว่ากองทัพของชาวคริสต์ที่ทำสงครามครูเสด (Crusade War) ต่อด้านอิสลามในตะวันออกกลางจนพ่ายแพ้เป็นส่วนใหญ่ แต่พวกเขาก็ประสบความสำเร็จในการนำความมั่งคั่งของโลกอิสลามเข้ามาถ่ายทอดในยุโรปขณะเดียวกัน ความเป็นรัฐชาติก็ได้เกิดขึ้นในยุโรป ทำให้ยุโรปหลุดพ้นจากการครอบงำของศาสนาจักรโรมันคาทอลิกและระบบฟิวดัล ยุคนี้เป็นจุดกำเนิดของการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ หรือเรอเนสซองส์ (Renaissance) การประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ ทำให้ศิลปะวิทยาการแขนงต่าง ๆ ของกรีกและโรมันแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว ยุโรปเริ่มเข้าสู่ยุคแห่งการสำรวจค้นพบทางทะเลสามารถเดินเรือมาทางตะวันออกและค้นพบทวีปอเมริกา รวมทั้งจับจองเป็นอาณานิคม ซึ่งจะนำความมั่งคั่งและอำนาจมาสู่ประเทศสเปน โปรตุเกส และฮอลันดา

กองทัพถือว่าเป็นกองกำลังของผู้นำ การแสดงอำนาจในการเดินสวนสนามซึ่งเป็นสัญลักษณ์ เป็นการแสดงคุณค่าพลังอำนาจทางทหาร ป้อมค่ายแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ของอนุสาวรีย์ของเมืองไพร่ อิทธิพล ทางการเมือง เป็นสัญลักษณ์สร้างแรงบันดาลใจของระบบ ผู้นำ ต่อ ประชากร หรือราชวงศ์ที่ปกครอง¹⁶⁶ ในประวัติศาสตร์ ป้อมค่ายในยุคกลางของยุโรป สงคราม เป็น สัญลักษณ์ ของพลังอำนาจทางทหารและพลังอำนาจทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อจำนวนประชากรและจำนวนของแต่ละเมือง โดยป้อมปราการในยุคนี้มีลักษณะสูงใหญ่ สร้างจากวัสดุถาวร เช่น หิน ไม้ เป็นต้น

ในยุคกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 ยุโรปได้มีการปฏิวัติในทางเทคโนโลยี ทางทหารที่สำคัญ คือ การพัฒนา ปืน ที่มีประสิทธิภาพ การพิมพ์ และการนำ ทางการเดินทางเรือในระยะไกล นำมาสู่ การปฏิวัติทางสังคมครั้งใหญ่เป็นการเพิ่มขีดความสามารถของการกำกับดูแล มาตรฐานความเป็นอยู่ เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสงคราม สภาพแวดล้อม และเทคโนโลยี การพัฒนาของเทคโนโลยีใหม่ๆ นำมาซึ่งอาวุธใหม่ซึ่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการทำสงคราม สถาปัตยกรรมที่ใช้ในการป้องกันก็ต้องพัฒนา

¹⁶⁵ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), หน้า 66

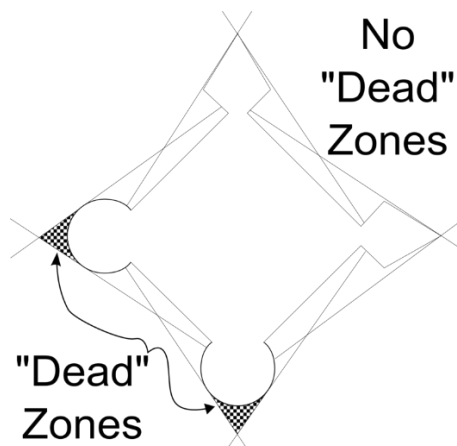
¹⁶⁶ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), หน้า 107

รูปแบบ ตามเทคโนโลยีของอาวุธ ที่เปลี่ยนแปลงไป การปฏิวัติดินปืน นำไปสู่ การก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ เทคโนโลยีใหม่ มีอิทธิพล ที่ควบคุม สงคราม สังคมและการเมือง เปลี่ยนทิศทางของเทคโนโลยี และการกำหนดสภาพแวดล้อม ทำกายภาพตามไปด้วย¹⁶⁷

คริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ปืนใหญ่อำนาจสูงได้รับการพัฒนาขึ้น ป้อมและรวมถึง กำแพงเมืองที่มีขนาดสูงดังเช่นในยุคกลางจึงไม่เหมาะสมอีกต่อไป เพราะง่ายต่อการพังทลาย ด้วยเหตุนี้เอง เมืองต่างๆ ในยุโรปจึงได้มีการปรับปรุงรูปแบบป้อม และกำแพงเมืองให้มีขนาดความสูงเตี้ยลงด้วยการเพิ่มความหนาของกำแพงเพื่อจะได้รับแรงปะทะจากกระสุนปืนใหญ่ได้ดีขึ้น (Holmes 2010) ดังนั้น ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 จึงได้เริ่มมีการประดิษฐ์รูปแบบป้อมปราการแบบใหม่ ขึ้นโดยสถาปนิกชาวอิตาลี และเรียกป้อมแบบนี้ว่า “ป้อมรูปดาว” (Star fort หรือ Italian trace) ซึ่งมันประสบความสำเร็จอย่างมากในการป้อมกันข้าศึกเข้าโจมตี เพราะนอกจากป้อมและกำแพงที่มีความหนามากขึ้นจนปืนใหญ่ไม่สามารถเจาะให้กำแพงเมืองพังทลายได้โดยง่ายแล้ว การที่ป้อมประเภทนี้ทำแผนผังให้มีป้อมรูปสามเหลี่ยมยื่นออกไปหลายทิศทาง ทำให้ลดจุดบอดจากป้อมแบบเดิมที่ทำแผนผังเป็นรูปทรงกลม กล่าวคือ ที่ช่วงโค้งของป้อมด้านหน้าสุดมักพบว่า ข้าศึกสามารถยิงหลบได้ง่าย และนำไปสู่การปืนขึ้นกำแพงเมือง ดังนั้น การที่ทำให้ป้อมให้มีแผนผังเหลี่ยม ข้าศึกจึงไม่มีพื้นที่หลบได้อีก แถมยังเป็นการเพิ่มจุดสังหาร มีความเห็นเพิ่มเติมด้วยว่า ข้อดีอีกประการของป้อมรูปดาว คือ การลดทอนจำนวนของข้าศึกให้กระจายตัวไปตามแนวยาวของป้อม และกำแพงเมืองมากขึ้น ซึ่งทำให้ทหารที่คุมอยู่บนป้อมควบคุมข้าศึกได้มากขึ้น นอกจากนี้แล้ว จุดเด่นอีกอย่างของป้อมรูปดาวก็คือ การพัฒนาให้เมืองกลายเป็นเมืองที่เหมาะสมกับการรบโดยสมบูรณ์แบบโดยมีป้อมล้อมรอบเมืองทุกด้าน และยังพยายามสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วน เช่น บ่อน้ำ จำนวนมากไว้ภายในเมือง เพื่อการถูกล้อมจากข้าศึกระยะเวลาาน ความสมบูรณ์แบบของป้อมรูปดาวนี้เองไม่นานนักก็ได้รับความนิยมไปทั่วยุโรปและยังพัฒนารูปแบบย่อยไปอีกหลายแบบตามประเทศต่างๆ (Holmes 2010)¹⁶⁸

¹⁶⁷ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), หน้า 101

¹⁶⁸ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 194
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

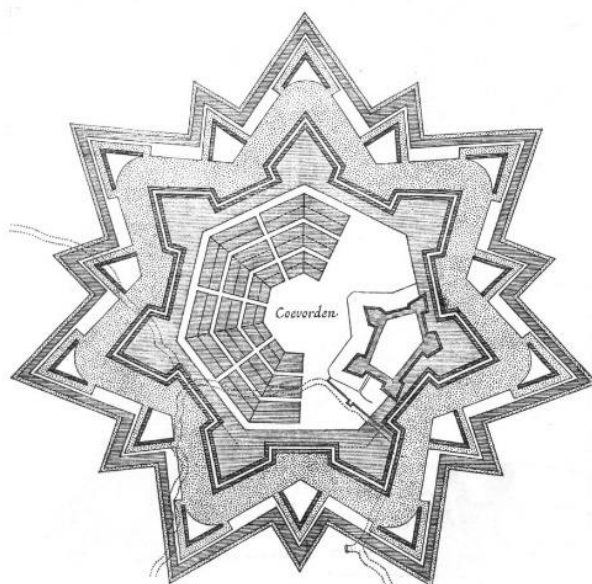
Line-of-fire shown for star forts and non-star forts indicating the "dead" zones created by the latter. Inspired by figure of Lynn John A. "The trace italienne and the Growth of Armies: The French Case." In "The Military Revolution Debate" ISBN 0-8133-2054-2¹⁶⁹

สถาปัตยกรรมไม่เป็นเพียงแค่ศิลปะ แต่สถาปัตยกรรมได้เกี่ยวข้องกับพลังอำนาจ ในการควบคุมสังคมอย่างมีนัยยะสำคัญ ป้อมค่ายในยุโรปใช้ในการป้องกันเมือง ไม่เพียงเป็นแค่สถาปัตยกรรมในการป้องกันเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ใช้ในการควบคุมประชากร และใช้ในการตรวจตรา โดยทหารยามและการควบคุมประตูเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนขึ้นอยู่กับรัฐบาล ที่มีอำนาจในการควบคุมอาคารและประตูเมืองกำแพงเหล่านั้นในการป้องกันและรักษาเมือง และแต่ละเมืองก็มีการสร้างป้อมค่ายป้องกันเมืองของตนเอง ในยุคต่อมา ป้อมค่ายปืนใหญ่ ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมทางทหารในสมัยเรอเนซองส์ ซึ่งสามารถอธิบายด้วยได้ว่าเป็นรูปแบบตามการมาใช้สอย (form follows function) ที่ใช้ในการป้องกันกระสุนปืนใหญ่ และเพิ่มพูนอำนาจการยิงจากที่มั่นภายในป้อม ที่ถูกออกแบบโดย ไมเคิล แองเจโล (Michaelangelo) เป็นระบบที่สอดประสานกันด้วยแนวกำแพง แบบฟันเลื่อย จากเทคโนโลยี ดินปืนและการพัฒนาปืนใหญ่ทำให้รูปแบบของเมืองและการออกแบบระบบการป้องกันเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต เป็นรูปแบบเมืองป้อมปืนใหญ่แบบยุโรป ควบคุมประชากรโดยกำแพงเมืองและประตูเมือง

ยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 มีการพัฒนาปืนใหญ่ที่มีประสิทธิภาพสูงมากยิ่งขึ้น ส่งผลทำให้ต้องมีการออกแบบรูปแบบป้อมรูปดาวให้มีความซับซ้อนมากขึ้น เพื่อเพิ่มแนวป้องกันหลายชั้นจากกระสุนปืนใหญ่ ซึ่งแนวป้อมสร้างเพิ่มออกไปนี้จะเรียกว่า “ป้อมลูก” (Ravelin) และป้อมบางแห่งยังมีส่วนขยายของป้อมยื่นออกไปอีกเรียกว่า “มงกุฎ” (Crownwork) พร้อมทั้งทำป้อมลูกขยายออกไป

¹⁶⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Bastion_fort#/media/File:StarFortDeadZones.png

อีก (Ravelin) ชั้นหนึ่งด้วย นอกจากนี้แล้ว บางเมืองยังออกแบบให้กำแพงเมืองมีระยะสั้นขึ้นขึ้นด้วย ด้วยการเพิ่มป้อมเข้าไปชั้น ผลที่ได้ คือ ทำให้กำแพงมีความแข็งแรงขึ้นมากจนปืนใหญ่เจาะทำลายได้ยากมาก (Holmes 2010 100-101) ¹⁷⁰

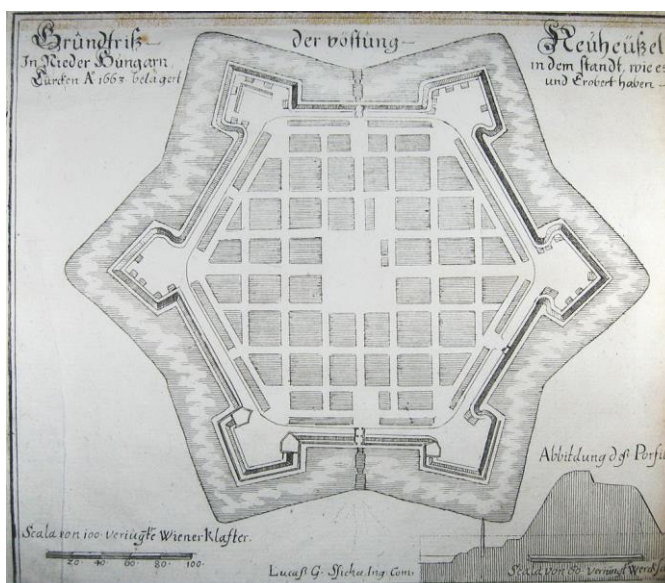
Fortification plan of Coevorden laid out in a radial pattern within polygonal fortifications and extensive outer earthworks as reconstructed in the early seventeenth century by Maurice Prince of Orange¹⁷¹

¹⁷⁰ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มอนซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2560 หน้า 198

ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

¹⁷¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Bastion_fort#/media/File:Coevorden.jpg

Ideal fortified city: a plan of Nové Zámky (Neuhäusel) in Slovakia built in 1663 drawn c. 1680¹⁷²

ในฝรั่งเศส สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ให้ความสำคัญกับการสร้างป้อมอย่างมาก โดยมีนโยบายทำการก่อสร้างทั่วราชอาณาจักร ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันแนวพระราชอาณาเขตจากข้าศึก และยังทำให้อำนาจทางการเมืองของพระองค์ในพื้นที่ชายแดนด้านตะวันตก ตะวันออก และเหนือเกิดความมั่นคงด้วย (Griffith 2006) ป้อมรูปดาวได้รับการเลือกเป็นต้นแบบของการสร้างระบบป้องกันประเทศ โดยพระองค์มีวิศวกรทหารคู่ใจชื่อว่า เซบัสเตียน เลอ เพรสเตอ เดอ โวบอง (Sébastien Le Prestre de Vauban) ความเก่งกาจของ โวบอง อยู่ที่ความสามารถในการออกแบบผังป้อมที่ซับซ้อนด้วยการใช้หลักการทางคณิตศาสตร์เข้ามาช่วย อีกทั้ง ยังเป็นคนที่สามารถวางตำแหน่งของป้อมไว้ในชัยภูมิที่ได้เปรียบศัตรูอีกด้วย โดยระหว่างปี ค.ศ. 1677 - 1707 เขาได้ออกแบบป้อมราว 160 แห่ง ซึ่งป้อมส่วนใหญ่จะอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศ เพราะมีเป้าหมายเพื่อป้องกันการรุกรานของศัตรูโดยเฉพาะจากเยอรมัน อิตาลี และออสเตรีย จนกล่าวได้ว่า หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของป้อมคือ การเป็นหมุดของพรมแดนอาณาจักร ซึ่งนำไปสู่การก่อรูปของเส้นพรมแดนประเทศนั่นเอง อนึ่ง ปัจจุบันองค์การยูเนสโกได้ยกย่องให้ โวบอง เป็นวิศวกรทหารที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อการสร้างป้อมปราการทั่วยุโรปในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างสูง และมีป้อม

¹⁷² https://en.wikipedia.org/wiki/Bastion_fort#/media/File:Neuh%C3%A4usel1680.jpg

จำนวน 12 แห่ง ที่ไวบอง ออกแบบได้รับการยกย่องเป็นมรดกโลก (UNESCO 2016)¹⁷³ ระยะยิงไกลสุดของปืนใหญ่เรือในคริสต์ศตวรรษที่ 17 คือ 400 หลา หรือ ประมาณ 365 ม.¹⁷⁴

ภาพที่ 15 เซบัสเตียน เลอ เพรสเตอะ เดอ ไวบอง (1633-1707) หรือ มาร์ควิสแห่งไวบอง¹⁷⁵

¹⁷³ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในการเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2560 หน้า 199

ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

¹⁷⁴ Ehrman, John (2012), *The Navy in the War of William III 1689-1697: Its State and Direction*, ISBN 9781107645110, p. 8

¹⁷⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/S%C3%A9bastien_Le_Prestre_de_Vauban#/media/File:Sebastien_le_Prestre_de_Vauban.png

Neuf-Brisach the final fortress designed by Vauban; note how the houses support and reinforce the outer defensive walls¹⁷⁶

ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีอาวุธได้พัฒนาขึ้นไป ป้อมแบบยุโรปไม่สามารถต้านทานอาวุธสมัยใหม่ได้ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมทางทหารตามไปด้วย

ปลายศตวรรษที่ 17 ปรากฏความพยายามที่จะสร้างงานคลาสสิก (Classicism) ที่เข้มงวดมากขึ้น ผ่านงานของสถาปนิกมานซาร์ท (Mansart) และเพอร์โรลท์ (Perrault) ในตอนต้นศตวรรษที่ 18 เกิดการฟื้นฟูทฤษฎีของสาวกวิทรูเวียส (Vitruvian) งานสถาปัตยกรรมกรีกและโรมันดั้งเดิม และสถาปัตยกรรมอิตาลีเรอเนสซองส์ (Italian Renaissance) ในงานของสถาปนิกเบอร์ลิงตัน (Burlington) และแคมเบลล์ (Campbell) แม้ว่าต้นแบบจะมาจกสถาปัตยกรรมของพาลลาดีโอ (Palladio) และอินิโก โจนส์ (Inigo Jones) เบอร์ลิงตัน (Burlington) และพรรคพวก ซึ่งรวมทั้งฟลิทครอฟท์ (Flitcroft) และ เคนท์ (Kent) ได้สร้างเกณฑ์ของตนเองในด้านเสริมที่เน้นความแม่นยำในเรื่องของสัดส่วนรายละเอียดและที่มา เรียกว่าแบบพาลลาเดียน (Palladianism) ซึ่งเป็นกระแสหลักของสถาปัตยกรรมในอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1714¹⁷⁷ ระยะเวลาใกล้เคียงของปืนใหญ่เรือในคริสต์ศตวรรษที่ 18 คือประมาณ 800 หลา หรือประมาณ 731.5 ม.¹⁷⁸

สถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียน เป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากสถาปนิก Andrea Palladio ในศตวรรษที่ 16 มีความโดดเด่นด้วยรูปแบบคลาสสิก เน้นความสมมาตร และ

¹⁷⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/S%C3%A9bastien_Le_Prestre_de_Vauban#/media/File:Neuf-Brisach_007_850.jpg

¹⁷⁷ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ:

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 15-16

¹⁷⁸ Bruce, Anthony, Cogar, William (2014), Encyclopedia of Naval History, ISBN 9781135935344

สัดส่วนที่เข้มงวด อย่างไรก็ตามภายในอาคารมีการตกแต่งอย่างประณีต สร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่แสดงออกถึงความหรูหรามังคัง¹⁷⁹

คลาสสิก (Classicism) คือ หลักการต่างๆ ของศิลปะและสถาปัตยกรรมของ กรีกและโรมันโบราณ ดังนั้นสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก (Classical architecture) จึงมีที่มาจากสถาปัตยกรรมกรีกและโรมัน ซึ่งได้รับการยอมรับในความยอดเยี่ยม ต่อมาภายหลังการฟื้นฟูศิลปะสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกในหลายยุคสมัย ไม่เพียงเป็นความพยายามที่จะ เจริญรอยตามของเดิม แต่เพื่อการตั้งกฎเกณฑ์และระเบียบทางศิลปะด้วย¹⁸⁰ สถาปัตยกรรมคลาสสิก (Classicism) อาจเกิดจากแรงบันดาลใจของสถาปนิก อย่างอัลแบร์ตี (Alberti) และพาลลาดีโอ (Palladio) ที่มีต่อซากโบราณสถานของโรมัน ร่วมกับตำราของวิทรูเวียส (Vitruvius) สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) อาจเกิดจาก “จิตวิญญาณแห่งยุคสมัย”¹⁸¹ (Spirit of the Age) ที่มีต่อการปฏิวัติอุตสาหกรรม และเครื่องจักรกล อย่างที่ นิโคลัส เพฟเนอร์ (Nikolaus Pevsner) กล่าวไว้ แต่ทฤษฎีนี้ ย่อมอธิบายว่าทำไมสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก โกธิคและสมัยใหม่¹⁸²

สถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียน (Palladianism) ถูกมองว่าเป็นงานเริ่มต้นของสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neoclassicism) ซึ่งเริ่มขึ้นตอนกลางของศตวรรษที่ 18 เมื่อเหล่าสถาปนิกและศิลปินเริ่มหันมาศึกษางานสถาปัตยกรรมกรีก-โรมัน โบราณของแท้ แทนที่จะเอาข้อมูลมาจากงานสมัยเรอเนสซองส์ (Renaissance)¹⁸³ หลังจากนั้นโลกจึงก้าวเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม

2.2.2 ยุคอุตสาหกรรม คลื่นลูกที่สอง (The Second Wave)¹⁸⁴ การก่อตั้งเมืองและควมรวมเมืองและชุมชน เมื่อเส้นทางสัญจรและระบบการคมนาคมได้รับการพัฒนา ก่อให้เกิดการก่อตั้งเมืองและการขยายตัวของเมืองใหญ่ การอพยพของผู้คนจากชนบทเข้าสู่เมืองใหญ่เกิดเป็นการควมรวมเมืองและชุมชนทำให้มีความซับซ้อนและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น กระบวนการทางสังคมทำให้ประชากรของเมืองต่างๆ ถูกผลักดันให้มีรูปแบบทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นหนึ่งเดียว

¹⁷⁹ William Whyte. *What is Palladianism?* University of Oxford <https://www.nationaltrust.org.uk/features/what-is-palladianism>

¹⁸⁰ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 15

¹⁸¹ Pevsner, N., *An Outline of European Architecture*, (Frome and London : Butler&Tranner, 1982), p.17.

¹⁸² สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 12

¹⁸³ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 16-17

¹⁸⁴ Alvin Toffler, *The Third Wave*, New York: USA. William Morrow and Company, Inc., 1980. pp.544

ที่มีความกลมกลืนกันทั้งทางการศึกษา การเมือง การทหาร เศรษฐกิจ ซึ่งได้รับการพัฒนาให้มีความคล้ายคลึงกันมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เมื่อมนุษย์ค้นพบเครื่องจักรไอน้ำ เป็นยุคเริ่มต้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งในยุคนี้มีการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดเนื่องจากการเติบโตของการผลิตโดยระบบอุตสาหกรรม เมืองใหญ่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมไปถึงความสามารถในการผลิตอาวุธที่มีอำนาจร้ายแรงกว่าในอดีตเป็นอย่างมาก และสามารถผลิตเป็นจำนวนมากได้อย่างต่อเนื่อง มีการต่อสู้กันทางเศรษฐกิจ ในยุคนี้มีการจัดตั้งและพัฒนากองทัพที่ประกอบขึ้นด้วยทหารอาชีพ เมื่ออารยธรรมมนุษย์พัฒนามาถึงยุคอุตสาหกรรม ลักษณะการต่อสู้เป็นสงครามทำลายล้าง มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงยุทธวิธีทางทหารแบบใหม่ การเปลี่ยนผ่านจากยุคเกษตรกรรมมาเป็นยุคอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นี้ ทำยุโรปหลายชาติกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม ส่วนชาติในภูมิภาคอื่นๆ ในโลกส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในยุคเกษตรกรรม ซึ่งไม่อาจต้านทานพลังอำนาจกำลังรบของเครื่องมือในยุคอุตสาหกรรมได้¹⁸⁵

สังคมยุคอุตสาหกรรม (Industrial Age society)¹⁸⁶ เริ่มต้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งมีภูมิหลังมาจาก “ยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญา” (Age of Enlightenment) หรือ “ยุคแห่งเหตุผล” (Age of Reason) ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่พัฒนามาจาก “การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์” (Scientific Revolution) ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ ปัญญาชนในยุคนี้ปฏิเสธความคิดความเชื่อที่เกิดจากศรัทธาในศาสนาของยุคกลาง นิยมการค้นหาความจริงโดยหลักของเหตุและผล มองโลกในแง่ดี เชื่อมั่นในความก้าวหน้าของมนุษย์ นำความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ไปอธิบายปัญหาสังคม จนนำไปสู่ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ นักปรัชญาในยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญาที่สำคัญ ได้แก่ จอห์น ล็อก (John lock) วอลแตร์ (Voltaire) มงเตสกีเออ (Montesquieu) และชอง ซาค รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) ยุคจักรวรรดินิยมเกิดขึ้นไล่เลียบกับการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยมีไอน้ำและไฟฟ้าเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ โดยมีอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นผู้นำ ติดตามด้วยสหรัฐอเมริกาและเยอรมนีที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ อันประกอบด้วยลัทธิอุตสาหกรรม ทุนนิยม และชาตินิยม การปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution)

การจัดระเบียบทางสังคมและความแตกต่างของสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีผลกระทบและเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบของสงคราม สงครามมีรูปแบบแตกต่างกันในระดับต่างๆ สงครามมี

¹⁸⁵ Owen E. Jenson, Col. Owen E. Jenson, Col. INFORMATION WARFARE: PRINCIPLES OF THIRD - WAVE WAR. Published Aerospace Power Journal - Winter 1994 DISTRIBUTION A:Approved for public release; distribution is unlimited. <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/airchronicles/jenson.htm>. (20 เมษายน 2563)

¹⁸⁶ Alvin Toffler, Previews & Premises: An Interview with the Author of Future Shock and The Third Wave, Black Rose books, 1987, p. 50

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับที่ว่าง เนื่องจากที่ว่างนั้นไม่เป็นเพียงสถานที่สู้รบเท่านั้นแต่ที่ว่างเป็นการประสานระบบเข้าด้วยกันเพื่อเตรียมความพร้อมเมื่อสงครามเกิดขึ้น¹⁸⁷ ที่ว่างถูกจัดเตรียมตามวัตถุประสงค์ในการใช้งานในสถานการณ์ที่ถูกกำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการทำสงคราม ซึ่งที่ว่างนั้นอาจเปลี่ยนแปลงไปตามเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้น¹⁸⁸ ส่งผลต่อการจัดโครงสร้างและรูปแบบกองทัพแบบใหม่รวมไปถึงความต้องการทางสถาปัตยกรรมทางทหารใหม่ทดแทนแบบเดิม

อัตลักษณ์แห่งชาติเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดชาตินิยม ซึ่งมีความเห็นว่าเป็นความชอบธรรมทางการเมืองซึ่งถือว่าการเมืองและความเป็นชาติเป็นสิ่งสอดคล้องกัน แนวความคิดชาตินิยมทำให้เกิดสำนึกความเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน อัตลักษณ์แห่งชาติมิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เป็นกระบวนการที่ผู้มีอำนาจทางการเมืองใช้เพื่อการรวมคนในชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน¹⁸⁹

การแสดงออกทางอัตลักษณ์แห่งชาติสามารถในเชิงสัญลักษณ์ได้หลายวิธี เช่น การเดินสวนสนามของทหารหรือกิจกรรมต่างๆ ของรัฐเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและภาพลักษณ์ของชาติ สัญลักษณ์ที่สามารถมองเห็นได้ที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์แห่งชาติมีหลายรูปแบบ เช่น การประดับธง การแสดงออกโดยงานสถาปัตยกรรมตลอดจนการวางผังเมืองสามารถแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ถึงอัตลักษณ์ของชาติ เช่น รัฐบาลสหรัฐอเมริกาใช้สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกสร้างความสัมพันธ์ที่แสดงออกถึงประชาธิปไตยเชื่อมโยงความเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ¹⁹⁰

การฟื้นฟูแบบคลาสสิก¹⁹¹ พ.ศ.2323-239 (Classical Revival 1780–1850) เป็นผลมาจากคลื่นลูกใหม่ของสถาปนิกที่มาจากยุโรปและอเมริกา จากสถาปนิกที่เดินทางท่องเที่ยวยุโรป รูปแบบสถาปัตยกรรมนี้ได้รับอิทธิพลอย่างมาก สมัยประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา โทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) ผู้ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ.2344 ถึงปี พ.ศ.2352 เจฟเฟอร์สันศึกษาสถาปัตยกรรมของยุโรป ผ่านการเดินทางของเขา และบทความทางสถาปัตยกรรม ภาคใต้ของสหรัฐอเมริกาสไตล์นี้คือ บางครั้งเรียกว่า "เจฟเฟอร์สันคลาสสิก" อิทธิพลของการออกแบบในแบบกรีก และโรมันสถาปนิกฟื้นฟูคลาสสิก องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ คือ เสาต้นหน้าสูง

¹⁸⁷ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), 52

¹⁸⁸ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), 53

¹⁸⁹ Lawence J. Vale. *Architecture, Power, and National Identity*. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, 49

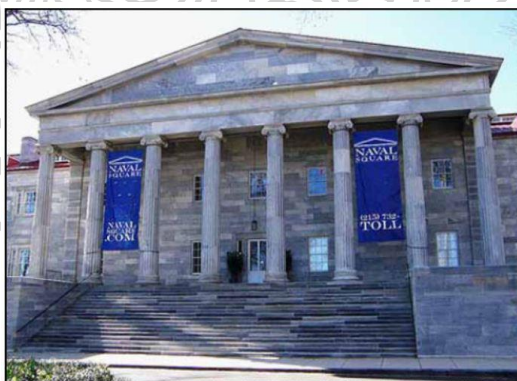
¹⁹⁰ Lawence J. Vale. *Architecture, Power, and National Identity*. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, 52

¹⁹¹ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 12

ใหญ่ มีระเบียงด้านหน้า มีมุกด้านหน้าหลังคาจั่วแบบโรมัน สัดส่วนสมมาตร โดมเตี้ย และห้องใต้ดินที่ยกสูง สถาปัตยกรรมรูปแบบนี้โดยทั่วไปใช้เป็นอาคารที่ทำการ กองบัญชาการทหาร ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของ โทมัส เจฟเฟอร์สัน ทำให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับระเบียบต่างๆ ของสถาปัตยกรรมคลาสสิก เช่น สมมาตร สัดส่วน ความสมดุล ลำดับชั้น รูปแบบเสา และการใช้รูปแบบหรือหลักการออกแบบคลาสสิก¹⁹²

ภาพที่ 16 แสดง Building 1 (1830) at the Naval Medical Clinic at Portsmouth Virginia¹⁹³

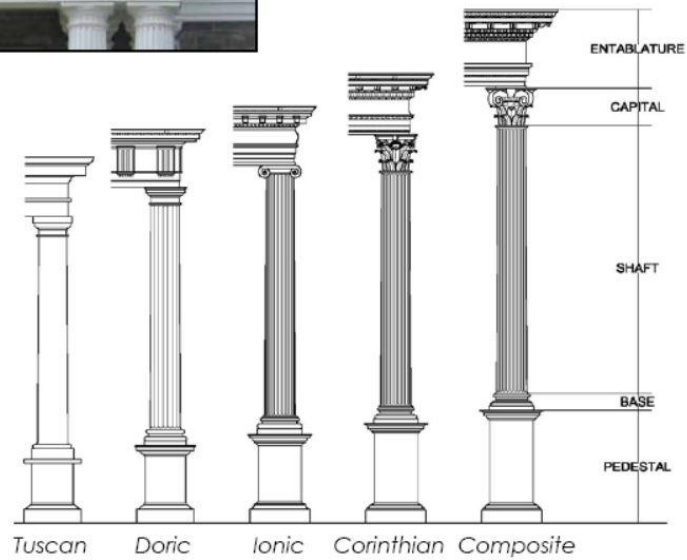
ภาพที่ 17 แสดง The Naval Home (1826) at Philadelphia Pennsylvania¹⁹⁴

¹⁹² Richard Guy Wilson. *Thomas Jefferson and Architecture*.

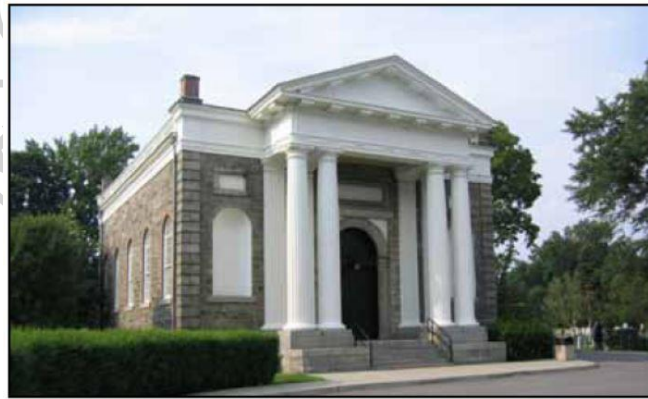
https://www.encyclopediavirginia.org/Jefferson_Thomas_and_Architecture

¹⁹³ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 12

¹⁹⁴ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 12

ภาพที่ 18 แสดง The classical orders of columns.¹⁹⁵

ภาพที่ 19 แสดง The Old Cadet Chapel (1836) at the U.S. Military Academy New York¹⁹⁶

¹⁹⁵ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 13

¹⁹⁶ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 13

การปฏิวัติระบบการคมนาคม¹⁹⁷ มีผลกระทบต่อรูปแบบลักษณะของเมืองโดยทั่วไปจะถูกกำหนดขึ้นจากการคมนาคมทั้งทางเหตุผลทางเศรษฐกิจและทางการทหาร ในยุคโรมันชาวโรมันได้มีการเดินเรือทางทะเลไปยังดินแดนต่างๆ เมืองท่าต่างๆ ถูกสร้างขึ้นตามเส้นทางการเดินเรือเหล่านั้น นอกจากนี้ยุโรปในยุคกลางยังมีการเติบโตของเมืองเกิดเมืองท่าทางทะเลและเมืองตามแม่น้ำที่สำคัญ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีการปฏิวัติการคมนาคมที่สำคัญที่มีผลกระทบต่อรูปแบบและขนาดของเมือง 2 ประการ คือ รถไฟ เรือกลไฟและการสื่อสารทางโทรเลข ซึ่งทำให้สามารถทำการค้าได้ในระยะทางไกลขึ้นและสามารถขนส่งสินค้าที่มีปริมาณมากกว่าในยุคก่อนเป็นอย่างมาก กรุงลอนดอนได้พัฒนาขึ้นเป็นมหานครใหญ่ที่สำคัญแห่งแรกในโลก เนื่องจากการเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการเงิน ในขณะที่มหานครซิดนีย์ก็เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจาก ค.ศ. 1850 เป็นศูนย์กลางของฝั่งสหรัฐอเมริกา ที่มีการเชื่อมต่อโดยเส้นทางรถไฟ นอกจากนี้ดินแดนยุโรปใหม่ก็ได้มีการพัฒนาการค้านานาชาติขึ้นอย่างรวดเร็ว การปฏิวัติเส้นทางการคมนาคมรูปแบบใหม่นี้เป็นการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการคมนาคมและการขนส่งระยะไกลระหว่างเมืองซึ่งทำให้เกิดการขยายตัวของเทคโนโลยีไปสู่เมืองต่างๆ ได้อย่างสะดวกมากขึ้น

รถไฟและปืนไรเฟิล¹⁹⁸ เป็นเครื่องมือในการทำสงครามรูปแบบใหม่ในสงครามฝรั่งเศสออสเตรีย เมื่อปี ค.ศ. 1859 กองทัพฝรั่งเศสสามารถเคลื่อนกำลังเข้าสู่สนามรบในอิตาลีได้อย่างรวดเร็วโดยทางรถไฟ ฝรั่งเศสแสดงให้เห็นถึงการจัดการเคลื่อนพลต่อความสับสนวุ่นวายของยุทธสัมภาระจำนวนมาก และใช้ลำเลียงผู้บาดเจ็บในสงคราม Solferino ที่ Henri Dunant การส่งกลับสายแพทย์และก่อตั้งกาชาด การใช้รถไฟในการขนส่งทางทหารในยุโรปมาแทนที่การใช้ม้าและเกวียนในยุคก่อน รถไฟข้ามผ่านปัญหาการขนส่งระยะไกลที่สัตว์บรรทุกต่างไม่สามารถทำได้ การเดินทางที่สามารถขนส่งกำลังจำนวนมากได้อย่างรวดเร็วเปลี่ยนรูปแบบการวางแผนการรบ นำมาซึ่งพลังอำนาจทางการเมืองในรูปแบบใหม่ จากการปฏิวัติอุตสาหกรรมนำมาซึ่งรถไฟและการปฏิวัติเทคโนโลยีอาวุธ ในทศวรรษที่ 1840 กองทัพบกยังคงใช้ปืนคาบศิลาแบบโบราณคล้ายกับสมัยสงครามของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แต่ในทศวรรษที่ 1870 กองทัพบกได้เปลี่ยนอาวุธประจำกายทหารเป็นปืนไรเฟิลที่สามารถบรรจุและทำการยิงได้รวดเร็วกว่าเดิมถึง 10 เท่า นำมาสู่การปรับยุทธวิธีการรบด้วยอำนาจการยิงที่รุนแรงและรวดเร็วความเร็ว ความสามารถในการบรรทุกมหาศาล และราคาถูก เป็นประสิทธิภาพที่สำคัญของการใช้รถไฟในทางทหารของมหาอำนาจในยุโรปหลังยุคการปฏิวัติ

¹⁹⁷ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), หน้า 15

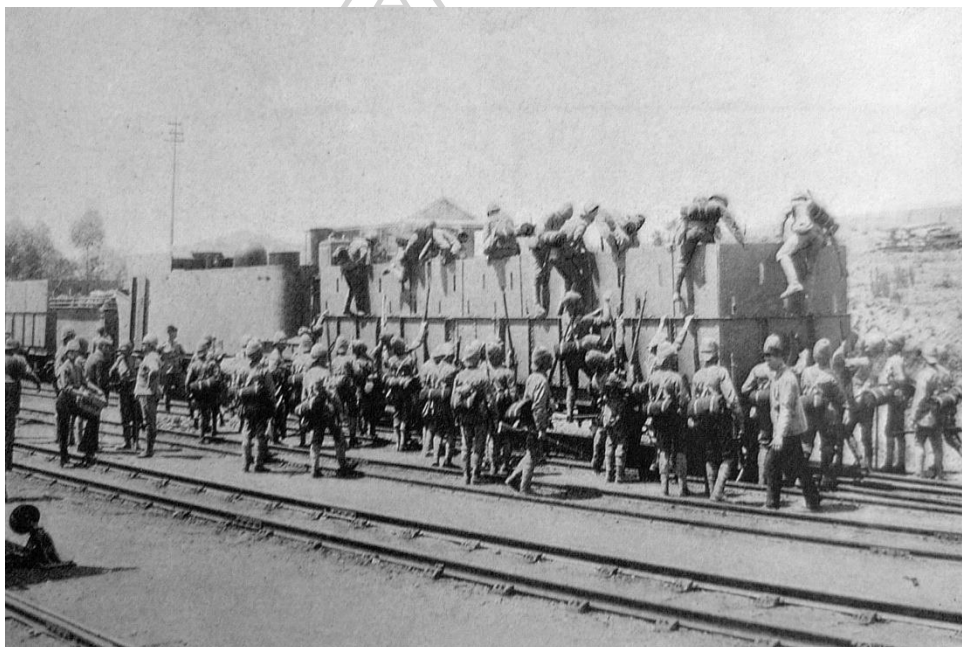
¹⁹⁸ Pual Hirst, *Space and Power Politics, War and Architecture* (UK: Polity Press, 2005), หน้า 107

ฝรั่งเศส¹⁹⁹ ทำให้เกิดเมืองและชุมชนตามเส้นทางรถไฟ ซึ่งเมืองต่างๆ เหล่านี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางทหาร

การปฏิวัติเทคโนโลยีทางการทหารนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำสงครามที่สำคัญ 2 ประการ ที่เป็น รูปแบบที่ประยุกต์ใหม่ของปฏิบัติการทำสงครามคือ

1. สงครามรูปแบบใหม่ขึ้นอยู่กับ การติดต่อสื่อสาร เส้นทางและทิศทางการรถไฟ ศูนย์กลาง ชุมทางสถานี รถไฟกลายเป็น ความพยายามหลักในการป้องกันรักษาที่มั่นไว้หรือการเข้ายึดครอง

2. “สนามรบที่ว่างเปล่า” เขตสงคราม การใช้พื้นที่ วิธีการยิง และการวางกำลังทหารในที่กำลัง และการวางกำลังทหารให้พันแนวยิงและระยะยิงของอาวุธซ้ำศึก เป็นการวางกำลังในรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากในอดีตที่เน้นการรบในระยะประชิด

British infantry board an armored train in the Boer War. Horace W. Nicholls photo²⁰⁰

เริ่มต้นศตวรรษที่ 19 สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neoclassicism) พัฒนาไปสู่ความหลากหลายอีกครั้ง เมื่อองค์ประกอบสถาปัตยกรรมต่างๆ ถูกออกแบบอย่างมีอิสระมากขึ้น โดยมีอิทธิพลของลัทธิรูปภาพที่สวยงาม (Picturesque) (สวยงามแบบภาพ ฝันของศิลปิน) และเต็มไปด้วยอิทธิพลทางวิชาการโบราณคดี อารมณ์จิตใจ ภาพอ้างอิง จินตนาการต่างๆ อาณาจักรโบราณ เช่น

¹⁹⁹ James Simpson. Apr 13, 2015. <https://medium.com/war-is-boring/steam-trains-were-19th-century-super-weapons-f4899564ee6d>

²⁰⁰ <https://medium.com/war-is-boring/steam-trains-were-19th-century-super-weapons-f4899564ee6d>

กรีก-โรมัน อียิปต์ ที่เป็นแหล่งบันดาลใจของการ สร้างสรรค์สถาปัตยกรรมแบบจักรวรรดิ (Empire style) ของจักรพรรดินโปเลียนของฝรั่งเศสและราชวงศ์รีเจนซี (Regency) แห่งอังกฤษ ปฏิบัติกรียา ตั้งแต่ ค.ศ.1815 นำไปสู่การแพร่หลายของสถาปัตยกรรมฟื้นฟูกรีก (Greek Revival) ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ทำให้เกิดอาคารที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ หลายหลัง ขณะเดียวกันในปรัสเซีย สถาปนิกชิงเคิล (Schinkel) ได้สร้างสถาปัตยกรรมที่เป็นผลของการรวมกันของการทำให้บริสุทธิ์ ความรู้วิชาการ และความมั่งคั่งจากผลพวงของการใช้วิธีการที่เรียบง่ายที่สุด แต่ทว่าอยู่บนพื้นฐานที่มั่นคงของ หลักการ แบบนีโอคลาสสิก (Neoclassicism) รวมทั้งการแสดงออกที่แจ่มชัด มีเหตุมีผลในการพัฒนาทาง โครงสร้าง ความซื่อสัตย์ในการใช้วัสดุ และการแสดงออกของปริมาตรต่างๆ ทั้งภายใน และภายนอก อาคาร ²⁰¹

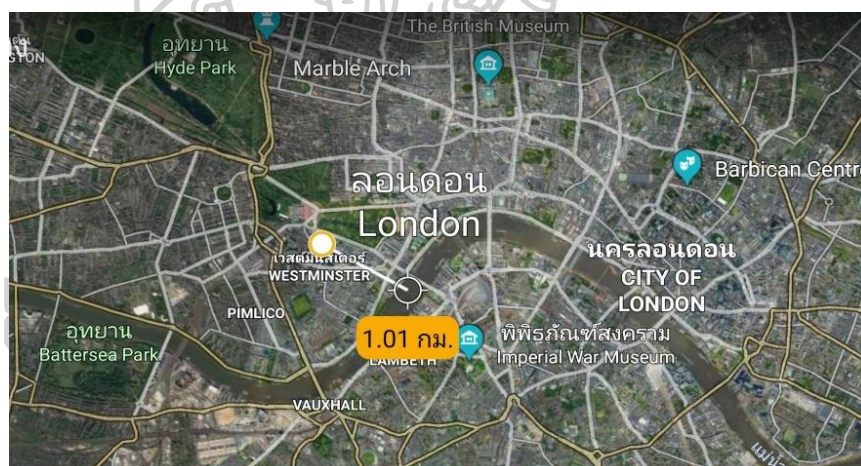
กลางศตวรรษที่ 19 ความนิยมทางสถาปัตยกรรมกลับไปหาแบบเรอเนสซองส์ (Renaissance) อีกครั้ง แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมในสถาปัตยกรรมแบบที่เรียกว่าจักรวรรดิที่สอง (Second Empire) (ค.ศ.1852-70) แห่งนครปารีส และสถาปัตยกรรมหลวงในนครเวียนนาของ กษัตริย์โกเซอร์ฟรานซ์ โจเซป (Kaiser Franz Joseph) (ค.ศ. 1845-1916) ตามมาด้วยสถาปัตยกรรมแบบฟื้นฟูบาโรก (Baroque Revival) อีกครั้งหนึ่งในสหราชอาณาจักรแนวทงนี้เกิดขึ้นร่วมกับแบบสถาปัตยกรรม ที่เรียกว่าเรอเนสซองส์ (Wrenaissance) (คือฟื้นฟูแบบของสถาปนิกคริสโตเฟอร์ เรน (Christopher Wren) ของอังกฤษ แห่งศตวรรษที่ 17) แต่ในฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา แนวทงนี้เกิดร่วมกับแบบโบซาร์ (Beaux-Arts) ซึ่งนำไปสู่ปฏิกริยาแนวทงใหม่ที่เกิดขึ้น คือ การฟื้นฟูนีโอคลาสสิก ในศตวรรษที่ 20 (Neoclassical Revival) อีกครั้งหนึ่งซึ่งเป็นแบบสถาปัตยกรรมที่เอาแต่โครงหลักของอาคาร ไม่มีการตกแต่งใดๆ สถาปัตยกรรม นีโอคลาสสิก (Neoclassicism) ที่แข็งทื่อแบบนี้แพร่หลายมากในทศวรรษที่ 1920 และ 1930 โดยเฉพาะในแถบสแกนดิเนเวีย ฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา แต่ขณะเดียวกันก็พบใน สถาปัตยกรรมของพวกฟาสซิส (Fascist) ในอิตาลี และนาซี (Nazi) ของเยอรมนี ตลอดจน ในสหภาพโซเวียต ซึ่งทำให้แบบสถาปัตยกรรมนี้ได้รับความอภัยศ ทั้งๆ ที่ความจริงสถาปนิก ที่มีชื่อเสียงหลายคนในประเทศประชาธิปไตยก็ออกแบบสถาปัตยกรรมแบบนี้เหมือนกัน

บทบาทเชิงสัญลักษณ์ของเมืองหลวงยุคสมัยใหม่ เมืองหลวงเป็นที่ตั้งของที่ทำการรัฐบาลในยุคสมัยใหม่ต้องทำหน้าที่แตกต่างจากในสมัยโบราณสองประการ คือ ทำหน้าที่ในด้านประโยชน์ใช้สอยที่แท้จริง และทำหน้าที่แสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ นอกจากนี้ต้องสามารถผสมผสานความสามารถในการควบคุมพลังอำนาจจากภายนอก เพื่อตอบสนองความพยายามส่งเสริมความเป็น

²⁰¹ สมชาติ จึงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 17-18

ตัวตนของชาติที่มีความแตกต่างจากเมืองอื่นๆ²⁰² เมืองหลวงยุคสมัยใหม่ และเมืองหลวงที่มีความเก่าแก่ เช่น เมืองหลวงที่สำคัญในยุโรปส่วนใหญ่ ไม่มีศูนย์รวมที่สำคัญทางสถาปัตยกรรมเพียงแห่งเดียว แต่มีความหลากหลายทั้งทางศาสนจักรและอาณาจักร²⁰³

เมืองหลวงที่เป็นที่ยอมรับว่าได้พัฒนาแล้วในยุคนั้น ได้แก่ ลอนดอน ปารีส เวียนนา และเบอร์ลิน เป็นต้น อาคารรัฐสภาในกรุงลอนดอน อยู่ในพื้นที่เดียวกันกับพระราชวังเวสต์มินสเตอร์ (Westminster Palace) และใกล้พระราชวังไวท์ฮอลล์ (Palace of Whitehall) ซึ่งเป็นที่ทำการกระทรวงกลาโหมเป็นจุดศูนย์กลางทางการเมืองร่วมสมัยของอังกฤษ ห่างออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ 1.2 กม. เป็นที่ตั้งของพระราชวังบักกิงแฮมซึ่งเป็นพระราชวังที่เป็นที่ประทับเป็นทางการของราชวงศ์อังกฤษ และโรงทหารเวลลิงตัน (Wellington Barracks) ซึ่งเป็นที่ตั้งอยู่หน่วยทหารรักษาพระองค์ใกล้พระราชวังพระราชวังบักกิงแฮม ซึ่งระยะยิ่งไกลสุดของปืนใหญ่เรือในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือประมาณ 1,000 หลา หรือประมาณ 914.4 ม.²⁰⁴ พระราชวังพระราชวังบักกิงแฮมและโรงทหารเวลลิงตันห่างจากแม่น้ำประมาณ 1 กม.

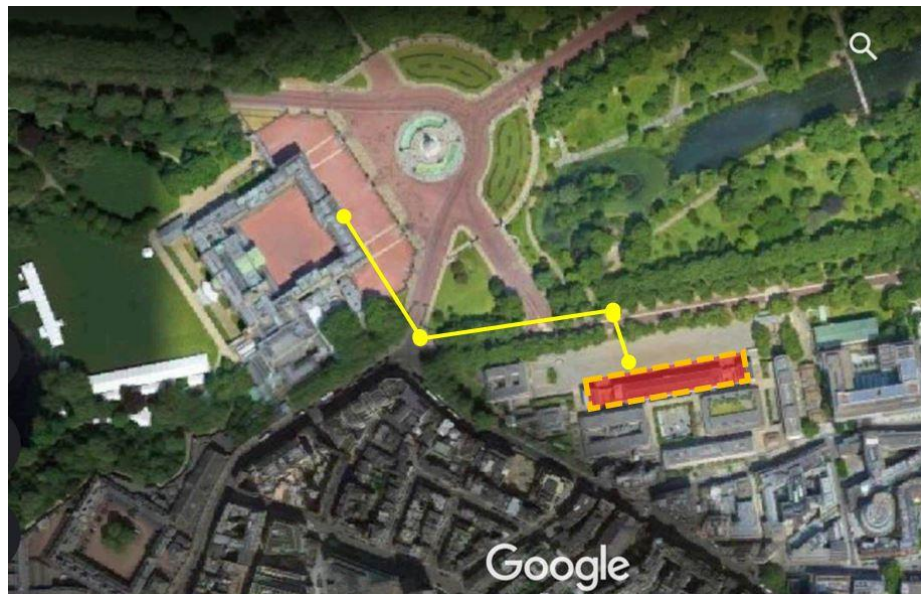

ภาพที่ 20 แสดงที่ตั้งของพระราชวังบักกิงแฮม ในประเทศอังกฤษมีระยะห่างจากแม่น้ำ
พื้นที่ระยะยิ่งจากปืนใหญ่จากเรือรบ

²⁰² Lawrence J. Vale. *Architecture, Power, and National Identity*. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, หน้า 16

²⁰³ Lawrence J. Vale. *Architecture, Power, and National Identity*. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, หน้า 18

²⁰⁴ Bruce, Anthony, Cogar, William (2014), *Encyclopedia of Naval History*, ISBN 9781135935344

ภาพที่ 21 แสดงภาพถ่ายทางอากาศเส้นทางระหว่างพระราชวังบักกิงแฮมกับโรงทหารเวลลิงตัน²⁰⁵

ภาพที่ 22 แสดงรูปด้านหน้าโรงทหารเวลลิงตัน²⁰⁶

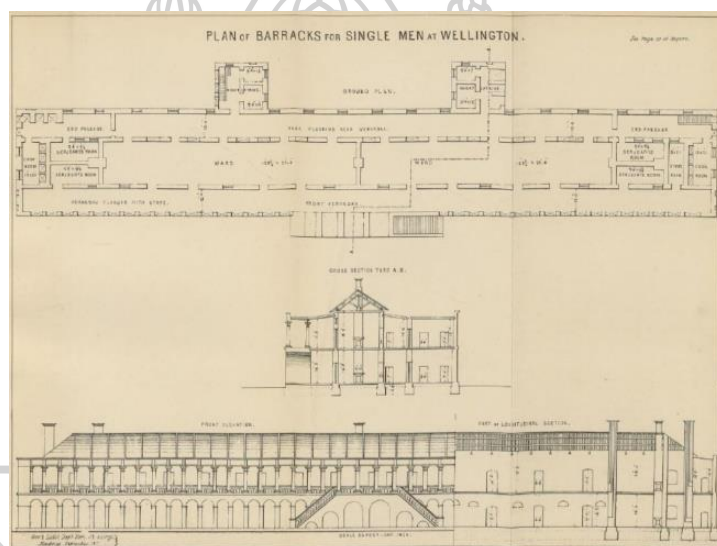
²⁰⁵ ที่มา : <https://www.google.com/maps/place/The+Guards+Museum/>

²⁰⁶ ที่มา : [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wellington_Barracks_-_panoramio_\(3\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wellington_Barracks_-_panoramio_(3).jpg)

ภาพที่ 23 แสดงรูปด้านหน้าโรงทหารเวลลิงตัน²⁰⁷

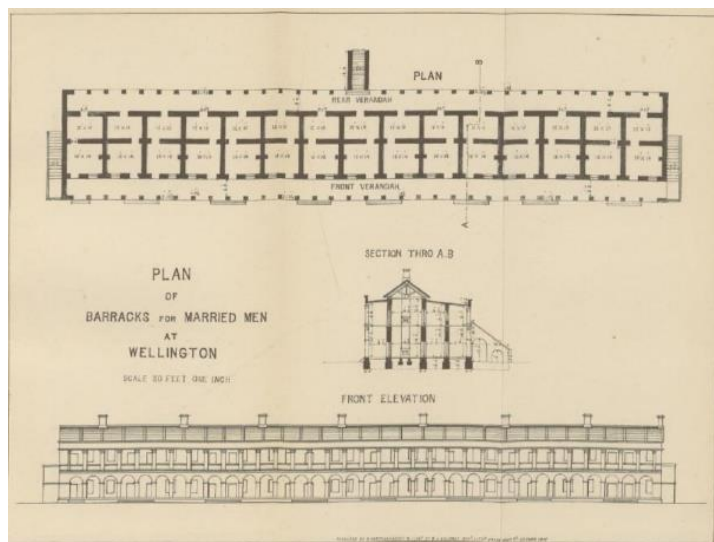
โรงทหารเวลลิงตัน (Wellington Barracks) ที่พักของทหารรักษาพระองค์อังกฤษใกล้พระราชวังบักกิงแฮม (Buckingham Palace) ทั้งนี้ กองทัพอังกฤษยังได้นำรูปแบบการก่อสร้างโรงทหารเวลลิงตันไปสร้างในอาณานิคมของอังกฤษ เช่น ฮองกง อินเดีย เป็นต้น

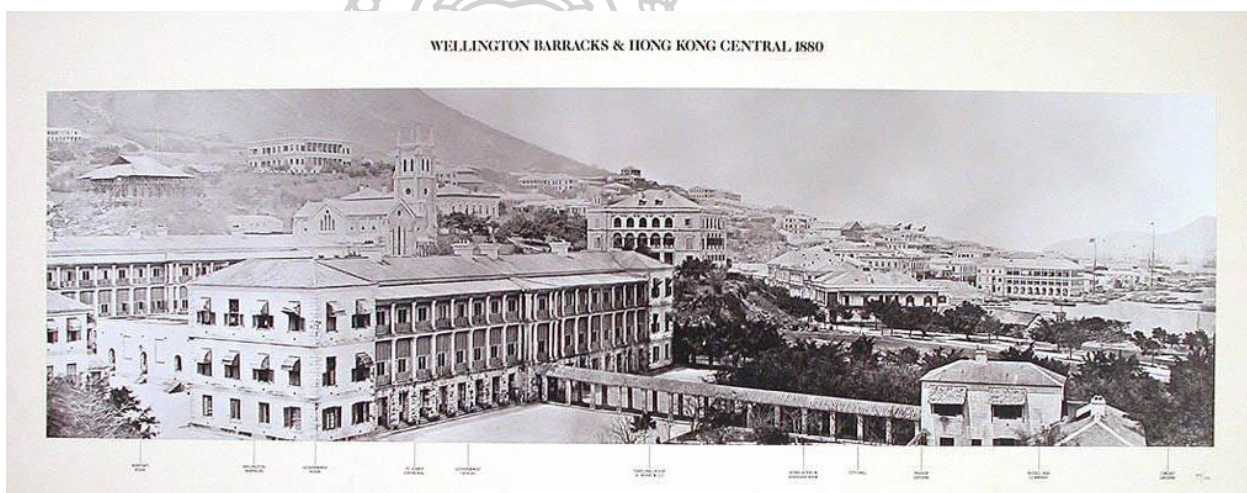
ภาพที่ 24 แบบโรงทหารเวลลิงตัน (Wellington Barracks) ที่ Nilagiri District²⁰⁸

²⁰⁷ ที่มา : <http://regimentalrogue.tripod.com/blog/index.blog?start=1367294459>

²⁰⁸ H.B. Grigg, B.A., Oxon Madras Civil Service. Late Assistant Commission, Nilagiris. A Manual of The Nilagiri Disteict in the Madras Presidency.1880. p.74

ภาพที่ 25 แบบโรงทหารเวลลิงตัน (Wellington Barracks) ที่ Nilagiri District ²⁰⁹

ภาพที่ 26 โรงทหารเวลลิงตัน ฮ่องกง

<https://www.pbagalleries.com/view-auctions/catalog/id/241/lot/74005/Wellington-Barracks-amp-Hong-Kong-Central-1880>

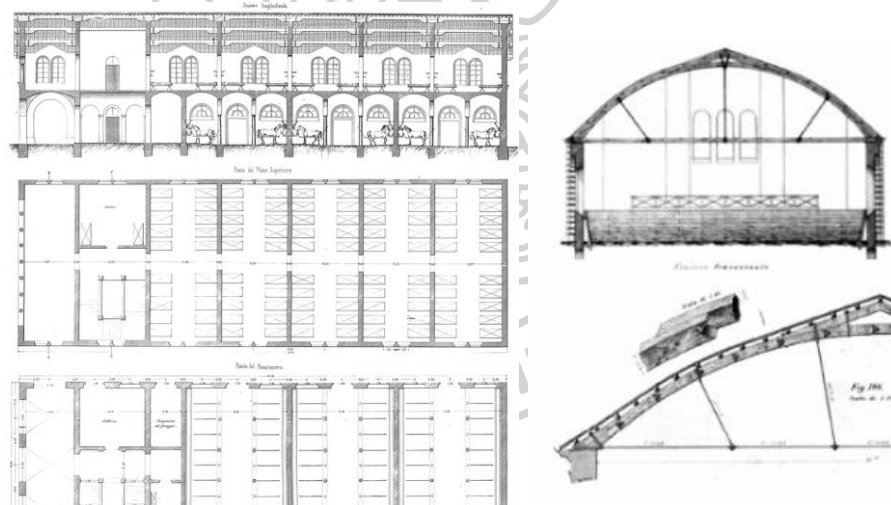
แนวความคิดการแบบโรงทหารในวารสาร Gionale del Genio Militare Anno 1 โดย Gen. Giovanni Castellazzi ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1863 ที่นำเสนอแนวความคิดในการออกแบบโรงทหารในยุคนั้น คือ มีการออกแบบให้ทหารนอนอยู่รวมกันเป็นหมวดหมู่มีห้องทำงานนายทหาร มีคลังเก็บอาวุธ

²⁰⁹ H.B. Grigg, B.A., Oxon Madras Civil Service. Late Assistant Commission, Nilagiris. A Manual of The Nilagiri Disteict in the Madras Presidency.1880. p.74

ด้านล่างเป็นโรงม้า หรือเป็นที่เก็บปืนใหญ่ แนวความคิดนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากและนำไปใช้
อย่างแพร่หลายในยุโรป²¹⁰

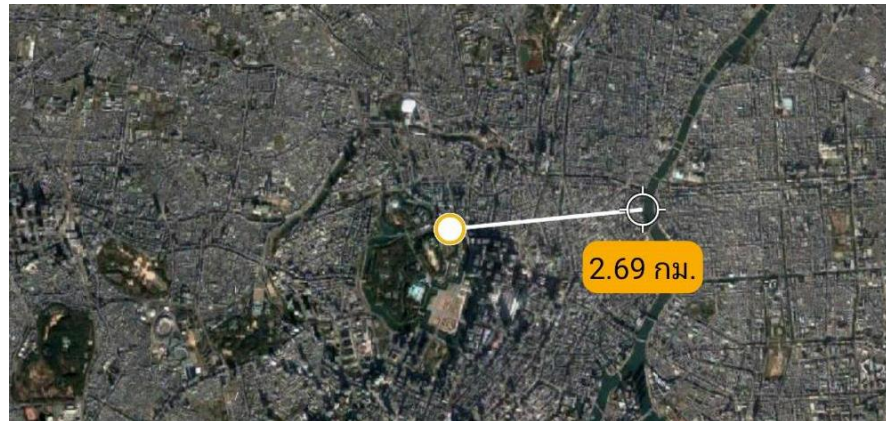

ภาพที่ 27 ข้อมูลวารสาร Giornale del Genio Militare Anno 1

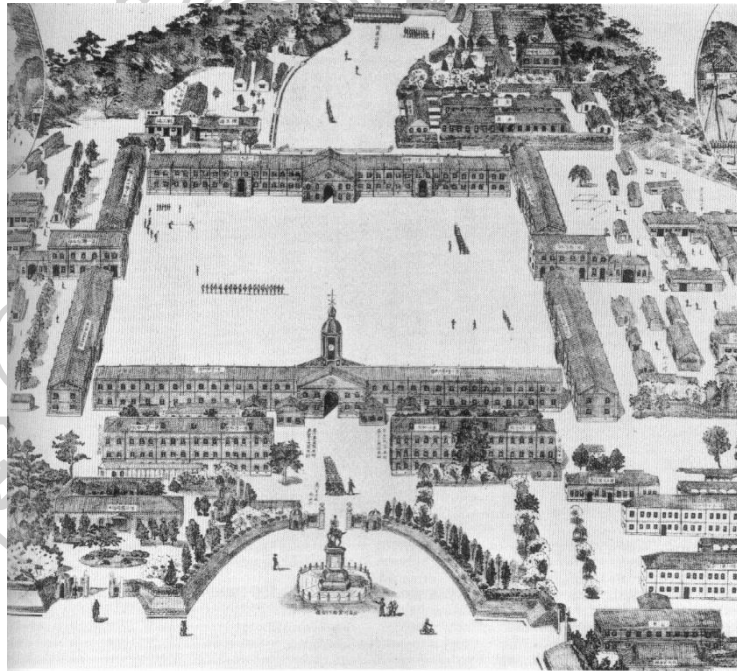

ภาพที่ 28 ข้อมูลวารสาร Giornale del Genio Militare Anno 1

²¹⁰ https://www.researchgate.net/figure/Giovanni-Castellazzi-left-Fara-1985-plate-17-title-page-of-the-first-year-of-the_fig1_265726156

ภาพที่ 29 แสดงที่ตั้งของพระราชวังอิมพีเรียล ในประเทศญี่ปุ่น มีระยะห่างจากแม่น้ำประมวณ 2.69 กม. พื้นที่ระยะนี้จากปืนใหญ่จากเรือรบในยุคสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19

ภาพที่ 30 แสดง Takebashi Barracks โรงทหารด้านหน้าพระราชวังอิมพีเรียล ประเทศญี่ปุ่น²¹¹

²¹¹ <http://www.0-4d.org/NJIT-PRO3/NJIT/Japan/History/Meiji-2/Meiji-09.htm>

ภาพที่ 31 Takebashi Barracks โรงทหารด้านหน้าพระราชวังอิมพีเรียล ประเทศญี่ปุ่น มีสัญลักษณ์ดอกเบญจมาศ ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำราชวงศ์ญี่ปุ่น²¹²

คริสต์ศตวรรษที่ 19 – สงครามเย็นอาณาจักรที่ 2 พ.ศ.2403-2438 (Second Empire 1860-1895) รูปแบบ Gothic Revival และ Italianate styles รูปแบบที่เด่นชัด คือ หลังคาทรง mansard roof ที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปนิกฝรั่งเศส ที่ได้รับความนิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยสถาปนิกยุคฟื้นฟูฝรั่งเศส (Francois Mansart) ที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น คือ หลังคาสูงทำให้สามารถใช้พื้นที่ใช้สอยเต็มขั้น และมีหน้าต่าง dormer windows หลังคามุงด้วยไม้หรือหิน และมี tower บนหลังคาเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญ มีมุขด้านหน้าตกแต่งด้วยราวระเบียง สถาปัตยกรรมทางทหารมีส่วนประดับตกแต่งน้อยกว่าแต่มีสัดส่วนที่สวยงาม เป็นอาคารที่ทำการ กองบัญชาการ โรงพยาบาล ภายในค่ายทหารสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

²¹² <http://www.0-4d.org/NJIT-PRO3/NJIT/Japan/History/Meiji-2/Meiji-10.htm>

ภาพที่ 32 แสดง Naval Hospital (1866) at Washington D.C.²¹³

ภาพที่ 33 แสดง The hospital (1890s) at Fort Hayes Ohio²¹⁴

²¹³ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 24

²¹⁴ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 24

ภาพที่ 34 แสดง Naval Hospital (1866) at Washington D.C.²¹⁵

สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา พ.ศ.2404-2408 การก่อสร้างสถาปัตยกรรมโรงพยาบาล ในยุคนี้ เริ่มมีการแบบแผนการก่อสร้างให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้สามารถก่อสร้างได้เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นกองทัพบกโรงพยาบาลโดยทั่วไปสร้างด้วยไม้กระดานหยาบ (มักตีไม้กระดานแนวตั้ง) หลังคามุงด้วยไม้กระดานแบบเดียวกัน โรงพยาบาลเหล่านี้ถูกย้ายหรือรื้อถอนหลังจากสิ้นสุดสงคราม

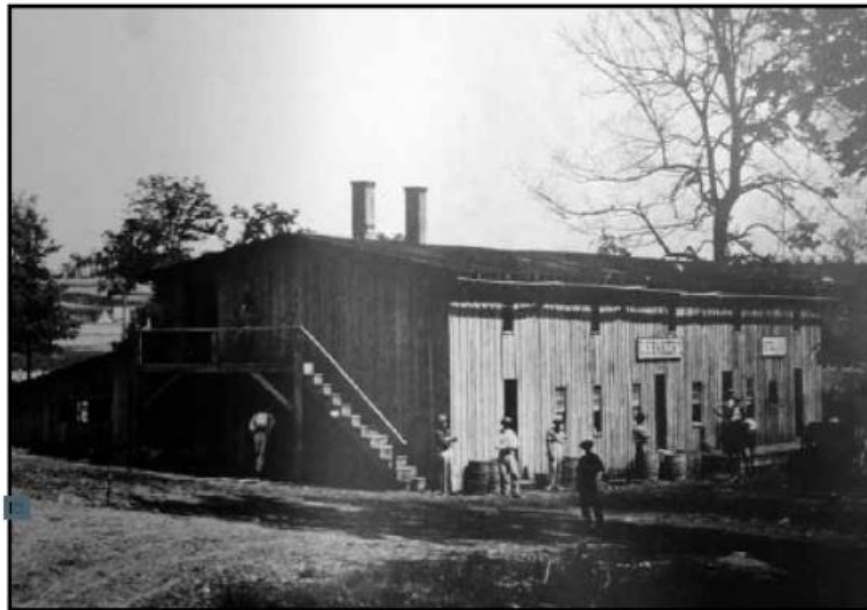
ภาพที่ 35 แสดงโรงพยาบาล camp in Louisiana สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา²¹⁶

²¹⁵ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 24

²¹⁶ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 26

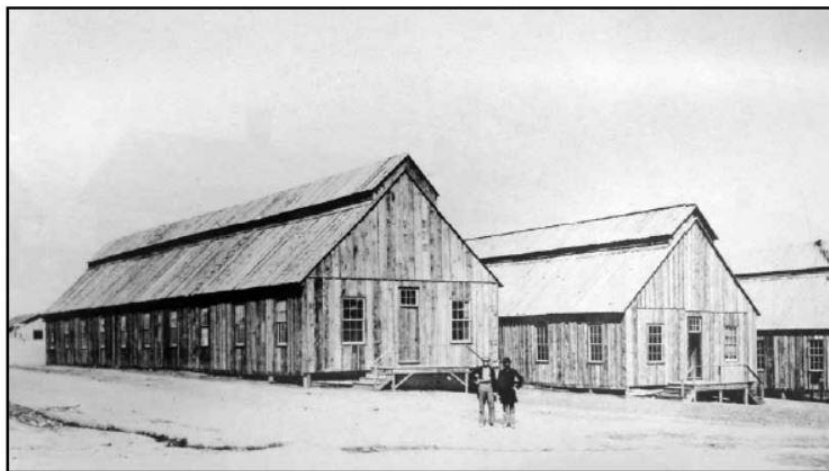
ภาพที่ 36 แสดงโรงทหาร 2 กองร้อย Camp Nelson Kentucky สมัยสงครามกลางเมือง
สหรัฐอเมริกา²¹⁷

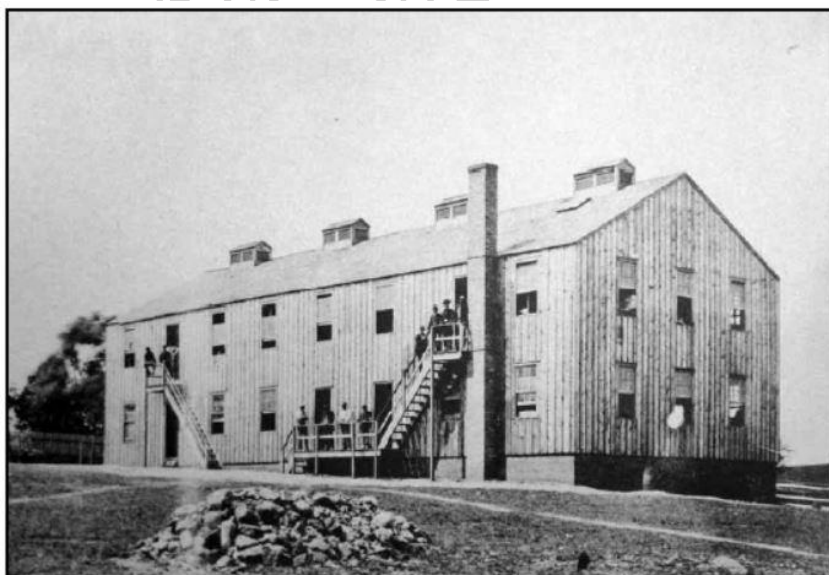
ภาพที่ 37 แสดงโรงทหาร สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา²¹⁸

²¹⁷ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 26

²¹⁸ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 26

ภาพที่ 38 แสดงโรงทหาร สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา²¹⁹

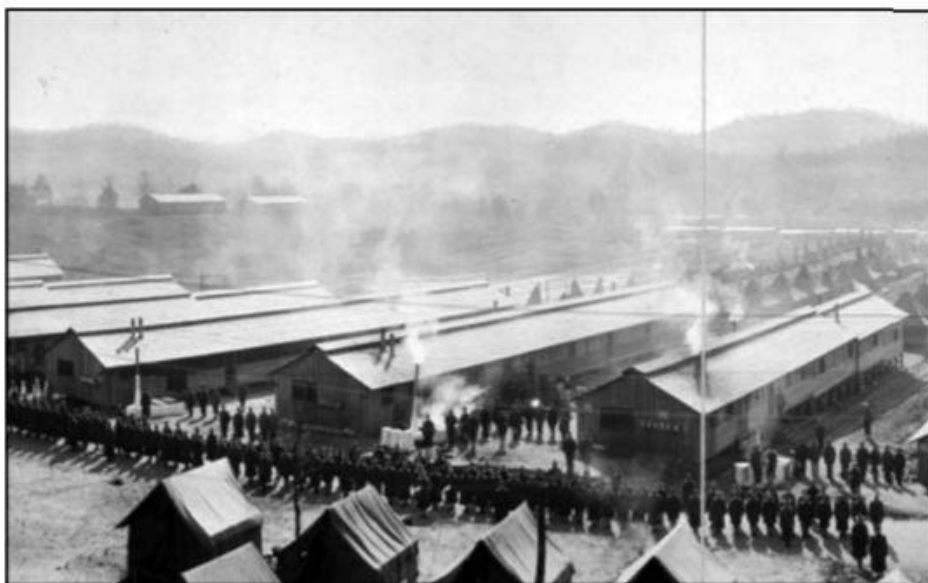
ภาพที่ 39 แสดงโรงทหาร Jeffersonville Indiana สมัยสงครามกลางเมืองสหรัฐอเมริกา²²⁰

ตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 พลังของจักรวรรดินิยม การพัฒนาอุตสาหกรรม และชาตินิยมแพร่ไปทั่วโลก วิกฤตที่รุนแรงที่สุดก็คือสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914-1918) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) คลื่นลูกที่สองจึงครอบคลุมความสัมพันธ์แบบจักรวรรดินิยมกับประเทศอาณานิคมและทุนนิยมที่แผ่ขยายไปทั่วโลก โดยมีอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นผู้นำที่สำคัญ

²¹⁹ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 27

²²⁰ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 27

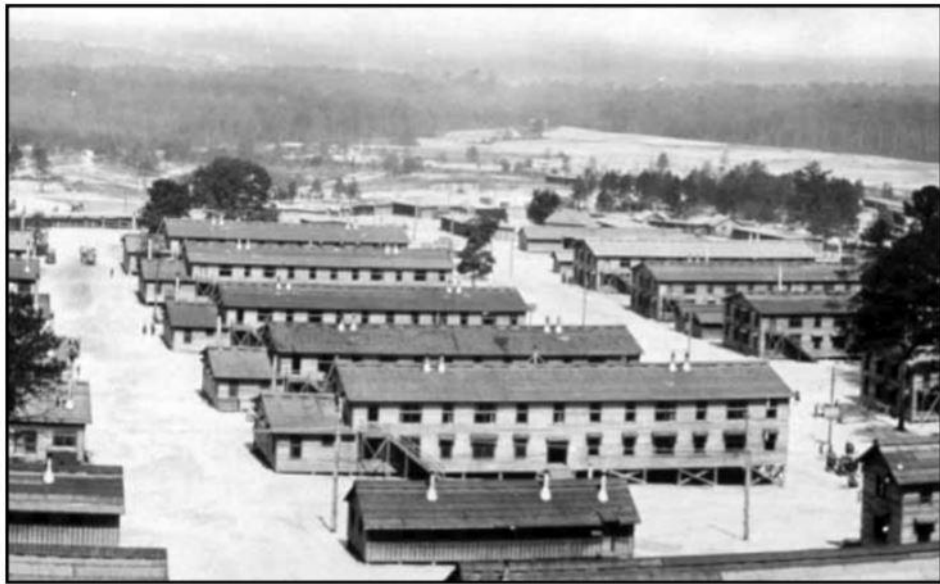
สงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2460-2462) เมื่อสหรัฐอเมริกาประกาศสงครามกับเยอรมนี เมื่อมกราคม พ.ศ.2460 เบื้องต้นมีทหาร 124,000 นาย ต่อมาเกิดการระดมพล และมีการก่อสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับการเพิ่มจำนวนทหารใหม่ กองทัพบกได้ก่อตั้งค่ายทหารใหม่จำนวน 32 ค่าย ระหว่างการก่อสร้างทหารอยู่อาศัยในเต็นท์ชั่วคราว เมื่อดำเนินก่อสร้างเสร็จในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2460 สามารถรองรับทหารได้ 15,00000 นาย กลุ่มอาคารประกอบด้วย โรงทหาร ส้วมอาคารที่ทำการ คลัง โรงพยาบาล โรงภาพยนตร์ และโบสถ์ ก่อสร้างด้วยไม้²²¹

ภาพที่ 40 แสดงโรงทหารสหรัฐอเมริกา สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1²²²

²²¹ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011.หน้า 48-49

²²² Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011.หน้า 48

ภาพที่ 41 แสดงโรงทหาร Camp Jackson South Carolina สหรัฐอเมริกา สมัยสงครามโลก
ครั้งที่ 1²²³

ภาพที่ 42 แสดงโรงทหาร Camp Custer Michigan สหรัฐอเมริกา สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1²²⁴

การออกแบบวางผังของกองทัพบกสหรัฐ มีวัตถุประสงค์เพื่อสนองภารกิจทางการทหาร เตรียมความพร้อมในการป้องกันประเทศ และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศและ เพื่อให้สามารถปฏิบัติการได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนางานทางการออกแบบก่อสร้าง

²²³ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 48

²²⁴ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 48

อาคารสถานที่ที่มีการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ่งอำนวยความสะดวกทางทหารสมัยใหม่ และกองทัพในยุคสมัยใหม่ ทั้งกองทัพบกและกองทัพอากาศรองรับทหารจำนวนมาก การออกแบบสถาปัตยกรรมทางการทหารมีความแตกต่างจากการออกแบบในการใช้งานของพลเรือนอยู่หลายประการ หลักการที่สำคัญในการใช้งาน คือ สาธารณสุข ความปลอดภัย สุขอนามัย และปฏิบัติตามมาตรฐานและข้อกำหนดของกองทัพ

เป้าหมายที่สำคัญในการออกแบบที่ตั้งทางทหาร ต้องให้สามารถใช้งานได้ระยะยาว มีมาตรฐาน ประสิทธิภาพ ประสิทธิผลสูงสุด รักษาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ปัจจัยพื้นฐานที่ต้องพิจารณาในการออกแบบของกองทัพคือองค์ประกอบที่ต้องจัดให้มีอย่างครบถ้วน เช่น สำนักงาน โรงทหาร พื้นที่ฝึก บ้านพักครอบครัว ส่วนสนับสนุน และพื้นที่ซ่อมบำรุง ที่สามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ การออกแบบ สภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับการอยู่อาศัยและการปฏิบัติ ภารกิจทางทหารเป็นสิ่งสำคัญ โดยใช้คุณภาพอย่างดีที่สุด การออกแบบต้องคำนึงถึงสุขภาพความปลอดภัยและสาธารณสุข เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการให้ได้ตามมาตรฐาน การมีสุขภาวะ ความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ เช่น อัคคีภัย วาตภัย รวมถึง อาชญากรรม และความสัมพันธ์ กับชุมชนรอบที่ตั้งหน่วยทหาร ความมั่นคง ปลอดภัย ยั่งยืน สุขภาพ และสภาพแวดล้อมที่ดี ความสะดวกสบายในการอยู่อาศัย โดยจัดให้มี สภาพแวดล้อม อย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและกฎระเบียบ ข้อบังคับของกองทัพ และมาตรฐานวิชาชีพอย่างเคร่งครัด²²⁵

การวิเคราะห์ที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ทหาร (Strategic Location)²²⁶ ของกองทัพบก สหรัฐอเมริกามีหลักในการพิจารณา 4 ประการ คือ

- 1) ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ มีความเหมาะสมในการรองรับภารกิจ
- 2) การใช้พื้นที่เพียงพอสามารถรองรับการปฏิบัติภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) ความสะดวกด้านการขนส่งเส้นทางสัญจร การพักผ่อน อยู่ในพื้นที่เขตความปลอดภัย
- 4) รองรับขยายตัวในอนาคต

สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2482 ฐานทัพส่วนใหญ่ในสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ถูกรื้อถอนหรือได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นที่ตั้งถาวร แบบก่อสร้างมาตรฐานชั่วคราวของกองทัพตั้งแต่สมัยก่อนหน้าได้รับการปรับปรุงใหม่ โดยมีความคล้ายคลึง

²²⁵ I Wes Wheeler. John J. Fittipaldi. Clyde W. Forrest. Richard M. Marlatt. *AD-A200 355 Army Master Planning: An Analysis of Policy and Procedures*. USA CERL Technical Report N-88/16. UA Army Corps of Engineer. Construction Engineering Research Laboratory. August 1988

²²⁶ I Wes Wheeler. John J. Fittipaldi. Clyde W. Forrest. Richard M. Marlatt. *AD-A200 355 Army Master Planning: An Analysis of Policy and Procedures*. USA CERL Technical Report N-88/16. UA Army Corps of Engineer. Construction Engineering Research Laboratory. August 1988

กับสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 รูปแบบอาคารต่างๆ ประกอบด้วย โรงทหาร กองบัญชาการ กองบัญชาการกองร้อย คลัง อาคารนันทนาการ โรงอาหาร โรงพยาบาล โรงละคร และโบสถ์ อาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ (บางครั้งจากอิฐหรือบล็อกคอนกรีต) หลังคาทำจากยาง asphalt ต่อมามีการพัฒนารูปแบบเป็น 800-series โดยปรับปรุงให้มีโครงสร้างที่แข็งแรงมากขึ้น มีการออกแบบพื้นที่ให้น่าอยู่อาศัยมากกว่าแต่ก่อน ลดทอนรายละเอียดที่ไม่จำเป็นในรูปแบบเดิมออกไป เช่น หลังคาระหว่างชั้นรอบอาคาร โดยรูปแบบอาคารมาตรฐานเหล่านี้ ใช้กันอย่างแพร่หลาย เมื่อกองทัพขยายจาก 2,00000 นาย ในปี พ.ศ.2482 ไปเป็น 5 ล้านนายในปี พ.ศ.2485 เนื่องจากการระดมพลในสงครามโลกครั้งที่ 2²²⁷

ภาพที่ 43 แสดงโรงทหาร 700-series (พ.ศ.2485) Fort Leonard Wood Missouri มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ มีหลังคาเหนือหน้าต่างทั้งสองชั้น²²⁸

²²⁷ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 66

²²⁸ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 66

ภาพที่ 44 แสดงโรงทหาร 700-series (พ.ศ.2485) Fort Leonard Wood Missouri ²²⁹

ภาพที่ 45 แสดงโรงทหาร 800-series barracks (1942) at Fort McCoy Wisconsin. ²³⁰

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นสงครามขนาดใหญ่ และสร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงให้กับมวลมนุษยชาติได้ยุติลง สภาวะความขัดแย้งรูปแบบใหม่ได้เกิดขึ้นมาแทน การทำสงครามด้วยกำลังทหารขนาดใหญ่ในรูปแบบเดิม ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การทำสงครามตัวแทน (Proxy War) โดยการใช้สงครามนอกแบบ (Unconventional Warfare) หรือ สงครามกองโจร (Guerrilla Warfare) เพื่อสร้างและโน้มน้าวประเทศอื่นๆ มาเป็นแนวร่วมในอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งในขณะนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ค่ายใหญ่ ได้แก่ อุดมการณ์ประชาธิปไตย และอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ตลอดระยะเวลาในห้วงของสงครามเย็นจึงปรากฏว่ามีการดำเนินสงครามในลักษณะของ การทำ

²²⁹ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 66

²³⁰ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 67

สงครามตัวแทนอย่างไม่หยุดหย่อน การทุ่มเททรัพยากรจำนวนมหาศาล ไม่ว่าจะป็นทรัพย์สินเงินทอง วัสดุ อุปกรณ์ หรือบุคคล ต่างถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ฝ่ายตนเองต้องการ²³¹

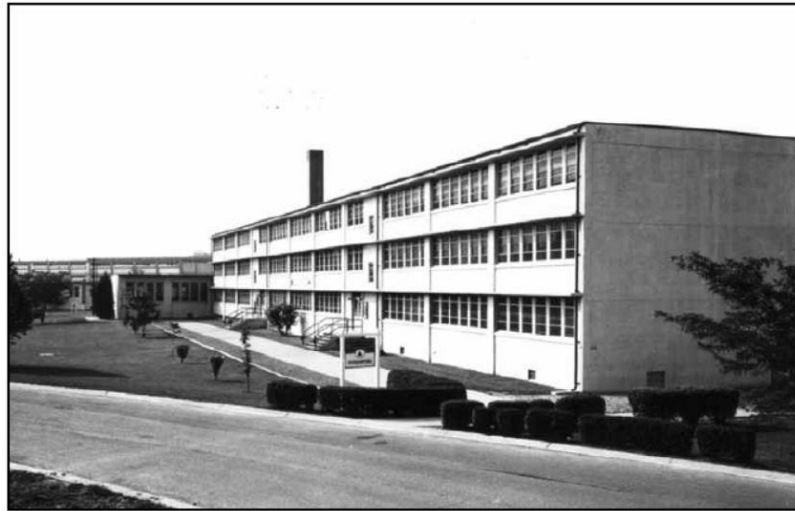
ความหายนะของสงครามโลกทั้ง 2 ครั้ง และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ (ค.ศ. 1929-1941) ที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาและลุกลามไปทั่วโลก ครอบคลุมช่วง 45 ปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 การพัฒนาอุตสาหกรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำลายค่านิยมดั้งเดิม ขณะที่กระแสการปฏิวัติในรูปแบบต่าง ๆ แพร่ขยายไปทั่วโลก อาทิ การปฏิวัติในรัสเซีย ค.ศ. 1917 การปฏิวัติในจีน ค.ศ. 1949 และการเรียกร้องเอกราชในอินเดีย ค.ศ. 1947 เป็นต้น

สถาปัตยกรรมของกระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกา ในช่วงกลางศตวรรษที่ 20²³² ในช่วงปี พ.ศ.2493 พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513 ในช่วงทศวรรษเหล่านี้อาคารส่วนใหญ่ของกระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกา ค่ายทหาร โรงทหารกองบัญชาการ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ยังคงถูกสร้างขึ้นด้วยแบบมาตรฐานทั้งหมด ในช่วงสงครามเย็น (พ.ศ.2489-2532) ดำเนินการโดย บริษัทเอกชน คือ R. Christopher Goodwin & Associates สำหรับ the U.S. Army Environmental Center ของกองทัพบก ตลอดจนโรงทหารของกองทัพเรือ และของกองทัพอากาศอีกด้วย

ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง พ.ศ.2503 ได้มีการพัฒนาบ้านพักทหารในรูปแบบครอบครัวตามแนวคิด Minimal Traditional style และได้มีการออกกฎหมายในการจัดหาบ้านสำหรับทหารที่ต้องการบ้านอยู่อาศัยหลังสงครามที่เรียกว่า Capehart Military Family housing อย่างไรก็ตามแบบก่อสร้างมาตรฐานในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง พ.ศ.2503 นี้ อาคารของหน่วยงานในกองทัพได้รับการออกแบบโดย หน่วยงานของรัฐ หรือสถาปนิกท้องถิ่น ทำให้อาคารของกองทัพได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากภายนอกตามสมัยนิยมในยุคนั้น

²³¹ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 83

²³² Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 77

ภาพที่ 46 แสดงโรงพยาบาลในยุคสงครามเกาหลี สร้างจากคอนกรีต เหล็ก
นิยมเรียกว่าโรงพยาบาล Hammerhead เนื่องจากแปลนคล้ายรูปค้อน²³³

ภาพที่ 47 แสดงโรงพยาบาล Fort Leonard Wood Missouri (พ.ศ.2503) ในช่วงสงครามเย็น
นิยมเรียกว่าโรงพยาบาล “Rolling Pin” ²³⁴

²³³ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 77

²³⁴ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 77

ภาพที่ 48 แสดงโรงพยาบาล Fort Knox Kentucky illustrates (พ.ศ.2503) ในช่วงสงครามเย็น
นิยมเรียกว่าโรงพยาบาล “Rolling Pin” ²³⁵

ภาพที่ 49 แสดงโรงพยาบาล Capehart-era quarters ที่ Fort Huachuca Arizona. (พ.ศ.2505) ²³⁶

ใน พ.ศ.2523 จนถึง พ.ศ.2533 ได้มีการก่อสร้างค่ายทหารที่ Fort Drum New York โดยใช้แนวความคิดใหม่ มีการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลแบบสมัยใหม่ รวมถึงมีการออกแบบสนามตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกแบบใหม่สำหรับโรงพยาบาล

²³⁵ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 78

²³⁶ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 78

2.2.3 ยุคสารสนเทศ

คลื่นลูกที่สาม (The Third Wave)²³⁷ สังคมยุคหลังอุตสาหกรรม (post-industrial society) ยุคสารสนเทศ (Information Age)²³⁸ เกิดขึ้นเมื่อมีการประดิษฐ์คิดค้นคอมพิวเตอร์ขึ้นได้ หลังจากนั้นเป็นต้นมา ทำให้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์พัฒนาขึ้นมากและรวดเร็ว ประกอบกับความพยายามในการทำให้เครื่องคอมพิวเตอร์เชื่อมต่อกันเพื่อการสื่อสารกัน กลายเป็นระบบเครือข่าย (network system) ทำให้ในยุคนี้เป็นยุคที่การผลิตและการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ มีความรวดเร็วมาก และเชื่อมต่อกันได้ทั่วโลก

เทคโนโลยีการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นอินเทอร์เน็ตหรือโทรคมนาคมทำให้เกิดการแบ่งปันข้อมูลต่าง ๆ กันบนระบบเครือข่าย ซึ่งนับวันเทคโนโลยีเหล่านี้ ราคาถูกลงเรื่อย ๆ ทำให้คนเข้าถึงได้มากขึ้น ติดต่อสื่อสารกันได้มากขึ้น เกิดการหลั่งไหล เปลี่ยนผ่านข้อมูลอยู่เกือบตลอดเวลา

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในยุคนี้คือ เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และการสื่อสาร ซึ่งมีส่วนสนับสนุนการแลกเปลี่ยนและใช้ประโยชน์องค์ความรู้ในแขนงอื่น ๆ และองค์ความรู้ที่สะสมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากยุคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม เทคโนโลยี ซึ่งส่งผลให้เกิดการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ได้อย่างกว้างขวาง

ลักษณะสำคัญของสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ มีลักษณะสำคัญหลายประการสรุปได้ คือ การใช้คอมพิวเตอร์เป็นกลไกสำคัญ ในสังคมโลกาภิวัตน์ คอมพิวเตอร์มีบทบาทสำคัญมากเพราะเป็นเครื่องมือที่จะรับและแปลงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและไม่ค่อยมีข้อจำกัด คอมพิวเตอร์ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดเก็บ บันทึกข้อมูล จัดระบบข้อมูล และนำมาใช้สื่อสารถึงกันในเวลาอันรวดเร็ว

การไหลบ่าของข้อมูลข่าวสาร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจและสังคมเจริญก้าวหน้า เศรษฐกิจที่เจริญก้าวหน้าทำให้โลกตะวันตกมั่งคั่งร่ำรวย ซึ่งมีผลทำให้เกิดการวิจัยและพัฒนา เพื่อศึกษาค้นหาข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างไม่หยุดยั้ง สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ก็ทำหน้าที่ค้นคว้าวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น เทคโนโลยีสื่อสารอันทันสมัยมีส่วนช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลใหม่ๆ หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า การไหลบ่าของข่าวสารข้อมูล

ระบบเศรษฐกิจประสานเป็นหนึ่งเดียว เศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์ เป็นเศรษฐกิจที่มีการประสานเป็นหนึ่งเดียว ทำให้พรมแดนแต่ละประเทศไม่อาจวางกั้นพลังทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจยังได้เปลี่ยนแปลงรากฐานจากระบบอุตสาหกรรม มาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบ

²³⁷ Alvin Toffler, The Third Wave, New York: USA. William Morrow and Company, Inc., 1980. pp.544

²³⁸ Alvin Toffler, Previews & Premises: An Interview with the Author of Future Shock and The Third Wave, Black Rose books, 1987, p. 50

ฐานข้อมูลข่าวสาร (Information based economy) ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรง กับกระบวนการผลิต จัดการ และเผยแพร่ข่าวสาร ข่าวสารกลายเป็นสินค้าประเภทหนึ่ง ตัวอย่างธุรกิจชนิดนี้ ได้แก่ การผลิตคอมพิวเตอร์ เครื่องโทรคมนาคม วิทยุ โทรทัศน์ การพิมพ์ โทรศัพท์ หนังสือวารสาร เป็นต้น ข่าวสารกลายเป็นเรื่องสำคัญ และเป็นทรัพยากรที่สำคัญ ผู้ต้องการใช้ข่าวสารต้องเสียค่าใช้จ่าย ข่าวสารกลายเป็นแหล่งลงทุน และเป็นบ่อเกิดของการว่าจ้างแรงงาน

ชุมชนมีความใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น เทคโนโลยีข่าวสารทำให้มนุษย์ซึ่งอยู่ห่างไกลกันเป็นพันๆ ไมล์ หรืออยู่กันคนละมุมโลก สามารถติดต่อสื่อสารพูดคุยกันได้ มนุษย์ในยุคนี้สามารถรับรู้ข่าวสาร เหตุการณ์ทุกชนิดที่เกิดขึ้นในดินแดนที่ห่างไกลออกไป ทำให้มีโลกทัศน์กว้างขึ้นและมีผลต่อแนวคิดเกี่ยวกับ ชุมชน หมู่บ้าน ประเทศที่เปลี่ยนไปเป็นชุมชนโลก มนุษย์ทุกคนย่อมตระหนักดีว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ จุดใดจุดหนึ่งของโลกอาจมีผลกระทบต่อโลกหรือมนุษย์ทั้งโลกได้ มนุษย์ในยุคนี้จะเกิดความรู้สึก ในฐานะประชากรของโลกแทนที่ความรู้สึกเกี่ยวกับรัฐ หรือชาติของตนเหมือนแต่ก่อน อย่างไรก็ตาม แม้กระแสของข่าวสารจะมีมากเพียงใด โอกาสในการรับรู้ข่าวสารก็อาจไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะ ความเป็นอยู่ของมนุษย์ด้วย

ผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่มีต่อสังคมโลกปัจจุบันในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง สังคม วัฒนธรรม คือผลกระทบด้านสังคมการครอบงำโลกทางวัฒนธรรม เนื่องจากระบบสื่อสารไร้พรมแดนทำให้เกิดการครอบงำโลกทางวัฒนธรรม อิทธิพลของวัฒนธรรม และอำนาจของเศรษฐกิจจากประเทศที่พัฒนาแล้วได้ไหลบ่าเข้าสู่ประเทศอื่นอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดกระแสวัฒนธรรมโลก (Neo-Westernization) ครอบงำทางด้านความคิด การมองโลก การแต่งกาย การบริโภคสิ่งเหล่านี้เข้าครอบคลุมเหนือวัฒนธรรมของประชาคมทั่วโลก ทำให้เกิดระบบผูกขาดวัฒนธรรมไร้พรมแดน

การเกิดหมู่บ้านโลก (Global Village) จากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคม ทำให้สังคมโลกไร้พรมแดน โลกทั้งโลกเป็นเสมือนหมู่บ้านเดียวกัน สมาชิกของหมู่บ้านคนใดทำอะไร ก็สามารถรับรู้ได้ทั่วกันทั่วโลก เมื่อมาอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน สิ่งใดที่กระทบประเทศหนึ่งก็ย่อมกระทบไปถึงประเทศอื่นๆ ไปด้วย อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในส่วนใดส่วนหนึ่งของโลก สามารถรับรู้ได้อย่างฉับพลัน

การเกิดสังคมความรู้ยุคข่าวสารข้อมูล การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ สามารถถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ ข้อมูล โดยผ่านอีเมล อินเทอร์เน็ต และเว็บบอร์ด ไรต์ เวป ข่าวสารความรู้ข้อมูล จึงเข้าถึงประชาชนได้ง่ายดายและเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การกระจายความรู้ การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศจะช่วยให้ประชาชนมีโอกาสรับรู้และเรียนรู้มากขึ้น สังคมโลกกลายเป็นสังคมความรู้ (Knowledge based society)

เศรษฐกิจโลกมีผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ก่อกำเนิดการเปลี่ยนแปลง คือ การปฏิรูประบบเศรษฐกิจแบบเสรี จากการล่มสลายของระบอบคอมมิวนิสต์และการเกิดกระแสโลกาภิวัตน์ ทำ

ให้ระบบทุนนิยมโลกแผ่ขยายออกไปครอบคลุมเกือบทุกส่วนของโลก เกิดการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ การเพิ่มขึ้นของทุนระหว่างประเทศ ทำให้เศรษฐกิจของภูมิภาคต่าง ๆ เชื่อมโยงและพึ่งพาซึ่งกันและกันมากขึ้น ประเทศต่าง ๆ พากันปฏิรูปเศรษฐกิจให้เสรีเพื่อเตรียมพร้อมต่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่ทวีความรุนแรงขึ้น ประเทศสังคมนิยมที่ใช้ระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนและควบคุมที่ส่วนกลาง ได้ปฏิรูปโดยเปิดประเทศให้นักธุรกิจต่างชาติเข้ามาลงทุน นำกลไกตลาดมาประยุกต์ใช้

กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อสังคมโลก อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้แก่ความเป็นท้องถิ่นนิยม (Localism) กระแสโลกาภิวัตน์ สร้างความรู้สึกชาตินิยมระดับท้องถิ่น เด็บโตแทนที่อุดมการณ์ชาตินิยม รัฐบาลแตกย่อยสลายตามชาติพันธุ์และลักษณะเฉพาะ เชื้อชาติที่มีรากฐานที่เล็กกว่าชาติ กลายเป็นกลุ่มลัทธิชาตินิยมใหม่ (Neo-Nationalism) ซึ่งได้ก่อตัวเป็นรัฐชาติที่มีรากฐานแห่งความเป็นชาติหรือเผ่าพันธุ์ที่แน่นแฟ้นกลมกลืนกันยิ่งขึ้น ปัญหาความขัดแย้งทางเชื้อชาติเหล่านี้มักเชื่อมโยงกับความสำคัญของท้องถิ่น เนื่องจากสังคมยุคโลกาภิวัตน์เป็นโลกยุคข่าวสาร ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นรับรู้ข้อมูลอย่างรวดเร็วได้จากสื่อมวลชน เป็นการปลุกจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่น ให้รู้จักรักษาและหวงแหนทรัพยากรภายในท้องถิ่นของตนเพิ่มมากขึ้น การรับรู้ข้อมูลทำให้ทราบผลดีผลเสียที่รัฐบาลกลางดำเนินการ ยุคโลกาภิวัตน์จึงเป็นยุคแห่งการตรวจสอบ รัฐบาลกลางที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติซึ่งตักตวงผลประโยชน์จากท้องถิ่น จึงมักถูกต่อต้านอย่างรุนแรง ถ้าหากเป็นเชื้อชาติเดียวกัน รัฐบาลที่ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชนในท้องถิ่นก็ย่อมถูกต่อต้านอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน

บทบาทของสถาบันและกลุ่มทางการเมือง สถาบันทางการเมืองที่มีอยู่เดิมได้แก่ พรรคการเมือง รัฐบาล นิติบัญญัติ ตุลาการ แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ได้เกิดสถาบันการเมืองใหม่เพิ่มขึ้นเป็นกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ กลุ่มเฉพาะกรณีเกิดขึ้นมาก เช่น กลุ่มสิทธิสตรี กลุ่มองค์กรเอกชน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านี้เป็นชัยชนะของปัจเจกชน ทำให้แต่ละกลุ่มมีความเป็นอิสระในการเรียกร้องตามความต้องการของตน มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอยู่ตลอดเวลา มีการเรียกร้องให้ปฏิรูปทางการเมืองและสังคมเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางการเมืองและผู้นำทางการเมืองที่มองการณ์ไกล สังคมโลกปัจจุบัน นอกจากรัฐชาติเป็นตัวแสดงที่สำคัญแล้ว ยังมีตัวแสดงอื่น ๆ ที่มีบทบาทโดดเด่น เช่น องค์กรระหว่างประเทศ บริษัทข้ามชาติ องค์กรเอกชน ตัวแสดงเหล่านี้จะมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นองค์การรวมประเทศสมาชิกจากทั่วโลก ที่จะมาร่วมปรึกษาหารือรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน

เมื่อการล่มสลายของสหภาพโซเวียตและการพังทลายของกำแพงเบอร์ลิน เป็นสิ่งบ่งบอกถึงการสิ้นสุดของยุคสงครามเย็น และขยับเขยื้อนเข้าสู่ยุคหลังสงครามเย็น (Post-Cold War) ที่ขับเคลื่อนด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ การค้าเสรี ระบอบประชาธิปไตย และนวัตกรรมสมัยใหม่ เช่น

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information Communication Technology: ICT) เทคโนโลยีนาโน (Nano-technology) เทคโนโลยีชีวภาพ (Bio-technology) และวัสดุศาสตร์ (Material Science) การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์กร และกระบวนการทำงานจึงเป็นเรื่องที่แต่ละองค์กรต้องกระทำ เพื่อให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งกองทัพก็ไม่ต่างกันที่จะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องกระทำอย่างเหมาะสมเป็นขั้นเป็นตอนสอดคล้องต่อภัยคุกคามรูปแบบใหม่²³⁹

หลังจากสงครามเย็นได้ยุติลงในปลายศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมานั้น จะพบว่าความขัดแย้งและภัยคุกคามที่ไปสู่สภาวะที่ไม่มั่นคงจะมีรูปแบบและลักษณะที่สลับซับซ้อนมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา และมีแนวโน้มที่จะมีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นการยากที่จะหาแนวทางที่ดีที่สุดมาใช้ในการแก้ไขสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่ และที่สำคัญการดำเนินสงครามนอกแบบ ยังคงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแทรกแซงกิจการภายในประเทศอื่นๆ ของประเทศที่มุ่งแต่รักษาผลประโยชน์ของชาติตนเป็นที่ตั้งมากกว่าการแสวงหาประโยชน์ร่วมกันเป็นชาติพันธมิตร²⁴⁰

ดังนั้นแม้สงครามเย็นจะยุติลง การปะทะกันอย่างรุนแรงของอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์จะอยู่ในระดับที่ลดลง โดยฝ่ายคอมมิวนิสต์อาจจะเพลี่ยงพล้ำ ทำให้กระแสหลักของโลกกลายเป็นกระแสของประชาธิปไตยไป ก็ไม่ได้หมายความว่าแนวคิดที่จะใช้สงครามนอกแบบหรือสงครามกองโจรจะหมดไป ในทำนองกลับกันสงครามนอกแบบกลับถูกพัฒนาขึ้นใหม่ ให้มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น มีรูปแบบในการดำเนินการที่แตกต่างจากเดิมมากขึ้น ทำให้การเผชิญกับสงครามนอกแบบอาจจะไม่ได้เป็นการเผชิญหน้ากันในลักษณะของการรักษาผลประโยชน์ระหว่างรัฐต่อรัฐเท่านั้น การรักษาผลประโยชน์ระหว่างตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (Non-state Actors) กับรัฐ กลับกลายมาเป็นภัยคุกคามใหม่ที่รัฐต้องเผชิญ²⁴¹

การมีระบบอาวุธยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะระบบอาวุธยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยจะช่วยให้การปฏิบัติการต่างๆ มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นอย่างหลายเท่าตัว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่การปฏิบัติการของทหารในอนาคตจะมีแนวโน้มที่จะใช้ทหารขนาดเล็กที่มีความสามารถสูง การมีระบบอาวุธยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยจะช่วยสนับสนุนให้การปฏิบัติการกิจลุล่วงไปได้ด้วยดี มีการสูญเสียน้อย และมีความได้เปรียบฝ่ายตรง

²³⁹ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 54

²⁴⁰ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 83

²⁴¹ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 84

ข้ามที่ไม่มีมีระบบอาวุธยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ... นอกจากนี้ การปฏิบัติการของกองทัพในปัจจุบันนั้นไม่เหมือนในอดีตที่เวลาปฏิบัติงานกองทัพจะเป็นหลักผู้เดียวในการปฏิบัติกันๆ แต่ในบริบทปัจจุบันนี้ กองทัพไม่ใช่เป็นหน่วยงานเดียว แต่ต้องปฏิบัติงานร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐอื่นๆ หรือ ภาคเอกชน หรือ ภาคประชาสังคม ดังนั้นหากกองทัพมีการพัฒนาเครือข่ายที่ดีแล้ว ย่อมจะส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมของสงครามนอกแบบ และการปฏิบัติการทางทหารอื่นๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ²⁴²

ในทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 21 ทิศทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของกองทัพดำเนินการโดยอาศัยบริษัทเอกชนรวมถึงลักษณะ “design-build” มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ คือ Building Information Modeling (BIM) ซึ่งกระบวนการนี้สามารถลดค่าใช้จ่ายได้เป็นจำนวนมากแบบก่อสร้างมาตรฐานใช้เป็นเพียงแนวทางในการออกแบบก่อสร้างเท่านั้น โดยทางกองทัพกำหนดประเภทอาคาร เช่น โรงทหาร ห้องประชุม รวมถึงขนาด ระยะเวลา ความสูง ความกว้างของพื้นที่ที่ต้องการ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของบริษัทที่จะใช้ BIM สร้างแบบจำลองด้วยคอมพิวเตอร์สำหรับกรออกแบบอาคารทั้งหมด

ตั้งแต่ พ.ศ.2544 มีการเปลี่ยนแปลงหลายประการที่เป็นสิ่งกำหนดอนาคตการออกแบบสถาปัตยกรรมของกองทัพ เช่น การใช้ BIM การออกแบบโมดูลาร์ และวัสดุจะมีอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในปัจจุบันและอนาคต องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบเดิมจะถูกแทนที่ด้วยวัสดุและวิธีการก่อสร้างแบบใหม่ นอกจากนี้ ยังมีการพิจารณาถึงโอกาสในการเกิดภัยพิบัติ และคำนึงถึงการประหยัดพลังงานมากขึ้น การออกแบบเพื่อความยั่งยืน และการออกแบบตามมาตรฐานพลังงานและสิ่งแวดล้อม อาคารเขียว (LEED) กองทัพมีความมุ่งมั่นในการใช้มาตรการรวมกันกับหน่วยงานภายนอกให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ปัจจัยที่ดำเนินการในวันนี้จะเป็นสิ่งกำหนดบริบทของสถาปัตยกรรมของกองทัพไปอีก 50 ปีข้างหน้า²⁴³

²⁴² คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 91-92

²⁴³ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 79

ภาพที่ 50 แสดงค่ายทหารที่ NAS JRB New Orleans Louisiana ออกแบบโดยใช้เทคโนโลยี BIM²⁴⁴

ภาพที่ 51 แสดงอาคารระบบ Modular ที่คำนึงถึงการประหยัดพลังงาน และความปลอดภัย
Fort Bragg North Carolina (พ.ศ.2554)²⁴⁵

การออกแบบโรงทหารสมัยใหม่ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยและการต่อต้านการก่อการร้าย ความปลอดภัยเป็นเป้าหมายการออกแบบ นอกเหนือจากการปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานกระทรวง กระทรวงสาธารณสุขแล้ว โรงทหารอาจต้องการการประเมินความเสี่ยงเพิ่มเติม มาตรการ คือ ลดพื้นที่ส่วนอยู่อาศัยที่อาจถูกวางระเบิด ออกแบบโดยวางตำแหน่งห้องนอนของทหารอยู่ส่วนในของอาคาร จัดวางตำแหน่งครัวหรือห้องน้ำเป็นแนวป้องกันระเบิดให้กับห้องนอนของทหาร ใช้วัสดุทนทานต่อแรงระเบิดที่พื้นผิว ผนัง หน้าต่าง ลดพื้นที่ส่วนที่เปราะบางให้น้อยที่สุด เช่น ทางเข้า

²⁴⁴ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 79

²⁴⁵ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 80

ออกแบบและสร้างคุณสมบัติการป้องกัน เช่น ใช้ระเบียงเพื่อดูดซับชนและลดผลกระทบจากแรงระเบิด ตามที่กำหนดไว้สำหรับระดับภัยคุกคาม²⁴⁶

ข้อกำหนดและแนวทางในการออกแบบอาคารที่พักอาศัยของกองทัพอากาศสหรัฐอเมริกาได้มีข้อพึงพิจารณา แบ่งตามประเภทผู้ใช้งาน ได้แก่²⁴⁷

- 1) โรงทหารประทวน (NCO)
- 2) โรงทหารประทวนอาวุโส (SNCO)
- 3) โรงทหารสำหรับนายทหารสัญญาบัตร (Offices)

โดยมีข้อกำหนดในการออกแบบทั้งการออกแบบสร้างใหม่ (New Facilities) และการปรับปรุงอาคารเดิม (Renovation) ประกอบด้วย การศึกษาโครงการ (Program Requirement) การเลือกพื้นที่และการออกแบบผังบริเวณ (Site selection and master planning) การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวก (Facility design) การออกแบบภูมิทัศน์ (Landscape design) การออกแบบภายใน (Interior design)

การออกแบบก่อสร้างต้องเป็นไปตามข้อกำหนดของกองทัพอากาศและข้อกำหนดของกระทรวงกลาโหม (Department of Defense (DoD)) โครงการก่อสร้างโรงทหารของกองทัพอากาศให้ความสำคัญกับความยั่งยืน และมีความรับผิดชอบต่อทั้งการออกแบบและการก่อสร้างต่อสภาพแวดล้อม²⁴⁸ โดยการออกแบบคำนึงถึงการขยายตัวในอนาคตและสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค รวมถึงพิจารณาถึงภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นเช่น พายุ น้ำท่วมรุนแรง ไฟป่า ตลอดจน ทิศทางแดด ลม ฝน เป็นต้น นอกจากนี้ต้องพิจารณาการใช้แสงธรรมชาติในการออกแบบการเลือกใช้แผงกันแสงให้เหมาะกับทิศทางของแสงอาทิตย์ และต้องคำนึงถึงการประหยัดพลังงาน การออกแบบและการจัดวางอาคารให้มีความสวยงามน่ารื่นรมย์ หรือน่าสนใจ ผู้ออกแบบต้องมีความละเอียดอ่อนและสร้างความประทับใจให้กับผู้ใช้อาคาร การออกแบบหลังคาและแผงกันแสงให้เหมาะสมเป็นสิ่งที่สำคัญ

²⁴⁶ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011 หน้า 79

²⁴⁷ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, *Unaccompanied Housing Design Guide* United States Air Force, January 2006, P.4.

²⁴⁸ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, *Unaccompanied Housing Design Guide* United States Air Force, January 2006, P.7.

Buckley Air Force Base

Vandenberg Air Force Base

ภาพที่ 52 โรงทหารที่ฐานทัพอากาศ Buckley และ ฐานทัพอากาศ Vandenberg กองทัพอากาศ
สหรัฐอเมริกา²⁴⁹

ภาพที่ 53 แสดงผังบริเวณ โรงทหาร กองทัพอากาศสหรัฐอเมริกา²⁵⁰

การออกแบบตามข้อกำหนดและมาตรฐานการออกแบบ คำนึงความยั่งยืนและความ
รับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ตามนโยบายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable

²⁴⁹ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.8.

²⁵⁰ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.11.

Development Policy) ข้อกำหนดความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมของกองทัพอากาศ (The USAF Environmentally Responsible Facilities Guide) รวมถึง ระบบประเมินอาคารเขียว (Application Guide for Lodging Using the LEED™ Green Building Rating System) เป็นต้น²⁵¹

การออกแบบเพื่อผู้พิการ (Access for Persons with Disabilities)²⁵² ให้เป็นไปตามข้อกำหนดมาตรฐาน Uniform Federal Accessibility Standards (UFAS) เพื่อให้ผู้พิการสามารถเข้าถึงพื้นที่สาธารณะได้ทั้งหมด ข้อกำหนดประกอบด้วย ทางลาดสำหรับรถเข็นรถผู้พิการ ขนาดความกว้างของประตูที่เพียงพอสำหรับผู้พิการ ห้องน้ำสำหรับผู้พิการ การกำหนดระยะและระดับของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการ เช่น ตู้กดน้ำดื่ม โทรศัพท์สาธารณะ การติดตั้งสัญญาณเตือนภัยสำหรับผู้บกพร่องทางการได้ยิน การกำหนดพื้นที่จอดรถสำหรับผู้พิการ ทั้งนี้ให้เป็นไปตามข้อกำหนด Americans with Disabilities Act Accessibility Guidelines (ADA/ADAAG) ด้วย

กระบวนการในการออกแบบ²⁵³ การออกแบบจะพัฒนาโดยใช้ข้อกำหนดและข้อมูลของโครงการที่กำหนดไว้ล่วงหน้า โดยทั่วไปแล้วจะจัดทำตามลำดับต่อไปนี้ ชั้นการศึกษาโครงการ (10 - 20%) ชั้นแนวความคิด(30%) ระดับกลาง (45 - 60%) ก่อนขั้นสุดท้าย (95%) และการทำงานขั้นสุดท้าย การเขียนแบบก่อสร้าง (100%) การออกแบบจะต้องเป็นไปตามข้อกำหนดขอบเขตและค่าใช้จ่ายที่ระบุในแผนแม่บทโรงทหารของกองทัพอากาศรวมทั้งเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในคู่มือนี้และในสาขาวิชาต่าง ๆ คำสั่งอนุมัติ มาตรฐานหรือกระบวนการเสริมอื่น ๆ ตามนิยามโครงการ การอนุมัติเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการออกแบบ คำแนะนำเพิ่มเติมเกี่ยวกับการออกแบบ เป็นไปตามข้อกำหนด Air Force Project Manager's Guide to Design and Construction

การแบ่งประเภทห้องพักและขนาดพื้นที่ใช้สอยในโรงทหารของ ทอ. สหรัฐ²⁵⁴ แบ่งตามสายงาน การฝึก การกิจ ตามสภาพพื้นที่ของแต่ละภูมิภาค ตามข้อกำหนดของโรงทหารของนายทหารประทวน โรงทหารของนายทหารสัญญาบัตร นอกจากนี้ยังมีการกำหนดขนาดพื้นที่ใช้สอยในห้องพักของโรงทหาร จำแนกตามชั้นยศ

ขนาดพื้นที่ห้องพักผ่อนแบ่งตามชั้นยศ สำหรับทหารประทวนชั้นยศ E1 – E4 ใช้ห้องพักโรงทหารขนาด 4 เตียง สำหรับทหารชั้นยศ E5-E9 และนายทหารสัญญาบัตร ห้องนอน ห้องอาบน้ำ และ

²⁵¹ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.12-13.

²⁵² Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.12-13.

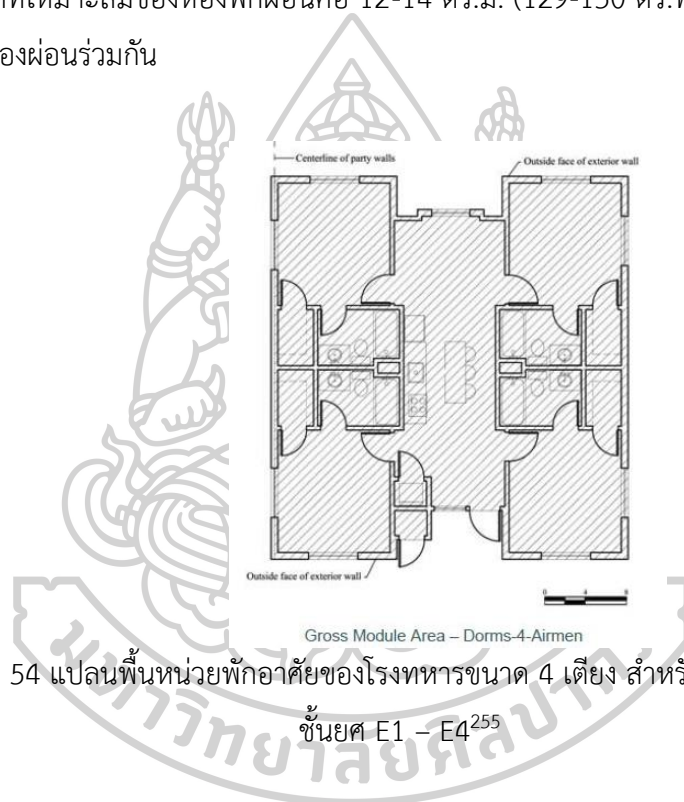
²⁵³ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.12-13.

²⁵⁴ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.14.

ห้องครัวให้เป็นไปตามข้อกำหนดโดยห้องพักผ่อน และต้องมีขนาดไม่น้อยกว่า 3048 มม. (10'-0") ขนาดที่เหมาะสมคือ 3353 มม. (11'-0")

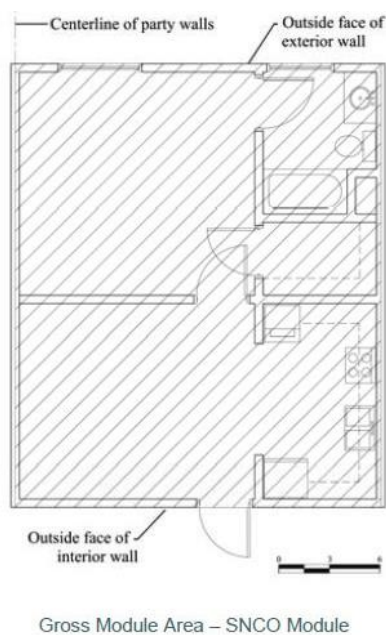
ห้องพักผ่อนในโรงทหารขนาด 4 เตียง ต้องมีพื้นที่ประมาณ 12 – 14 ตร.ม. (129-150 ตร.ฟ.) แต่ต้องมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 12 ตร.ม. (129 ตร.ฟ.) ห้องพักผ่อนสำหรับทหารประทวนชั้นยศ E5-E6 ต้องมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 30.7 ตร.ม. (330 ตร.ฟ.) สำหรับห้องพักผ่อนสำหรับทหารประทวนชั้นยศ E7-E9 และนายทหารสัญญาบัตรชั้นยศ 01-03 ต้องมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 42.8 ตร.ม. (460 ตร.ฟ.) นายทหารสัญญาบัตรชั้นยศ 04 ขึ้นไป ต้องมีพื้นที่ห้องพักผ่อนไม่น้อยกว่า 46.5 ตร.ม. (500 ตร.ฟ.)

ขนาดที่เหมาะสมของห้องพักผ่อนคือ 12-14 ตร.ม. (129-150 ตร.ฟ.) สำหรับห้องเดี่ยวหรือห้องนอนที่มีห้องผ่อนร่วมกัน

ภาพที่ 54 แปลนพื้นที่หน่วยพักอาศัยของโรงทหารขนาด 4 เตียง สำหรับทหารประทวนชั้นยศ E1 – E4²⁵⁵

²⁵⁵ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.17.

ภาพที่ 55 แปลนพื้นที่หน่วยพักอาศัย สำหรับทหารประทวนอาวุโส²⁵⁶

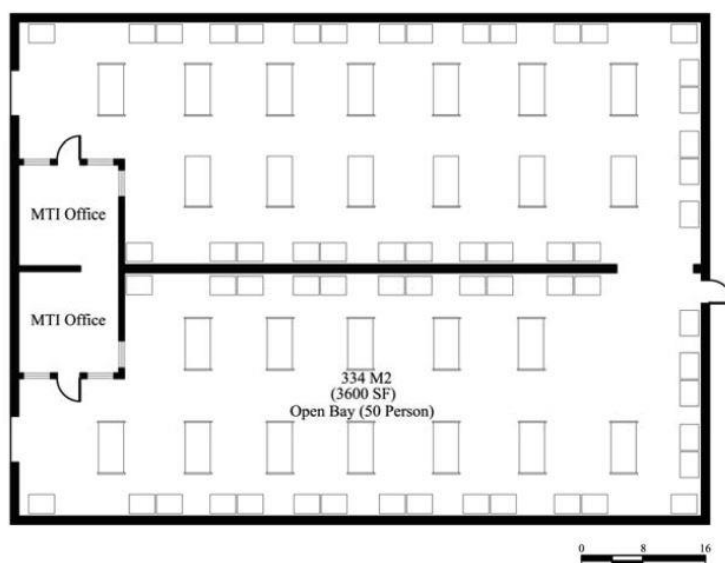
พื้นที่ใช้สอยรวมของอาคาร (Gross Building Area (GBA))²⁵⁷ พื้นที่ใช้สอยรวมของอาคาร สำหรับทหารประทวนชั้นยศ E1 – E6 ต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 33 ตร.ม. (355 ตร.ฟ.) ต่อคน สำหรับทหารประทวนชั้นยศ E7-E9 และนายทหารสัญญาบัตร ต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 66 ตร.ม. (710 ตร.ฟ.) ต่อคน พื้นที่อาจเพิ่มขึ้นได้แต่ต้องไม่เกิน 5 ตร.ม. (54 ตร.ฟ.) ต่อคนสำหรับอาคารที่มีความสูงตั้งแต่ 4 ชั้นขึ้นไป ในกรณีที่มีการออกแบบส่วนประกอบอาคารเพิ่มเติมเพื่อการป้องกันผลกระทบจากสภาพแวดล้อม ให้รวมพื้นที่ดังกล่าวในการคำนวณ GBA ด้วย ทั้งนี้ส่วนที่เพิ่มเติมนั้นต้องไม่เกินกว่า 10 ตร.ม. (108 ตร.ฟ.) ต่อคน ถ้าเกินกว่านั้นต้องได้รับการอนุมัติเป็นกรณีพิเศษ สำหรับอาคารที่ออกแบบใหม่พื้นที่ใช้สอยรวมของอาคารต้องเป็นไปตามข้อกำหนด

โรงนอนทหารใหม่ (Recruit Housing and Training (RH&T))²⁵⁸ การศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับทหารใหม่ Basic Military Training (BMT) ต้องอาศัยอยู่ในโรงทหารรวมห้องละ 50 คน มีเครื่องเรือนประกอบอาคารจำกัด ประกอบด้วยเตียงสองชั้นและตู้เก็บอุปกรณ์ส่วนตัว พื้นที่พักผ่อน Net Living Area ขนาด 6.7 M² (72 SF) ต่อคน พื้นที่อาคารรวม (GBA) 12.3 M² (132 SF) ต่อคน

²⁵⁶ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.17.

²⁵⁷ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.18.

²⁵⁸ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.20.

Recruit Housing and Training Bay Plan

ภาพที่ 56 แสดงแปลนพื้นโรงนอนทหารใหม่²⁵⁹

โรงนอนนักเรียนทหาร (Pipeline Student Housing) ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะของนักเรียนทหาร มีการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติมสำหรับผู้ที่จะจบการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับทหารใหม่ (BMT) แม้ว่าจะผ่านการฝึกทหารใหม่แล้ว แต่ยังคงต้องให้อยู่ในบรรยากาศการฝึกอบรมและจะต้องปฏิบัติตามวินัยและการควบคุมที่เข้มงวด

Kessler Air Force Base – Pipeline Dormitory

ภาพที่ 57 แสดงโรงนอนนักเรียนทหารใน Kessler Air Force Base²⁶⁰

²⁵⁹ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.20.

²⁶⁰ Headquarters United States Air Force Office of the Civil Engineer Housing Division AF/ILEH (703) 601.0478, Unaccompanied Housing Design Guide United States Air Force, January 2006, P.20.

บทที่ 3 การดำเนินการศึกษา

การดำเนินการศึกษาปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหารตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรม โดยศึกษาสถาปัตยกรรมทางทหาร โรงทหารในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค สถาปัตยกรรมโรงทหารส่วนกลาง หมายถึง โรงทหารที่ตั้งอยู่ในศูนย์กลางอำนาจการปกครอง รวมถึงโรงทหารที่ตั้งอยู่ในเมืองบริวาร หรือจุดยุทธศาสตร์สำคัญในอาณาบริเวณที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการป้องกัน และรักษาความปลอดภัยศูนย์กลางอำนาจการปกครอง สถาปัตยกรรมโรงทหารในส่วนภูมิภาค หมายถึง โรงทหารที่ตั้งอยู่ในเมืองที่เป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองในส่วนภูมิภาค และเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางทหารที่สำคัญในแต่ละยุคสมัยของประเทศไทย ดังนี้

3.1 สถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย ยุคเกษตรกรรม

ก่อนอาณาจักรสุโขทัย การก่อตัวของชุมชนในที่ราบลุ่มเจ้าพระยา²⁶¹ แผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านทิศเหนือแนวภูเขาเป็นเส้นแบ่งแยกภูมิภาคของจากจีนลงมาทางใต้มีทิวเขาหลายเทือกเรียงรายกันแนวภูเขาพาดออกไปที่ราบระหว่างเทือกเขาเหล่านี้ได้รับความอบอุ่นจากอุณหภูมิจนร้อน ขณะเดียวกันได้รับน้ำจากแม่น้ำสายใหญ่ การก่อตัวของชุมชนมีผู้คนอยู่เพียงเล็กน้อยในช่วงแรก ๆ จากหลายแสนปีที่แล้วมีร่องรอยของชุมชนล่าสัตว์และเก็บหาผลหมากรากไม้ที่พึ่งพิงอยู่ตามถ้ำ แต่หลักฐานเหล่านี้ก็น้อยและไม่ชัดเจนมากนักการตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นหลังจากมีการปลูกข้าวและผลิตเครื่องใช้ทำด้วยสำริดประมาณ 4,000 ปีก่อน ปัจจุบันและเพิ่มขึ้นอีกมากในยุคเหล็กตั้งแต่ประมาณเมื่อ 2,500 ปีก่อน ปัจจุบัน การตั้งถิ่นฐานในยุคโลหะ มีส่วนมากอยู่บนเนินลุ่มรอบด้วยคูน้ำ เพื่อความปลอดภัย และอาจจะขุดไว้เพื่อเป็นที่เก็บน้ำด้วยชุมชนโบราณนี้ปลูกข้าว เลี้ยงวัวควายและสุนัข ยังคงล่าสัตว์เก็บหาผลไม้และอาหารอื่น ๆ ในป่า สิ่งของมีค่า เช่น ลูกปัด และกลองมโหระทึก เพื่อใช้ในพิธีกรรมได้จากการค้าทางไกล

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้มีการพบร่องรอยการอยู่อาศัย ของบรรพบุรุษมนุษย์ชนิด "โฮโมอีเรคตัส" ที่เก่าแก่ที่สุดทางภาคเหนือของประเทศที่อำเภอเกาะคาจังหวัดลำปาง ซึ่งมีอายุราว 500,000 ปีมาแล้ว บรรพบุรุษมนุษย์กลุ่มนี้ยังไม่มีการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม ยังไม่รู้จักการ

²⁶¹ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 3-8

เพาะปลูกและยังไม่เลี้ยงสัตว์ ดำรงชีพด้วยการหาของป่าและล่าสัตว์ ไม่มีการอยู่อาศัยถาวร อาศัยอยู่ตามถ้ำหรือเพิงผาต่างๆ²⁶²

ภูมิภาคสุวรรณภูมิราว 3,000 - 4,000 ปีที่ผ่านมา ในพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ได้เกิดพัฒนาการของชุมชนโบราณยุคแรก เริ่มในแถบพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยชุมชนเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานทางสังคมเป็นแบบสังคมเกษตรกรรม เริ่มตั้งหลักแหล่งแน่นอน เป็นชุมชนหมู่บ้านขนาดเล็กรู้จักการเพาะปลูกโดยเฉพาะข้าว รู้จักการสร้างที่พักอาศัยง่ายๆ มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอยู่ในระดับที่สามารถสร้างเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำจากโลหะประเภทเหล็กและสำริดได้ อาทิ กำไลข้อมือ เบ็ดตกปลา ฯลฯ²⁶³ ในช่วงเวลาก่อนที่จะรับวัฒนธรรมพุทธ-ฮินดู-อิสลาม และย้อนกลับไปในยุคสมัยที่ยังไม่มีการแบ่งแยกเป็นชาติ ในช่วงเวลาดังกล่าวสถาปัตยกรรมถูกสร้างขึ้นรับใช้สังคมมนุษย์ยังไม่มี ความซับซ้อนมากนัก เนื่องจากข้อจำกัดทางเทคโนโลยีและความซับซ้อนของสังคมที่มีไม่มากนัก ประเภทของสถาปัตยกรรมมีน้อย มีเพียงที่พักอาศัยและศาสนสถานเท่านั้น สถาปัตยกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะอาศัยกับสภาพธรรมชาติ²⁶⁴

ต่อมาความเจริญทางวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น รู้จักการสร้างเครื่องมือในการดำรงชีพ และรู้จักการสร้างสรรคทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนเพิ่มขึ้น ในยุคนี้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์แพร่กระจายไปตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยมากกว่า 100 แห่ง²⁶⁵ และยังพบอีกมากมายนับไม่ถ้วนกระจายทั่วไปทั้งภูมิภาค

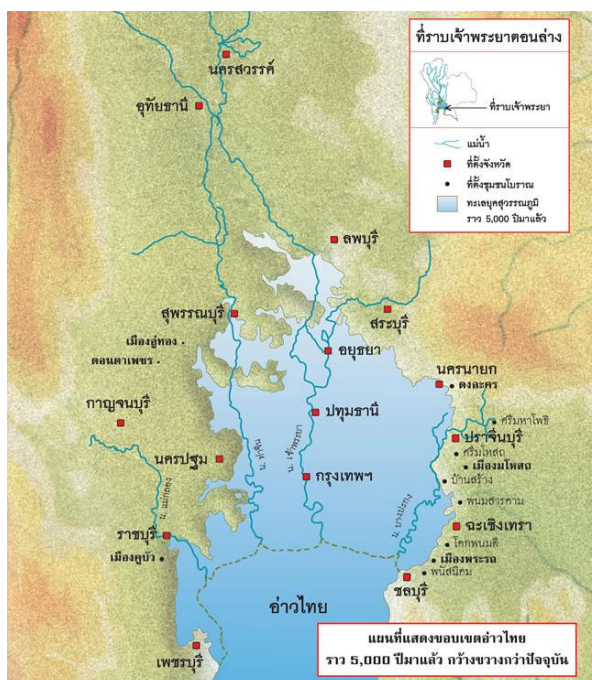

²⁶² สุรพล นาคะพินธุ, รากเหง้าบรรพชนคนไทย: พัฒนาการทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 15-16

²⁶³ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 22-24

²⁶⁴ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 20-21.

²⁶⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 43

ภาพที่ 58 แสดงแผนที่ขอบเขตอ่าวไทย ราว 5,000 ปีก่อน²⁶⁶

เมื่อประมาณ พ.ศ. 400 ได้มีการติดต่อค้าขายกับอินเดีย ซึ่งมีความเป็นเมืองที่พัฒนาแล้ว อินเดียจึงเป็นแหล่งที่มาของความรู้และเทคโนโลยี ชุมชนใหญ่เริ่มก่อตัวขึ้นโดยเฉพาะตามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ที่ราบลุ่มเจ้าพระยา และเขตชายฝั่งทะเลของแหลมทองทั้งสองฟาก

การติดต่อทางการค้าและวัฒนธรรมกับบ้านเมืองภายนอกนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมาซึ่งพ่อค้านานาชาติ นักปราชญ์ นักบวชตลอดจนนักผจญภัยเสี่ยงโชคจากนานาชาติเข้ามาอาศัยตั้งหลักแหล่งในสุวรรณภูมิเพิ่มมากขึ้น ผู้คนเหล่านี้มีความรู้และเชี่ยวชาญในศิลปะวิทยาการสูง โดยเฉพาะในด้านศาสนาและการปกครอง คนเหล่านี้ถ่ายทอดความเจริญต่าง ๆ ให้กับคนพื้นเมือง นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมครั้งใหญ่ในภูมิภาค ส่งผลกระทบครั้งใหญ่ต่อการก่อรูปทางสถาปัตยกรรม ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 7 ชุมชนชายฝั่งทะเลสุวรรณภูมิได้มีพัฒนาการขึ้นเป็นเมืองอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม พ่อค้าชาวอินเดียและประเทศอื่น ๆ นอกจากจะเข้ามาค้าขายกับเมืองในสุวรรณภูมิแล้ว ยังอาศัยบ้านเมืองเหล่านี้ในการเป็นเมืองท่าพักสินค้า เพื่อขนถ่ายสินค้าข้ามคาบสมุทรจากชายฝั่งตะวันตกไปยังฝั่งทะเลตะวันออกเพื่อไปค้าขายต่อยังเวียดนามและจีนด้วย สุวรรณภูมิกลายเป็นดินแดนที่มีการเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนต่างถิ่นที่หลากหลายมากขึ้น ชุมชนชายฝั่งทะเลในสุวรรณภูมิ จุดต่าง ๆ ขยายตัวกลายเป็นเมืองท่าทางการค้าข้ามภูมิภาคนี้ หลักฐานเก่าแก่ที่สุดในพื้นที่ประเทศไทยปัจจุบันที่พบการติดต่อกับบ้านเมืองภายนอก โดยเฉพาะ

²⁶⁶ <http://septimustidbits.blogspot.com/2015/05/blog-post.html>

อินเดียจนมีการพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองที่มีความซับซ้อน คือ บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ท่าจีน ที่บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวนจังหวัดกาญจนบุรี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 4 – 5²⁶⁷ ซึ่งในช่วงนั้นเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมอยู่ขอบของชายฝั่งทะเลโบราณ และได้มีการพัฒนาขยายมาสู่เมืองอุทองในเวลาต่อมา ซึ่งเมืองอุทองนี้เป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลเดิม ที่เรือเดินทะเลในสมัยเมื่อพันกว่าปีที่ผ่านมาสามารถเข้ามาถึงได้²⁶⁸

ศาสนาพุทธและฮินดูได้แพร่กระจายเข้ามาในภูมิภาคพร้อม ๆ กับการติดต่อค้าขาย โดยความเชื่อทางศาสนาใหม่เหล่านี้ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อหัวหน้าชุมชนดั้งเดิมในภูมิภาค บางชุมชนเลือกศาสนาฮินดูบางชุมชนเลือกศาสนาพุทธ สิ่งที่สำคัญอีกประการ คือ ชุมชนดั้งเดิมได้เริ่มมีการปรับปรุงแบบการปกครองใหม่ เริ่มมีการแบ่งสถานะและชนชั้นทางสังคมเราสามารถมองอย่างกว้างๆได้เป็น 2 ชนชั้นคือ

1. ชนชั้นสูง ประกอบด้วย

- 1) กลุ่มหัวหน้าชุมชนดั้งเดิม
- 2) นักบวช นักปราชญ์ที่อพยพเข้ามาอาศัยในสุวรรณภูมิ มาพร้อมศาสนาใหม่และความรู้ทางศิลปะวิทยาการใหม่จากภายนอก

2. ชนชั้นล่างคือชาวบ้านส่วนใหญ่ของชุมชนแบบดั้งเดิม²⁶⁹

ประมาณ พ.ศ. 1050 รับตัวเขียนที่ยืมมาจากอินเดียได้ เขียนภาษาเขมรและมอญ ชาวนาเซียวชาญการกักเก็บน้ำจากฝน ทะเลสาบและแม่น้ำ ทำให้เลี้ยงชุมชนใหญ่ที่หนาแน่นได้ ผู้ปกครองเกณฑ์ผู้คนในชุมชนใหญ่มาใช้ ปรับเอาความรู้เกี่ยวกับการอยู่ในเมือง การก่อสร้าง ศาสนา และการปกครองมาจากอินเดีย จึงสามารถสร้างชุมชนเมือง ระบบกษัตริย์ เมืองหลวงอันวิจิตรพิสดารที่เมืองพระนคร (นครวัด) กลายเป็นแบบอย่างในเมืองเล็ก ๆ ชื่นชู และเลียนแบบ ทั้งที่บริเวณที่ราบสูงโคราชและชุมชนตามที่ราบในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา วัฒนธรรมมอญ-เขมรสมัยแรกนี้ มีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณชายฝั่งทะเลและต่อมากระจายเข้าไป ในเขตแผ่นดินใหญ่ในสมัยต่อ ๆ มาผู้คนและวัฒนธรรมอีกสายหนึ่งเคลื่อนเข้ามาจากทางด้านเหนือผ่านหุบเขาหลงมา

จารึกที่เขียนในภาษาไทยหลักแรกเมื่อ พ.ศ. 1722 พบที่นครสวรรค์แต่หลักอื่นที่พบได้นครสวรรค์ลงไป สลักด้วยตัวเขียนในภาษาเขมร มอญ หรืออินเดียจวบจนถึงราว พ.ศ. 1950 บ่งชี้ว่า

²⁶⁷ ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี: เมืองอุทอง (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549). หน้า 65.

²⁶⁸ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 43-44.

²⁶⁹ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 46-47

ภาษาเหล่านี้มีสถานะสูงราว พ.ศ. 2050 ชาวโปรตุเกสได้รับการบอกเล่าว่าที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง คือ เมืองไทย²⁷⁰

แม้ว่าจะได้มีกลุ่มต่าง ๆ อพยพเข้ามาในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นระยะ ๆ ประชากรของย่านนี้ก็ยังเบาบาง เมื่อมีการถากถางป่า ที่ดินที่ถูกถากถางอุดมสมบูรณ์มาก แต่ในสภาพธรรมชาติไม่เหมาะสมสำหรับตั้งถิ่นฐาน เพราะเป็นบริเวณที่มีสัตว์ร้ายชุกชุม รวมทั้งโรคภัยไข้เจ็บเช่นมาลาเรียและไข้ป่าต่าง ๆ ฤดูร้อนที่ยาวนานทำให้ที่ห่างไกลจากแหล่งน้ำ ไม่เหมาะสำหรับการตั้งหลักแหล่งผู้คนจึงตั้งถิ่นฐานตามริมฝั่งแม่น้ำหรือชายฝั่งทะเล นอกบริเวณที่ราบนี้ยังคงเป็นป่าทึบ สภาพประชากรเบาบางหมายความว่ามีความว่างเปล่าสำหรับผู้อพยพมาใหม่ซึ่งก็ได้ทำให้สังคมมีความสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นโดยตลอด

สภาวะประชากรเบาบางทำให้มีการแย่งชิงคน การตั้งหลักแหล่งต้องการผู้คนเพื่อสร้างเมืองและป้องกันตัวเอง ผู้นำต้องการคนเพื่อช่วยทำนา ทำการค้า สร้างบ้านผลิดของมีค่าและเป็นบิรวาร บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานนั้นมักอยู่ห่างไกลกัน โดยมีภูเขา มีป่าชุก หรือมีทะเลขวางกั้นออกจากกัน หน่วยการปกครองขั้นรากฐาน คือ เมืองต้นแบบมาจากการตั้งหลักแหล่งตามที่ราบลุ่มในหุบเขาที่มีกำแพงล้อมรอบ เป็นที่พักอาศัยของผู้ปกครองหรือ "เจ้า" ชุมชนจะกระจุกกันเป็นกลุ่ม ๆ ล้อมรอบเมืองที่เป็นศูนย์กลางแทนที่จะกระจายออกไปเป็นแนวกว้าง ทั้งนี้ เพื่อปกป้องเมืองจากศัตรู สัตว์ร้าย และโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เมืองที่เกิดขึ้นตามแนวชายฝั่งแม่น้ำบริเวณที่ราบลุ่มและรอบ ๆ ชายฝั่งทะเลแตกต่างกันไปเล็กน้อย แหล่งตั้งถิ่นฐานที่นิยมกันมาก คือ คุ้งน้ำคดเคี้ยวโดยจะมีการขุดคลองตรงส่วนที่แคบที่สุดเพื่อสร้างเป็นคูเมืองโดยรอบ เมืองแบบนี้เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองในหุบเขาจะมีประชากรที่ทำมาหากินโดยการค้าขายมากกว่าและประชากรที่พึ่งพิงการทำนามีน้อยกว่าผู้ปกครองเป็นผู้ซึ่งตั้งตัวขึ้นมาเพราะสั่งสมความมั่งคั่งจากการค้ามากกว่าที่จะเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเก่าหรือเป็นนักรบ มีเมืองไม่กี่แห่งที่ประชากรตั้งหลักแหล่งเป็นที่ทางอยู่เป็นเวลายาวนานโดยไม่ย้ายไปมาดังที่เกิดขึ้นในกรณีอื่น ๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นทำเลเหมาะสมดังนั้นความคิดเรื่อง "ชัยภูมิ" ซึ่งหมายถึง "ที่แห่งชัยชนะ" จึงเป็นสาขาหนึ่งของความรู้ท้องถิ่น ชัยภูมิหรือสถานที่เหมาะสมเพื่อตั้งเมืองนั้นต้องเป็นที่สามารถสร้างคูรอบเมืองได้ง่ายหรือมีอยู่บ้างแล้ว มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ภูเขาสูงหรือที่แม่น้ำสบกกันอันมีน้ำและแหล่งผลิตอาหารอุดมสมบูรณ์ สภาพอากาศเหมาะสม ผู้ปกครองอาจจะจัดให้ชัยภูมิตั้งขึ้นได้ด้วย²⁷¹

²⁷⁰ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 3-8

²⁷¹ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 8-10

บ้านเรือนในสุวรรณภูมิ เราไม่สามารถทราบได้ถึงลักษณะที่ชัดเจนนักของบ้านเรือนในยุคสุวรรณภูมิโบราณ แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีบางอย่างที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ก็พอทำให้สามารถสร้างจินตนาการถึงลักษณะของบ้านของผู้คนในยุค 3,000 กว่าปีที่ผ่านมา หลักฐานสำคัญที่พบในประเทศไทย คือ หลุมเสาบ้าน ที่บ้านหนองแซงเสา ตำบลหินกอง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และหลุมเสาบ้านที่ขุดพบที่บ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี นอกจากนี้หลุมเสายังพบว่าบนหน้ากลองมโหระทึกที่พบที่มณฑลยูนนาน ประเทศจีน ในเวียดนาม อินโดนีเซียและในประเทศไทย ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับยุคดังกล่าว กลองบางใบมีลวดลายแสดงให้เห็นถึงสภาพบ้านเรือนของผู้คนในสุวรรณภูมิ โดยจะปรากฏให้เห็นชัดเจนว่าเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงหลังคาทรงจั่วแหลมมีรูปทรงคล้ายเรือ²⁷²

ภาพที่ 59 แบบจำลองบ้านมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สร้างจากหลักฐานที่พบจากการขุดพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านหนองแซง

รูปทรงบ้านที่พบบนหน้ากลองมโหระทึกมีลักษณะคล้ายบ้านที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ที่สุลาเวสีในประเทศอินโดนีเซีย เป็นอย่างยิ่งและอาจจะมองในลักษณะภาพรวมกว้างๆจะเห็นว่าไม่ต่างจากเรือนไทยโบราณ หรือเรือนไม้ทั่วไปที่พบทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ เป็นบ้านที่สร้างด้วยไม้ นิยมยกเสาสูงทำเป็นใต้ถุนบ้าน หลังคาทรงสูง ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะร่วมสำคัญของสถาปัตยกรรมที่พำอาศัยของแถบนี้²⁷³

²⁷² Roxana Wayerson. The Living House: An Anthropology of Architecture in South-East Asia (Singapore: Oxford University Press, 1990. pp. 11-26

²⁷³ ชาศรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 33-35.

สมัยทวารวดี ศิลปะสถาปัตยกรรมยุคแรกเริ่มในดินแดนประเทศไทย การพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองอย่างชัดเจน มีความซับซ้อนทางสังคม มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจระดับหนึ่ง และเติบโตกลายเป็นรัฐขนาดเล็กที่มีหลักฐานความเจริญทางศิลปะและสถาปัตยกรรมชัดเจน เริ่มปรากฏขึ้นให้เห็นเป็นรูปธรรมในราวพุทธศตวรรษที่ 11 รู้จักกันในชื่อกว้าง ๆ ว่าสมัยทวารวดี โดยมีศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สันนิษฐานแตกต่างกันออกไปเป็น 3 ทาง คือ

1. เมืองนครชัยศรี (นครปฐม)
2. เมืองอู่ทอง (สุพรรณบุรี)
3. แถบเมืองละโว้ (ลพบุรี)

ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันนี้ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีมากมาย ที่บ่งบอกว่ามีรัฐเกิดขึ้นอีกหลายที่ทั้งในภาคเหนือภาคอีสานและภาคใต้ อาทิ เมืองศรีเทพ (เพชรบูรณ์) เมืองจันทเสน (นครสวรรค์) เมืองคูบัว (ราชบุรี) เมืองศรีมโหสถ (ปราจีนบุรี) เมืองหริภุญชัย (ลำพูน) เมืองยะรัง (ปัตตานี) เมืองฟ้าแดดสงยาง และเมืองโบราณเสมาในเขตอีสาน เป็นต้น พระสมัยทวารวดีเหล่านี้ปกครองด้วยระบบกษัตริย์ ศาสนาส่วนใหญ่นิยมนับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาทเป็นหลักแต่ก็มีบ้างที่เลือกนับถือศาสนาพุทธมหายานหรือศาสนาฮินดู

รัฐยุคทวารวดี เป็นอิสระต่อกันทางการเมืองไม่ได้รวมศูนย์เป็นรัฐขนาดใหญ่ ในความเป็นอิสระนี้ก็ไม่ใช่ว่าอยู่อย่างเอกเทศ แต่มีการติดต่อสัมพันธ์กันทางการค้าและสังคมวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ทางคาบสมุทรมาลายูและทางภาคใต้ของไทย ในระยะเวลาร่วมสมัยใกล้เคียงกัน ก็ได้เกิดรูปแบบของรัฐที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้าข้ามภูมิภาค ครอบคลุมอาณาบริเวณกว้างไกลไปจนถึงหมู่เกาะชวาและสุมาตราในอินโดนีเซีย รู้จักกันในชื่อว่า ศรีวิชัย โดยรัฐในเครือข่ายศรีวิชัยจะนับถือพุทธศาสนาพุทธมหายานเป็นหลัก

สถาปัตยกรรมและศิลปะสมัยทวารวดีสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อรูปแบบทางศาสนาและการปกครองที่รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอินเดีย รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปะแม้ส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบและแนวคิดโดยตรงมาจากอินเดีย แต่ในเชิงรายละเอียดก็มีการผสมผสานกับคติความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น สถาปัตยกรรมและศิลปะทวารวดีสร้างขึ้นเพื่อรับใช้รูปแบบทางการเมืองการปกครองแบบใหม่ ที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง ภายใต้ความเชื่อในพุทธศาสนาแบบเถรวาท ที่มีคติการบูชาพระบรมธาตุ เป็นแกนกลางสำคัญของการก่อรัฐ และรูปงานสถาปัตยกรรมส่วนสถาปัตยกรรมประเภทอื่น เช่น โบสถ์ วิหาร หรือที่พักอาศัยและวัง ไม่มีหลักฐานหลงเหลือมา

พอให้เราารู้ได้ว่ามีหน้าตาเป็นอย่างไร เนื่องจากอาคารประเภทอื่นคงจะถูกสร้างขึ้นโดยไม้ หรือไม้ไผ่ทำให้ไม่เหลือหลักฐานให้เห็นได้ในปัจจุบัน²⁷⁴

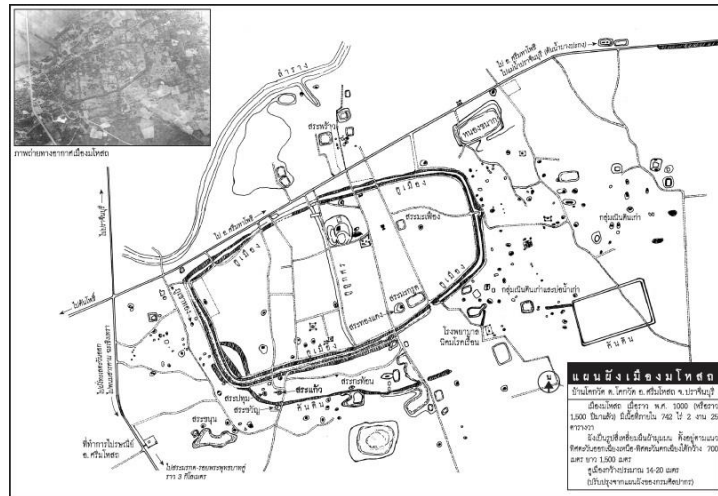

ภาพที่ 60 แผนที่แสดงแนวชายฝั่งทะเลและที่ตั้งเมืองสมัยทวารวดี

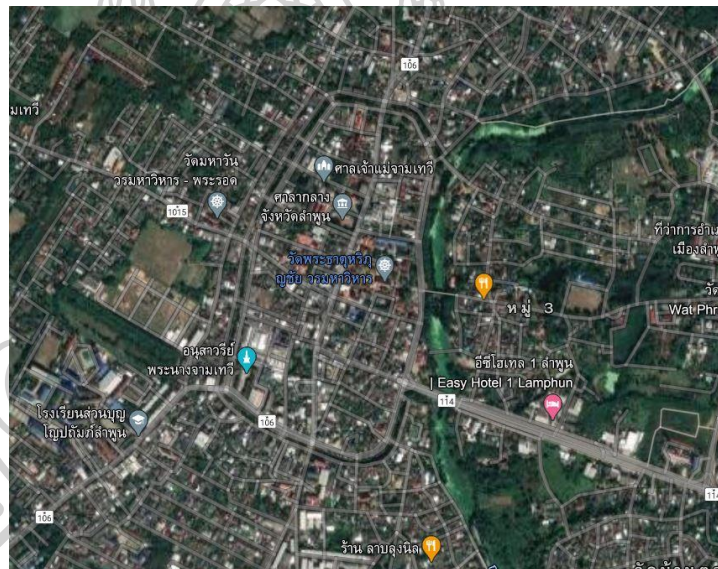

ภาพที่ 61 ฝั่งเมืองโบราณศรีเทพ มีกำแพงเมืองคูน้ำล้อมรอบ

²⁷⁴ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 48-51

ภาพที่ 62 แผนผังเมืองมโหสถ²⁷⁵ มีกำแพงเมืองคูน้ำล้อมรอบ

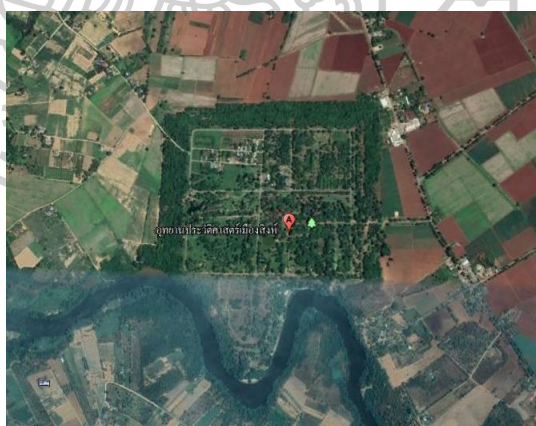
ภาพที่ 63 แผนผังเมืองหริภุญชัย มีกำแพงเมืองคูน้ำล้อมรอบ

วัฒนธรรมพุทธ-ฮินดูจากเขมรในประเทศไทย ราวประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-16 เป็นต้นมา ในภูมิภาคสุวรรณภูมิได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลต่อรูปแบบการเมืองการปกครองศาสนาและการสร้างศิลปะสถาปัตยกรรมอย่างมีนัยสำคัญ คือ การเกิดขึ้นของรัฐอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่ สังคมสลับซับซ้อนมากขึ้น เศรษฐกิจการค้ามั่งคั่งมากขึ้น มีการรวมศูนย์อำนาจเพิ่มมากขึ้นกว่าในสมัยทวารวดี อาณาจักรในยุคนี้ที่สำคัญและส่งผลต่อสังคมวัฒนธรรมในดินแดนประเทศไทยมากที่สุด คือ อาณาจักรเขมรที่เมืองพระนครในประเทศกัมพูชา ในขณะเดียวกันกับที่อาณาจักรเขมรที่เมืองพระนครเจริญมากขึ้น รัฐต่าง ๆ ในทวารวดีก็เริ่มเสื่อมถอยลง

²⁷⁵ https://www.sac.or.th/databases/archaeology/sites/default/files/archaeology-site/01_1.jpg

อิทธิพลทางวัฒนธรรมได้แพร่หลายเข้ามาในดินแดนประเทศไทยอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมาและรุ่งเรืองสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ 18 สัญลักษณ์และการออกแบบปราสาทหินในวัฒนธรรมเขมร สถาปัตยกรรมที่ถือเป็นศูนย์กลางและภาพตัวแทนของวัฒนธรรมเขมรในยุคสมัยนี้ได้ดีที่สุดในประเทศไทย คือ ปราสาทหิน แนวความคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมปราสาทหินในวัฒนธรรมเขมรคือการจำลองเอาจักรวาลลงมาไว้บนดินแดนมนุษย์ในรูปแบบจุลจักรวิวัฒน์ตามแนวความคิดทางศาสนาฮินดู²⁷⁶ ส่วนปราสาทหิน ในวัฒนธรรมเขมรไม่ใช่วังอันเป็นที่ประทับของกษัตริย์ ปราสาทหินเป็นเทวสถานที่ยำลองสรวงสวรรค์มาไว้บนพื้นโลก เป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมเท่านั้น ส่วนวังของกษัตริย์ ไม่พบหลักฐานว่ามีการออกแบบอย่างไรที่ชัดเจนเพราะสร้างด้วยไม้ไม้เหลือให้เห็นในปัจจุบัน

ละโว้หรือลพบุรี เป็นรัฐที่สำคัญมากในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ถึง 18 ในขณะที่ฝั่งตะวันตกจะมีรัฐสุพรรณภูมิ ที่สุพรรณบุรีเป็นรัฐสำคัญ ซึ่งในช่วงปลายทศวรรษที่ 19 (พ.ศ. 1893) รัฐทั้งสองฝั่งที่จะผนวกรวมตัวเข้าด้วยกันและสถาปนาอาณาจักรขนาดใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่มแรกในกลุ่มเจ้าพระยา รู้จักกันในชื่อกรุงศรีอยุธยา ซึ่งศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของละโว้จะถูกส่งถ่ายต่อไปยังกรุงศรีอยุธยาต่อไป การเปลี่ยนลัทธิทางศาสนาของรัฐต่าง ๆ ในดินแดนแถบนี้อย่างขนานใหญ่จากที่เคยนับถือฮินดูและพุทธมหายาน มาสู่พุทธศาสนาเถรวาทสายลังกา ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ได้ก่อให้เกิดรัฐใหม่ ๆ มากมายที่มีบทบาทสำคัญ แผนที่รัฐยุคเก่า อาทิ ล้านช้าง ล้านนา อยุธยา และสุโขทัย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางลัทธิศาสนาดังกล่าวได้ส่งผลอย่างยิ่งต่ออุดมคติในการออกแบบและสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม²⁷⁷

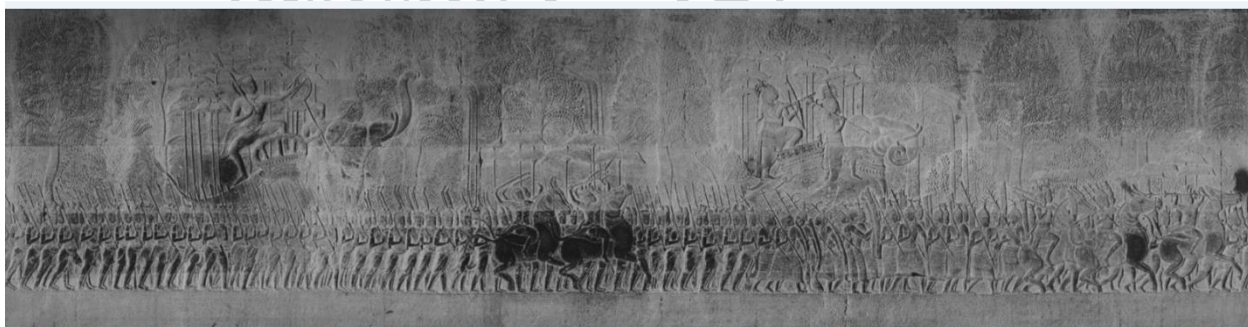
ภาพที่ 64 เมืองสิงห์ สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 17 ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม

²⁷⁶ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 59-63

²⁷⁷ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 68-75

การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัยนั้น เท่าที่ปรากฏเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดและยังคงสภาพให้ศึกษาค้นคว้ากันต่อไปนั้น ได้แก่ ภาพจำหลัก ที่ระเบียงปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา ซึ่งได้จำหลักไว้ในรัชสมัย พระเจ้าชัยวรมัน ที่ 7 (พ.ศ.1724-1761) เป็นภาพขบวนพยุหยาตราของกองทัพ พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1656-1695) ในภาพดังกล่าวมีกองทัพซึ่งอยู่ทางตอนหน้าของขบวนทัพ มีอักษรจารึกไว้ว่า เป็นหน่วยทหารเสียมกุก คือ กองทัพของชาวเสียม (สยาม) ตอนหนึ่ง และชาวละโว้ตอนหนึ่ง รูปชาวละโว้แต่งกายเหมือนกับพวกขอม แต่รูปชาวสยามนั้น แต่งกายแปลกออกไปอีกอย่างหนึ่ง²⁷⁸

ภาพจำหลักกองทัพชาวเสียมนั้น เป็นทหารเดินเท้า แต่ละคนเกล้าผมทรงสูงไว้กลางกระหม่อม รวบผมรัดด้วยเกี้ยว 2 หรือ 3 ชั้น บนยอดสุดประดับพู่ เชิงผมถักเป็นหลอดทิ้งปลายให้ยาวลงมาประบ่าทั้งด้านข้างและด้านหลัง ใส่ต่างหู แขนงพวงดอกไม้ นุ่งผ้าทั้งผืนตั้งแต่เอวห่อพันมาบรรจบไว้ข้างหน้า ปล่อยชายล่างลงมาปิดเข้า รอบเอวมีพู่ห้อยด้วยสายเส้นเล็กๆ ปลายพู่เกือบถึงเข้า ถัดจากขอบเอวลงมา มีเข็มขัดแผ่นโต อาจทำด้วยทองหรือเงินจำหลักลายคาตอยู่หลวม ๆ สวมเสื้อรัดรูป แขนสั้นเพียงข้อศอก ผ่าอกตลอด มีกำไลประดับที่ต้นแขน บางคนมีรองคอ มือขวาคุมหอก ด้ามยาว ปลายประดับพู่ มือซ้ายถือโล่แบบกาบกล้วย โค้งยาวพอที่จะปิดศีรษะตลอดเท้าได้มิด ในขณะที่ยืน ผู้ที่เป็นนายชี้ข้างโดยยืนอยู่บนสัปคับ มือถือธนูศร มีกลด้ามยาวชูกันแดดและเป็นเครื่องประดับยศ ความหน้าถือหอก ปลายประดับพู่หลายชั้น ทั้งหมดไม่สวมรองเท้า²⁷⁹

ภาพที่ 65 แสดง ภาพจำหลักกองทัพชาวเสียมระเบียงปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา²⁸⁰

²⁷⁸ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

²⁷⁹ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

²⁸⁰ ขอมอยู่ไหน ไทยอยู่นั้น ขอมกับไทย ไม่พรากรจากกัน กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2557

ขบวนเกียรติยศจากบ้านเมืองศรีอยุธยาตีสันทิของกษัตริย์กัมพูชา ภาพสลักราว พ.ศ.1650 บนระเบียงปราสาทนครวัด (ขวา) ขบวนเสียมกุก (ชาวสยาม) เจ้านายและไพร่พลนั่งดูเหมือนโสร่ง ไม่นุ่งแบบเขมร นำหน้าขบวนละโว้ (ซ้าย) ขบวนละโว้ อยู่ตามหลังขบวนเสียมกุก เครื่องแต่งกายและกิริยาท่าทางของเจ้านายบนหลังช้างกับไพร่พลในขบวน มีลักษณะอย่างเดียวกับประเพณีเขมรยุคนั้น²⁸¹

อาณาจักรสุโขทัย เกิดขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 จากหลักฐานทางศิลาจารึกพบว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาทหารโดยตรง และทรงนำกองทัพเข้าสงครามด้วยพระองค์เอง ในฐานะเป็นจอมทัพ บรรดาชายฉกรรจ์ทั้งปวงจะเป็นทั้งพลเมืองและทหารในกองทัพหลวง ตามกรมกองที่ตนสังกัด การฝึกหัดทหาร จะใช้หัวหน้าสกุลในแต่ละหมู่บ้าน เป็นผู้ควบคุมฝึกสอนวิชาการต่อสู้ เมื่อเกิดศึกสงครามทหารทุกคน จะมีอาวุธคู่มือที่ตนได้ฝึกซ้อมไว้ชำของดีแล้ว พร้อมทั้งจะใช้งานส่วนเสบียงอาหารก็จะเตรียมไว้เฉพาะตน ในขั้นต้นมีความสมบูรณ์ในตนเอง พร้อมทั้งจะออกศึกได้ทันที การสร้างค่าย คู ประตู หอรบนั้นจะมีอยู่ทั้งที่ตั้งปกติ คือ เมืองซึ่งจะมีการสร้างอย่างถาวรสมบูรณ์แข็งแรงตามขนาดและความสำคัญของเมืองนั้น ๆ และจะสร้างอย่างชั่วคราว เมื่อยกทัพไปทำศึกและต้องหยุดทัพตั้งมั่น ดังจะเห็นได้จากเมืองโบราณทุกแห่ง สำหรับกรุงสุโขทัยซึ่งเป็นเมืองหลวง จะมีการสร้างคันดินคูน้ำเป็นกำแพงเมือง และมีคูเมืองล้อมรอบอยู่สามชั้นเรียกว่า ตรีบูร มีป้อมประจำประตูเมืองทั้งสิ้นสี่ทิศ²⁸²

ในสมัยสุโขทัยมีหลักการจัดการทหารที่ถือว่าพลเมืองชายทุกคนต้องมีหน้าที่เป็นทหาร ยามสงบบรรดาชายฉกรรจ์เหล่านั้นมีฐานะเป็นพลเรือนประกอบสัมมาอาชีพ แต่ในยามศึกสงครามจะเปลี่ยนสภาพเป็นทหารเข้าประจำกองทัพเพื่อรบพุ่งกับข้าศึก²⁸³ ราษฎรซึ่งเป็นชายฉกรรจ์ที่เรียกว่า “ไพร่” นั้นในยามปรกติต่างประกอบสัมมาอาชีพ แต่ในยามศึกสงครามจะเปลี่ยนสภาพเป็นทหารเข้าประจำกองทัพ การเรียกเกณฑ์ไพร่พลเข้าประจำกองทัพจะเรียกเกณฑ์ชายฉกรรจ์จากเขตหัวเมืองชั้นในและได้รับกำลังไพร่พลบางส่วนจากหัวเมืองใกล้เคียง ซึ่งเข้ามาสมทบกับทัพหลวงตามแต่จอมทัพจะเห็นสมควร²⁸⁴ สันนิษฐานจากข้อมูลในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 พออนุมานได้ว่า ชาวไทยชาว

²⁸¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ. ทหารไทยเมืองละโว้ สวนสนามที่ปราสาทนครวัด. 5 เมษายน 2563 web site :

https://www.matichon.co.th/entertainment/arts-culture/news_740482

²⁸² ชูชาติ หิริวัตรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณารักษ์. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

²⁸³ จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์, พันเอก หลุยง. กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พ.ศ.2548

²⁸⁴ จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์, พันโท หลุยง. กรมยุทธการทหารบก. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, พ.ศ.2541

สุโขทัยทุกคนต้องเป็นทหารเมื่ออายุ 18 ปี และปลดพ้นการเป็นทหารเมื่ออายุ 60 ปี เกณฑ์นี้ได้ถือปฏิบัติต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา²⁸⁵

การแบ่งพื้นที่การปกครองในสมัยสุโขทัย²⁸⁶ ได้กำหนดพื้นที่เป็น 3 ชั้น โดยมีตัวราชธานี เป็นเขตชั้นใน บรรดาเมืองต่าง ๆ ที่อยู่รายรอบราชธานี เป็นเขตชั้นกลาง และเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ชั้นนอกออกไป เป็นเมืองประเทศราช

หัวเมืองชั้นกลาง สันนิษฐานว่า น่าจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ เมืองลูกหลวง และหัวเมืองใหญ่

1. เมืองลูกหลวง เป็นเมืองที่ทรงส่งลูกหลวง หรือบุคคลสำคัญในราชวงศ์ หรือข้าหลวงที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยไปปกครอง มีหน้าที่เตรียมกำลังทหาร ไว้ป้องกันพื้นที่ของตนเองและของราชธานี หรือสมทบกำลังเข้ากับทัพหลวง จึงเรียกว่า เมืองหน้าด่าน เมืองหน้าด่านนี้จะตั้งอยู่บนเส้นทางเดินทัพเข้าสู่ราชธานีทั้งสิ้น ที่จะต้องใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 วัน ซึ่งเป็นระยะทางประมาณ 50 กิโลเมตร ดังนั้น ทางด้านทิศเหนือจะมีเมืองศรีสัชชนาลัย ทางด้านทิศตะวันออกจะมีเมืองสองแคว (พิษณุโลก) ทางด้านทิศใต้มีเมืองสระหลวง (เมืองพิจิตรเกา) และทางด้านทิศตะวันตก มีเมืองนครชุม

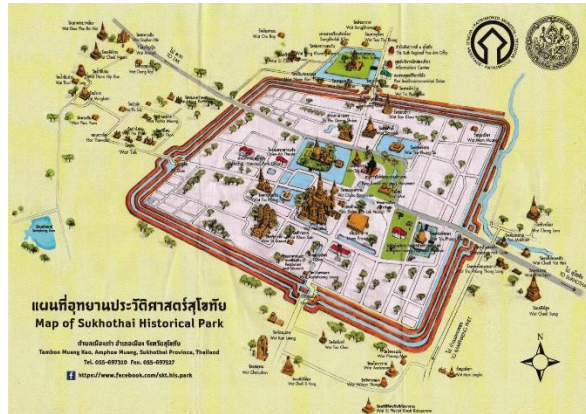
2. หัวเมืองใหญ่ หรือที่เรียกกันภายหลังว่า เมืองพระยามหานคร มีขุนเป็นผู้ปกครอง เว้นแต่ด้านการต่างประเทศและด้านการทหาร ต้องขึ้นกับราชธานี ดังนั้นเมื่อเกิดศึกสงคราม จะได้รับคำสั่งให้ยกมาสมทบกองทัพหลวง เมืองดังกล่าวได้แก่เมืองฉอด เมืองพระบาง และเมืองเชียงทอง เป็นต้น

3. ประเทศราช หรือ เมืองออก เป็นดินแดนที่ปกครองตนเอง เพียงแต่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการแก่ราชธานี ตามจำนวนและระยะเวลาที่กำหนด และเมื่อราชธานีเกิดมีสงครามใหญ่ อาจมีพระบรมราชโองการให้ยกทัพไปช่วยก็ได้ เมืองดังกล่าวได้แก่ เมืองแพร์ เมืองน่าน เมืองขัว (หลวงพระบาง) เมืองเวียงจันทน์ เมืองหงสาวดี เมืองสุพรรณภูมิ และเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น²⁸⁷

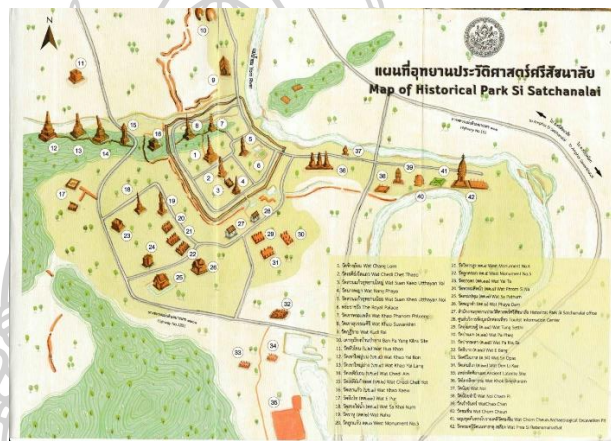
²⁸⁵ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

²⁸⁶ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

²⁸⁷ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

ภาพที่ 66 แผนที่เมืองสุโขทัย

ภาพที่ 67 แผนที่เมืองศรีสัชนาลัย

ภาพที่ 68 แสดงคูเมืองและแนวกำแพงเมืองศรีสัชนาลัย

อาณาจักรอยุธยา ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 มีการเปลี่ยนแปลงใหญ่ในภูมิภาคสุวรรณภูมิ เกิดการล่มสลายของรัฐโบราณ ซึ่งเคยนับถือศาสนาฮินดู พุทธมหายาน และเกิดรัฐใหม่ ๆ ขึ้นแทนเช่น สุโขทัยล้านนา ล้านช้าง นครศรีธรรมราช ละแวก ฯลฯ ซึ่งรัฐรุ่นใหม่ทั้งหมดต่างหันมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์แทน

การเกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.1893 ก็เป็นผลสืบเนื่องจากปรากฏการณ์ดังกล่าวด้วย เช่นเดียวกัน แต่กรุงศรีอยุธยามีลักษณะที่พัฒนาขึ้นไปอีกระดับหนึ่งของการเป็นรัฐในแบบเดิม โดยกรุงศรีอยุธยาจะเป็นจุดเริ่มต้นที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนของการบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมสู่การเป็นราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่แต่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในสุวรรณภูมิ ความเป็นราชอาณาจักรที่มีอำนาจมาก มีอาณาบริเวณของรัฐกว้างขวาง มีเมืองประเทศราชหลายเมือง มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้าที่กว้างไกลและหลากหลายมากขึ้น มีความซับซ้อนทางสังคมวัฒนธรรมมากขึ้น ทั้งหมดได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องให้มีการสร้างสรรค์งานศิลปะและสถาปัตยกรรมมีลักษณะที่หลากหลายซับซ้อนและยิ่งใหญ่ขึ้นตามไปด้วย

อยุธยาปลายพุทธศตวรรษที่ 19 มีการรวมตัวกันของกลุ่มรัฐจากสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีพระเจ้าอู่ทองกษัตริย์เชื้อสายละโว้ขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์แรกในปี พ.ศ. 1893 และได้ย้ายศูนย์กลางเมืองเดิมจากอโยธยามาสู่ศูนย์กลางใหม่บริเวณบึงพระรามในเกาะเมืองอยุธยาปัจจุบัน จดหมายเหตุจีนได้บันทึกเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่ามีการรวมรัฐ 2 รัฐเข้าด้วยกัน คือเสียมก๊ก (สยามรัฐ-สุพรรณภูมิ) เข้ากับหลอฮกก๊ก (รัฐละโว้) โดยจดหมายเหตุจีนเรียกปรับใหม่นี้ว่า เสียมหลอฮกก๊ก ตลอดระยะเวลาอันยาวนานได้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมขึ้นไว้มากมายและหลากหลายรูปแบบ เช่น วัฒนธรรมเขมรอุดมคติทางสถาปัตยกรรมยุคต้นกรุงศรีอยุธยา เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมเขมรในถิ่นอายใหม่ที่มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมให้มาอยู่ภายใต้อุดมคติทางศาสนาพุทธเถรวาทแบบลังกาวงศ์แทน ดังนั้นสถาปัตยกรรมอยุธยาตอนต้นจึงเป็นส่วนผสมกันระหว่างวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมเขมรกับคติความเชื่อทางศาสนารูปแบบใหม่²⁸⁸

บ้านเรือนในสมัยอยุธยา ชาวสยามในสมัยอยุธยาถูกแบ่งชนชั้นใหญ่ๆ 2 ชั้น คือ

1. ชนชั้นมูลนาย ชนชั้นมูลนายมีพระมหากษัตริย์เป็นบุคคลที่มีตำแหน่งสูงสุดของชนชั้น รองลงมาคือเชื้อพระวงศ์ เจ้าเมือง ขุนนาง เป็นต้น ชนชั้นมูลนายมีจำนวนน้อยแต่มีอำนาจมาก
2. ชนชั้นที่ไม่ใช่มูลนาย ประกอบไปด้วยคนสองกลุ่มคือ ไพร่กับทาส ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรใหญ่ของรัฐ

ยังมีเรือนอีกสองกลุ่มที่ไม่จัดอยู่ในทั้งสองประเภท คือ พระภิกษุและชาวต่างชาติ บ้านเรือนของคนในสมัยอยุธยาถูกแบ่งออกตามลักษณะของชนชั้นด้วยเช่นกัน โดยพระมหากษัตริย์จะประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ส่วนมูลนายในชั้นรองลงมาจะอาศัยอยู่ในบ้านที่ก่อสร้างขึ้นด้วยไม้จริง เช่น ไม้สัก ไม้แดง เป็นต้น ภาษาช่างเรียกว่าเรือนเครื่องสับ ลักษณะทั่วไปเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงซึ่งมีลักษณะที่สืบเนื่องเก่าแก่มากตั้งแต่ 3,000 ปีก่อน ตัวเรือนจะประกอบด้วยเรือนนอนและเรือนครัว โดยเชื่อม

²⁸⁸ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 102-108

อาคารทั้งสองเข้าด้วยกันด้วยขน แต่หากเป็นผู้มีฐานะและยศศักดิ์สูง จำนวนเรือนอาจเพิ่มมากขึ้น เช่น มีหอกลางและหอหน้าเพิ่มเติม เป็นต้น ในส่วนของไพร่และทาสบ้านเรือนจะมีลักษณะเรียบง่าย สร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่ เรียกว่าเรือนเครื่องผูก ลักษณะโดยทั่วไปจะเป็นเรือนเดี่ยวยกใต้ถุนสูงเช่นกันสร้างอย่างง่าย ๆ ส่วนมากสร้างเสร็จภายในวันเดียว การก่อสร้างจะเอาไม้ไผ่มาผูกเข้าด้วยกันเป็นโครงสร้าง ส่วนฝาผนังและหลังคาก็นำเอาจากหรือแฝกมามุง รูปแบบเรือนของไพร่ทาสมีลักษณะที่แทบไม่แตกต่างจากบ้านเรือนในสมัยเมื่อราว 3,000 ปีก่อนนัก ไพร่ทาสไม่สามารถจะอาศัยอยู่ในเรือนไม้จริงได้ แม้ว่าจะมีความสามารถในการก่อสร้างก็ตาม เพราะถือเป็นความผิดในข้อหาทำตัวเทียมเจ้าเทียมนาย โทษแรงที่สุดถึงขั้นตัดหัว มุลนายที่ไล่ลำดับชั้นขึ้นไปก็จะมีรูปแบบเรือนที่ละเอียดซับซ้อนเป็นลำดับ ชั้นแตกต่างกันไปเพื่อแสดงฐานะเช่นเดียวกัน โดยเรือนของพระมหากษัตริย์จะมีรูปแบบที่ซับซ้อนและยิ่งใหญ่ที่สุด การละเมิดลำดับชั้นทางสถาปัตยกรรมจะนำมาซึ่งการลงโทษเช่นเดียวกัน²⁸⁹

ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี กรุงศรีอยุธยาก็ได้ทำศึกสงครามกับอาณาจักรที่อยู่รอบด้านมาโดยตลอด ที่เป็นศึกใหญ่ก็มีอยู่หลายครั้ง แสดงให้เห็นถึงความสามารถของทหารไทย ที่มีระเบียบแบบแผน มีการควบคุมบังคับบัญชา ตลอดจนมียุทธวิธีที่ตีนำมาใช้อย่างได้ผล จึงสามารถทำสงครามได้ชัยชนะดำรงราชอาณาจักรอยู่ได้ตลอด 417 ปี²⁹⁰ การทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีความสำคัญต่อพระมหากษัตริย์ยิ่งกว่าในสมัยสุโขทัย เพราะจากสภาพการณ์แวดล้อมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะต้องรักษาไว้อย่างเข้มงวด ถ้าอ่อนแอเมื่อใดก็จะมีเหตุการณ์ภายในคือ การคิดขบถแย่งราชสมบัติและเหตุการณ์ภายนอกคือ อาณาจักรข้างเคียงจะยกกองทัพมารุกรานอาณาจักรอยุธยาอย่างได้ผล²⁹¹

ในสมัยอยุธยามีการปรับปรุงการควบคุมกำลังไพร่พลและยุทธวิธีเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองและสังคมและเนื่องจากอาณาจักรอยุธยาได้รับอิทธิพลของขอม จึงทำให้แบบการปกครองและการทหารของกรุงศรีอยุธยาเป็นแบบผสมระหว่างสุโขทัยและขอม ในยามสงคราม เจ้าหม่อมขุนนางมีหน้าที่ระดมไพร่พลในสังกัดเข้าประจำกองทัพ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ มีเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่เป็นแม่ทัพนายกองชั้นรองๆ ลงไป ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991-2031) มีการแยกกิจการทหารกับพลเรือนออกจากกัน โดยมีสมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาฝ่ายทหาร สมุหนายกเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาฝ่ายพลเรือน อย่างไรก็ตามในยามศึกสงคราม ทั้งฝ่าย

²⁸⁹ ขาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 131-132

²⁹⁰ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

²⁹¹ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

ทหารและพลเรือนก็ต้องเข้าประจำการในกองทัพพร้อมกัน²⁹² เพราะขณะนั้นกำลังพลของไทยมีน้อยไม่อาจจะแยกหน้าที่ป้องกันรักษาบ้านเมืองมาไว้กับฝ่ายทหารเพียงฝ่ายเดียวได้²⁹³

การแบ่งเหล่าทหาร กองทัพไทยสมัยอยุธยา มีการแบ่งกำลังพลออกเป็น 4 เหล่า ที่เรียกว่า “จตุรงค์เสนา” ได้แก่ พลเท้า พลม้า พลช้าง และพลรถ²⁹⁴ กองทัพยังมีทหารซึ่งทำหน้าที่ทางการช่างเพื่อสนับสนุนจตุรงค์เสนาด้วย เช่น สร้างค่าย ชูตอโมงค์ สร้างสะพาน ต่อเรือ ซึ่งเวลารบต้องรบด้วยและต้องเดินเท้าเหมือนพลเท้า²⁹⁵

ยุทธวิธีที่ไทยใช้ในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่นิยมใช้ราชธานีเป็นที่มั่นในการตั้งรับข้าศึก จากชัยภูมิของอยุธยามีแม่น้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้านและบริเวณรอบ ๆ เป็นที่ลุ่มยามปกติใช้ทำนา แต่ยามสงครามเมื่อหน้าน้ำ น้ำท่วม ทำให้ข้าศึกไม่มีที่ปักอาศัย ต้องถอยทัพกลับไป นอกจากนี้เตรียมรับศึกด้วยการเกณฑ์คนออกทำนาเพื่อสะสมเสบียง แล้วขนเข้ากรุงไว้ให้มากที่สุดมีการระดมคนเข้าประจำพระนคร²⁹⁶ เมื่อทำให้กรุงศรีอยุธยาแข็งแรงทั้งโดยธรรมชาติและที่สร้างเสริมขึ้นใหม่ จึงได้ใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นที่มั่นสำคัญในการทำศึกที่ยกมารุกราน โดยปล่อยให้ข้าศึกยกเข้ามาล้อมกรุงแล้วคอยเวลาให้ถึงหน้าน้ำ เมื่อน้ำเหนือหลากลงมาท่วมพื้นที่โดยรอบกรุง ฝ่ายข้าศึกไม่สามารถตั้งอยู่ได้ต้องถอยกลับไปเอง²⁹⁷ และใช้กำลังจากหัวเมืองเป็นกองหนุนโจมตีทัพข้าศึกจากภายนอก

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 อยุธยาเข้าครอบครองเส้นทางการค้าที่ข้ามด้าม ขวานแหลมทองเท่ากับสร้างเส้นทางการค้าใหม่ ที่โยงดินแดนด้านตะวันออกกับตะวันตกของด้ามขวาน ส่งผลให้สามารถหลีกเลี่ยงเส้นทางเดิม ที่มีโจรสลัดชุกชุม ในบริเวณช่องแคบมะละกาได้ อยุธยาจึงร่ำรวยขึ้น เพราะเป็นศูนย์กลางการค้า (entrepot) ชาวโปรตุเกสซึ่งเดินทางเข้ามาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 21 กล่าวขานถึงอยุธยาว่าเป็น 1 ใน 3 เมืองมหาอำนาจของเอเชีย คู่เคียงกับจีนและวิชัยนคร (Vijayanagar) ที่อินเดีย อยุธยานั้นมีความมั่งคั่งและเป็นศูนย์กลางการค้า จึงสามารถซื้อปืนจากโปรตุเกสและว่าจ้างทหารโปรตุเกสได้ เมืองพิชัยโลกทำหน้าที่เสมือนเมืองหลวงแห่งที่ 2 (จนบางที่

²⁹² จุฬารัตน์ ชูจิตรมย์, พันเอก หลึง. กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2 .พ.ศ.2548

²⁹³ จุฬารัตน์ ชูจิตรมย์, พันโท หลึง. กรมยุทธการทหารบก. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, พ.ศ.2541

²⁹⁴ จุฬารัตน์ ชูจิตรมย์, พันโท หลึง. กรมยุทธการทหารบก. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, พ.ศ.2541

²⁹⁵ จุฬารัตน์ ชูจิตรมย์, พันโท หลึง. กรมยุทธการทหารบก. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, พ.ศ.2541

²⁹⁶ จุฬารัตน์ ชูจิตรมย์, พันโท หลึง. กรมยุทธการทหารบก. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, พ.ศ.2541

²⁹⁷ จุฬารัตน์ ชูจิตรมย์, พันเอก หลึง. กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2 .พ.ศ.2548

ชาวโปรตุเกสเรียกว่าเป็นรัฐแฝดหรือเมืองแฝด) เพราะว่าพิชณูโลกตั้งอยู่ ณ จุดยุทธศาสตร์ในการรบกับล้านนา²⁹⁸

หลังจากที่พวกโปรตุเกสและดัตช์ (Dutch) เข้ามาครอบงำเส้นทางสายใต้ที่ช่องแคบมะละกาดังนั้น อยุธยาจึงเจริญเติบโตจนเป็นเมืองใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นเมืองที่มีความหลากหลายแห่งหนึ่งในภูมิภาค มีชุมชนจีน ญวน ฉาม มอญ โปรตุเกส อาหรับ อินเดีย เปอร์เซีย ญี่ปุ่น และชุมชนมาเลย์ต่าง ๆ จากหมู่เกาะ ตั้งถิ่นฐานอยู่รายรอบพวกดัตช์เข้ามาเมื่อ พ.ศ.2147 เพื่อแย่งส่วนแบ่งการค้ากับญี่ปุ่น และตั้งชุมชนเพิ่มขึ้นมา ฝรั่งเศสและอังกฤษก็ตามเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ราชสำนักอยุธยาใช้ประโยชน์จากผู้คนเหล่านี้ โดยเลือกรับเอาชาวมาเลย์ อินเดีย ญี่ปุ่น และโปรตุเกสเข้ามาเป็นทหารรักษาวัง จ้างจีนและเปอร์เซียเป็นข้าราชการมีตำแหน่งดูแลการค้า จ้างชาวดัตช์ให้ต่อเรือ จ้างวิศวกรฝรั่งเศสและอิตาลีให้ออกแบบป้อมปราการและการชลประทาน²⁹⁹

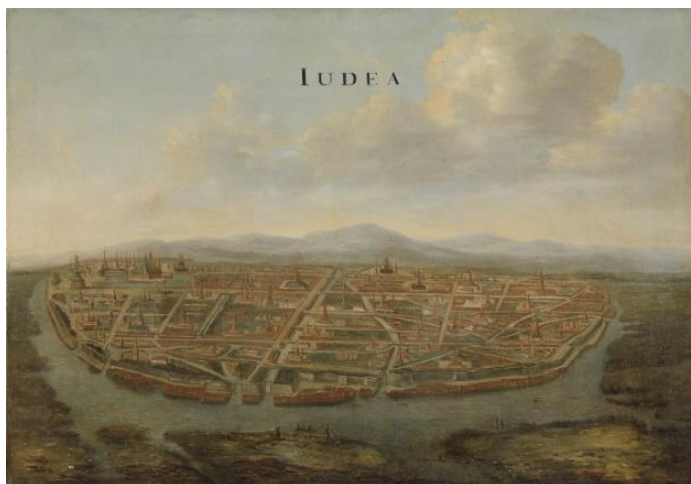
สังคมอยุธยาตอนปลายมีความรุ่งเรืองถึงขีดสุด ก็ยี่ ตาซาร์ด บาทหลวงนิกายเยซูอิตจากฝรั่งเศสเดินทางมาอยุธยาและได้ไปเยี่ยมชมวัดพระศรีสรรเพชญ์เมื่อ พ.ศ.2230 เขาอุทานว่า "ไม่เห็นอะไรอย่างอื่นเลย นอกจากทอง ... ตื่นตาตื่นใจอย่างเหลือแสนเมื่อเห็นรูปเคารพเพียงชิ้นเดียวที่ล้ำค่ายิ่งกว่าสินทรัพย์ในโบสถ์ทั้งหมดของยุโรป"³⁰⁰

²⁹⁸ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 14-15.

²⁹⁹ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 19.

³⁰⁰ Guy Tachard, A Relation of the Voyage to Siam (Bangkok: White Orchid Press, 1981 [1688]), pp. 180-1.

ภาพที่ 69 แสดงภาพเขียนชื่อ ludea (อยุธยา) โดย ดาวิดและโยฮันเนส วังโบนส์ ชาวฮอลันดา พ.ศ.2206³⁰¹

สมัยการทหารรุ่งเรือง³⁰² นับตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา การทหารของกรุงศรีอยุธยาได้มีการปรับปรุงหลายครั้งด้วยกัน พอประมวลได้ดังนี้

รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ³⁰³ ไทยได้เริ่มนำเรือที่ใช้บรรทุกสินค้าไปขายยังหัวเมืองชายทะเลมาใช้บรรทุกทหารไปทำการรบคือในปี พ.ศ. 1998 ไทยได้ยกกำลังทางเรือไปตีเมืองมะละกา ได้ทรงขยายอำนาจเมืองหลวงออกไปครอบคลุมถึงเมืองลูกหลวงและเมืองพระยามหานครโดยยุบหัวเมืองเหล่านั้นลงเป็นหัวเมืองเล็ก และอยู่ในเขตหัวเมืองชั้นในขึ้นตรงต่อราชธานี ทรงแต่งตั้งตำแหน่งข้าราชการชั้นสูงทำหน้าที่บริหารราชการในด้านต่าง ๆ คือ ชั้นอัศวมหาเสนาบดี 2 คน และชั้นเสนาบดี 4 คน (จตุสดมภ์) ในด้านราชการทหาร มีสมุหพระกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชาการทหารทั้งในราชธานี และบรรดาหัวเมืองชั้นใน ส่วนหัวเมืองชั้นนอก และเมืองประเทศราช ยังคงปกครองตามประเพณีเดิม ต่อมาได้ให้มหาดไทยดูแลหัวเมืองทางเหนือ กลาโหมดูแลหัวเมืองทางใต้ และกรมท่า (โกษาธิบดี) ดูแลหัวเมืองตามชายฝั่งทะเล³⁰⁴

³⁰¹ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons>

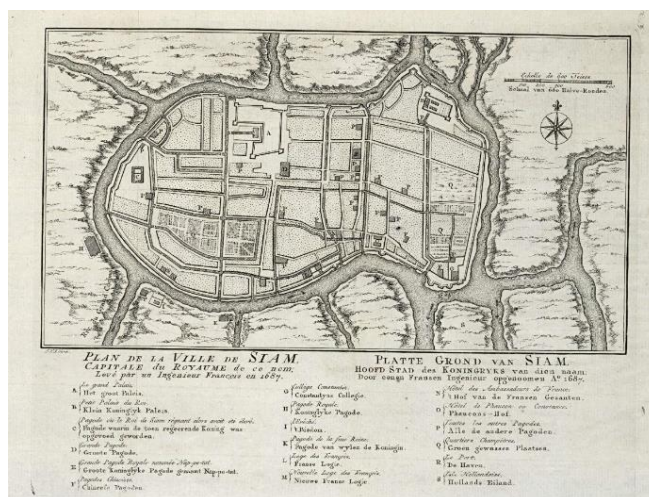
/e/e1/Gezicht_op_Judea%2C_de_hoofdstad_van_Siam_Rijksmuseum_SK-A-4477.jpeg

³⁰² ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³⁰³ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³⁰⁴ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

การทำบัญชีกำลังพล กรมพระสุรัสวดีรับผิดชอบการทำทะเบียนไพร่พล เพื่อความสะดวก รวดเร็วในการเรียกระดมพล ในการขึ้นทะเบียนชายไทยเมื่ออายุครบ 1 ปี ต้องขึ้นทะเบียนเรียกว่า "ไพร่สม" และต้องสักท้วงมือว่าเป็นคนในสังกัดใด โดยให้มูลนายฝึกหัดไปก่อน ยังไม่ต้องรับราชการ เมื่ออายุครบ 20 ปี จึงให้ขึ้นทะเบียนพลเป็น "ไพร่หลวง" เข้ารับราชการในกรมกองต่างๆ มีกำหนดปี ละ 6 เดือน เรียกว่า "เข้าเดือนออกเดือน"³⁰⁵

ภาพที่ 70 แสดงแผนที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2230 จากหอสมุดแห่งชาติเนเธอร์แลนด์³⁰⁶

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ (พ.ศ.2091-2111) การเปลี่ยนแปลงด้านยุทธศาสตร์ ทรงเห็นว่าบรรดาป้อมปราการที่มีอยู่ของเมืองพระยามหานครนั้นเปรียบเหมือนดาบสองคม ถ้าฝ่ายเรา สามารถรักษาไว้ได้ก็จะเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายเรา แต่ถ้าป้องกันไว้ไม่ได้เมื่อข้าศึกยึดได้แล้วก็จะเป็น ประโยชน์แก่ฝ่ายข้าศึก จึงทรงให้รื้อป้อมปราการเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งอยู่ใกล้ชายแดนพม่าและอยู่ห่าง จากกรุงศรีอยุธยาทางกรุงยกกำลังไปช่วยไม่มีใครจะทันท่วงที แต่ทางด้านเหนือ คือ เมืองพิษณุโลกและ เมืองกำแพงเพชร ซึ่งแม้จะอยู่ห่างจากกรุงศรีอยุธยามาก แต่ก็อยู่ห่างจากชายแดนพม่ามากกว่า ฝ่าย ไทยสามารถยกกำลังไปป้องกันได้ทัน จึงมีการเสริมสร้างป้อมปราการให้แข็งแรงขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตัวกรุงศรีอยุธยาเอง ก็ได้มีการเสริมสร้างป้อมปราการให้สามารถป้องกันปืนใหญ่ได้ เพราะเดิมกำแพง เมืองของกรุงศรีอยุธยาเป็นกำแพงดิน จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน สร้างป้อม

³⁰⁵ จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์, พันเอก หญิง. กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูปการทหารในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2 .พ.ศ.2548

³⁰⁶ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AMH-8008-KB_Map_of_the_city_of_Siam.jpg

เพิ่มขึ้นและทันสมัยขึ้น โดยใช้ช่างชาวยุโรป สูง 3 วา หนา 10 ศอก ใบเสมาสูง 2 ศอกคืบ กว้าง 2 ศอก หนาศอกคืบและขยายคูเมืองรอบพระนครให้กว้างและลึกยิ่งขึ้น³⁰⁷

รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ.2133-2147) ทรงเริ่มปรับปรุงกิจการทหารมาตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์ ตั้งแต่ พ.ศ.2112 เป็นช่วงเวลาแห่งการกอบกู้เอกราช ได้ทรงนำวิธีการรบใหม่ ๆ มาใช้หลายประการอย่างได้ผล ประมวลได้ดังนี้³⁰⁸ การขยายคูพระนครด้านตะวันออก (คลองชื่อหน้า) ซึ่งเดิมเป็นที่แคบ ข้าศึกสามารถเข้าถึงกำแพงพระนครได้สะดวกกว่าด้านอื่น ทรงสร้างป้อมมหาชัยซึ่งเป็นป้อมสำคัญทางด้านที่แม่น้ำป่าสักมาบรรจบป้อมเพชร เดิมจะใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นที่มั่นตั้งรับอย่างเดียวก็เปลี่ยนเป็นใช้กำลังออกไปยับยั้งข้าศึกตั้งแต่ชายแดน³⁰⁹ ปรับปรุงตำราพิชัยสงครามและนำเอายุทธวิธีใหม่ ใช้วิธีรับแบบกองโจร รบกว้นข้าศึกทางเขตหลังของข้าศึก³¹⁰

วัฒนธรรมยุโรปเข้ามาในอยุธยาชัดเจนเริ่มเห็นในสมัยพระนารายณ์ซึ่งทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2219 ถึง พ.ศ. 2231 เป็นต้นมา ทรงโปรดชาวตะวันตกและทรงมีความใฝ่รู้ในความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ของตะวันตกมากทั้ง วิทยาศาสตร์และดาราศาสตร์ มีขุนนางราชสำนักที่เป็นชาวต่างชาติหลายคน ซึ่งทำให้อิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรมและการก่อสร้างของตะวันตกได้เข้ามาแพร่หลายตามไปด้วยมีการสร้างโบสถ์ฝรั่งตึกแบบฝรั่งบางหลังซ้อนชั้น 2-3 ชั้นซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในสถาปัตยกรรมไทย เช่น บ้านหลวงรับราชทูต บ้านวิชาเยนทร์ และในพระราชวังใหม่ที่เมืองลพบุรี ซึ่งมีหลักฐานระบุว่าใช้นายช่างและวิศวกรชาวฝรั่งเศสเข้ามาออกแบบและควบคุมการก่อสร้าง การเข้ามาของชาวตะวันตกนำมาซึ่งเทคโนโลยีในการก่อสร้างป้อมและกำแพงเมืองขนาดใหญ่ โดยเฉพาะป้อมแบบยุโรปซึ่งได้เริ่มเข้ามาในสมัยพระนารายณ์ ป้อมที่สำคัญ คือป้อมเมืองบางกอก (กรุงเทพฯ) ซึ่งสร้างขึ้นเป็นป้อมรูปดาวแฉกตามแบบป้อมปราการในยุโรป³¹¹ มีการนำเอาเทคโนโลยีระดับสูงจากยุโรปเข้ามามากมาย เช่น ปืนใหญ่ การสร้างกำแพงเมืองขนาดใหญ่แบบยุโรป ลักษณะของความเป็นอยุธยาที่เชื่อมต่อไปกับสังคมโลกอย่างมากมายจะปรากฏชัดเจนในสมัยพระนารายณ์ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและนำมาซึ่งการก่อรูปศิลปะและสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งมี

³⁰⁷ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³⁰⁸ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³⁰⁹ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³¹⁰ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³¹¹ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 126-128

อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ดูเหมือนจะมีบทบาทสำคัญมากช่วงเวลานี้ ได้แก่วัฒนธรรมเปอร์เซีย (อิหร่าน) และวัฒนธรรมตะวันตกที่สำคัญคือฝรั่งเศส สิ่งที่ชัดเจนที่สุดและส่งผลกระทบมากที่สุดต่องานสถาปัตยกรรมไทย คือรูปแบบการทำซุ้มโค้งแหลมตามซุ้มประตูหน้าต่าง ซึ่ง พบให้เห็นครั้งแรกในสมัยพระนารายณ์³¹² ทรงได้ทรงพึ่งพาประเทศในยุโรป ตามคำแนะนำของพระยาวิเชยน์ทร์ และคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศส ราชอาณาจักรไทยจึงได้มีทหารฝรั่งเศส เข้ามาประจำอยู่ที่ป้อมบางกอก และมีกำลังบางส่วนไปประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา เมืองมะริด และเมืองลพบุรี เพื่อสร้างป้อมปราการต่าง ๆ ให้ทันสมัย และยังได้ใช้ช่างชาวฝรั่งเศส ไปสร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรีอีกด้วย ได้เกิดประเพณีในการจัดการทางทหารขึ้นมาอีกรูปหนึ่ง คือ การทรงกรม กล่าวคือ เมื่อเจ้านายองค์ใด มีความดีความชอบและมีกำลังทรัพย์สิน เพียงพอให้ผู้คนพึ่งพาอาศัยได้มาก ก็จะทรงตั้งเป็น "กรม" ขึ้น ให้เจ้านายองค์นั้นบังคับบัญชาเลี้ยงดูไพร่พลของตนเอง เรียกว่า ทรงกรม เมื่อเกิดศึกสงครามกรมเหล่านั้นจะต้องจัดกำลังของตนไปร่วมรบ ประเพณีนี้มีสืบต่อมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงได้ยกเลิกไป³¹³ การฝึกหัดทหารตามแบบตะวันตก เริ่มมีครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่เป็นการฝึกหัดเบื้องต้นเฉพาะเรื่องระเบียบวินัย การเข้าแถว ปรับแถว มิได้เรียนรู้ด้านยุทธวิธีและยุทธศาสตร์แต่อย่างใด³¹⁴

ป้อมและกำแพงเมืองแบบยุโรปได้ถูกนำมาใช้ในการปรับปรุงป้อมกำแพงเมืองสมัยพระนารายณ์หลายเมืองด้วยกัน ซึ่งการปรับปรุงนี้สัมพันธ์กับความเคลื่อนไหวทางการค้าและการเมืองในปลายรัชสมัยพระนารายณ์ วิศวกรที่มีบทบาทในช่วงเวลานั้นคือ มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาพร้อมคณะทูตมองซิเออร์ เดอ โชมอง โดยหน้าที่หลัก คือ การออกแบบและควบคุมการก่อสร้างป้อมกำแพงสมัยใหม่จำนวนหลายเมืองในอาณาจักรอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.2228 - 2230³¹⁵

การปรับปรุงป้อมกำแพงเมืองจนถึงขั้นการสร้างใหม่นั้น สัมพันธ์โดยตรงกับความก้าวหน้าของประสิทธิภาพปืนใหญ่และยุทธวิธีในการรบ เป็นไปได้ว่าป้อมกำแพงเมืองรุ่นก่อนหน้าสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยรวมมีลักษณะเป็นป้อมที่มีแผนผังรูปทรงรีหรือกลมและมีป้อมอีกแบบ คือ มีลักษณะคล้ายกับหอกหรือรูปสามเหลี่ยมยื่นออกไปจากมุมป้อม ซึ่งนิยมในสมัยยุคเรเนสซองส์ เห็นได้

³¹² ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 122-124

³¹³ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³¹⁴ กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2548

³¹⁵ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 185
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

จากป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่กรุงเทพฯ และป้อมเมืองสงขลาบางป้อม สำหรับเทคโนโลยีและรูปแบบการก่อสร้างจะรับมาจากพวกโปรตุเกสที่เป็นทหารรับจ้าง (ตรึงใจ บุรณสมภพ และคณะ 2534; Jumsai 1970)³¹⁶ นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ปืนใหญ่อานุภาพสูงได้รับการพัฒนาขึ้น ป้อมและรวมถึงกำแพงเมืองที่มีขนาดสูงดังเช่นในยุคกลางจึงไม่เหมาะสมอีกต่อไป เพราะง่ายต่อการพังทลาย ด้วยเหตุนี้เองเมืองต่างๆ ในยุโรปจึงได้มีการปรับปรุงรูปแบบป้อม และกำแพงเมืองให้มีความสูงเตี้ยลงด้วยการเพิ่มความหนาของกำแพงเพื่อจะได้รับแรงปะทะจากกระสุนปืนใหญ่ได้ดีขึ้น (Holmes 2010) ดังนั้น ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 จึงได้เริ่มมีการประดิษฐ์รูปแบบป้อมปราการแบบใหม่ขึ้นโดยสถาปนิกชาวอิตาลี และเรียกป้อมแบบนี้ว่า “ป้อมรูปดาว” (Star fort หรือ Italian trace) ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมากในการป้อมกันข้าศึกเข้าโจมตี เพราะนอกจากป้อมและกำแพงที่มีความหนามากขึ้นจนปืนใหญ่ไม่สามารถเจาะให้กำแพงเมืองพังทลายได้โดยง่ายแล้ว การที่ป้อมประเภทนี้ทำแผนผังให้มีป้อมรูปสามเหลี่ยมยื่นออกไปหลายทิศทาง ทำให้ลดจุดบอดจากป้อมแบบเดิมที่ทำแผนผังเป็นรูปทรงกลม กล่าวคือ ที่ช่วงโค้งของป้อมด้านหน้าสุดมักพบว่าข้าศึกสามารถยิงหลบได้ง่าย และนำไปสู่การปืนขึ้นกำแพงเมือง ดังนั้น การที่ทำให้ป้อมให้มีแผนผังเหลี่ยมข้าศึกจึงไม่มีพื้นที่หลบได้อีก และยังเป็นการเพิ่มจุดสังหาร มีความเห็นเพิ่มเติมด้วยว่า ข้อดีอีกประการของป้อมรูปดาว คือ การลดทอนจำนวนของข้าศึกให้กระจายตัวไปตามแนวยาวของป้อม และกำแพงเมืองมากขึ้น ซึ่งทำให้ทหารที่คุมอยู่บนป้อมควบคุมข้าศึกได้มากขึ้น นอกจากนี้แล้ว จุดเด่นอีกอย่างของป้อมรูปดาวก็คือ การพัฒนาให้เมืองกลายเป็นเมืองที่เหมาะสมกับการรบโดยสมบูรณ์แบบโดยมีป้อมล้อมรอบเมืองทุกด้าน และยิ่งพยายามสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วนเช่น บ่อน้ำจำนวนมากไว้ภายในเมือง เพื่อการถูกล้อมจากข้าศึกกระยะเวลานาน ความสมบูรณ์แบบของป้อมรูปดาวนี้เองไม่นานนักก็ได้รับความนิยมไปทั่วยุโรปและยังพัฒนารูปแบบย่อยไปอีกหลายแบบตามประเทศต่างๆ (Holmes 2010)³¹⁷

เป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ลามาร์ คงเป็นลูกศิษย์ของ โวบอง หรืออยู่ใน “สกูล” (School) เดียวกัน เพราะงานบางชิ้นของเขาที่ออกแบบมีความคล้ายคลึงกันมากกับงานของ โวบอง เช่น ป้อมเมืองบางกอกที่มีความคล้ายกับป้อมเมืองฮูแองเกอ เป็นต้น ที่สำคัญคือ โวบอง คือ นายช่างใหญ่ที่ทหารทั้งหลายของฝรั่งเศสจำเป็นต้องเรียนกับเขาในโรงเรียนการทหาร หรือถ้าไม่ ก็ไม่ได้สำคัญ เพราะ

³¹⁶ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 194
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

³¹⁷ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 194
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

ลามาร์ เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านการออกแบบป้อมภายใต้อิทธิพลของโวบองนั่นเอง ทำให้ป้อมรูปดาว กลายเป็นต้นแบบในงานของเขาจากหลักฐานทั้งเอกสารและรูปแบบป้อมกำแพงเมืองที่แสดงถึงฝีมือของลามาร์อย่างแน่ชัด มีทั้งหมด 7 เมืองด้วยกัน ได้แก่ เมืองอยุธยา เมืองบางกอก เมืองละโว้ เมืองมะริด เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ส่วนเมืองอื่นเขาอาจจะมีส่วนในการออกแบบ แต่ไม่ได้ดำเนินการก่อสร้างคือ เมืองอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี นอกจากนี้ ยังมีเมืองอื่นๆ อีกที่น่าสงสัยว่าอาจจะเป็นการออกแบบของลามาร์ด้วยคือ เมืองพิษณุโลก และเมืองนครราชสีมา³¹⁸

แนวคิดในการสร้างและปรับปรุงป้อมกำแพงเมืองในแต่ละเมืองก็มีเหตุผลเบื้องหลังที่มีน้ำหนักแตกต่างกันไป เพราะเมืองแต่ละแห่งมียุทธศาสตร์และเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ ในเบื้องต้นนี้จะขอแบ่งกลุ่มเมืองต่างๆ ที่ได้รับการปรับปรุงป้อมและกำแพงเมืองโดยลามาร์ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มแรก การสร้างป้อมและกำแพงเมืองเพื่อสร้างระบบการป้องกันเมืองหลักหรือเมืองหลวง ได้แก่ การสร้างที่เมืองอยุธยา เมืองลพบุรี และเมืองอินทร์บุรี
2. กลุ่มสอง การสร้างป้อมและกำแพงเมืองเพื่อสร้างระบบควบคุมเมืองการค้า ได้แก่ เมืองบางกอก และเมืองมะริด ซึ่งทั้งสองเมืองถือเป็นหัวใจของการค้าของอยุธยา
3. กลุ่มที่สาม การสร้างป้อมและกำแพงเมืองเพื่อเสริมความเข้มแข็งให้กับเมืองท่าทางภาคใต้ด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายู ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง³¹⁹

สำหรับป้อมและแนวกำแพงสมัยแรกนั้น สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นไปได้สูงว่าชาวเปอร์เซียเป็นวิศวกรในการออกแบบ เพราะเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางการเมืองสูงในสมัยนั้น อย่างไรก็ตามรูปแบบของป้อมและกำแพงเมืองอาจได้รับแบบอย่างมาจากอินเดีย ซึ่งชาวมุสลิมเปอร์เซียมีการติดต่อกับอินเดียเป็นหลัก ดังเห็นได้จากการทำประตูเมืองเป็นรูปทรงโค้งปลายแหลม เป็นต้น³²⁰

ป้อมปราการ และกำแพงเมืองอยุธยาที่สร้างด้วยอิฐคงทำขึ้นตั้งแต่ก่อนหน้ากลางพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว ดังเห็นได้จากเมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคตแล้วนั้น ปรากฏว่าพระเจ้ากรุง

³¹⁸ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2560 หน้า 201
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

³¹⁹ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2560 หน้า 202
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

³²⁰ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2560 หน้า 204
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

หงสาวดีได้ยกกองทัพมา เมื่อ พ.ศ.2073 ทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรด “ให้ซ่อมแซมกำแพงนครซึ่งชำรุดปรักหักพังให้มั่นคงโดยรอบคอบ...” (หอสมุดพระวชิรญาณ 2479, 32) ต่อมาในรัชสมัยพระมหาธรรมราชา ใน พ.ศ.2113 พระองค์ได้สั่งให้ “เหลือก” กำแพงรอบพระนครไปตั้งติดริมแม่น้ำ และให้ตบแต่ง “ป้อมหวัรบชายเขื่อนรอบพระนคร” (หอสมุดพระวชิรญาณ 2479, 119) หลังจากนั้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรได้สั่งให้มีการ “บำรุง” และ “ซ่อมกำแพงปราการค่ายเตี้ยและหอรับทั้งปวงรอบพระนคร” (หอสมุดพระวชิรญาณ 2479, 139) โดยสรุปแสดงว่าก่อนหน้าสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้มีการปรับปรุงป้อมและกำแพงเมืองมาแล้วอย่างน้อย 3 ครั้ง ในแง่ของหลักฐานทางโบราณคดี เท่าที่ทราบจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณป้อมเพชรที่กรุงศรีอยุธยาได้พบแนวของป้อมสมัยแรกสร้าง ซึ่งมีหลักฐานเป็นแผนผังรูปทรงกลมอยู่ใต้ชั้นป้อมสมัยหลังสุด เข้าใจว่าลักษณะแผนผังเช่นนี้ เป็นลักษณะของป้อมที่ได้รับอิทธิพลจากโปรตุเกส ตำแหน่งของป้อมเพชรเป็นจุดที่สำคัญทางยุทธศาสตร์เพราะตั้งจุดที่แม่น้ำเจ้าพระยาและป่าสักมาบรรจบกัน จึงพัฒนาขึ้นเป็นย่านการค้าสภาพป้อมและกำแพงเมืองอยุธยาในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้นมีสภาพที่ทรุดโทรมมาก ดั้งบันทึกของลามาร์ว่าเขานั้น “ได้รับคำสั่งให้สร้างป้อมเล็กๆ หลายป้อมในเมืองหลวง (อยุธยา) ซึ่งข้าพเจ้าสามารถดำเนินการได้เป็นอย่างดี รวมถึงสามารถดำเนินการได้อย่างไม่มีข้อผิดพลาดที่เมืองบางกอก กำแพงของเมืองหลวงเกือบทั้งหมดทรุดโทรมและเอียงในหลายจุด ซึ่งสามารถเห็นได้จากแผนผัง...” (Jacq-Hergoualc’h 1993, 190) จากสภาพของป้อมและกำแพงเมืองดังกล่าว ทำให้สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงสั่งให้ลามาร์ดำเนินการปรับปรุงป้อมและกำแพงเมืองโดยรอบทั้งหมด ทั้งในเขตพระราชวังและตัวเมืองอยุธยา เขาได้ขยายขนาดของกำแพงเมืองและป้อมใหม่ทั้งหมด ที่สำคัญลามาร์ได้บันทึกไว้ด้วยว่า “...เป้าหมายสำหรับการปรับปรุงนี้คือ กษัตริย์แห่งสยามมีพระประสงค์เป็นทางหนึ่งในการยับยั้งเหตุจลาจล ข้าพเจ้าจึงได้วางผังของป้อมจำนวน 12 แห่ง พร้อมทั้งปืนใหญ่ด้วย”(Jacq-Hergoualc’h 1993, 190)³²¹

สำหรับแผนผังของลามาร์ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจอยู่ 3 จุดคือ

1) บริเวณป้อมเพชรแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ เพราะเป็นสบของแม่น้ำ และเป็นย่านการค้า ทำให้ป้อมบริเวณนี้มีขนาดใหญ่ และมีมุมป้อมอยู่หลายมุม ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นป้อมหลักในการรบกับศัตรูที่มาทางเรือจากทะเล

2) บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะมีการออกแบบป้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมใกล้กับแม่น้ำป่าสักและลพบุรี ซึ่งบริเวณนี้ก็คือน วังหลัง หรือพระราชวังจันทร์เกษม มีความเป็นไปได้ว่าอาจไม่ได้

³²¹ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. การค้าในเมือง กับ มงซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย

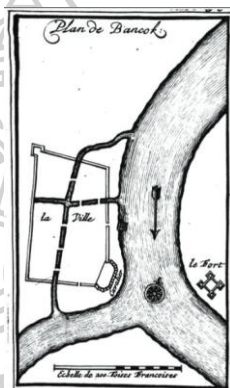
สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 209

ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

มีการปรับปรุงแผนผังของป้อมนี้แต่เป็นการวาดตามแบบของเดิม น่าสังเกตว่าแนวผังของวังหลังนี้ค่อนข้างคล้ายกันกับผังป้อมเมืองบางกอก เป็นไปได้ว่าอาจออกแบบโดยชาวโปรตุเกส

3) บริเวณพระราชวังที่อยู่ทางทิศตะวันตกก่อนมาทางเหนือ แผนผังค่อนข้างซับซ้อนซิกแซกไปมา ที่มุมของกำแพงมีป้อมขนาดเล็กเป็นป้อมมุมกำแพง อาจเป็นส่วนหนึ่งของงานออกแบบของลามาร์ เพราะไม่พบในแผนผังของลาลูแบร์ และแผนที่ของชาวต่างชาติคนอื่น ๆ³²²

ป้อมเมืองบางกอก ถือเป็นกุญแจดอกสำคัญในการควบคุมการค้าของอยุธยา เพราะเป็นท่าเรือที่เมืองต่างๆ ในอาณาจักรอยุธยา อาณาจักรข้างเคียง และชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขายกันอีก ทั้งยังเป็นแหล่งรวมสินค้าจากมลายูและอินเดียอีกด้วย (หอพระสมุดวชิรญาณ 2465)³²³

ภาพที่ 71 แสดงผังบริเวณป้อมบางกอก

ที่มา : Loubère 1969

ป้อมเมืองบางกอกใช้เวลาสร้างอยู่นานมาก เพราะพื้นที่เป็นดินเลน ดังที่ในปี พ.ศ.2230 มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ ได้บันทึกว่า “เมื่อวันที่ 18 เดือนตุลาคม... พอไปถึงบางกอกทหารก็ได้ยิงปืนใหญ่รับราชทูต แล้วราชทูตก็ได้ขึ้นไปดูป้อมซึ่งนายช่างเดอ ลามาร์กำลังสร้างอยู่ในที่นั้นทำเป็นเนินใหญ่หนา 20 ฟิต แต่ยังเป็นโคลนเลอะไปหมดต่อหน้าแล้งแดดเผาดินนั้นจึงจะแข็งตัว” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2462, 139-140) ป้อมที่กำลังสร้างอยู่นี้ควรเป็นป้อมฝั่งพระนครที่มีชื่อเรียกว่า ป้อมวิไชยเณร ตรงข้ามกับป้อมวิชัยประสิทธิ์ฝั่งกรุงธนบุรีในปัจจุบัน เช่นเดียวกับที่มองซิเออร์ เซเบเรต์ ได้

³²² พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์. การค้าในเมือง กับ มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 213
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

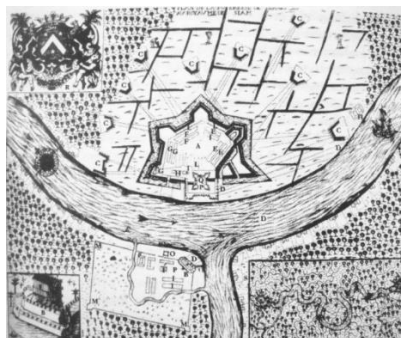
³²³ พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์. การค้าในเมือง กับ มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 216
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

บันทึกไว้ว่า “...แผนที่ป้อมนั้นมองซิเออร์ เดอ ลามาร์เป็นผู้ได้ทำขึ้น แต่ในที่นี้จะต้องกล่าวความแต่ข้อเดียวซึ่งหาไม่ปรากฏในแผนที่ไม่ คือว่าพื้นที่ดินในป้อมนี้เป็นเลนเป็นโคลน ถูกแดดหน้าก็แห้งแข็งดูเหมือนจะเป็นดินแข็งไปทั้งหมด แต่ครั้นขุดลงไปเพียงแต่ลึก 6 ฟุตเท่านั้นก็เป็นเลนเป็นตมไปหมด เมื่อเอาท่อนเหล็กยาวตั้ง 20-25 ฟุต แทะลงไปก็ไม่พบดินแข็งเลย ซึ่งพื้นดินเป็นเช่นนี้ก็ต้อนนับว่าเป็นพื้นที่เลวอย่างที่สุด” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2471, 51) ฝรั่งเศสตั้งใจจะสร้างป้อมเมืองบางกอกให้ใหญ่และแข็งแรงเป็นพิเศษ เพราะต้องการยื่นข้อเสนอมือเพื่อดูแลป้อมเมืองบางกอกแทนฮอลันดาที่สำคัญถ้าฝรั่งเศสได้ป้อมเมืองบางกอกจะทำให้บริษัทการค้าของฮอลันดา อังกฤษ และโปรตุเกสไม่สามารถควบคุมการค้าของอยุธยาได้อีก การเมืองของการค้าเบื้องหลังการสร้างป้อมเมืองบางกอกจึงเป็นเหตุผลให้ลามาร์ออกแบบป้อมขนาดใหญ่ 2 ป้อม เพื่อควบคุมการค้าบริเวณนี้ ดังนั้น ระหว่างป้อมทั้งสองแห่งจึงมีการทำโซ่กันแม่น้ำไว้ด้วย ซึ่งคล้ายกับแผนผังป้อมเมืองฮูแองเกอที่ไวบองออกแบบ ป้อมเมืองบางกอก (ปัจจุบันคือ ป้อมวิชัยประสิทธิ์) ออกแบบการสร้างโดยลามาร์ เมื่อ ค.ศ. 1687 ลักษณะเป็นป้อมรูปดาวทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และมีโซ่กันแม่น้ำ (ที่มา Jacq-Hergoualc’h 1993, doc.44)³²⁴

การปรับปรุงและสร้างป้อมกำแพงเมืองใหม่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ถือเป็นภาพสะท้อนของความเคลื่อนไหวทางการเมืองและการค้าของอยุธยาในระดับนานาชาติ ซึ่งรูปแบบป้อมกำแพงเมืองที่ได้รับการออกแบบนั้นยึดโยงอย่างใกล้ชิดกับระบบความคิดทางการเมืองและการตั้งอาณานิคม ซึ่งนับเป็นสิ่งใหม่ในสมัยอยุธยาคงกล่าวไม่เกินจริงไปกว่า สมัยสมเด็จพระนารายณ์คือ ยุคสมัยของการพัฒนาระบบป้องกันอาณาจักรที่สำคัญที่สุดสมัยหนึ่ง และมีความคล้ายคลึงกับวิถีคิดของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่สร้างป้อมกำแพงเมืองเพื่อปกป้องพื้นที่พรมแดนของฝรั่งเศส ซึ่งเราอาจจะถือได้ว่าเมืองต่างๆ ที่ลามาร์เข้าไปทำงานนั้นคืออาณาเขตที่แท้จริงของอยุธยา (Ayutthaya Proper) ที่กำลังอยู่ในภาวะเสี่ยงทางการเมือง เป็นไปได้สูงว่าสมเด็จพระนารายณ์คงทรงได้รับแนวคิดจากฝรั่งเศส³²⁵

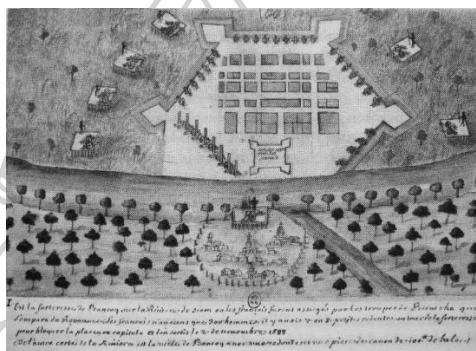
³²⁴ พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์. การค้าในเมือง กับ มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 220
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

³²⁵ พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์. การค้าในเมือง กับ มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560 หน้า 256
ที่มา : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/78661/85723>

ภาพที่ 72 แสดงผังการล้อมทหารฝรั่งเศสในป้อมบางกอก โดยทหารของพระเพทราชา
เมื่อ พ.ศ.2231

ที่มา : https://en.wikipedia.org/wiki/Taksin#/media/File:Siege_of_Bangkok.JPG

ภาพที่ 73 แสดงผังการล้อมทหารฝรั่งเศสในป้อมบางกอก โดยทหารของพระเพทราชา
เมื่อ พ.ศ.2231

ที่มา : https://en.wikipedia.org/wiki/Siege_of_Bangkok#/media/File:Siege_of_Bangkok_1688.jpg

หลังจากนั้นกิจการทหารของกรุงศรีอยุธยาเสื่อมลงเป็นลำดับ เนื่องจากวังหน้าได้เพิ่มอำนาจทางทหารของตนมากขึ้น จนถึงขั้นเกิดสงครามกลางเมืองระหว่างวังหน้ากับ วังหลวง และระหว่างเจ้านายที่ทรงกรมต่าง ๆ หลายครั้ง ความอ่อนแอทางทหารมีมากในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จนถึงกับพวกจีนได้คุมกำลังกัน เข้าปล้นวังหลวงได้อย่างง่ายดาย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า เพราะเหตุที่กิจการทหารเสื่อมลงมากจนไม่มีใครอยากเป็นทหาร จึงเกิดวิธีการที่ทางราชการยอมให้คนเสียเงินค่าจ้างแทนการเข้าเฝ้า³²⁶

การเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.2310 ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผู้ทรงกอบกู้เอกราชของชาติและเสด็จปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองกรุงธนบุรีนับแต่ พ.ศ. 2310 ได้ทรงเร่งรัด

³²⁶ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

การปรับปรุงกิจการทหารหลายประการอีกครั้งทรงปราบปรามปัจเจกมิตรทั้งในและนอกพระราชอาณาจักร เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง สมัยธนบุรีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทำสงครามตลอดรัชกาล (พ.ศ.2310-2325) การบรรจุกำลังพลยึดถือตามประเพณีเดิมคือชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหารและเข้าเวรรับราชการตามแบบสมัยอยุธยา มีการเปลี่ยนแปลงด้านยุทธศาสตร์ทหารจากเดิมที่ยึดพระนครเป็นที่ตั้งรับ เป็นการยกกองทัพออกไปสกัดจับยังข้าศึกที่ชายแดน³²⁷ มีการกำหนดเขตสงคราม ออกเป็นเขตหน้าและเขตหลัง เพื่อประโยชน์ในการส่งกำลังบำรุง และใช้วิธียกกำลังไปสกัดยับยั้งข้าศึกที่มารุกราน ที่บริเวณชายแดน³²⁸

กรุงธนบุรียุคแรกมีผังแบบเมืองป้อมปราการ พระราชวังตั้งอยู่ที่ใต้บริเวณจุดบรรจบของคลองบางกอกใหญ่กับแม่น้ำเจ้าพระยาขนาดด้วยพระราม 2 แห่ง คือ วัดแจ้งหรือวัดอรุณราชวราราม กับวัดท้ายตลาดหรือวัดโมลีโลกยาราม สร้าง พ.ศ. 2311 พร้อมกับการสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี อาคารสำคัญ คือ ท้องพระโรงสถาปัตยกรรมไทยประกอบด้วย พระที่นั่ง 2 องค์เชื่อมกัน พระที่นั่งองค์ทิศเหนือ ท้องพระโรงหรือวิจิตรวิชัยสำหรับเสด็จออกขุนนาง ประกอบพระราชพิธีและบริหารราชการแผ่นดิน พระที่นั่งองค์ทิศใต้หรือพระที่นั่งขวาง พระราชมณเฑียรที่ประทับ

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี³²⁹ บันทึกไว้ว่า ครั้นเมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยาในปีพ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) ทรงกอบกู้อิสรภาพขึ้นได้เป็นผลสำเร็จในปีเดียวกันนั่นเอง แต่มีพระราชดำริว่ากรุงศรีอยุธยาเสียหายหนัก ยากที่จะปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนได้ ธนบุรีซึ่งเป็นเมืองด่านสำคัญใกล้ทะเล ทั้งมีป้อมปราการเป็นชัยภูมิที่อยู่ กอปรกับเป็นเมืองเล็กพอสมแก่กำลังไพร่พลและราษฎรในขณะนั้น จึงโปรดให้รับพระบรมวงศานุวงศ์ครั้งกรุงศรีอยุธยาลงมา ณ เมืองธนบุรี โปรดให้ไพร่พลทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน ทำค่ายด้วยไม้ทองเหลืองทั้งต้นเป็นทึ่มไม้ไผ่พลางก่อน ค่ายนั้นทำตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนวัดบางว่าน้อย วกลงไปริมแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วขุดคูน้ำรอบพระนคร มูลดินขึ้นเป็นเชิงเทินตามริมค่ายข้างในเสร็จเรียบร้อยภายในหนึ่งเดือน ต่อมาในปีพ.ศ. 2316 ปรากฏความในสำเนาท้องตราครั้งกรุงธนบุรี และพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีว่า โปรดให้บูรณะพระนครให้มั่นคงยิ่งขึ้น โดยให้เจ้าพระยาจักรี (คือ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) เป็นนายงานเกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ผู้น้อย ฝ่ายทหาร พลเรือนทั้งปวง

³²⁷ จิราภรณ์ เจริญเดช, ศรีนัย บุญประเสริฐ, ปิ่นอนงค์ ปานชื่น, เพียงพันธ์ นาคะตะ, สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, 2545

³²⁸ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก, ผู้อำนวยการบรรณารักษ์, การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย, หอมรดกไทย, โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, 5 เมษายน 2563, Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³²⁹ คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525, จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ กรมศิลปากร, 2525, พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี,

http://203.155.220.230/m.info/bangkokforyou/ayudtaya_thoburi.html.

ทั้งในกรุงและหัวเมือง “ไปรี้ออิฐกำแพงเก่า ณ เมืองพระประแดง และกำแพงค่ายพม่า ณ โพธิ์สามต้น และสี่กุก บางไทร ทั้งสามค่ายขนบรทุกเรือมาเก่ากำแพงและป้อมตามที่ถมเชิงดิน สามปากทั้งสองด้าน เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเมืองเหมือนอย่างเมืองพิษณุโลก

สถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะสมัยอยุธยาและด้วยราชธานีแห่งนี้มีระยะเวลาสั้นเพียง 15 ปี เป็นช่วงเวลาแห่งการเร่งฟื้นฟูบ้านเมืองและเศรษฐกิจหลังผ่านศึกสงครามมากกว่าการมุ่งสร้างสรรค์ศิลปะวิทยาการ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่จึงดำเนินตามแบบอยุธยาตอนปลาย³³⁰

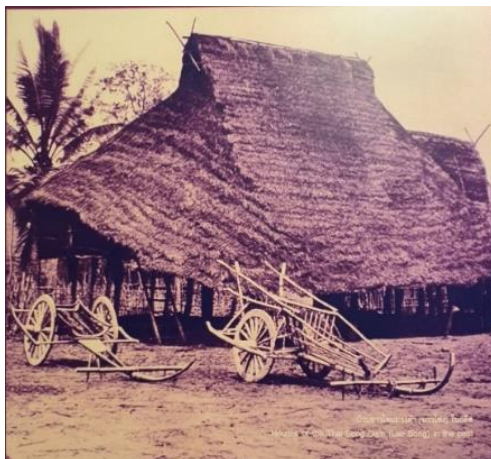
ภาพที่ 74 แสดงแผนที่กรุงธนบุรี

ที่มา : วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ พ.ศ.2525 หน้า 28³³¹

ในยุคนี้มีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายกลุ่ม เช่น ชาวไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ที่เข้ามาในประเทศไทยสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาในสมัยรพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ชาวไทยทรงดำ ที่อพยพเข้ามาใหม่ตั้งหลักแหล่งที่บ้านหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ภายหลังมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้มีการอพยพโยกย้ายไปตั้งหลักแหล่ง

³³⁰ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรีนัย บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด. 2545

³³¹ <http://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=24&chap=3&page=t24-3-infodetail05.html>

ภาพที่ 75 บ้านชาวไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง)

กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายใต้ปัญหาทางสังคมการเมืองปลายสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ผลักดันให้อุดมคติว่าด้วยการรื้อฟื้นราชอาณาจักรอยุธยา กลายเป็นอุดมการณ์สำคัญที่ผู้นำใหม่ต้องยึดถือเป็นแนวนโยบายแห่งรัฐและส่งผลให้งานสถาปัตยกรรมในยุคต้นรัตนโกสินทร์มีลักษณะสำคัญที่พยายามจะแสดงให้เห็นหรือประกาศตนเองว่ามีความเชื่อเรื่องทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อมาจากอยุธยาอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตามภายใต้การสร้างความสำเร็จเนื่องจากอยุธยาสถาปัตยกรรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์ก็มีเอกลักษณ์เฉพาะหลายอย่างที่แตกต่างไปจากเดิม อันเป็นผลของการสนองตอบต่อบริบทใหม่ทางสังคมการเมืองที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสมัยแห่งการรื้อฟื้น และสืบทอดศิลปะสถาปัตยกรรมตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จากกรุงศรีอยุธยา โดยยังไม่มีการพัฒนารูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรมเฉพาะของยุคสมัยขึ้นอย่างเด่นชัด ส่วนใหญ่ยังเป็นเพียงการหยิบยืมรูปแบบจากศิลปะอยุธยายุคปลายเป็นหลักเพราะบ้านเมืองยังตกอยู่ในภาวะสงครามทำให้ไม่มีการสร้างสรรค์ใหม่ทางศิลปะและสถาปัตยกรรมนัก³³²

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จฯ มาทรงปราบปรามผู้ก่อการจลาจล สงบเรียบร้อยแล้วใน พ.ศ.2325 จึงทรงพระราชดำริว่า พระราชวังซึ่งตั้งอยู่ ณ กรุงธนบุรีฟากตะวันตก เป็นภูมิสถานที่ไม่ต้องด้วยยุทธภูมิชัย เพราะเป็นค้ำน้ำเขาอยู่เสมอ จะสร้างพระราชานิเวศน์ใหญ่ ก็จะไม่ถาวรประการหนึ่ง ทั้งพระราชมณฑลสถาน ก็ตั้งอยู่ในระหว่างพระอารามหลวง คือวัดแจ้ง (วัดอรุณ) กับวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลก) ประการหนึ่ง และประกันสำคัญที่สุดก็คือ การสร้างกำแพงพระนครสองฟากแม่น้ำ โดยเอาแม่น้ำไว้กลาง ซึ่งไม่ต้องด้วยตำรับชัยภูมิ เรียกกันว่าเมืองอกแตก เพราะ

³³² ชาตรี ประทีปนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 136

ข้าศึกเข้าตีพระนครได้ง่าย³³³ ส่วนทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งตั้งอยู่เขตของเมืองกรุงธนบุรีแล้วนั้นถึงแม้จะเป็นที่ลุ่มกว่า ทางฝั่งตะวันตกแต่มีทำเลที่ดีกว่า เหมาะสมที่จะเป็นราชธานีมากกว่า สรุปได้ว่า

1) มีความเหมาะสมในด้านยุทธศาสตร์ โดยที่มีลักษณะของพื้นที่เป็นหัวแหลม ถ้าจะขุดคลองเพิ่มขึ้นอีกเพียง 2 ด้านก็จะสามารถป้องกันพระนครได้ดีกว่า อีกทั้งยังมีคลองคูเมืองครึ่งกรุงธนบุรีเป็นการป้องกันด้านแรกอยู่แล้วด้วยประการหนึ่ง เมื่อขุดคลองคูเมืองเป็นการป้องกันด้านที่ 2 เพิ่มขึ้นพร้อมทั้งสร้างป้อมปราการรอบเมืองแล้ว จะมีความเหมาะสมด้านยุทธศาสตร์มากกว่า

2) มีความเหมาะสมในด้านภูมิศาสตร์เนื่องด้วยทางฝั่งตะวันออกนี้พื้นที่นอกคลองคูเมืองเดิมเป็นที่ลุ่มที่เกิดจากการตื้นเขินของทะเล ข้าศึกจะยกทัพมาทิศทางนี้จะกระทำได้ยาก ฉะนั้นการป้องกันพระนครจะได้มุ่งป้องกันเพียงด้านฝั่งตะวันตกแต่เพียงด้านเดียว

3) มีความเหมาะสมในเรื่องที่ตั้งของพระราชวัง เนื่องด้วยทางฝั่งตะวันออกนี้ เป็นพื้นที่ใหม่สันนิษฐานว่าชุมชนใหญ่ในขณะนั้นคงจะมีแต่ชนชาวจีนที่เกาะกลุ่มกันอยู่ จึงไม่เป็นการยากที่จะหาพื้นที่ผืนใหญ่เพื่อสร้างพระราชวังให้เป็นศูนย์กลางการปกครองเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา อีกประการหนึ่งเมืองธนบุรีเป็นราชธานีในระยะที่มีศึกสงครามเกือบตลอดสมัย จึงยังไม่ได้มีการการสร้างเมืองอย่างจริงจัง ยังขาดทั้งกำลังทรัพย์ กำลังคน และช่วงเวลาพอที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองได้ จึงไม่เป็นที่ปัญหาใดที่จะสร้างราชธานีขึ้นใหม่ ณ ที่อีกแห่งหนึ่งที่เหมาะสมกว่า³³⁴ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชนิเวศน์ ขึ้นใหม่ทางภาคตะวันออก ตามที่พระองค์ทรงพระราชดำริไว้ พระราชวังที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นครั้งแรกนั้น ทำด้วยเครื่องไม้และรายล้อมอาณาบริเวณ ด้วยประการระเนียดไว้เป็นการชั่วคราว ครั้นวันพฤหัสบดีที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงเสด็จข้ามฟากจากพระราชวังเดิม และกรุงธนบุรีมาสู่พระราชวังใหม่ ทรงประกอบพระบรมราชพิธีปราบดาภิเษก เป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี³³⁵

เมื่อแรกสร้างวังในสมัยรัตนโกสินทร์³³⁶ การเลือกที่ตั้งของวังจะพิจารณาจากเหตุผลในการรักษาพระนครเป็นสำคัญ คือ ที่ตั้งของวัง ป้อม กำแพงเมือง คูพระนคร เป็นต้น การสร้างราชธานีใหม่พร้อมๆ กับการสร้างพระราชวังทั้งสอง คือ พระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรสถานมงคลเพิ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2325 โดยสร้างทุกอย่างด้วยเครื่องไม้เพื่อให้ทันการเฉลิมพระราชมณเฑียรในปี

³³³ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

³³⁴ แม่งน้อย คัคคีศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ฌพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณี แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

³³⁵ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

³³⁶ แม่งน้อย คัคคีศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ฌพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณี แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

เดียวกันนั่นเอง ส่วนการก่อสร้างด้วยวัสดุถาวรใช้เวลาการก่อสร้างร่วม 3 ปีและมีการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2328³³⁷ กิจการทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังคงดำเนินตามแบบแผนของกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ทั้งในเรื่องการเตรียมผลการแบ่งเหล่าทหารการจัดหน่วยทหารตลอดจนด้านอาวุธยุทโธปกรณ์และการส่งกำลังบำรุง ทั้งนี้ถือว่าการทหารเป็นหลักสำคัญควบคู่กับการบริหารการปกครอง³³⁸

เมื่อวิเคราะห์การจัดตำแหน่งที่ตั้งของพระราชวังและวังแล้ว จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงจัดแผนผังเมืองโดยยึดหลักยุทธศาสตร์เป็นเกณฑ์สำคัญ คือ ยึดถือการตั้งเมืองตามแบบแผน การตั้งทัพตามตำราพิชัยสงคราม ที่เรียกว่านาคนาม คือ มีแม่น้ำล้อมรอบภูเขา หรือถ้าหาภูเขาไม่ได้แต่น้ำก็ยังมีดีเรียกว่านาคนาม หากพิจารณาเปรียบเทียบกับตำราพิชัยสงคราม ตำแหน่งที่ตั้งของค่ายหลวง คิดว่าตรงกับที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ส่วนตำแหน่งของค่ายต่างๆ ที่ตั้งอยู่รายรอบค่ายหลวงก็พบว่าตรงกับที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชวังบวรสถานพิมุข และวังต่างๆที่ตั้งอยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ อย่างปากคลอง ริมป้อม หรือริมแม่น้ำ³³⁹

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงพิจารณาถึงความปลอดภัยของพระนครนอกจากการขุดคลองคูเมืองชั้นนอกที่เรียกว่า “คลองรอบกรุง” แล้ว ยังได้ทรงสร้างป้อมปราการประตูเมือง ณ ตำแหน่งต่างๆ ที่ริมคลองรอบกรุงนั้นด้วย อีกทั้งยังได้โปรดฯ ให้สร้างวัง เพื่อเป็นที่ประทับและป้องกันพระนครที่จุดยุทธศาสตร์ทางด้านเหนือ และด้านใต้ของฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ริมป้อมพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่ปากคลองบางลำพู และริมป้อมจักรเพ็ชร ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองโอ่งอ่าง ส่วนทางด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือที่กรุงธนบุรี ทรงโปรดฯ ให้ปรับปรุงพระราชวังเดิมซึ่งตั้งอยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ให้มีขนาดเล็กลงและพระราชทานให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเสด็จไปประทับ ที่พระราชวังเดิมยังมีป้อมมิไชยประสิทธิ์เป็นที่รักษาการณ์

เห็นได้ว่าทั้งพระราชวังเดิม พระนิเวศน์เดิมและพระราชวังหลังล้วนตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่จะเป็นหน้าด่านป้องกันพระนครทางด้านทิศตะวันตกได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นการสร้างพระนครในระยะแรกพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงวางตำแหน่งที่ตั้งพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวังและวังต่างๆ ก็ด้วยประสงค์จะให้สัมพันธ์กับการป้องกันพระนคร³⁴⁰

³³⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ฌพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณิ แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525).

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

³³⁸ จุฬารัตน์ ชูจิตรามย์, พันโท หญิง. กรมยุทธการทหารบก. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, พ.ศ.2541

³³⁹ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรีนัย บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์ จำกัด. 2545

³⁴⁰ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ฌพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณิ แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525).

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

กรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ ถูกสร้างขึ้นเพื่อจำลองราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นใหม่อีกครั้งทั้งในเชิงรูปแบบและเนื้อหา ซึ่งในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีสิ่งเหล่านี้มิใช่นโยบายสำคัญของพระองค์ไม่ว่าการรื้อฟื้นราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นใหม่จะเป็นเป้าหมายของพระองค์ แต่ก็เป็นราชอาณาจักรอยุธยาในรูปแบบใหม่ไม่ว่าจะเป็นระบบการบริหารราชการแผ่นดินพระราชประเพณีพิธีกรรม ความคิดทางศาสนาตลอดจนสัญลักษณ์ของราชอาณาจักร ฯลฯ ทั้งหมดถูกแสดงออกไปในลักษณะเฉพาะของพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นสำคัญ มิใช่เป็นไปตามโบราณราชประเพณีแต่อย่างใด ในขณะที่กรุงเทพฯ ถูกสร้างขึ้นอย่างแตกต่างจากสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีอย่างสิ้นเชิง รัชกาลที่ 1 ทรงพยายามที่จะจำลองความเป็นอยุธยาให้ฟื้นกลับมาอีกครั้ง จนเป็นสำนวนที่ติดปากคนในยุคนั้นว่า "ครั้งบ้านเมืองยังดี" ซึ่งก็คือสมัยอยุธยานั่นเอง³⁴¹

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3) หน่วยงานที่ทำหน้าที่สร้างพระราชวังและวัง คือ กรมช่างทหารใน เป็นผู้รับผิดชอบในการสร้าง ซึ่งบางครั้งก็อาจจะสร้างไม่เสร็จทันตามกำหนดเวลา ดังพระราชนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนหนึ่งว่า "การสร้างตำหนักพระราชทานเป็นพนักงานของกรมช่างทหารใน กว่าที่จะสร้างเสร็จหมด เห็นจะช้า" ³⁴² แบบแผนการสร้างพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ ให้ยึดถือแบบแผนผังพระราชวังหลวง ของกรุงศรีอยุธยาสร้างขึ้นมาใหม่เกือบทุกอย่าง ตั้งแต่แบบแผนและตำแหน่งที่ตั้งของพระที่นั่งและขนาดของพระมหาปราสาท และพระราชมณฑลเศียร รวมทั้งการสร้างพระอารามในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนป้อมปราการประตูล้อมรอบพระบรมมหาราชวัง³⁴³

ประตูพระบรมมหาราชวัง เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงกระทำพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขปแล้ว ครั้นใน พ.ศ.2326 ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงและประตูพระบรมมหาราชวังเสียใหม่ซึ่งเปลี่ยนจากเสาระเนียดมาเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน ส่วนประตูนั้นก็ทำให้มั่นคงแข็งแรง ลักษณะของประตูในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้นทำเป็นประตูยอดมณฑปด้วยเครื่องไม้ มีทั้งหมด 17 ประตู ต่อมาภายหลังเหลือ 13 ประตู ประตูด้านนอกที่ปรากฏ ในปัจจุบันนี้คือ รัตนพิศาลวิมานเทเวศร์ วิเศษไชยศรี มณีนพรัตน์ สวัสดิโสภา เทวาพิทักษ์ ศักดิ์ไชยสิทธิ วิจิตรบรรจง อนงคารักษ์ พิทักษ์บวร สุนทรพิศา เทวาภิรมย์ อุดมสุดารักษ์³⁴⁴

³⁴¹ ชาตรี ประกิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 141

³⁴² แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ณพิศกร กฤตติกากุล, ดรณัณ แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

³⁴³ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ณพิศกร กฤตติกากุล, ดรณัณ แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

³⁴⁴ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูและป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เพ็ญอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

ป้อมรอบกำแพงพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเขตรายล้อมพระมหาราชวังจากปีกเสาระเนียดมาเป็นกำแพงอิฐถือปูนและโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการรายล้อมพระมหาราชวังเมื่อ พ.ศ.2326 มีทั้งหมด 10 ป้อม ครั้นถึงรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตพระบรมมหาราชวังออกไปทางทิศใต้ รื้อกำแพงเดิมออกแล้วสร้างใหม่ ในการขยายเขตและสร้างกำแพงใหม่นี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมขึ้นทางด้านใต้อีก 3 ป้อม ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการบนกำแพงทางด้านตะวันออก 2 ป้อมด้านตะวันตก 2 ป้อม ฉะนั้นรอบพระบรมมหาราชวังจึงมีป้อมทั้งหมด 17 ป้อม ซึ่งมีนามสร้อยสัมพันธ์คล้องจอง แต่ได้รื้อเสียในรัชกาลที่ 5 รวม 2 ป้อม จึงเหลืออยู่อีก 15 ป้อม ดังนี้ อินทรีสร้อย ชันธุ์เขื่อนเพชร เเผด็จจักร สัจจใจวิง สิงขรขันธุ์ ขยั้นยงยุทธ ฤทธิรุทรโรมรัน อนันตคีรี มณีปราการ พิศาลสีมา ภูผาสุทัศน์ สัตตบรรพต โสฬสศิลา มหาโลหะ ทัศนนิกร พรหมอำนาจศิลป์ อินทร์อำนาจศร³⁴⁵

แผนผังของพระบรมมหาราชวังได้ยึดถือแบบฉบับของพระราชวังหลวงของกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ สร้างพระราชวังติดแม่น้ำ หันหน้าพระบรมมหาราชวัง ไปทางทิศเหนือ ให้แม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ข้างซ้ายของพระบรมมหาราชวัง ให้กำแพงเมืองด้านข้างแม่น้ำเป็นกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นนอก และให้วัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งเดิมในสมัยนั้นยังเรียกว่าวัดพระศรีสรรเพ็ชรเป็นพระอารามในพระบรมมหาราชวังตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก พระบรมมหาราชวังคือศูนย์กลางของการปกครองและที่ประทับของพระมหากษัตริย์ การแบ่งส่วนของพระบรมมหาราชวัง ตามระเบียบของพระราชวังแบ่งได้เป็น 3 เขต เรียกว่า พระราชฐานชั้นนอก พระราชฐานชั้นกลาง และพระราชฐานชั้นใน³⁴⁶

พระราชฐานชั้นนอก³⁴⁷ นับตั้งแต่ประตูวิเศษไชยศรี ถึงประตูพิมานไชยศรี (ไม่นับอาณาเขตวัดพระศรีรัตนศาสดาราม) และบริเวณรอบนอกกำแพงชั้นในของพระบรมมหาราชวัง เมื่อแรกสร้างพระบรมมหาราชวังบริเวณพระราชฐานชั้นนอกพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของอาคารที่เรียกว่า "ทิมพล" เพื่อใช้เป็นกองรักษาการทหารรักษาพระราชวัง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การทหารยังคงดำเนินตามแบบอย่างเดิม ในรัชสมัยของพระองค์มีการสงครามไม่มากนัก ใช้ยุทธศาสตร์ที่จะยับยั้งข้าศึกตามเส้นทางเดินทัพที่สำคัญไว้ที่ชายแดนซึ่งได้ผลมาแล้วอย่างดี³⁴⁸ ภัย

³⁴⁵ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูและป้อมๆ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

³⁴⁶ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ณพิศร กฤตติกากุล, ดรณิ แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

³⁴⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ.,หม่อมราชวงศ์หญิง. ณพิศร กฤตติกากุล, ดรณิ แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.พ.ศ.2525

³⁴⁸ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

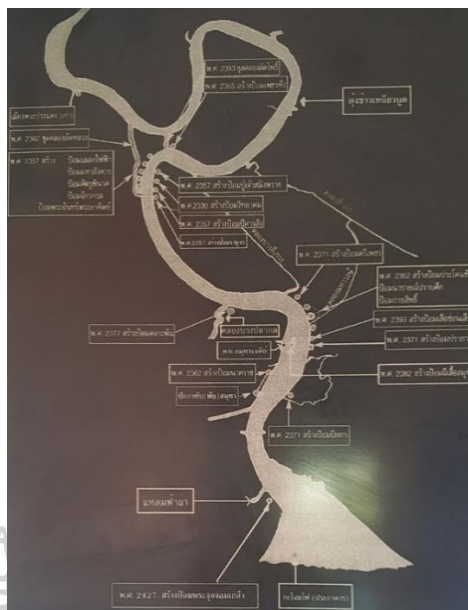
คุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกได้แผ่อิทธิพลมายังภูมิภาคนี้มากขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตระหนักว่าศัตรูของไทยในภายหน้าคือชาติตะวันตกซึ่งมีระบบทหารที่มีประสิทธิภาพ พระองค์จึงทรงดำเนินการป้องกันประเทศในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การสร้างป้อมปราการรักษาพระนครเพิ่มขึ้นขุดคูคลองเป็นเครื่องกีดขวางรอบพระนคร สร้างเมืองหน้าด่าน อีกทั้งมุ่งป้องกันประเทศทางทะเลเป็นสำคัญ³⁴⁹

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้ตระหนักถึงการรุกรานของข้าศึกทางทะเลซึ่งมีแนวโน้มมากขึ้นตามลำดับ จากกรณีของญวน และกรณีที่อังกฤษพิพาทกับจีน ถึงกับทรงมีพระราชดำรัสว่า "จะไว้ใจทางทะเลไม่ได้" ได้มีการปรับปรุงการทหารให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยจัดให้มีการจัดหน่วยทหารราบและทหารปืนใหญ่ขึ้น เป็นหน่วยประจำการ มีการนำชาวรามัญ จากเมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) และเมืองปทุมธานีมาฝึกหัดเป็นทหารซีปอย ที่ริเริ่มมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และมีการจัดพวกญวนมาฝึกหัดเป็นทหารปืนใหญ่ โดยให้แต่งการแบบทหารซีปอย การปรับปรุงด้านการทหารที่สำคัญพอประมวลได้ ดังนี้³⁵⁰

การสร้างป้อมปราการ เพื่อป้องกันข้าศึกที่ยกกำลังมาทางเรือ ให้สร้างป้อมเพิ่มเติม ณ เมืองที่ตั้งอยู่บนปากแม่น้ำที่สำคัญทั้งสิ้น คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง คือปากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่เมืองสมุทรปราการ ได้แก่ ป้อมปึกกา และป้อมตรีเพชร ที่ตำบลบางจะเกรง ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อปี พ.ศ.2371 ป้อมคกงะพัน ที่ตำบลบางปลาจืด เหนือเมืองสมุทรปราการ เมื่อปี พ.ศ.2377 ขยายป้อมผีเสื้อสมุทรออกไป 2 ด้าน แล้วให้ถมศิลาปิดปากอ่าว ที่แหลมฟ้าผ่า คงไว้แต่ทางเดินเรือเป็นช่องๆ เรียกว่า โขลนทวาร ป้อมเสื่อช่อนเล็บ ที่ตำบลบางจะเกรง สำหรับใช้เป็นที่บัญชาการกองทัพ เมื่อปี พ.ศ.2392 ปากน้ำอื่นๆ ได้แก่ ป้อมวิเชียรโชฎก ปากแม่น้ำท่าจีน ที่เมืองสมุทรสาคร เมื่อปี พ.ศ.2371 ป้อมพิฆาตข้าศึก ปากแม่น้ำแม่กลอง ที่เมืองสมุทรสงคราม เมื่อปี พ.ศ.2374 ป้อมไม่ปรากฏชื่อ ปากแม่น้ำบางปะกง ที่เมืองฉะเชิงเทรา ไม่ปรากฏปีที่สร้าง

³⁴⁹ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรันย์ บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด "ภูมิปัญญาไทย" บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์ จำกัด. 2545

³⁵⁰ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

ภาพที่ 76 แสดงแผนที่ป้อมแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนใต้ของกรุงเทพ

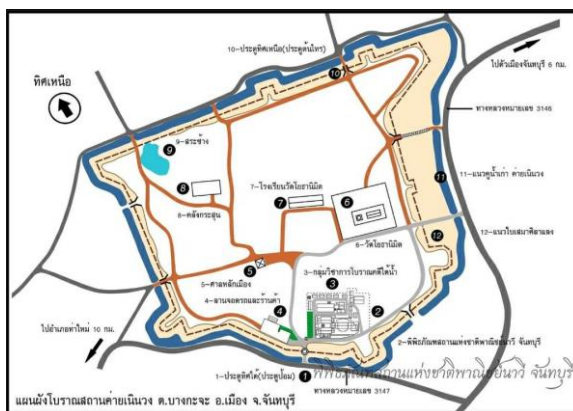
การสร้างป้อมปราการที่เมืองหน้าด่าน³⁵¹ เพื่อป้องกันข้าศึกที่ยกมาทางบก ณ บริเวณพื้นที่ชายแดน ติดกับประเทศเพื่อนบ้านคือ ทางด้านตะวันออกติดกับกัมพูชา ทางด้านใต้ติดกับมลายู และทางด้านตะวันตกติดกับพม่า ดังนั้นสร้างป้อมปราการที่ตำบลปากแพรก เมืองกาญจนบุรี เพื่อป้องกันด้านตะวันตก คือพม่า เมื่อปี พ.ศ.2377 สร้างป้อมไพร่พินาศ และป้อมพิฆาตศัตรู ที่จันทบุรี เพื่อป้องกันด้านตะวันออก คือ ญวน เมื่อ พ.ศ.2377 สร้างป้อมปราการที่ตำบลบ่อทราย เมืองสงขลา เพื่อป้องกันด้านภาคใต้ เมื่อปี พ.ศ.2379³⁵²

ด้านหัวเมืองชายทะเลทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย ที่มีชายแดนใกล้กับญวน คือ เมืองจันทบุรี ซึ่งเมืองเก่าอยู่ลึกเข้าไปมาก ไม่เหมาะแก่การตั้งรับข้าศึก จึงให้รื้อกำแพงเมืองเก่าออกเมื่อปี พ.ศ.2377 แล้วให้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่บ้านเนินวง ตำบลบางจะกะ ซึ่งตั้งอยู่ในที่สูงเป็นชัยภูมิดี

³⁵¹ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³⁵² ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

เหมาะแก่การตั้งฐานทัพต่อสู้ข้าศึก ได้สร้างป้อมขึ้นที่แหลมสิงห์อีก 2 ป้อม มาได้ชื่อในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ว่า ป้อมไพบรีพินาศ และป้อมปราบปัจจามิตร³⁵³

ภาพที่ 77 แผนที่ผังค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี

ภาพที่ 78 ประตูค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี

ภาพที่ 79 แนวกำแพงค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี

³⁵³ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

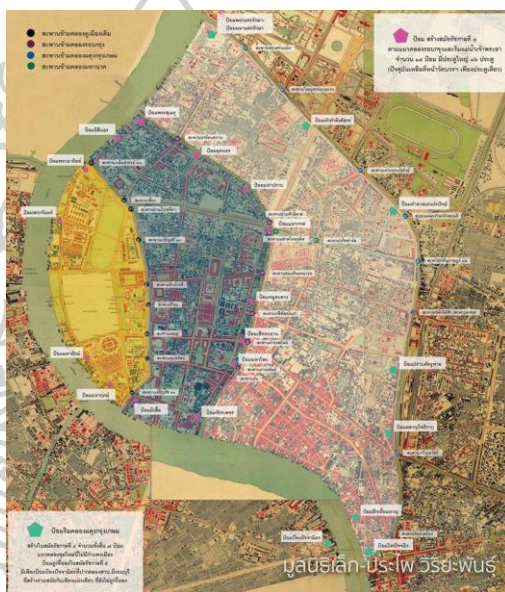
ในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พลเมืองเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก ขนาดของพระนครซึ่งวางกำหนดไว้ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 คับแคบเกินไปสำหรับประชากรที่ได้ทวีขึ้น นอกจากนี้ ภูเขาทองวัดสระเกศที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ถ้าชำรุดยึดได้แล้วเอาปืนไปตั้งบนภูเขาทองก็จะระดมยิงเข้ามาในพระนครได้³⁵⁴ จึงทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษม เป็นคูเมืองชั้นนอก เมื่อปี พ.ศ.2395 ให้สร้างป้อมเรียงรายเป็นระยะ ตามฝั่งคลองส่วนในพระนคร ตั้งแต่ปากคลองด้านเหนือไปถึงปากคลองด้านใต้ 5 ป้อม คือ ป้อมป้องปัจจามิตร ป้อมปิดปัจจานึก ป้อมผลาญศัตรู ป้อมปราบศัตรูพ่าย และป้อมทำลายปรปักษ์ เมื่อสงครามลามมาถึงพระนคร ให้ใช้ไม้แก่นหรือไม้ลำปักเป็นค่ายระเนียด บรรจบกันเป็นเขื่อน เพื่อจะได้อาศัยกับข้าศึกได้ถนัด นอกจากป้อมทั้ง 5 ป้อมดังกล่าวแล้ว ยังมีป้อมที่สร้างในรัชสมัยของพระองค์อีก 3 ป้อม คือ ป้อมฮักเหี่ยมหาญ ป้อมหักกำลังศัตรู และป้อมมหานคร³⁵⁵ การสร้างป้อมเป็นระยะตามแนวคลอง 8 ป้อมโดยไม่มีการสร้างกำแพงเมืองระหว่างป้อมเช่นที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เดิมซึ่งเป็นการชี้ชัดว่าแนวคูเมืองและป้อมใหม่มีความหมายแต่เฉพาะในเชิงเป็นสัญลักษณ์เป็นการขี้บอกขอบเขตพระนครมากกว่าการใช้ประโยชน์สำหรับป้องกันบ้านเมืองอย่างจริงจังเช่นแต่ก่อน ในรัชสมัยนี้ อิทธิพลของชาติตะวันตกกร้าวและรุนแรงยิ่งขึ้นทุกขณะได้บีบบังคับให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองในหลายรูปการ ในปี พ.ศ. 2398 มีการประกาศใช้ชื่อประเทศสยามและมีธงชาติขึ้นใช้อย่างเป็นทางการมีการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ อันยังผลให้เกิดการค้าระบบเสรีขึ้นในแผ่นดินสยาม

³⁵⁴ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³⁵⁵ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

ภาพที่ 80 แสดงการขุดลอกคลองผดุงกรุงเกษม
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 81 แสดงแผนที่ป้อมรอบเกาะรัตนโกสินทร์

ที่มา : <https://web.facebook.com/makingsocialhistoryofoldbangkok/photos/a.179440505580014/599871096870284/-type=3&theater>

ภาพที่ 82 แสดงป้อมมหากาฬ บริเวณรอบเกาะรัตนโกสินทร์³⁵⁶

โรงทหารในพระบรมมหาราชวังนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้รื้อ "ทิมพล" ที่ภาคตะวันตกของประตูวิเศษไชยศรี ที่สร้างครั้งแรกรัชกาลที่ 1 แล้วสร้างเป็นโรงยาว เป็นที่อยู่ของทหารรักษาพระองค์³⁵⁷ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกองทหารมาอยู่ ณ บ้านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ชื่อเป็นหมู่ตึกแถวริมถนนเยาวราชในขณะนี้ และคลองโอรังอ่างฝิ่งตะวันออก ต่อมาได้ปลูกโรงทหารตลอดจนทำสนามฝึกหัดขนาดใหญ่ โดยให้เป็นทหารฝึกหัดอย่างยุโรปเพิ่มขึ้นอีก 2 พวกซึ่งอยู่ในความควบคุมบังคับบัญชาของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์³⁵⁸

ทรงโปรดฯ ให้ก่อสร้างพระราชวังและพระที่นั่งตามหัวเมือง ซึ่งในการนี้ได้มีการก่อสร้างโรงทหารรวมอยู่ด้วยเสมอ คือ พระราชวังและพระที่นั่งที่จังหวัดสมุทรปราการ³⁵⁹ ใน พ.ศ.2403 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พนักงานก่อสร้างพระสมุทรเจดีย์ที่ยังค้างอยู่มาแต่รัชกาลที่ 3 นั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นที่ริมแม่น้ำฝิ่งตะวันออกเหนือสมุทรปราการแห่งหนึ่งอยู่ตรงสถานีรถไฟ มีที่ประทับภายในและเรือนโรงหลายหลังพระราชทานนามต่างๆกันดังนี้

³⁵⁶

<https://web.facebook.com/photo.php?fbid=3024105654308724&set=gm.2959569227420053&type=3&theater&ifg=1>

³⁵⁷ แนน้อย คักดีศรี, ผศ., หม่อมราชวงศ์หญิง, ณพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณี แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2525

³⁵⁸ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. ตำนานกรมทหารราบที่ 4. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 6. พระนคร. โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์. พ.ศ.2507

³⁵⁹ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูและป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

- 1) พระที่นั่งสมุททาภิมุข เป็นท้องพระโรงที่เสด็จออก
- 2) พระที่นั่งสุทไธยาสน์ 2 ชั้น เป็นที่พระบรรทม
- 3) พระที่นั่งนาฏนารีรมย์ เป็นที่พระประเทียบอยู่
- 4) เรือนสนามนิกร เป็นเรือนแถวสำหรับพนักงาน
- 5) โรงสันถาคารสถาน เป็นโรงประชุมและเป็นที่เล่นละคร
- 6) โรงเรียนาสงคราม เป็นทหารรักษาพระองค์

พระราชวังและพระที่นั่งที่จังหวัดสระบุรี³⁶⁰ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์เพื่อเป็นพระบวรราชวัง สำรองเวลาเกิดศึกสงครามซึ่งจะยกมาทางทะเลเพราะกรุงเทพฯ อยู่ใกล้ทะเลอาจไม่ปลอดภัย

พระราชวังพระนครปฐม³⁶¹ พระราชวังนี้ทรงสร้างพร้อมกับทรงปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์เพื่อเป็นที่พักแรมในเวลาเสด็จไปทอดพระเนตรการปฏิสังขรณ์และนมัสการพระปฐมเจดีย์ ทำนองเดียวกับพระราชวังซึ่งพระมหากษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างที่ริมบริเวณพระพุทธรูปท่าฉนวนนั้น พระราชทานนามว่า “พระนครปฐม” สิ่งสำคัญในพระราชวังที่รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างมีหลายอย่าง เช่น พลับพลาจตุรมุข เป็นพลับพลาใหญ่ผนังก่ออิฐถือปูน นอกพระราชวังด้านใต้มีโรงม้า 2 โรง โรงทหารปืนใหญ่ 1 โรง โรงรถ 1 โรง

สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในยุคสมัยนี้เริ่มมีความตึงเครียดมากขึ้น เมื่อลัทธิจักรวรรดินิยมแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นำโดยมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส ตอนกลางศตวรรษที่ 19 ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรสยามทั้งทางสังคม วัฒนธรรมและกายภาพ ราชอาณาจักรที่หวงแหนในเอกราชของตนเองอย่างยิ่งนี้ เลือกว่าจะเปลี่ยนแปลงประเทศด้วยตนเองด้วยการเปิดใจยอมรับในอิทธิพลและอารยธรรมตะวันตก ผลของการเปลี่ยนแปลงนั้นมีมากมายมหาศาล ทั้งนามธรรมและกายภาพ กายภาพสำคัญของการเปลี่ยนแปลง การอุบัติขึ้นของสถาปัตยกรรมแบบใหม่ นั่นคือ สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในดินแดนสยามอย่างรวดเร็วและมากมายอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ เป็นการเริ่มหน้าใหม่ของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสยามยุคปัจจุบัน สถาปัตยกรรมสยามภายใต้อิทธิพลตะวันตกและโลกาภิวัตน์³⁶²

ภัยคุกคามของชาติที่เกิดจากชาติมหาอำนาจทางทหาร ลัทธิจักรวรรดินิยมเริ่มทวีความรุนแรงและก้าวร้าวมากยิ่งขึ้นทุกขณะ คือ พ.ศ. 2329 อังกฤษบังคับเข้าเกาะหมากหรือป็นจจาก

³⁶⁰ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูและป้อมๆ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

³⁶¹ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูและป้อมๆ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

³⁶² สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 593

สุลต่านรัฐเคตาประเทศราชของสยาม ต่อมาพ.ศ. 2369 อังกฤษครอบครองทั้ง ปีนัง มะละกา และ สิงคโปร์ หลังจากอังกฤษยึดครองอินเดียได้แล้วก็ขยายอิทธิพลมายังพม่า พ.ศ. 2429 พม่าตกเป็น เมืองขึ้นของอังกฤษและผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบริติชอินเดีย อังกฤษยังแผ่อิทธิพลทางการค้าจาก อินเดียสู่คาบสมุทรมลายู³⁶³ ฝรั่งเศสก็แผ่อำนาจสู่เวียดนามยึดเป็นอาณานิคมพ.ศ. 2427 จากนั้นก็เป็น ลาวและเขมร ฝรั่งเศสยังอ้างสิทธิ์เข้าไปมีบทบาทกับกิจการภายในของลาวและเขมร อ้างว่าทั้งสอง ประเทศเคยเป็นเมืองขึ้นของเวียดนาม พ.ศ. 2410 ฝรั่งเศสเข้าครอบครองประเทศเขมร รวมทั้งเกาะ กง ปีบบังคับให้สมเด็จพระนโรดมพระเจ้าแผ่นดินทรงยอมอยู่ในอารักขา การสูญเสียประเทศราชครั้ง แรกของสยาม³⁶⁴

สนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างสยามกับอังกฤษที่ลงนามกันในปี พ.ศ.2398 ได้ส่งผลให้เกิดความ เปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งใหญ่ในสยามทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นการ นำสยามเข้าสู่ระบบ เศรษฐกิจการค้าเสรีของโลก และเปิดประเทศออกรับการอารยธรรมตะวันตกอย่างเต็มที่ เป็นก้าวเริ่มต้นที่ สำคัญของการเปลี่ยนโฉมหน้าประเทศเกษตรกรรมอายุนับพันปีมาสู่ประเทศไทยสมัยใหม่ สถาปัตยกรรมแบบใหม่ ๆ จากตะวันตกหลังไหลเข้ามาในฐานะที่เป็นของแปลกและสัญลักษณ์แห่ง ความเหนือกว่าทางวัฒนธรรม ค่อยๆ แพร่หลายและครอบครองจิตใจชาวสยามจนยอมรับเป็นส่วน หนึ่งของวิถีชีวิตแบบใหม่³⁶⁵ สนธิสัญญาเบาว์ริงที่สยามลงนามเปิดประเทศ เป็นการยอมรับอย่างเป็นทางการของความเหนือกว่าทางอำนาจของตะวันตกที่สยามอยู่ภายใต้อิทธิพล ทั้งยังยอมรับในความ สูงส่งของอารยธรรมตะวันตกที่สยามเรียกว่าความ “ศิวิไลซ์” ซึ่งสยาม ยอมรับและต้องการดำเนิน ตาม สยามต้องการแสดงให้จักรวรรดินิยมเข้าใจการยอมรับนี้ อย่างรูปธรรม และชาวสยามเลือกเอา สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเป็นตัวสื่อความหมาย การลอกแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกจึง เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะอาคารเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญที่สยามยอมรับ ดังนั้น อาคารเหล่านี้เป็นความภาคภูมิใจของ สยาม เพราะมันแสดงว่าเรามีความเจริญทัดเทียมยุโรป เราไม่เคยอับอายในการมีอาคารพวกนี้ตั้งอยู่ ซึ่งตรงข้ามกับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นอาณานิคม อาคารพวก นี้ถูกสร้างโดยเจ้าอาณานิคมมันจึงถูกชิงชังโดยคนพื้นเมือง เพราะมันไม่ได้เป็นสัญลักษณ์ของความ เจริญ แต่เป็นสัญลักษณ์ของความพ่ายแพ้ของชนชาติตน การกล่าวถึงอาคารแบบตะวันตกในช่วง จักรวรรดินิยมในประเทศเพื่อนบ้านของสยามจึงไม่ใช่เรื่องน่ารื่นรมย์มากนัก อาคารแบบ ตะวันตก

³⁶³ จุฑิศพงค์ จุฬารัตน์, ดร. สู้กับมหาอำนาจ ที่มา : <https://web.facebook.com/krajokhokdan/videos/379848857156/>
สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2563

³⁶⁴ จุฑิศพงค์ จุฬารัตน์, ดร. สู้กับมหาอำนาจ ที่มา : <https://web.facebook.com/krajokhokdan/videos/379848857156/>
สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2563

³⁶⁵ สมชาติ จึงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 11

แสดงถึงลักษณะนิสัยของคนไทยในการยอมรับความจริงมากกว่านักอุดมคติ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงได้เสมอ มันเป็นมรดกวัฒนธรรมของวิถีคิดตั้งแต่อดีต ซึ่งอธิบาย ปัจจุบันของไทยและคาดคะเนอนาคตได้ไม่ยากกว่าเราจะปรับตัวตามผู้ที่แข็งแกร่งกว่าตลอดไป³⁶⁶

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ นับเป็นช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญในประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจากไทยประสบปัญหาการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกทั้งในด้านการเมืองและการค้า ประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศต้องสูญเสียเอกราช แต่ทรงสามารถรักษาประเทศไว้ได้ และยังนำประเทศผ่านช่วงเวลาอันวิกฤตเข้าสู่ยุคใหม่ได้สำเร็จด้วยพระปรีชาญาณทรงมองเห็นการณ์ไกล พระองค์ทรงยอมรับศิลปวิทยาการด้านต่างๆ ของตะวันตกมาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย³⁶⁷ รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นการเลียนแบบ สถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก (Classicism) ด้วยตนเอง ผ่านความเข้าใจจากสิ่งที่เห็นด้วยตา ในดินแดนอาณานิคม เช่น สิงคโปร์ นำมาปรับใช้กับความสามารถในการวางแผนและการก่อสร้างของตนเอง เห็นว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญของความเป็นตะวันตก³⁶⁸

ทรงโปรดฯ ให้สร้าง พระราชวังสราญรมย์ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสองชั้น ออกแบบโดย เสนอริ อาลาบาศเตอร์ เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2409 โดยมีเจ้าพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (เพ็ง) เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพื่อใช้เป็นที่ประทับพระราชทานนามว่า สราญรมย์ แต่เสด็จสวรรคตก่อนที่จะสร้างเสร็จ ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานวังสราญรมย์ให้เป็นที่ประทับชั่วคราว ของเจ้านายเมื่อแรกออกจากวังหลวง ก่อนที่วังประทับถาวรจะก่อสร้างแล้วเสร็จ ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เป็นที่ประทับรับรองพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ เช่น อาทิ เจ้าชายแห่งญี่ปุ่น มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย (พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2) เจ้าชายจอร์จแห่งกรีซ พระราชอาคันตุกะพระองค์แรกที่เข้ามาประทับคือ เจ้าชายออสการ์ เมื่อ พ.ศ. 2427³⁶⁹ ลักษณะอาคารดั้งเดิมนั้น มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรบรรยายไว้โดยเจ้าชายออสการ์ พระราชอาคันตุกะพระองค์แรกที่เข้ามาประทับใน พ.ศ. 2427 ว่า “วังสราญรมยา” ซึ่งเป็นบ้านของพวกเรา เป็นตึกแบบตะวันออก มีลานกว้างอยู่หลายแห่ง พื้นเป็นหินอ่อน มีเสาเรียงเป็นแถว บริเวณของเราอยู่ตามห้องซึ่งจะมองลงมาข้างล่างเห็นเป็นชานาโล่ง

³⁶⁶ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 593-594

³⁶⁷ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2557) หนังสือที่ระลึกเนื่องในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

³⁶⁸ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 594

³⁶⁹ <https://palacebangkok.wordpress.com/พระราชวังสราญรมย์-2/>

รอบขาลาเป็นระเบียบมีหลังคาคลุม แบ่งออกเป็นสี่ตอน เพราะมีระเบียบอื่นตัดผ่าน เราจึงได้อยู่รวมกัน ในที่แห่งเดียวกันนี้ และอาจมาพบปะกันได้ตามระเบียบที่รุ่มเย็นสบาย ซึ่งเขาจัดวางเก้าอี้ไว้ให้ หรือไม่ ก็ไปพบกันในห้องบิลเลียด”³⁷⁰

ภาพที่ 83 พระราชวังสราญรมย์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) จากราชาธิราชสุ สมบูรณาญาสิทธิราชย์เข้าสู่รัฐชาติสมัยใหม่รัชกาลที่ 5 เริ่มดำเนินนโยบายเพื่อรวมศูนย์อำนาจและ รวมศูนย์ทรัพยากรที่กระจายอยู่ในมือขุนนางและเจ้าเมืองท้องถิ่นให้เข้ามารวมไว้ที่องค์ พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว พระองค์ทรงพยายามยกเลิกระบบกษัตริย์ของเมืองประเทศราชต่าง ๆ ลง และส่งขุนนางจากกรุงเทพฯ ไปปกครองแทนพระองค์ปฏิรูประบบราชการใหม่จากระบบแบบ โบราณที่มีสมุหกลาโหมสมุหนายกและจตุสดมภ์ซึ่งล้าสมัย มาสู่ระบบราชการแบบใหม่ที่แบ่งเป็น กระทรวง ทบวง กรม พระองค์ทรงปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่คณะสงฆ์ กรุงเทพฯ ในนามมหาเถรสมาคม ซึ่งทั้งหมดก็คือการสถาปนาระบบการปกครองที่รวบอำนาจมาไว้ที่ กษัตริย์อย่างสมบูรณ์หรือเรียกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อุดมคติทางสังคมและการเมืองดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อแนวคิดในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมด้วยเช่นกัน สมเด็จพระยาดำรงรา ชานุภาพ ได้อธิบายว่าภายหลังการรวมศูนย์อำนาจหัวเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ล้านนา อีสาน หรือหัว เมืองแขกต่าง ๆ ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศแล้ว กล่าวคือ หัวเมือง ตั้งแต่เรานั้นไม่เคย ถูกนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามมาก่อนเพราะเป็นหัวเมืองประเทศราชซึ่งมีสิทธิและ อำนาจปกครองตนเองอย่างเบ็ดเสร็จไม่ขึ้นกับสยามแต่ภายหลังการปฏิรูปการปกครองใน พ.ศ. 2435 หัวเมืองประเทศราชเหล่านี้ได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามตามอุดมคติของรัฐสมัยใหม่ที่ต้อ งมีขอบเขตดินแดนชัดเจนและมีเอกภาพทางอำนาจเพียงหนึ่งเดียว หัวเมืองประเทศราชต่าง ๆ ที่แต่ เดิมมีอิสระและอำนาจปกครองตนเองไม่ขึ้นอยู่กับไทย กลายมารวมอยู่ในที่เดียวกันภายใต้สำนักกรม ทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในพระราชอำนาจของกษัตริย์ไทย

³⁷⁰ <https://palacebangkok.wordpress.com/พระราชวังสราญรมย์-2/>

ในรัฐแบบใหม่ภายใต้ระบบราชการแบบใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยระบบราชการผ่านรูปแบบของกระทรวงทบวงกรมต่างๆ 10 กระทรวง ซึ่งแทนด้วยสัญลักษณ์ของลายหน้าบันที่ถอดมาจากตราประจำกระทรวงต่าง ๆ ระบบราชการที่ขับเคลื่อนผ่านการสั่งการจากกระทรวงอยู่ภายใต้พระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์จากกรุงเทพฯ แต่เพียงผู้เดียว³⁷¹ บริบทบ้านเมืองสยามนับตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สถาปบ้านเมืองโดยทั่วไปมีเป็นเรือนราษฎรโดยทั่วไปและมีอาคารก่ออิฐถือปูนรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีน สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกได้รับความนิยมในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อกับสยาม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปณิธานในการปรับปรุงกิจการทหารของไทยเป็นการเร่งด่วน ทั้งนี้ เนื่องจากในห้วงเวลาต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ได้เกิดการเผยแพร่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกจากชาวยุโรป ทำให้ประเทศเพื่อนบ้านรอบประเทศ ต่างประสบภัยจากลัทธิดังกล่าว และต้องตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะอังกฤษ (ที่มีอาณานิคมทางฝั่งตะวันออกของสยาม) เมื่อเป็นเช่นนี้ หากสยามไม่พยายามปรับปรุงการบริหารประเทศให้ทันสมัย อาจทำให้สยามไม่สามารถรอดพ้นจากการเผยแพร่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกได้อย่างแน่นอน³⁷² กล่าวกันว่าทัศนคติในยุคสมัย ค.ศ. 1700-1800 สำหรับชาติตะวันออกแล้ว ในความเป็นชาติสมัยใหม่หมายถึง การเป็นเหมือนชาติตะวันตกโดยเป็นอิสระจากชาติตะวันตก³⁷³

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นกำเนิดของทหารอาชีพในสังคมไทย ถึงแม้ว่าทหารเป็นสิ่งที่มิได้อยู่คู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่แรกเริ่ม แต่การทหารที่ถือเป็นอาชีพของไทยอาจกล่าวได้ว่ามีจุดกำเนิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเริ่มก่อตั้งกองทัพประจำการ อันเป็นลักษณะหนึ่งของกองทัพแบบใหม่ ซึ่งย่อหมายถึงกำเนิดของกลุ่มทหารอาชีพขึ้นในสังคมไทย ก่อนการปฏิรูปกิจการทหารในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 สังคมไทยยังไม่มีทหารอาชีพ เพราะไพร่พลที่เรียกกระดมเข้ากองทัพในยามศึกสงครามนั้นมิได้มีเอกลักษณ์ หรือความสามารถที่ผิดแปลกไป

³⁷¹ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 183-185

³⁷² กองประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, รวมสรรสาระนำรัฐของศาลาว่าการกลาโหม. บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด. นครปฐม. หน้า 18

³⁷³ Lawrence J. Vale. *Architecture, Power, and National Identity*. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, 59

จากพลเรือนแต่อย่างใด³⁷⁴ เมื่อรัชกาลที่ 5 ขึ้นครองราชย์สมบัติก็ทรงค่อยๆ ปฏิรูปกิจการทหารให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก³⁷⁵

โรงทหารและที่ทำการของทหารในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะดังนี้ “... ศาลาที่ทำงานของกลาโหมและพลเรือนที่เรียกว่า “ศาลาลูกขุน” นั้นแต่เดิมมี 3 หลัง ตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา หลังหนึ่งอยู่นอกพระราชวังเป็นสถานที่สำหรับประชุมทางราชการฝ่ายตุลาการชั้นสูง ศาลาลูกขุนอีก 2 หลัง อยู่ในพระบรมมหาราชวัง จึงเป็นเหตุให้เรียกตรงกันว่าศาลาลูกขุนนอก และศาลาลูกขุนใน เป็นสถานที่สำหรับประชุมทางราชการชั้นสูงฝ่ายตุลาการ ซึ่งหลังนี้อยู่ทางด้านซ้ายสำหรับประชุมทางราชการพลเรือนอยู่ในปกครองของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และอีกหลังหนึ่งอยู่ทางขวาสำหรับประชุมข้าราชการทหาร อยู่ในปกครองของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เป็นหัวหน้าข้าราชการทหารเช่นกัน”³⁷⁶

ยุคก่อน พ.ศ.2425 รูปแบบลักษณะของโรงทหารที่มีปรากฏอยู่ในผังบริเวณพระบรมมหาราชวัง อยู่ด้านในกำแพงสำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัยของทหารรักษาการณ์ตามกำแพงและป้อมรอบพระบรมมหาราชวัง ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐาน ส่วนโรงทหารอื่นๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะตามบันทึกข้อความในหนังสือกราบบังคมทูลฯ ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เรื่องขอฯ ตั้งโรงทหารในกรุงเทพฯ เมื่อ 22 พ.ย. รศ.112 (พ.ศ.2436) มีใจความดังนี้ “... โรงทหารมาเวลานี้ตั้งอยู่ที่โรงราช ... ในวังพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ... โรงราชรถเล็ก .. ทำให้สูงขึ้น ... แลจะต้องซ่อมแซมทำโรงสังคี ... ให้เป็นโรงเลี้ยงม้าแลแก้ไขตามควรในที่ต่างๆ ให้เรียบร้อยคงจะไม่เป็นเงินมากนัก” ข้อความในหนังสือกราบบังคมทูลฯ ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เรื่องขอฯ ตั้งโรงทหารในกรุงเทพฯ เมื่อ 22 พ.ย. รศ.112 (พ.ศ.2436) “ ๒. โรงทหารปืนใหญ่ เวลานี้ตั้งอยู่ที่หัดถนนเจริญกรุง และตามโรงยว่นาพระที่นั่งสุไทยสวรรค 2 แถว แต่การจะจัดการเปลี่ยนแปลงให้เป็นกองทหารปืนใหญ่จริงๆ ใน ศก 112 นี้ จะขอพระราชทานขยายที่อยู่กองทหารปืนใหญ่ไปในโรงแถวนาพระที่นั่งสุไทยสวรรคทุกๆ แถว โรงแถวนานั้นบัดนี้เก็บป็น.. ที่เหลือใช้อยู่เปล่าๆ จะได้คิดระบายป็นเหล่านั้นขึ้นเก็บตั้งไว้บนป้อมต่อไปจะเป็นที่งดงามดี ได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย การที่จะซ่อมแซมจัดการนั้นจะไม่

³⁷⁴ ภารดี มหาฉนธ์. การก่อกำเนิดและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ทหารกับการเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. กลนา สุพานิช และวุฒิชัย มูลศิลป์ บรรณาธิการ (เอกสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2523)

³⁷⁵ แจ่มจันทร วังศ์เศษ. การปรับปรุงกองทัพของไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ.2394-2475. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ.2519

³⁷⁶ กองประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, รวมสรรสาระนำรู้ของศาลาว่าการกลาโหม. บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด. นครปฐม. หน้า 22

เงินมาก” ข้อความในหนังสือกราบบังคมทูลฯ ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เรื่องขอฯ ตั้งโรงทหารในกรุงเทพฯ เมื่อ 22 พ.ย. รศ.112 (พ.ศ.2436) “... โรงที่อยู่ของกองทหารรักษาพระองค์เดิมนั้นเป็นโรงจากเครื่องผูกซึ่งได้รับมรดกเครื่อง ... มาแต่ก่อนพออาศัยอยู่ได้คราวหนึ่ง ก็เป็นการนานหลายปีมาแล้วโรงที่อยู่ของทหารในเวลานี้ก็ชำรุดทรุดโทรมจนเหลือที่จะเยียวยารักษาการให้เรียบร้อยต่อไปได้ เพราะสิ้นอายุไม้แลจากนั้นแล้ว” จากข้อความข้างต้นเห็นได้ว่า โรงทหารโดยทั่วไปในสมัยนั้นมีลักษณะเป็นโรงยาว โรงแถว โรงจากเครื่องผูก มีบ้างที่มุงสังกะสี

ภาพที่ 84 แสดงแสดงตำแหน่งที่ตั้งโรงทหารในพระบรมมหาราชวัง ในรัชกาลที่ 5

ที่มา : แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ., หม่อมราชวงศ์หญิง. ฌพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณิ แก้วม่วง.

พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พ.ศ.2525

ภาพที่ 85 แสดงแผนผังพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ที่มา : หอพระสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 86 แสดงบริเวณที่ตั้งโรงทหารในสมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐาน

3.2 สถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย ยุคอุตสาหกรรม

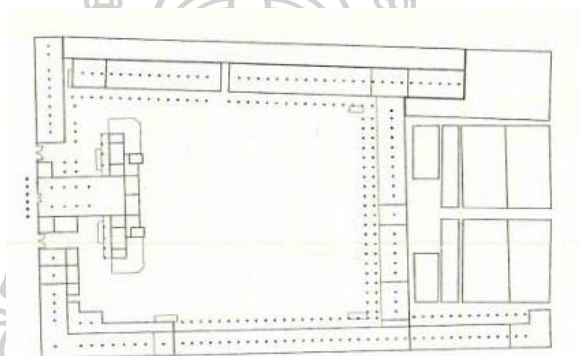
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูปกิจการทหารในสยามให้ทันสมัยตามแบบชาติมหาอำนาจทางทหารตะวันตกอย่างเร่งด่วน และทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “โรงทหารหน้า”³⁷⁷ เพื่อใช้เป็นสถานที่แสดงพระบรมเดชานุภาพจอมทัพไทยให้ปรากฏต่อสายตาสาวไทยและชาวต่างประเทศ และใช้เป็นสถานที่ทำการของกิจการทหาร และเป็นอาคารพระราชสมรค การทหารในการรักษาความมั่นคงแห่งชาติและราชบัลลังก์สืบไปในอนาคตตลอดจนเพื่อใช้เป็นสถานที่ทำการของกรมทหารหน้า พร้อมทั้งยังทรงเสด็จพระราชดำเนินมาเปิดโรงทหารหน้า เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2427 ซึ่งนับเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกเสด็จมาเปิดโรงทหารไทยเป็นอย่างดี

³⁷⁷ รวมสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 18

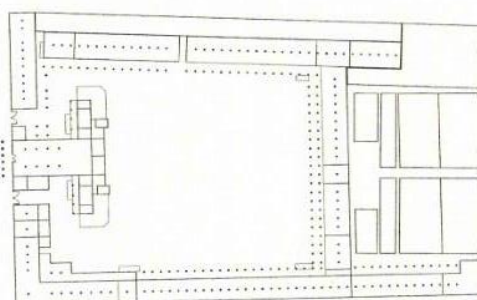
ยิ่ง³⁷⁸ นับเป็นก้าวแรกของการปฏิรูปการทหารของไทยเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ “โรงทหารหน้า” จึงเป็นบ้านของทหารไทยหลังแรกของยุคปัจจุบัน³⁷⁹

ภาพที่ 87 แสดงโรงทหารหน้าในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

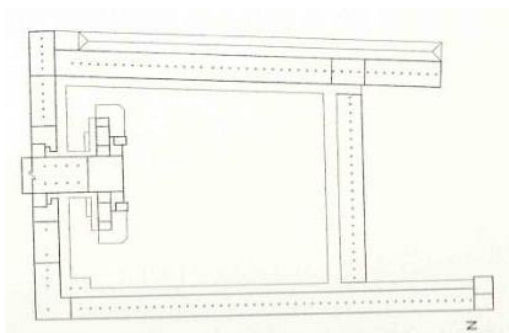
ภาพที่ 88 แสดงผังพื้นชั้น 1 โรงทหารหน้า (Jungsiriarrak, 2010, p. 170)

ภาพที่ 89 แสดงผังพื้นชั้น 2 โรงทหารหน้า (Jungsiriarrak, 2010, p. 170)

³⁷⁸ ชัยพฤกษ์ พูนสวัสดิ์. พลเอก, และคนอื่นๆ “รวมสรรสาร่นำรู้ของศาลาว่าการกลาโหม.” ขาญ โคมลหิรัญ. พลเอก, ประธานคณะกรรมการอำนวยการ (กรุงเทพฯ:สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, 2556), 11,

³⁷⁹ รวมสรรสาร่นำรู้ของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 11

ภาพที่ 90 แสดงผังพื้นชั้น 3 โรงทหารหน้า (Jungsiriarrak, 2010, p. 170)

ภาพที่ 91 แสดงโรงทหารหน้า ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นายพันเอกเจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม แสง-ชูโต) ได้เคยบันทึกประวัติการก่อสร้างโรงทหารหน้า โดยการรวบรวมข้อมูลตีพิมพ์ในหนังสือประวัติของจอมพล และมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) ดังนี้ “สร้างโรงทหารหน้า กระทรวงกลาโหม เมื่อทหารกลับเข้ามารับราชการตามเดิมมีจำนวนมาก แต่ที่พักอาศัยจะควบคุมทหาร ให้อยู่ได้เป็นปกติเรียบร้อยนั้นหายาก เจ้าหมื่นไวยวรนาถ ผู้บังคับการทหารหน้า จึงคิดเห็นว่า ถ้าจะควบคุมและเลี้ยงดูทหารมากมายดังนี้ จำต้องทำที่อยู่ให้แข็งแรงมิดชิด พวกทหารจะได้อยู่ในความปกครองควบคุม ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยได้ และคิดว่าจะทำโรงทหารหน้าที่สำหรับอยู่ทหารได้ 1 กองพลน้อย เพื่อจะได้รับการรักษาความสงบในพระนคร จึงเรียกตัวนายกราชสี ซึ่งเป็นนายช่างรับเหมาในการก่อสร้างให้มาหา เจ้าหมื่นไวยวรนาถจึงชี้แจงให้นายกราชสี เข้าใจความประสงค์ทุกประการ และสั่งให้นายกราชสี ทำแปลนตึกมา 2 ชนิด แปลน 1 เป็นตึก 2 ชั้น อีกแปลนหนึ่งเป็นตึก 3 ชั้น เมื่อเจ้าหมื่นไวยวรนาถได้กราบบังคมทูลชี้แจงเรื่องราวครบถ้วน ทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทอดพระเนตรงบประมาณและแปลนที่ได้สะกัศขึ้นมาแล้ว จึงมีพระราชดำรัสตอบว่า "ตามข้อความที่เจ้าชี้แจงมานั้น ข้าก็มีความเห็นชอบทุก

ประการ เพราะฉะนั้นข้าจำเป็นที่จะต้องช่วยเจ้าให้สำเร็จตามความคิดอันนี้ ดีแล้วเป็นอันตกลงกันตามความของเจ้าทุกประการ"³⁸⁰

โครงสร้างอาคารเป็นแบบก่ออิฐกำแพงรับน้ำหนัก แบบช่วงครึ่งแรกของรัชกาล แต่กำแพงไม่หนาเมื่อเทียบกับความสูงถึง 3 ชั้นของอาคาร อาคารสร้างติดดินแบบยุคแรก ฐานรากไม่ปรากฏหลักฐานวิธีสร้าง พื้นชั้นที่ 2 และ 3 เป็นไม้ เช่นเดียวกับโครงสร้างหลังคาที่เป็นไม้ทั้งสิ้น (Jungsiriarrak, 2010, pp. 169-172) อาคารมีลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก (Classicism) ในแบบของสถาปนิกแอนเดรีย พาลลาดีโอ (Palladianism) ที่ค่อนข้างชัดเจน เห็นได้จากลักษณะผังแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมสนามภายใน ผังแบบนี้มีที่มาจาก บ้านโรมัน ของชาวโรมัน สถาปนิกสมัยเรอเนซองส์ (Renaissance) นิยมใช้กับคฤหาสน์หรือวังขนาดใหญ่ เพราะสามารถรับแสงสว่างได้ดี ที่มุขกลางของโรงทหารหน้ามีหลังคาจั่วแบบวิหารกรีก เน้นเน้นจั่วด้วยบัวปูนปั้น ยื่นออกมาเป็นโขนที่รับด้วยเสาสั้นๆ แบบสถาปัตยกรรมคลาสสิก หน้าจั่วประทับตราพระเกี้ยว ประดิษฐานเหนือองจักรล้อมข้างสามเศียร มีคชสีห์และราชสีห์ถือฉัตรประดับด้านซ้ายและขวา ด้านล่างเป็นลายรูป แถบผ้าประดับบนลายพันธุ์พฤกษา จารึกคาถา วเซตวา พลตาภูปี ภูมิฐสาเถ วุฑฒโย (ขอให้พระมหากษัตริย์เจ้าพร้อมด้วยพวงทหาร จงมีชัยชนะยังความเจริญให้สำเร็จให้แก่ดินเทอญ) ใต้หน้าจั่วเป็นโครงสร้างคานโค้ง ครึ่งวงกลมต่อเนื่อง 5 ช่วง ชั้นล่างเป็นเสาลอยตัวหน้าตัดกลมขนาดใหญ่สูง 2 ชั้น ตั้งบนฐานสูง 6 ต้น ก่อขึ้นมารับมุกโครงสร้างคานโค้ง ของชั้นที่ 3 ที่ ยื่นออกมาจากแนวตึก เสาทั้ง 6 ต้นใช้ระเบียบดอริก (Doric) ซึ่งเป็นแบบที่ใช้สำหรับอาคารของทหารโดยเฉพาะ อาคารที่เป็นตึกแถวทั้ง 4 ด้าน เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนค่อนข้างเรียบ มวลอาคารดูค่อนข้างทึบ เพราะอัตราส่วนของช่องหน้าต่างต่อพื้นที่ผนังประมาณ 1:1 เท่านั้น บนผนังอาคารแบ่งเป็นช่วง ๆ ตามช่องหน้าต่าง ประดับด้วยเสาอิงปูนปั้นนูนต่ำ วางบนฐานสูงเท่าขอบล่างหน้าต่างในแบบดอริก ขนาดเสาอิงใหญ่ที่สุดที่ชั้นล่าง แล้วค่อยๆ เล็กลงตามชั้นที่สูงขึ้น ตัวเสาปั้นปูนทำแนวคาดเป็นปล้องๆ เลียนแบบการก่อด้วยหิน (Rustication) ช่องหน้าต่าง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเกือบจัตุรัส ชั้นล่างมีขนาดเล็กที่สุด ชั้น 2 มีขนาดใหญ่ที่สุด แต่ทั้งนี้ขนาดก็ไม่แตกต่างจนสังเกตเห็นได้ชัด ชุ่มรอบหน้าต่างเป็นปูนปั้นเรียบ ๆ เป็นโครงสร้างสถาปัตยกรรมคลาสสิก ชั้นล่างชุ่มเหนือหน้าต่างเป็นลายก้อนก่อของทับหลังแบบโค้งแบน (Flat arch) ชั้นที่ 2 เป็นชุ่มคานเครื่องบน (Architrave) ชั้นบนสุดเป็นชุ่มหน้าบันโค้งเสี้ยววงกลม (Segmental arch) บานหน้าต่างเป็นไม้กรุกพักเรียบแบบบานละ 2 ช่อง หลังคาอาคารแถว เป็นทรงปั้นหยาไม่ยกสูง เดิมน่าจะมุงกระเบื้องดินเผาแบบจีน ทับแนวชนด้วยปูนปั้นเป็นเส้นยาว ชายคาทุกแบบอาคารในยุโรป จึงกันแดดฝนไม่ได้ต้องปิดหน้าต่างด้านหน้าของอาคารตลอดเวลา

³⁸⁰ กองประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, รวมสรรสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด. นครปฐม. หน้า 21-22

โดยภาพรวมแล้วโรงทหารหน้าเป็นอาคารที่เรียบง่าย แต่สวยงามตามคติ เรียบง่ายที่สูงศักดิ์ (Noble simplicity) ของแนวการออกแบบสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก แม้ว่าที่จริงแล้วองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของอาคารนี้ จะไม่ถูกต้องนักตามหลักเกณฑ์ แท้จริงก็ตาม แบบอาคารน่าจะเป็นแบบมาตรฐานที่ใช้กันทั่วไปในยุคนั้น³⁸¹

การออกแบบก่อสร้างโรงทหารหน้าซึ่งถือได้ว่าเป็นโรงทหารหลังแรกของสยาม ได้รับอิทธิพลและแนวความคิดการออกแบบทางสถาปัตยกรรมจากต่างประเทศ คือ สถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neoclassicism) รูปแบบสถาปัตยกรรมพาลลาเดียน (Palladianism) ตามตำรา Four Books of Architecture ของ อังเดร พาลลาดีโอ (Andrea Palladio) ซึ่งเป็นเป็นสถาปัตยกรรมกระแสหลักที่ชาติมหาอำนาจทางทหารนิยมใช้ในงานออกแบบก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางทหาร มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเน้นความเรียบง่าย สวยงาม สูงศักดิ์ แสดงถึงความเจริญและอำนาจทางทหารและเป็นสัญลักษณ์ของการทหารในยุคสมัยใหม่ มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงอำนาจของอารยธรรมมหาอำนาจยุคโบราณ คือ เป็นสถาปัตยกรรมมีขนาดใหญ่โต มีความสูงใหญ่ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น มีพื้นที่ใช้สอยกว้างขวางใหญ่โต มีการตกแต่งผนังอาคาร มีการใช้หน้าจั่วแบบวิหารกรีก มีลวดลายแสดงอำนาจของพระมหากษัตริย์และปวงทหาร มีการใช้เสาสูงขนาดใหญ่เป็นเสาตอริกที่เป็นสัญลักษณ์ทางทหาร นอกจากนี้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมโรงทหารหน้ายังมีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมภายในเกาะรัตนโกสินทร์ที่ตั้งอยู่โดยรอบโรงทหารหน้าและมีอิทธิพลต่อการออกแบบโรงทหารในส่วนภูมิภาคในยุคสมัยต่อมา

ภาพที่ 92 แสดงโรงทหารหน้า

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

³⁸¹ รวมสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 17

ภาพที่ 93 โรงทหารหน้า

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การจัดตั้งกรมยุทธนาธิการ เนื่องจากหน่วยต่าง ๆ เป็นอิสระแก่กัน ทำให้ขาดการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นในปี พ.ศ.2428 ได้จัดตั้งตำแหน่งผู้บัญชาการทั่วไปในกรมทหาร เรียกตาม ภาษาอังกฤษว่า Commander in Chief และโปรดเกล้า ๆ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ดำรงตำแหน่งนี้ ตามประเพณีแต่โบราณ ต่อมาในปี พ.ศ. 2430 ได้ตราพระราชบัญญัติจัดการทหาร โดยให้รวมทหารบกและทหารเรือ ตั้งเป็นกรม เรียกว่า กรมยุทธนาธิการ เพื่อรับผิดชอบในการบังคับบัญชา กรมทหารบก และกรมทหารเรือ อย่างใหม่ทั้งหมดให้เป็นระเบียบแบบแผน³⁸²

กรมยุทธนาธิการในครั้งนั้น ประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ คือ กรมทหารบกใหญ่ กรมปลัดทัพบกใหญ่ กรมยุทธภัณฑ์ กรมคลังเงิน โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายสิบ กองทหารหน้า กองทหารม้า กองทหารปืนใหญ่ กองทหารมหาดเล็ก กองทหารรักษาพระองค์ กองทหารล้อมวัง และกองทหารฝึพาย ในการจัดวางระเบียบใหม่ครั้งนี้ ได้มีพระราชพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลใหม่แก่หน่วยทหารต่าง ๆ ให้เป็นแบบเดียวกัน

ได้มีการขยายอัตรากำลังพลเพิ่มขึ้น และในส่วนภูมิภาคก็มีการจัดระเบียบ และขยายหน่วยขึ้นอีกหลายหน่วยการจัดตั้งกระทรวงกลาโหม ในปี พ.ศ.2435 ได้มีการจัดระเบียบกระทรวงเสนาบดีตั้งเป็น 12 กระทรวง ในด้านการทหาร กำหนดให้กระทรวงกลาโหม เป็นกระทรวงราชการทหาร

³⁸² ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

ปลายปี พ.ศ.2431 ได้มี พ.ร.บ.ว่าด้วยศักดินาทหาร และ พรบ. ว่าด้วยลำดับยศนายทหารบก เพื่อเป็นการวางระเบียบในกิจการทหารให้เป็นที่เรียบร้อยสมบูรณ์ขึ้นตามลำดับ³⁸³

ในปี พ.ศ.2441 ได้จัดตั้งกรมเสนาธิการทหารบกขึ้น โดยมีพระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช ซึ่งสำเร็จการ ศึกษาวิชาทหารจากประเทศเดนมาร์กเป็นเสนาธิการ หลังจากนั้นก็ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการทหารของไทยเข้าสู่ระบบสากล และในปีเดียวกันนี้ ได้มีการจัดตั้งหน่วย ทหารบกตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วไป เพื่อสะดวกในการวางกำลังทหารไว้ ตามพื้นที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์

ในปี พ.ศ.2444 เกิดกบฏผีบุญผีบ้าที่เมืองอุบลราชธานี และปีต่อมา เกิดกบฏเงี้ยวที่เมืองแพร่ จากการปราบปรามกบฏดังกล่าว ได้พบปัญหาและข้อบกพร่องในการปฏิบัติการบางส่วน มีหน่วยที่ต้องทำการปรับปรุง แก้ไข 7 หน่วยด้วยกัน และได้จัดให้มีการทหารประจำการอยู่ที่มณฑลอุดรมณฑลอีสาน และมณฑลพายัพเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ.2447 ได้มีพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร โดยแยกการเกณฑ์ทหาร ออกจากราชการพลเรือนอย่างเด็ดขาด ในปี พ.ศ.2446 มีการจัดกำลังเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 30 ประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ 16 หน่วย เป็นหน่วยในภูมิภาค 6 หน่วย คือที่ราชบุรี นครราชสีมา นครสวรรค์ มณฑลพายัพตะวันตก และมณฑลพายัพตะวันออก นอกจากนี้ มีการตั้งกองทหารบกตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อสะดวกในการวางกำลังทหารตามพื้นที่สำคัญทางยุทธศาสตร์ เมื่อมีการแบ่งส่วนราชการออกเป็นกรมและกระทรวงแล้ว ได้ทรงพัฒนาเป็นหน่วยทหารตั้งแต่ระดับกองพล กรม กองพัน กองร้อย หมวด หมู่ เป็นครั้งแรก ทำให้มีลำดับชั้นการบังคับบัญชาตามสายงาน และเกิดเอกภาพในการควบคุมในครั้งนั้นสามารถตั้งหน่วยทหารได้ถึง 10 กองพล³⁸⁴

ด้านการศึกษาทางทหาร เริ่มตั้งแต่ โรงเรียนทหารมหาดเล็ก เมื่อปี พ.ศ.2425 ต่อมาได้ตั้งโรงเรียนคาเด็ตทหารหน้า ซึ่งได้จ้างครูชาวอิตาลีมาสอน 2 คนต่อมาได้ตั้งโรงเรียนท่าแพนที่ ขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก การจัดตั้งโรงเรียนทหารในระยะแรกและโรงเรียนนายร้อยทหารบกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กขึ้นแล้ว ก็ได้จัดให้มีการฝึกหัดทหารและจัดการปกครองบังคับบัญชาตามแบบใหม่ขึ้นจัดตั้งสถานที่สอนวิชาการระเบียบราชการขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก ... ในครั้งนั้นเรียกนักเรียนว่า “คะเด็ตทหารมหาดเล็ก” ซึ่งภายหลัง

³⁸³ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. *การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย*. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

³⁸⁴ จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์, พันเอก หลิง. *กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พ.ศ.2548

ต่อมาเป็นที่เข้าใจกันดีว่าเป็นนักเรียนนายร้อยนั่นเอง คณะสัตตทวารมหาตเล็กกรุ่นแรกนี้ ใช้เวลาศึกษา 2 ปี นอนตามระเบียบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม³⁸⁵

ภาพที่ 94 แสดงระเบียบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ในปี พ.ศ.2430 ตั้งโรงเรียนทหารสราญรมย์ โดยรวมโรงเรียนคาเตตทหารมหาดเล็ก และโรงเรียนคาเตตทหารหน้าเข้าด้วยกัน ระยะเวลาเรียก คาเตตสกุล ในปี พ.ศ.2440 ได้นำโรงเรียนนายสิบ เข้ามาสมทบด้วยแล้วให้ชื่อใหม่ว่า โรงเรียนสอนวิชาทหารบก ปี พ.ศ.2446 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนนายร้อยทหารบก พ.ศ.2450 ได้แบ่งออกเป็นโรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม ที่วังสราญรมย์และโรงเรียนนายร้อยมัธยม อยู่ที่ถนนราชดำเนิน ซึ่งได้มีพิธีเปิดเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ.2452 และได้เปลี่ยนมาเป็น โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า มาจนถึงทุกวันนี้ สำหรับพลทหาร ก็ได้มีหลักสูตรสำหรับพลทหาร เรียกว่า หลักสูตรพลทหาร รศ. 124 (พ.ศ.2448) เพื่อฝึกกำลังพลให้ทำหน้าที่ทหารได้อย่างจริงจัง ทั้งร่างกายและจิตใจ

ภาพที่ 95 แสดงรูปด้านหน้าของโรงเรียนทหารสราญรมย์ (Jungsiriarrak, 2010, p. 170)

³⁸⁵ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรีนัย บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์ จำกัด. 2545

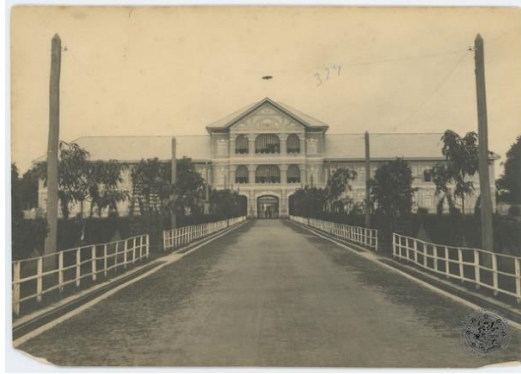
ภาพที่ 96 แสดงรูปโรงเรียนทหารสราญรมย์ที่ได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากโรงทหารหน้า
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 97 แสดงที่ว่าการโรงเรียนนายร้อยประถม (ติดกับพระราชวังสราญรมย์)
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

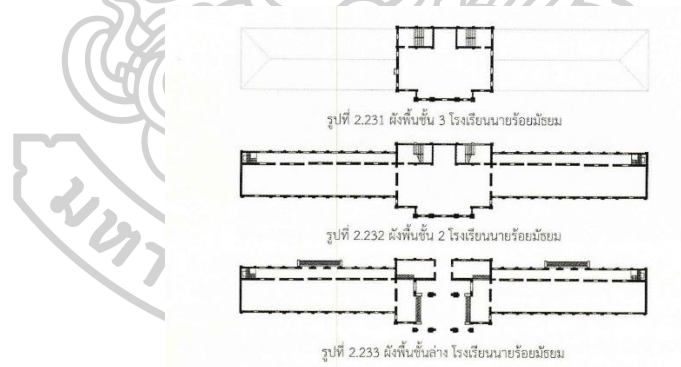
ภาพที่ 98 แสดงโรงเรียนนายร้อยประถม
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 99 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 100 แสดงรูปด้านหน้าโรงเรียนนายร้อยมัธยม (Jungsiriarrak, 2010, p. 170)

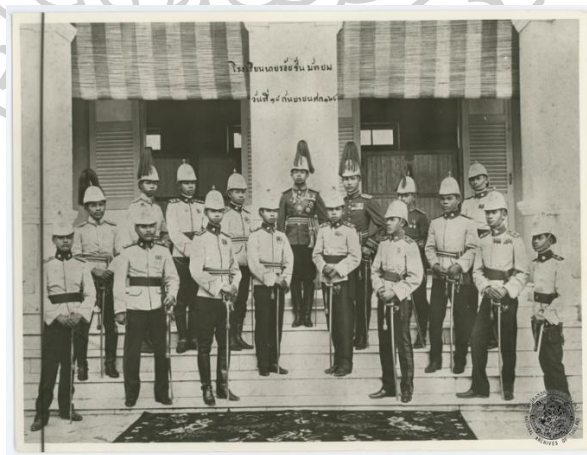
ภาพที่ 101 แสดงผังพื้นโรงเรียนนายร้อยมัธยม (Jungsiriarrak, 2010, p. 170)

ภาพที่ 102 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 103 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 104 แสดงโรงเรียนนายร้อยมัธยม
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 105 โรงหารในกรุงเทพฯ เคยใช้เป็นโรงเรียนนักเรียนนายร้อย ปัจจุบันเป็นสำนักงานเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี

ด้านการศึกษาของทหารเรือ ในปี พ.ศ.2441 ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น
4 โรงเรียน คือ โรงเรียนนายสิบ โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายช่างกล โรงเรียน
นายเรือ ได้เปิดอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ.2449 ที่พระราชวังเดิม

การสร้างป้อมปราการได้มีการสร้างป้อมอย่างทันสมัยที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ตำบลแหลม
ฟ้าผ่า เสร็จเมื่อปี พ.ศ.2436 คือ ป้อมพระจุลจอมเกล้า มีปืนประจำป้อมเป็นปืนใหญ่อาร์มสตรอง
ขนาด 6 นิ้ว จำนวน 7 กระบอก เป็นปืนหลุมยกขึ้นด้วยแรงน้ำมัน ป้อมนี้เสร็จทันใช้ทำการรบกับ
ฝรั่งเศส ที่ปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อปี ร.ศ. 112³⁸⁶

การสร้างป้อมพระจุล ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าสายสนิทฯ ทรงเร่งพัฒนาป้อมแบบโบราณให้เหมาะสมกับการและสมัยอยู่
นั้นทรงพระราชดำริว่า ณ บริเวณแหลมฟ้าผ่าปากน้ำเจ้าพระยาฝั่งขวาเป็นทำเลอันเหมาะสมอย่างยิ่งใน
การที่จะสร้างป้อมแบบทันสมัยขึ้นไว้ป้องกันพระนครหลวงเพราะที่ตรงนั้นเป็นชัยภูมิอันดี ซึ่งถ้ามีเรือ
รบเข้าศึกบุกเข้ามาทางปากน้ำเจ้าพระยาแล้ว ป้อมที่แหลมฟ้าผ่าจะเป็นผู้ยิงเรือเข้าศึกก่อน ... ครั้น
ต่อมาได้มีการสร้างสิ่งต่างๆ และในการบูรณะประเทศเงินรายได้ของแผ่นดินไม่พอใช้จ่าย จึงทำให้การ
สร้างป้อมได้ล่าช้ามาจนกระทั่งประเทศไทยอยู่ในภาวะคับขันเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งการบาดหมาง
ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ป้อมนั้นก็ยังสร้างไม่เสร็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้เสด็จพระราช

³⁸⁶ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระ
เกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site:
<http://www.thaiheritage.net/>

ดำเนินโดยเรือพระที่นั่งมหาจักรีไปทอดพระเนตรป้อม และทรงทดลองยิงปืน ณ ป้อมพระจุลพระองค์ จึงทรงรู้สึกเศร้าพระทัยมาก ดังความตอนหนึ่งจากสำเนาพระราชหัตถเลขา ณ เรือพระที่นั่งมหาจักรี ที่ 2/403 ลงวันที่ 10 เมษายน ร.ศ.112 “ด้วยเหตุว่า ฉันทรู้ตัวซัดอยู่ว่า ถ้าความเป็นเอกราชของกรุงสยามได้สุดสิ้นไปเมื่อใด ชีวิตฉันทก็คงจะสุดสิ้นไปเมื่อนั้น”³⁸⁷

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่สำหรับสถาปัตยกรรมสยาม ด้วยพระปรีชาสามารถทรงมีพระราชโบายในการนำสถาปัตยกรรมนำหน้าการเมือง เมื่อทรงเล็งเห็นว่าลัทธิล่าเมืองของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกกำลังแผ่อิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคนี้ พระองค์จึงทรงมุ่งปรับปรุงอาคารบ้านเมือง ประสานวัฒนธรรมไทยและตะวันตกเข้าด้วยกัน ให้ชาวยุโรปได้ประจักษ์ถึงความเจริญ มีอารยธรรมของชาวสยาม พร้อมกันนั้นทรงกระตุ้นเตือนให้ประชาชนพร้อมรับและเข้าใจอารยธรรมตะวันตก เพื่อร่วมกันพัฒนาให้สยามประเทศเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศรอดพ้นจากการล่าอาณานิคม ณ เวลานั้น³⁸⁸

กรุงเทพฯ เปลี่ยนจากที่เคยเป็น "เมืองป้อมเมืองท่า" (fort and port) เป็นเมืองหลวงของรัฐชาติใหม่ เป็นศูนย์กลางการส่งออกข้าวและไม้สักที่คึกคัก ภูมิทัศน์และกายภาพของเมืองสะท้อนให้เห็นลักษณะเด่น ที่แตกต่าง 2 ประการนี้ บริเวณด้านเหนือและตะวันตก เป็นศูนย์กลางของรัฐชาติ ที่มีขีดริ้วเป็นใหญ่ เมื่อรายได้รับเพิ่มขึ้นจึงสร้างถนนใหม่ๆ เริ่มจากเกาะรัตนโกสินทร์ ไปทิศเหนือและตะวันตก ถนนเหล่านี้เป็นที่ตั้งของวังต่าง ๆ และคฤหาสน์ของตระกูลใหญ่ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการใหม่ พระราชวงศ์ทรงสร้างวังตามสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ขึ้นที่ดุสิตสร้างด้วยไม้สัก และคฤหาสน์เลียนแบบยุโรปรอบๆ วังเหล่านี้ สำนักงานและบ้านเรือนของข้าราชการผุดขึ้น อีกทั้งยังมีค่ายทหาร วัดและโรงเรียน³⁸⁹

พระราชวังดุสิตเป็นพระราชนิเวศน์แห่งสุดท้ายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นพระราชมณเฑียรที่ประทับ³⁹⁰ พระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ราชเจ้ามาตั้งแต่แรกสร้าง ต้องนับว่าเป็นพระราชวังที่สร้างขึ้นด้วยความประณีตบรรจง และอ่อนช้อยไปตามลีลาแห่งสถาปัตยกรรมไทยที่งดงามยิ่ง เมื่อชาวต่างประเทศที่ได้มาพบเห็นต่างก็ชมกันว่าเป็นพระราชวังที่มีศิลปะและสวยงามเป็นเยี่ยมแห่งหนึ่งของโลก แต่ทำไมพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราช จึงไม่ทรงพอพระราช

³⁸⁷ สวงน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

³⁸⁸ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรีนัย บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด. 2545

³⁸⁹ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 140

³⁹⁰ สวงน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตูป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

เหตุที่ยังเสด็จประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเต็มไปด้วยปราสาทราชมณเฑียรอันตระการตา ดังสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการก่อน ถึงกับทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นจำนวนไม่ใช่น้อย เพื่อสร้างพระที่นั่งและพระตำหนักสำหรับเป็นที่ประทับอยู่ใหม่ ซึ่งปรากฏนามในภายหลัง ณ ที่นั้นว่า พระราชวังดุสิต ครั้นเมื่อได้ค้นคว้าหาข้อมูลต่างๆ ที่ปรากฏหลักฐานแห่งข้อเท็จจริง และจากปากคำของท่านผู้ใหญ่ในสมัยนั้นเล่าให้ฟังแล้ว ก็พอจะสรุปข้อมูลแห่งพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งโปรดเกล้าให้สร้างที่ประทับใหม่ ดังนี้

1) มีพระราชประสงค์ที่จะทรงขยายเขตพระนครให้กว้างขวางออกไป เพราะในเวลานั้นเขตพระนครที่มีอยู่เดิมเกิดคับแคบเพราะมีราษฎรปลูกอาคารบ้านเรือนกันหนาแน่น ถ้าพระองค์เสด็จฯ ไปสร้างที่ประทับอยู่ใหม่ยังชานพระนครที่ยังเป็นนาและสวน ก็ย่อมจะทำให้บริเวณนั้นเจริญรุ่งเรืองด้วยถนนทาง ซึ่งจะเป็นเหตุให้ราษฎรพากันตามเสด็จ ไปปูอาคารบ้านเรือนขยายออกไป

2) เมื่อถึงฤดูร้อน ในพระบรมมหาราชวังร้อนจัดเพราะมีตึกบังอยู่โดยรอบ ลมพัดผ่านไม่สะดวก จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทรงพระราชดำริให้มีที่ประทับสำหรับฤดูร้อน

3) โดยปกติมีพระราชอัธยาศัยโปรดเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท ในระยะทางไกลพอสมควรแก่พระกำลังก็เป็นที่ยังทรงสบายพระราชเหตุนี้ ถ้าประทับอยู่บนพระที่นั่งโดยไม่ได้เสด็จแห่งใดหลายเดือน ก็ไม่มีใครทรงสบาย จึงต้องเสด็จประพาสหัวเมือง เพื่อได้ทรงพระสำราญพระราชอิริยาบถเนื่องๆ จึงทรงพระราชดำริจะมีที่สำหรับเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทในกรุงเทพฯ จะได้เป็นการสะดวกในการเสด็จ ตามพระราชอัธยาศัยได้ทุกโอกาส

4) เมื่อพระองค์เสด็จฯ ประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ.2440 นั้น ครั้นพระองค์ได้เสด็จไปทรงเยี่ยมพระราชอาชิตี ในยุโรปหลายพระองค์ และได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรพระราชวังและสวนหลวงรอบพระราชวัง ซึ่งเต็มไปด้วยพรรณพฤกษาและสัตว์นานาชนิด ซึ่งทำให้พระองค์ทรงพระเจริญและสำราญ พระราชเหตุนี้เป็นที่ยิ่ง มั่นเป็นภาพที่เตือนพระราชเหตุนี้ในพระองค์ ที่จะส่งให้มีพระราชวังที่แวดล้อมไปด้วยสวน อย่างพระราชวังของพระราชอาชิตีในยุโรปบ้าง ด้วยมูลเหตุต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จ กลับจากยุโรปไม่นานนัก จึงทรงปรึกษากับพระเจ้านั่งเธอและพระประยูรญาติทั้งหลายเพื่อทรงแจ้งพระราชประสงค์ในการที่พระองค์จะทรงหาที่ประทับใหม่ภายนอกพระบรมมหาราชวัง³⁹¹

ทรงโปรดฯ ให้ตัดถนนสามเสน ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินนอก ตามแบบฉบับที่ได้ทอดพระเนตรมาแล้วจากทวีปยุโรปพื้นที่ “สวนดุสิต” สามารถติดต่อกับบริเวณภายในพระนครได้สะดวก จึงโปรดฯ ให้สร้างที่ประทับถาวรขึ้น และเสด็จเข้ามาประทับที่พระบรมมหาราชวัง เฉพาะเมื่อมีพระราชพิธีต่างๆ เท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประทับที่พระราชวังนี้

³⁹¹ สงวน อึ้งคง. พระที่นั่ง ประตูละป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

จนตลอดรัชกาล และเสด็จสวรรคตที่พระที่นั่งอัมพรสถานพระราชวังดุสิตในปี พ.ศ. 2453 พระราชวังดุสิตในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วน ส่วนหนึ่งคือ เขตพระราชฐาน และอีกส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งของวังพระราชโอรสบางพระองค์ สวณส่วนพระองค์ตลอดจนที่ตั้งของกองทหารมหาดเล็ก และที่อยู่ของข้าราชการบริพาร ฯลฯ³⁹²

ภาพที่ 106 แสดงที่ว่าการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก (ในพระบรมมหาราชวัง)

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 107 แสดงที่ว่าการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก (ในพระบรมมหาราชวัง)

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

³⁹² สงวน อึ้งคง. พระที่นั่ง ประดับและป้อมๆ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ. 2515

ภาพที่ 108 แสดงโรงทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์ (ในพระบรมมหาราชวัง)

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 109 แสดงโรงทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (สวนดุสิต)

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 110 แสดงโรงทหารในกรุงเทพฯ

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 111 แสดงโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 112 แสดงที่ว่าการกรมแพทย์ทหารบก (กรุงเทพฯ) โรงพยาบาลคลองหลอด ถนนเจ้าฟ้าอิศรา
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากความก้าวร้าวของจักรวรรดินิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครองของชาติเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน อย่างขนาดใหญ่ ซึ่งก็คือ กระบวนการทำสยามให้เป็นตะวันตกอย่างเอาจริงเอาจังมากกว่า รัชกาลก่อน การจ้างผู้เชี่ยวชาญ ต่างประเทศด้านต่างๆ รวมทั้งสถาปนิก-วิศวกรมาวาง พื้นฐานการพัฒนาประเทศในทุกด้าน ทำให้ กายภาพของสยามเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบ ตะวันตกมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้แก่ พระราชวัง อาคาร สถานที่ทางราชการที่มีการก่อสร้างเพิ่ม มากขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับกิจกรรมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น จากการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน รูปแบบของอาคารเหล่านี้ใช้รูปแบบคลาสสิก (Classicism) และ โรแมนติก (Romanticism) ที่เป็นแบบร่วมสมัยของยุโรปในช่วงนั้นเป็นพื้นฐาน แม้ว่าจะไม่มีอะไรที่ สร้างสรรค์ในทัศนะ ของชาวตะวันตกแต่ในทัศนะของสยาม มันคือสัญลักษณ์ของความเจริญ ดังที่เรา

ยอมรับ มาแล้วในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่มาในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ อาคารเหล่านี้สร้างโดยผู้เชี่ยวชาญตะวันตกตัวจริง ดังนั้นมันจึงเป็นความศิวิไลซ์ที่ “ถูกต้อง” มากกว่าแบบเดิมที่สร้างเอง³⁹³

การสร้าง “ความศิวิไลซ์” ให้กับบ้านเมืองในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 รวมทั้งต่อมา ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง งานสถาปัตยกรรมได้มีการแปรเปลี่ยนสู่รูปแบบตะวันตกมากขึ้นตามลำดับ เมื่ออิทธิพลสถาปัตยกรรมโมเดิร์น รวมทั้งโพสต์โมเดิร์น และอื่น ๆ ได้แผ่ขยายครอบคลุมไปทั่วโลก โดยรวมงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยจึงตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ด้วยรูปแบบสมัยใหม่ (Modern) ที่จัดเป็นรูปแบบสากล (International style)³⁹⁴

วัฒนธรรมตะวันตกได้กลายเป็นความหมาย มาเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้า และความศิวิไลซ์ของโลกยุคใหม่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่พระองค์จะต้องยึดถือและใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศสยามต่อไป การปรากฏขึ้นของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ถึงแม้จะไม่ใช้รูปแบบที่ถูกต้องตามระเบียบองค์ประกอบแบบตะวันตกแท้จริง แต่ก็เพียงพอที่จะสะท้อนให้เห็นถึงภาพพจน์แบบใหม่ของตะวันตกที่ เปลี่ยนไปจากอดีต ซึ่งได้เริ่มกลายเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญ ความดีงาม และเป็นมาตรฐานใหม่ที่สังคมควรมุ่งไปให้ถึง และคำว่าศิวิไลซ์ก็จะเริ่มเป็นคำที่มีอิทธิพลต่อแนวทางการพัฒนาทางสังคมสยามรับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา³⁹⁵

กล่าวได้ว่า พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นยุคสมัยที่มีความเปลี่ยนแปลงมหาศาล ทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมรัฐแบบจารีตของไทยก้าวเข้าสู่ยุคเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ ภายใต้แรงกดดันและท้าทายจากลัทธิล่าอาณานิคมของประเทศในยุโรป ความอยู่รอดคือการต้องปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ วิธีคิดคติความเชื่อ การเมืองและการปกครองเข้าสู่มาตรฐานสมัยใหม่ ดังกล่าวภายใต้การปรับเปลี่ยนนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบและแนวความคิดในการสร้างสถาปัตยกรรม จนอาจกล่าวได้ว่าการสร้างงานสถาปัตยกรรมต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางแนวความคิดแบบถอนรากถอนโคน³⁹⁶

การสร้างความศิวิไลซ์ในสถาปัตยกรรมนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นแห่งความตกต่ำของจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ ที่ถูกแทนที่ด้วยจักรวาลวิทยาแบบวิทยาศาสตร์เป็นต้นมา กล่าวได้ว่าสังคมไทยได้เกิด

³⁹³ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ:

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 594-595

³⁹⁴ วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า 0-3

³⁹⁵ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 115-116

³⁹⁶ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิช จำกัด หน้า 162

อุดมคติร่วมทางสังคม แบบใหม่อย่างหนึ่งซึ่งกลายเป็นความฝันและเป้าหมายหลักของชนชั้นนำไทย ที่ต้องการนำสังคมไทยไปให้ถึงสิ่งนั้นก็คือความศิวิไลซ์ซึ่งมีแม่แบบและมาตรฐานตั้งอยู่บนกรอบวัฒนธรรมแบบชาวตะวันตก ความศิวิไลซ์เป็นรูปธรรมที่สำคัญประการหนึ่งได้ถูกแสดงออกผ่านมายังความนิยมในการสร้างรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ซึ่งเริ่มขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 4³⁹⁷

เมื่อก้าวเข้ามาสู่รัชกาลที่ 5 คำว่าความศิวิไลซ์ ก็ยิ่งเพิ่มพูนอำนาจและความหมายให้แก่ตนเองมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงขนาดที่พระองค์ต้องเสด็จพระราชดำเนินออกนอกราชอาณาจักรเพื่อไปศึกษาเรื่อง ความศิวิไลซ์ในที่ต่างๆด้วยพระองค์เอง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งคโปรอันเดียวและประเทศในทวีปยุโรป นอกจากนี้การเสด็จประพาสยุโรปยังสะท้อนให้เห็นถึง การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ในการมองตนเองของไทยในอีกระดับที่ก้าวไปไกลกว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 การเสด็จดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างไทยกับโลกรอบด้านที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ ถึงการยอมรับสถานภาพว่าใครไม่ได้เป็นศูนย์กลางจักรวาลตามขนบจารีตแบบเดิมอีกต่อไป ไทยเป็นเพียงประเทศเล็กที่อยู่ท่ามกลางมหาอำนาจที่ศิวิไลซ์กว่าในทุก ๆ ด้าน ที่สำคัญการเสด็จประพาสยุโรปอย่างมีนัยสำคัญของการเสด็จไปเพื่อแสวงหาการยอมรับ จากมหาอำนาจในอีกทางหนึ่งด้วย นอกเหนือจากการไปเพื่อเรียนรู้ความเจริญสมัยใหม่เพียงอย่างเดียวโดยเป็นความพยายามที่จะยกสถานภาพของไทยให้เสมอหน้าเคียงบ่าเคียงไหล่กับประเทศตะวันตกให้ได้³⁹⁸

งานสถาปัตยกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการนี้เช่นกัน โดยแสดงออกผ่านมาในรูปแบบของตึกกรมบ้านช่อง อาคารสถานที่ พระราชวังหรืออาคารราชการต่างๆจะถูกสร้างขึ้นในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก เช่น ตึกกระทรวงกลาโหม พระที่นั่งอนันตสมาคมพระที่นั่งอัมพรสถาน วังบางขุนพรหม ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดเป็นการนำเข้าช่างหรือวิศวกรจากต่างประเทศเข้ามาเป็นผู้ออกแบบก่อสร้างโดยตรง เพื่อผลในรูปแบบที่ถูกต้องตามอย่างตะวันตกมากขึ้นมิใช่สร้างรูปแบบตะวันตกด้วยความเข้าใจของคนไทยเองดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 อีกต่อไป รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกทั้งหมดที่กล่าวมา ได้ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความเจริญสมัยใหม่และความเท่าเทียมกันทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับโลกตะวันตกโดยทำหน้าที่เป็นเสมือนฉากหรือเวทีที่แสดงออกถึงภาพแห่งความศิวิไลซ์ของประเทศไทยแก่สายตาชาวโลก³⁹⁹

³⁹⁷ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 174-176

³⁹⁸ สุเนตร ชุตินธรานนท์, "การเสด็จประพาสยุโรป พ. ศ. 2440 ความหมายเชิงสัญลักษณ์", เอกสารโครงการวิจัยยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง เล่ม 3 ยุโรป: การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), หน้า 63-67

³⁹⁹ อภินันท์ โปษยานนท์, "ศิลปะ ร.5: จากภาพบันทึกและรูปบูชามาเป็นอุตสาหกรรมผลิตวัฒนธรรม" เอกสาร โครงการวิจัย " ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาสความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง" เล่ม 3 ยุโรป: การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า 74

การปฏิวัติระบบการคมนาคมในสยามถือว่าการเริ่มต้นเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์ทางด้านการเมือง สืบเนื่องมาจากนโยบายขยายอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสแผ่มาครอบคลุมบริเวณแหลมอินโดจีน พระองค์ท่านทรงตระหนักถึงความสำคัญของการคมนาคมโดยเส้นทางรถไฟ เพราะการใช้แต่ทางเกวียนและแม่น้ำลำคลองเป็นพื้นนั้นไม่เพียงพอแก่การบำรุงรักษาพระราชอาณาเขต ราษฎรที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงมีจิตใจโน้มเอียงไปทางประเทศใกล้เคียง สมควรที่จะสร้างทางรถไฟขึ้นในประเทศเพื่อติดต่อกับมณฑลชายแดนก่อนอื่น ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การปกครอง ตรวจจับการรุกรานเป็นการเปิดภูมิประเทศให้ประชาชนพลเมือง เข้าบุกเบิกพื้นที่รกร้างว่างเปล่า ให้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศและเป็นเส้นทางขนส่งผู้โดยสารและสินค้าไปมาได้ง่ายยิ่งขึ้น ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2430 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เซอร์แอนดรูว์ คลาก และบริษัทปันชาร์ด แมกทักการ์ด โลเธอร์ ดำเนินการสำรวจเพื่อสร้างทางรถไฟจาก กรุงเทพฯ - เชียงใหม่ และมีทางแยกตั้งแต่เมืองสระบุรี - เมืองนครราชสีมาสายหนึ่ง จากเมืองอุดรดิตถ์ - ตำบลท่าเดื่อริมฝั่งแม่น้ำโขงสายหนึ่ง และจากเมืองเชียงใหม่ไปยังเชียงราย เชียงแสนหลวงอีกสายหนึ่งโดยมีประกาศ พระบรมราชโองการสร้างทางรถไฟสยามตั้งแต่ กรุงเทพฯ ถึง เมืองนครราชสีมา ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ.109 ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2433⁴⁰⁰ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติระบบการคมนาคมของสยามเป็นครั้งแรกและถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญคือ เป็นการนำมาซึ่งการขยายอำนาจ อิทธิพลทางการเมืองและการทหารของส่วนกลางไปสู่ภูมิภาคอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้ ต่อมาได้มีการจัดตั้งหน่วยทหารและโรงทหารในส่วนภูมิภาคขึ้นเป็นที่ตั้งถาวรจนมีปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การสถาปนาหน่วยทหารที่จังหวัด ปราจีนบุรี นครราชสีมา นครสวรรค์ อุบลราชธานี เชียงใหม่ เป็นต้น

ภาพที่ 113 ทหารช่างรถไฟ วางรางรถไฟทำข้าง จ.นครราชสีมา ระหว่างทางรถไฟสาย

อุบลราชธานี⁴⁰¹

⁴⁰⁰ <http://www.railway.co.th/main/profile/history.html>

⁴⁰¹ <https://web.facebook.com/korat.in.the.past/photos/a.950191528382946/1091375364264561/?type=3&theater>

ทั้งในสยามและประเทศไทยสถาปัตยกรรมของรัฐและพื้นที่ในเมืองไม่ใช่การสร้างสรรค์ศิลปะแบบอิสระ แต่เป็นการสร้างทางวัฒนธรรม ซึ่งตั้งอยู่ในอดีตบริบทและทางการเมือง การตรวจสอบบทบาทของอำนาจและการเมืองในสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นนั้นมีส่วนช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะที่เปลี่ยนแปลงและซับซ้อนของการเผชิญหน้ากับอาณานิคม ชนชั้นปกครองได้จัดสรรวัฒนธรรมวัตถุตะวันตกเป็นเครื่องมือในการติดตามเป้าหมายทางการเมืองของพวกเขาเพื่อรับการสนับสนุนที่เป็นที่นิยมและทำให้อำนาจของพวกเขาถูกต้องตามกฎหมายภายใต้หน้ากากของความทันสมัย ความเป็นชาตินิยม และการต่อต้านลัทธิการล่าอาณานิคม สภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นและสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้ทำหน้าที่เป็นสื่อที่เชื่อมโยงทำให้ชนชั้นสูงมีรูปร่างและพลังที่ชัดเจนในการฉายอัตลักษณ์แห่งชาติและวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่รู้จักกันในนาม Thainess หรือ “ความเป็นไทย”⁴⁰²

การวางรากฐานการปกครองแบบ “มณฑล” เริ่มขึ้นในปี 2417 เนื่องจากสถานการณ์ข้อพิพาทระหว่างสยามกับชาติตะวันตกในบริเวณหัวเมืองตามชายแดนของสยามที่อยู่ติดกับอาณานิคมของตะวันตก⁴⁰³ วัตถุประสงค์ของการตั้งมณฑลเทศาภิบาล พระยาราชเสนา ข้าราชการซึ่งทำงานในกระทรวงมหาดไทยเป็นเวลานานได้กล่าวว่า การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล คือ ระบบการปกครองในลักษณะที่จัดให้ข้าราชการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้วางพระราชหฤทัยไปทำหน้าที่แบ่งเบาภาระของรัฐบาลกลางในการปกครองราษฎรในส่วนภูมิภาคให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข และบ้านเมืองมีความเจริญทั่วถึงกัน โดยข้าราชการผู้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล (สมุหเทศาภิบาล) มีฐานะรองจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแต่อยู่เหนือผู้ว่าราชการจังหวัดและข้าราชการทั้งหมดในพื้นที่ 2 จังหวัดหรือมากกว่านั้นที่รวมกันเข้าด้วยกันเป็น “มณฑล” สำหรับอำนาจหน้าที่นั้น ข้าหลวงเทศาภิบาล (สมุหเทศาภิบาล) เป็นผู้บัญชาการและตรวจตราสถานการณ์บริหารราชการในเขตมณฑล รับข้อเสนอและความคิดเห็นของผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วถ่ายทอดมายังรัฐบาลที่กรุงเทพฯ รวมทั้งรับคำสั่งจากกรุงเทพฯ ไปถ่ายทอดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดในมณฑลนั้นๆ⁴⁰⁴

หรือกล่าวได้ว่าหน่วยราชการบริหารมณฑลเทศาภิบาล (ประกอบด้วยข้าหลวงเทศาภิบาลและข้าราชการชั้นรองอีกจำนวนหนึ่งร่วมกันเรียกว่า “กองมณฑล”) ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโยง

⁴⁰² Koompong Noobanjong, *The Aesthetics of Power: Architecture, Modernity, and Identity from Siam to Thailand* White Lotus Co.Ltd. Bangkok Thailand, 2013,

⁴⁰³ สรุปรจาก เตช บุนนาค, “การปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นระบบปฏิวัติหรือวิวัฒนาการ,” หน้า 22; เตช บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458, ธรณี กาญจนันชัญญิตี (แปล), พิมพ์ครั้งที่ 2 , กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548, หน้า 146-148; จักรกฤษณ์ นรินดิผดุงการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 , กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2527, หน้า 170-171.

⁴⁰⁴ พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา), “การปกครองระบอบเทศาภิบาล,” ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล (บรรณาธิการ), มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ, หน้า 6-7.

รัฐบาลกลางกับหน่วยราชการบริหารส่วนภูมิภาคส่วนอื่นๆเข้าด้วยกัน⁴⁰⁵ การปกครองแบบมณฑลเพื่อทดแทนการปกครองตามหัวเมืองที่มีอยู่เดิมในสมัยนั้น ที่ยังใช้วิธีเรียกในกฎหมายเก่าว่า “กินเมือง” อันเป็นแบบเดิมดูเหมือนจะใช้เช่นเดียวกันทุกประเทศทางตะวันออกนี้ ในเมืองจีนก็เรียกว่ากินเมืองตามภาษาจีน แต่ในเมืองไทยมาถึงชั้นหลังเรียกเปลี่ยนเป็น “ว่าราชการเมือง” ถึงกระนั้นคำว่า “กินเมือง” ก็ยังใช้กันในคำพูด และยังมีอยู่ในหนังสือเก่า เช่น กฎมณเฑียรบาล เป็นต้น⁴⁰⁶

วิธีการปกครองที่เรียกว่ากินเมืองนั้น หลักเดิมคงมาแต่ถือว่าผู้เป็นเจ้าของเมือง ต้องทูลงพระของตนมาประจำทำการปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากภัยอันตราย ราษฎรก็ต้องตอบแทนคุณเจ้าเมืองด้วยการออกแรงช่วยทำการงานให้บ้าง หรือแบ่งสิ่งของซึ่งทำมาหาได้ เช่น ข้าวปลาอาหาร เป็นต้น อันมีเหลือใช้ให้เป็นของกำนัลช่วยอุปการะมิให้เจ้าเมืองต้องเป็นห่วงในการหาเลี้ยงชีพ ราษฎรมากด้วยกันช่วยคนละเล็กละน้อย เจ้าเมืองก็เป็นสุขสบาย รัฐบาลในราชธานีไม่ต้องเลี้ยงดูจึงให้ค่าธรรมเนียมนิยามในการต่างๆ ที่ทำในหน้าที่เป็นตัวเงินสำหรับใช้สอย กรมการซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าเมืองก็ได้รับผลประโยชน์ทำนองเดียวกัน เป็นแต่ลดลงตามศักดิ์⁴⁰⁷

ภาพที่ 114 แสดงที่อยู่ของเจ้าเมืองสกลนคร ใช้ในการต้อนรับสมเด็จพระยาตากสินมหาราชในคราวเสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย, หน้า 167-168.

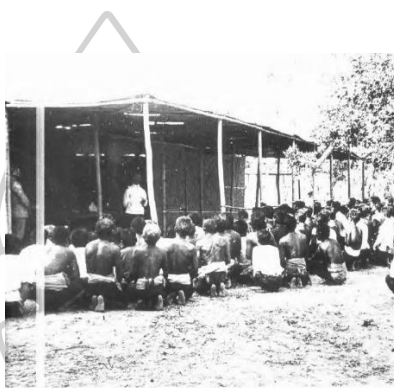
⁴⁰⁶ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴⁰⁷ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴⁰⁸ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

ภาพที่ 115 แสดงที่พักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในคราวเสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร⁴⁰⁹

ภาพที่ 116 แสดงที่พักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร⁴¹⁰

ภาพที่ 117 แสดงที่พักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในคราวเสด็จตรวจราชการมณฑล
ร้อยเอ็ด⁴¹¹

⁴⁰⁹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศกาลบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴¹⁰ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศกาลบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴¹¹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศกาลบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

ภาพที่ 118 แสดงที่ว่าการอำเภอพิมาย ระดับประดาดกแต่งด้วยธงชาติเพื่อเตรียมรับ
การตรวจเยี่ยม⁴¹²

ภาพที่ 119 แสดงราษฎรต้อนรับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในคราวเสด็จตรวจราชการ
มณฑลพายัพ เมื่อ พ.ศ.2441⁴¹³

มีเรื่องปรากฏมาก่อนว่าครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปเมืองเหนือเมื่อ ปี พ.ศ.2409 ทอดพระเนตรเห็นศาลากลางตามหัวเมืองชอมช่อ จนทรงสังเวชพระราชหฤทัยทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเงินส่วนพระองค์ให้ซ่อมแซม เมืองละ 10 ชั่ง (800 บาท) เมืองไหนทำสำเร็จแล้วพระราชทานป้ายจำหลักปิดทองประดับกระจก ทำเป็นรูปเงินเหรียญรัชกาลที่ 4 ลายเป็นรูปพระมหามงกุฎแผ่น 1 รูปข้างอยู่ในวงจักรแผ่น 1 พระราชทานให้ไปติดไว้ ณ ศาลากลางซึ่งได้ทรงปฏิสังขรณ์ เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปยังมีอยู่บางแห่ง ข้าพเจ้าได้ยืมมาจำลองรักษาแบบไว้ เดียวนี้อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่มาภายหลังศาลากลางก็กลับทรุดโทรมนำทุเรศอย่างเก่า หามีแห่งใดที่

⁴¹² กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴¹³ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

เป็นสง่าผ่าเผยไม่⁴¹⁴เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเจ้าเมืองต้องสร้างจวนและศาลากลางด้วยทุนของตนเอง แม้แต่แผ่นดินซึ่งจะสร้างจวน ถ้ามีได้อยู่ภายในเมืองที่มีปราการ เช่น เมืองพิษณุโลก เป็นต้น เจ้าเมืองก็ต้องหาซื้อที่ดินเหมือนกับคนทั้งหลาย จวนกับศาลากลางจึงเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้าเมือง เมื่อสิ้นตัวเจ้าเมืองก็เป็นมรดกตกแก่ลูกหลาน ใครได้เป็นเจ้าเมืองคนใหม่ถ้ามีได้เป็นผู้รับมรดกของเจ้าเมืองคนเก่าก็ต้องหาที่สร้างจวนและศาลากลางขึ้นใหม่ตามกำลังที่จะสร้างได้ บางทีก็ย้ายไปสร้างห่างจวนเดิมต่างฟากแม่น้ำหรือแม่น้ำต่างตำบลก็มี จวนเจ้าเมืองไปตั้งอยู่ที่ไหนก็ย้ายที่ว่าการไปอยู่ที่นั่นชั่วสมัยของเจ้าเมืองคนนั้น ตามหัวเมืองจึงไม่มีที่ว่าการเมืองตั้งประจำอยู่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นนิจเหมือนอย่างทุกวันนี้ อันเพิ่งมีขึ้นเมื่อจัดมณฑลเทศาภิบาลแล้ว⁴¹⁵

อธิบายตำนานเทศาภิบาล⁴¹⁶ การเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองหัวเมืองเริ่มจัดในรัชกาลที่ 5 ด้วยเมื่อปีมะโรง รัตนโกสินทรศก 111 (พ.ศ.2435) วันที่ 1 เมษายน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก้ทำเนียบตำแหน่งเสนาบดีเล็กตำแหน่งอรรคมหาเสนาบดีแลจตุสดมภ์อย่างโบราณ เปลี่ยนเป็นเสนาบดีมีศักดิ์เสมอกัน 12 ตำแหน่ง แล้วทรงตั้งและเปลี่ยนตัวเสนาบดีกระทรวงต่างๆ ดังนี้ คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกระลาโหม กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงนครบาล กระทรวงวัง กระทรวงพระคลัง กระทรวงเกษตรราธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงมรุธาธร กรมยุทธนาธิการ ตามหัวเมืองในสมัยนั้น ประหลาดคืออย่างหนึ่งที่ไม่มีศาลารัฐบาลตั้งประจำ สำหรับว่าราชการบ้านเมืองอย่างทุกวันนี้ เจ้าเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหนก็ว่าราชการบ้านเมืองที่บ้านของตน เหมือนอย่างเสนาบดีเจ้ากระทรวงในราชธานีว่าราชการที่บ้านตามประเพณีเดิม บ้านเจ้าเมืองติดกับบ้านของคนอื่นเพียงที่เรียกกันว่า “จวน” เพราะมีศาลาโรงปลูกไวนอกรั้วข้างหน้าบ้านหลังหนึ่ง เรียกว่า “ศาลากลาง” เป็นที่สำหรับประชุมกรรมการเวลามีการงาน เช่น รับท้องตราหรือปรึกษาราชการ เป็นต้น เวลาไม่มีการงานก็ใช้ศาลากลางเป็นศาลชำระความ เห็นได้ว่าศาลากลางก็เป็นเค้าเดียวกับศาลาลูกขุนในราชธานีนั่นเอง เรือนจำสำหรับขังนักโทษก็อยู่ในบริเวณจวนอีกอย่างหนึ่ง แต่ก็คงเป็นเพราะคุมขังได้มั่นคงกว่าที่อื่นไม่จำเป็นจะต้องอยู่กับจวนเหมือนกับศาลากลาง⁴¹⁷ กระทรวงมหาดไทยได้รับพระบรมราชานุญาต ให้จัดตั้งมณฑลภาค สามารถสรุปได้ดังนี้

⁴¹⁴ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴¹⁵ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴¹⁶ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

⁴¹⁷ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ. ตุลาคม 2545.

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลมณฑลลาวเฉียง

มณฑล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงทหาร	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
มณฑลลาวเฉียง (ภายหลังเปลี่ยน ชื่อเป็น “มณฑล พายัพ”)	นครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน นคร น่าน แพร่ เถิน (ต่อมาใน พ.ศ. 2448 ถูกยุบเป็น อำเภอเถิน ขึ้นกับ นครลำปาง)	นครเชียงใหม่	ปัจจุบันมี มทบ.33 ค่ายกาวิละ	แม่น้ำปิง	สถานีรถไฟ เชียงใหม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศให้อาณาจักรล้านนาไทยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร มีชื่อว่า “มณฑลพายัพ” มีที่ตั้งอยู่ที่บริเวณวัดชัยศรีภูมิ อ.เมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน หลังจากจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีปราบกบฏเงี้ยวพ่ายแพ้แล้ว เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๖ จึงขยายกำลังทหารโดยย้าย กรมทหารราบที่ ๘ ซึ่งเดิมอยู่มณฑลนครราชสีมา มาประจำมณฑลพายัพ เชียงใหม่ และขยายกำลังเป็น “กรมบัญชาการมณฑลพายัพตะวันตก” แล้วย้ายหน่วยทหารเข้ามาที่ค่ายกาวิละปัจจุบัน⁴¹⁸

ภาพที่ 120 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองเชียงใหม่

ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴¹⁸ <http://www.army33.net/mains/about1.html>

ภาพที่ 121 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 122 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 123 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 124 แสดงอาคารใน กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 125 แสดงโรงทหารปืนใหญ่ กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 126 แสดงโรงทหารปืนใหญ่ กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 127 แสดงโรงทหารสัมภาระ กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 128 แสดงเรือนนายทหาร กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

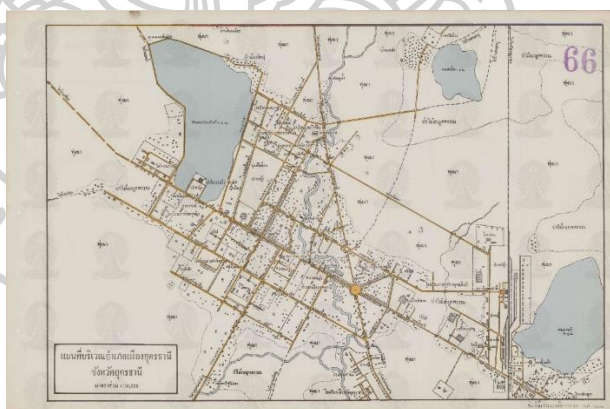

ภาพที่ 129 แสดงลำน้ำปิงหน้าโรงทหาร กองพลที่ 8 เชียงใหม่
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มณฑลลาวพวน (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลอุดร”) เมืองในมณฑล คือ หนองคาย เชียงขวาง บริคันหนิคม โพนพิไล ไชยบุรี ทำอุเทน นครพนม สกลนคร มุกดาหาร กุมุทธาไสย หนองหาร ขอนแก่น คำเกิด คำมวน หล่มสัก ที่ตั้งศูนย์บัญชาการ มณฑล เมืองหนองคาย

ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลมณฑลลาวพวน

มณฑล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงทหาร	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
มณฑลลาวพวน (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลอุดร”)	หนองคาย เชียงขวาง บริคันหนิคม โพนพิไล ไชยบุรี ทำอุเทน นครพนม สกลนคร มุกดาหาร กุมุทธา ไสย หนองหาร ขอนแก่น คำเกิด คำมวน หล่มสัก	เมืองหนองคาย	ย้ายไปเมือง อุดรธานีตาม ข้อตกลงกับ ฝรั่งเศส ปัจจุบันมี มทบ.24 ค่าย ประจักษ์ศิลปาคม	แม่น้ำโขง	สถานีรถไฟ หนองคาย พ.ศ.2501

ภาพที่ 130 แผนที่บริเวณ อ.เมืองอุดรธานี

ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มณฑลลาวท้าว (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลอีสาน”) เมืองในมณฑล คือ อุบลราชธานี นครจำปาศักดิ์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ที่ตั้งศูนย์บัญชาการ นครจำปาศักดิ์

ตารางที่ 4 แสดงข้อมูลมณฑลลาวกาว

มณฑล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
มณฑลลาวกาว (ภายหลัง เปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑล อีสาน”)	อุบลราชธานี นครจำปาศักดิ์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์	นคร จำปาศักดิ์			รถไฟสาย กรุงเทพ อุบลราชธานี

มณฑลเขมร (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลบูรพา”) เมืองในมณฑล คือ พระตะบอง
เสียมราฐ ศรีโสภณ พนมเปญ ที่ตั้งศูนย์บัญชาการ ศรีโสภณ

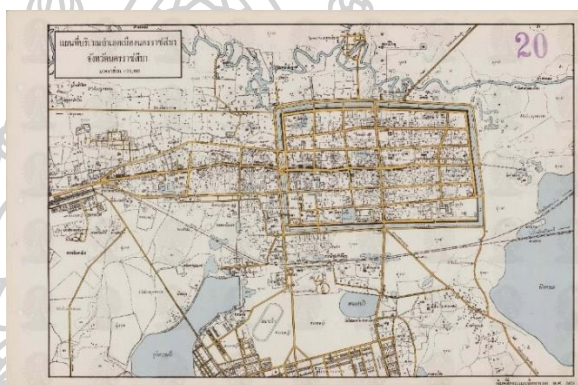
ตารางที่ 5 แสดงข้อมูลมณฑลเขมร

มณฑล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
มณฑลเขมร (ภายหลังเปลี่ยนชื่อ เป็น “มณฑล บูรพา”)	พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ พนมเปญ	ศรีโสภณ			

มณฑลลาวกลาง (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลนครราชสีมา”) เมืองในมณฑล คือ
นครราชสีมา ขัยภูมิ บุรีรัมย์ ที่ตั้งศูนย์บัญชาการ นครราชสีมา

ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลมณฑลลาวกลาง (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลนครราชสีมา”)

มณฑล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
มณฑลลาวกลาง (ภายหลังเปลี่ยนชื่อ เป็น “มณฑล นครราชสีมา”)	นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์	นครราชสีมา	นครราชสีมา ปัจจุบันมี มบท.21 ค่ายสุรนารี		สถานีรถไฟ นครราชสีมา

ภาพที่ 131 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองนครราชสีมา

ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 132 แสดงโรงพยาบาล กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 133 แสดงโรงทหาร กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 134 แสดงโรงทหาร โรงพลตระเวน มณฑลนครราชสีมา
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 135 แสดงโรงทหาร โรงพลตระเวน มณฑลนครราชสีมา
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 136 แสดงคลังกระสุนกับโรงพยาบาลป็นใหญ่ที่ 3 จ.สระบุรี
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มณฑลภูเก็ต เมืองในมณฑล คือ ภูเก็ต กระบี่ ตรัง ตะกั่วป่า พังงา ธารนง ที่ตั้งศูนย์
บัญชาการ ภูเก็ต

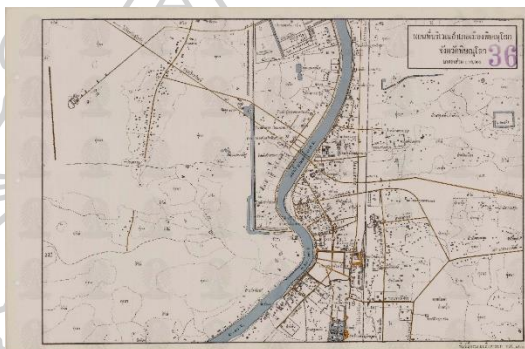
ตารางที่ 7 แสดงข้อมูลมณฑลภูเก็ต

มณฑล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
มณฑลภูเก็ต	ภูเก็ต กระบี่ ตรัง ตะกั่วป่า พังงา ธารนง	ภูเก็ต		ทะเล อันดามัน	

ตารางที่ 8 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลพิษณุโลก

มณฑล เทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
พิษณุโลก	พิษณุโลก พิจิตร พิจัย สวรรคโลก สุโขทัย	พิษณุโลก	ปัจจุบันมี มทบ.39 ค่ายสมเด็จพระนเรศ วรมหาราช	แม่น้ำน่าน	สถานีรถไฟ พิษณุโลก

นับตั้งแต่ พ.ศ.2437 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้พระบรมราโชบายในการจัดการทหารแบบใหม่ โดยให้จัดตั้งกรมบัญชาการทหารบก ประจำมณฑลในมณฑลต่างๆ โดยให้ทำไปตามสมควรแก่ความต้องการและความพร้อมด้านอื่นๆ ของประเทศ เพื่อบรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อนของไพร่พลที่ต้องไปประจำรับราชการไกลถิ่น และความจำเป็นต้องมีหน่วยส่วนภูมิภาคเป็นสาขาของกระทรวงใหญ่ในนครหลวง พ.ศ.๒๔๓๘ กระทรวงกลาโหม ประกาศตั้งกรมบัญชาการทหารบกประจำมณฑลพิษณุโลก ไม่ปรากฏว่ามีการจัดหน่วยทหารอย่างไร สันนิษฐานว่ามีการจัดตั้งหน่วยกรมบัญชาการทหารบกประจำมณฑลพิษณุโลกและกำลังพลของหน่วยประจำอยู่ ณ ที่ตั้งบริเวณค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในปัจจุบัน⁴¹⁹

ภาพที่ 137 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองพิษณุโลก
ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 138 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

⁴¹⁹ <http://army3.rta.mi.th/history010660.html>

ภาพที่ 139 แสดงโรงอาหารราบที่ 7 มณฑลพิษณุโลก
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 140 แสดงโรงอาหารปิ่นใหญ่ที่ 7 มณฑลพิษณุโลก
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 141 แสดงโรงเรียนนายสิบ กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 142 แสดงคลังกระสุน กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 143 แสดงเรือนผู้บัญชาการ กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

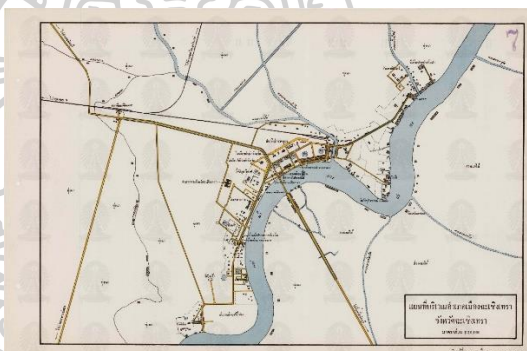

ภาพที่ 144 แสดงเรือนนายทหาร กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มณฑลเทศาภิบาล ปราชิน เมืองในมณฑล คือ ปราชินบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก พนมสารคาม ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล ปราชินบุรี

ตารางที่ 9 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลปราจีน

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
ปราจีน	ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก พนมสารคาม	ปราจีนบุรี (ปัจจุบันคือ จังหวัด ฉะเชิงเทรา)	ปัจจุบันมีค่าย ศรีโสธร มทบ.12 ค่าย จักรพงษ์ จังหวัด ปราจีนบุรี	แม่น้ำ บางปะกง	สถานีรถไฟ แปดริ้ว/ สถานีรถไฟ ปราจีนบุรี

ภาพที่ 145 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองฉะเชิงเทรา

ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 146 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 9 มณฑลปราจีนบุรี

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 147 แสดงโรงอาหารในเมืองฉะเชิงเทรา (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน)

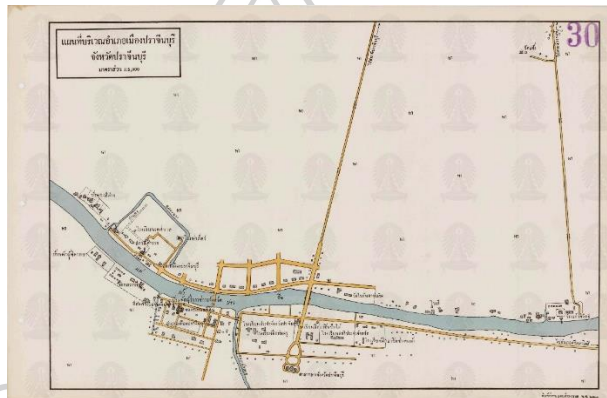
ภาพที่ 148 แสดงโรงอาหารในเมืองฉะเชิงเทรา (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน)

ภาพที่ 149 แสดงพิพิธภัณฑ์ทหารค่ายจักรพงษ์ในเมืองปราจีน (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน)

ภาพที่ 150 แสดงอาคารสมัยรัชกาลที่ 5 ค่ายจักรพงษ์ เมืองปราจีน (มณฑลเทศาภิบาลปราจีน)

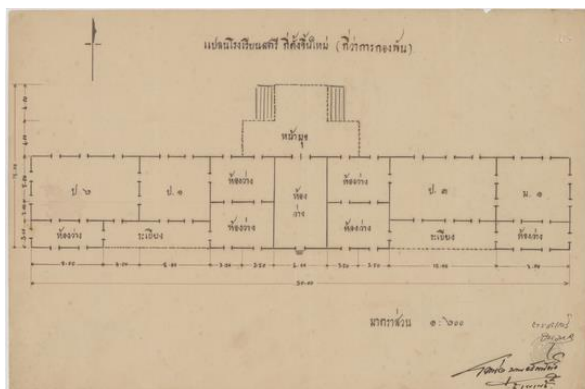

ภาพที่ 151 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองปราจีนบุรี

ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 152 แสดงแผนที่บริเวณกรมทหารบกที่ 19 แสดงบริเวณจะขอสร้างโรงเรียน
ที่มา : ทอพระสมุทวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 153 แสดง แพลนโรงเรียนสตรีที่จะขอใช้ที่ว่าการกรมกับโรงทหาร
จัดตั้งเป็นโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดปราจีนบุรี (พ.ศ.2475)
ที่มา : หอพระสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มณฑลเทศาภิบาล ราชบุรี เมืองในมณฑล คือ ราชบุรี กาญจนบุรี ปราณบุรี เพชรบุรี
สมุทรสงคราม ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล ราชบุรี

ตารางที่ 10 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลราชบุรี

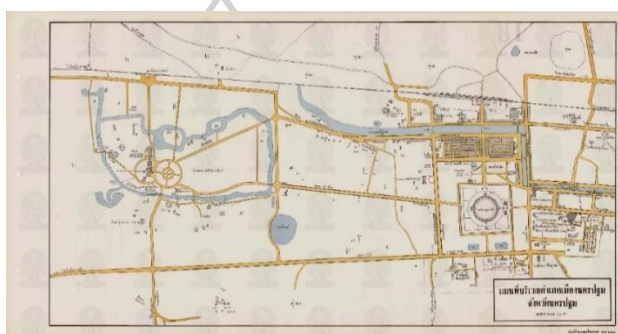
มณฑล เทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงทหาร	การ สัญจร ทางน้ำ	การ รถไฟ
ราชบุรี	ราชบุรี กาญจนบุรี ปราณบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม	ราชบุรี	กรมบัญชาการ ทหารบกมณฑลราชบุรี กระทรวงยุทธนาธิการ เมื่อ พ.ศ.2441 ปัจจุบันมี มทบ.16 ค่ายภาณุรังษี	แม่น้ำ แม่กลอง	สถานี รถไฟ ราชบุรี

มณฑลเทศาภิบาล นครชัยศรี เมืองในมณฑล คือ นครชัยศรี สมุทรสาคร สุพรรณบุรี ที่ตั้ง
กองบัญชาการมณฑล นครชัยศรี⁴²⁰

⁴²⁰ เรียบเรียงจาก พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา), "การปกครองระบอบเทศาภิบาล," หน้า 14-15; จักรกฤษณ์ นรนิติผดุง
การ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย, หน้า 172, 549-551.

ตารางที่ 11 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครชัยศรี

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
นครชัยศรี	นครชัยศรี สมุทรสาคร สุพรรณบุรี	นครชัยศรี	ปัจจุบันมี กรมการสัตว์ ทบ.	แม่น้ำ ท่าจีน	สถานีรถไฟ นครปฐม

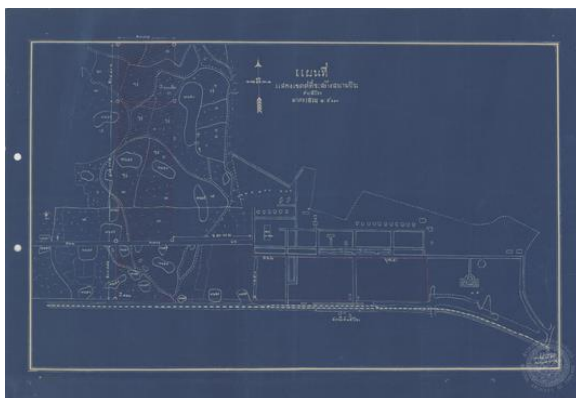
ภาพที่ 154 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองนครปฐม

ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 155 แสดงภาพถ่ายทางอากาศโรงพยาบาล สนามบินต้นสำโรง นครไชยศรี

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 156 แสดงแบบแปลนสนามบินต้นสำโรง เมืองนครชัยศรี
ที่มา : หอพระสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 157 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการ กองพลที่ 2 นครไชยศรี
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

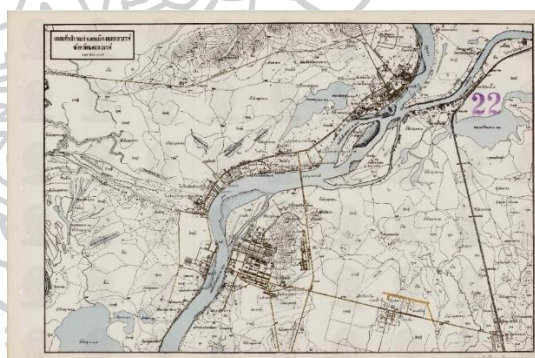

ภาพที่ 158 แสดงโรงทหารราบที่ 12 กองพลที่ 2 นครไชยศรี
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มณฑลเทศาภิบาล นครสวรรค์ เมืองในมณฑล นครสวรรค์ กำแพงเพชร ชัยนาท ตาก
อุทัยธานี พยุหคีรี มโนรมย์ สรรค์บุรี ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล นครสวรรค์

ตารางที่ 12 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครสวรรค์

มณฑล เทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์ บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจร ทางน้ำ	การรถไฟ
นครสวรรค์	นครสวรรค์ กำแพงเพชร ชัยนาท ตาก อุทัยธานี พยุหคีรี มโนรมย์ สรรค์บุรี	นครสวรรค์	ปัจจุบันมี มทบ.31 ค่าย จिरประวัติ	แม่น้ำ ปิง	สถานีรถไฟ นครสวรรค์

ภาพที่ 159 แสดงแผนที่บริเวณ อ.เมืองนครศรีธรรมราช

ที่มา : หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 160 แสดงที่ว่าการกรมบัญชาการกองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 161 แสดงโรงทหาร กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 162 แสดงสโมสรทหารบก กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 163 แสดงคลังอาวุธ กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 164 แสดงคลังกระสุน กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์

ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มณฑลเทศาภิบาล กรุงเก่า เมืองในมณฑล กรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) พระพุทธบาท พรหมบุรี ลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง อินทร์บุรี ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล กรุงเก่า

ตารางที่ 13 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลกรุงเก่า

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงทหาร	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
กรุงเก่า	พระพุทธบาท พรหมบุรี ลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง อินทร์บุรี	กรุงเก่า พระที่นั่งพิमान รัตยา พระราชวัง จันทร์เกษม	ไม่ปรากฏ	แม่น้ำ ลพบุรี/ แม่น้ำ ป่าสัก	สถานีรถไฟ พระนครศรี อยุธยา

มณฑลเทศาภิบาล นครศรีธรรมราช เมืองในมณฑล นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี
หนองจิก ยะหริ่ง ยะลา รามันท์ ระแงะ สายบุรี ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล สงขลา

ตารางที่ 14 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครศรีธรรมราช

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
นครศรีธรรมราช	นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง ยะลา รา มันท์ ระแงะ สายบุรี	สงขลา	กองพันทหาร ปืนใหญ่ที่ 5 ค่าย พระปกเกล้า	ทะเลอ่าว ไทย	สถานี รถไฟ สงขลา

มณฑลเทศาภิบาล ชุมพร เมืองในมณฑล ชุมพร ไชยา หลังสวน กาญจนดิษฐ์ ที่ตั้ง
กองบัญชาการมณฑล ชุมพร

ตารางที่ 15 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลชุมพร

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
ชุมพร	ชุมพร ไชยา หลังสวน กาญจนดิษฐ์	ชุมพร	มทบ.44ค่าย เขตอุดมศักดิ์	ท่าตะเภา	สถานีรถไฟ ชุมพร

พ.ศ.2440-2449 ได้มีการตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใหม่ 4 มณฑลได้แก่ มณฑลเทศาภิบาล
ไทรบุรี (หมายเหตุ- ใน พ.ศ.2451 สยามต้องยอมยกส่วนหนึ่งของมณฑลนี้ คือ เมืองเคดาห์ และปะลิส

ให้แก่อังกฤษเพื่อแลกกับการแก้ไขสนธิสัญญาการค้ากับอังกฤษและเพื่อกู้ยืมเงินจากอังกฤษมาสร้างทางรถไฟสายใต้) เคะดะห์ (ไทรบุรี) ปะลิส สตุล ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล ไทรบุรี⁴²¹

ตารางที่ 16 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครไทรบุรี

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
ไทรบุรี	เมืองเคดะห์ และปะลิส	ไทรบุรี			

มณฑลเทศาภิบาล เพชรบูรณ์ (หมายเหตุ- เมื่อ พ.ศ.2447 มณฑลนี้ถูกยุบเนื่องจากรัฐบาลเห็นว่า การตั้งมณฑลนี้มีแต่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ต่อมาในปี 2450 ได้มีการตั้งมณฑลเพชรบูรณ์ขึ้นอีกครั้ง เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าจำเป็นต่อการปกครอง) เมืองในมณฑล เพชรบูรณ์ หล่มสัก ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล เพชรบูรณ์

ตารางที่ 17 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครเพชรบูรณ์

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงพยาบาล	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
เพชรบูรณ์	เพชรบูรณ์ หล่มสัก	เพชรบูรณ์			

มณฑลเทศาภิบาล จันทบุรี เมืองในมณฑล จันทบุรี ระยอง ตราด ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑลจันทบุรี

⁴²¹ เรียบเรียงจาก เดช บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458, หน้า 168-200; พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา), “การปกครองระบอบเทศาภิบาล,” หน้า 15-17; จักรกฤษณ์ นรินทิพดุงการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย, หน้า 172-173

ตารางที่ 18 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครจันทบุรี

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงทหาร	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
จันทบุรี	จันทบุรี ระยอง ตราด	จันทบุรี	กองพล นาวิกโยธิน	แม่น้ำ จันทบุรี	

มณฑลเทศาภิบาล ปัตตานี (หมายเหตุ- มณฑลนี้เกิดจากการแบ่งหัวเมืองออกมาจากมณฑลนครศรีธรรมราช) เมืองในมณฑล ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง ะแงะ รามหิมัน สายบุรี หนองจิก ที่ตั้งกองบัญชาการมณฑล ปัตตานี

ตารางที่ 19 แสดงข้อมูลมณฑลเทศาภิบาลนครปัตตานี

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงทหาร	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ
ปัตตานี	ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง ะแงะ รามหิมัน สายบุรี หนองจิก	ปัตตานี			

ต่อมาในตอนปลายรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สอง พ.ศ.2450 ทรงตระหนักพระราชหฤทัยว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยกำลังแผ่ขยายคลุมไปทั่วโลก ทรงพระราชดำริว่าน่าจะเหมาะกว่าถ้าพระราชโอรสจะทรงเป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ปวงชนชาวไทยดังจะเห็นได้จากพระราชดำริของพระองค์ก่อนจะเสด็จสวรรคตไม่นานว่า "ฉันจะให้ลูกศิษย์รอมอบของขวัญให้แก่พลเมืองในทันทีที่ขึ้นสู่อำนาจบัลลังก์ในขณะที่สืบตำแหน่งกษัตริย์ กล่าวคือ ฉันจะให้เขาให้ป้าเมนท์และคอนสติติวชั่น" เมื่อผลัดแผ่นดินเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแนวความคิดความพยายามที่จะวางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชดำริเมื่อครั้งทรงขึ้นครองราชย์สมบัติใหม่ว่า มีภารกิจสำคัญที่ทรงได้รับมอบมาจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประการหนึ่งคือ การมี "คอนสติติวชั่น" (Constitution) และ "ป้าลิเมนท์"

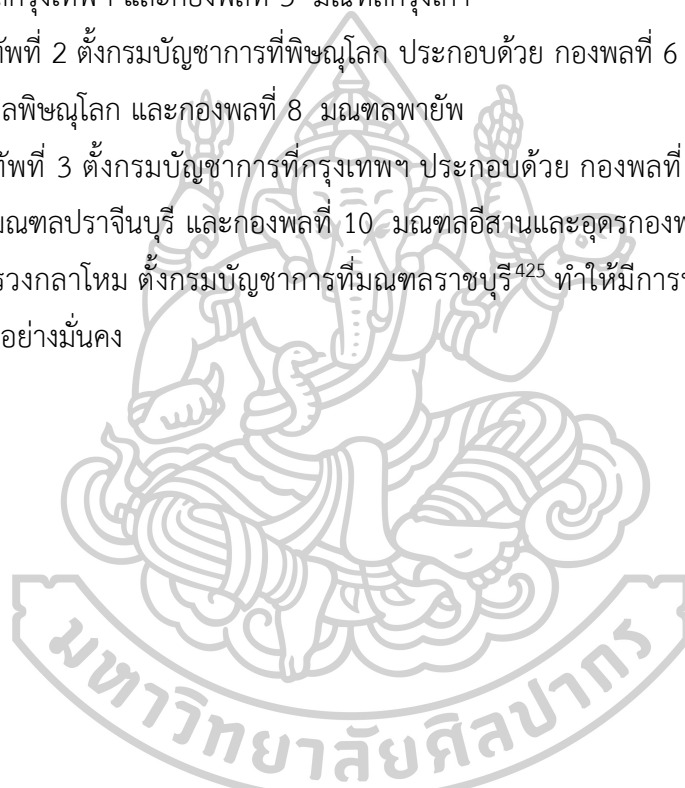
(Parliament) และพระองค์ได้ทรงวางสู่ทางรัฐประศาสน์นบายไว้แล้ว เมื่อพลเมืองมีความรู้พร้อมเมื่อใดก็จะทรงรับปฏิบัติตามกระแสรับสั่งของสมเด็จพระบรมชนกนาถทันทีและได้ทรงฝากเรื่อง "पालิเมนต์" นี้ไว้ให้คณะเสนาบดีพิจารณาต่อไปตามความเหมาะสมแก่กาลเวลา⁴²²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468)⁴²³ ทรงปฏิรูปกิจการทหารต่อมาให้เต็มรูปแบบขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ.2453 ทรงโปรดฯ ให้จัดรวมกองพลเป็นกองทัพ 3 กองทัพ และ 1 กองพลอิสระ คือ⁴²⁴

กองทัพที่ 1 ตั้งกรมบัญชาการที่กรุงเทพฯ ประกอบด้วย กองพลที่ 1 มณฑลกรุงเทพฯ กองพลที่ 2 มณฑลกรุงเทพฯ และกองพลที่ 3 มณฑลกรุงเทพฯ

กองทัพที่ 2 ตั้งกรมบัญชาการที่พิษณุโลก ประกอบด้วย กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์ กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก และกองพลที่ 8 มณฑลพยุหยา

กองทัพที่ 3 ตั้งกรมบัญชาการที่กรุงเทพฯ ประกอบด้วย กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา กองพลที่ 9 มณฑลปราจีนบุรี และกองพลที่ 10 มณฑลอีสานและอุดรกองพลที่ 4 เป็นกองพลอิสระขึ้นตรงกระทรวงกลาโหม ตั้งกรมบัญชาการที่มณฑลราชบุรี⁴²⁵ ทำให้มีการพัฒนาที่ตั้งทางทหารทั่วราชอาณาจักรอย่างมั่นคง

⁴²² กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. จุดเริ่มต้นประชาธิปไตยไทย.

สำนักพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. กรุงเทพฯ. กันยายน 2550

https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=8513

⁴²³ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site:

<http://www.thaiheritage.net/>

⁴²⁴ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site:

<http://www.thaiheritage.net/>

⁴²⁵ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site:

<http://www.thaiheritage.net/>

ภาพที่ 165 แสดงภาพถ่ายทางอากาศโรงพยาบาล กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 166 แสดงภาพถ่ายทางอากาศโรงพยาบาล กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา
ที่มา : หอสมุดวชิรญาณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบการปกครองส่วนท้องถิ่นในมณฑลต่าง ๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น⁴²⁶ อย่างไรก็ตามในรัชสมัยนี้ได้มีการยกเลิกมณฑลเทศาภิบาลไปจำนวนหนึ่ง ได้แก่ มณฑลบูรพา ซึ่งยกเลิกไปเมื่อสยามเสียอำนาจปกครองเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2449 และมณฑลไทรบุรี ซึ่งยกเลิกไปเมื่อสยามเสียอำนาจการปกครองเมืองไทรบุรี (เคดะห์), ตรังกานุ ให้แก่อังกฤษเมื่อ พ.ศ.2450⁴²⁷

⁴²⁶ เตช บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458, หน้า 217.

⁴²⁷ เทศาภิบาล พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, หน้า 224. (ข้อความส่วนที่อ้างเป็นข้อเขียนที่ พระยาราชเสนา (ศิริเทพหัตถิน ฌ อยุธยา) แต่งต่อจากที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ค้างไว้)

เดียวกับโรงงานประกอบด้วยเหล็ก กระจก และคอนกรีตเสริมเหล็ก ความสามารถของสยามในการผลิตปูนซีเมนต์ได้เอง เมื่อ พ.ศ. 2456 ส่งผลให้มีการใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างอย่างกว้างขวางวัสดุนี้เมื่อรวมกับเหล็กเส้น ก็กลายเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กที่มีศักยภาพทำให้อาคารมีขนาดโครงสร้างที่เล็กลงและประหยัดค่าก่อสร้างมากขึ้น ทำให้อาคารจำนวนมากต่างหันมาสร้างด้วยวัสดุประหยัดประเภทนี้ ส่งผลให้อาคารดูโปร่งเบาลง มีช่องอาคารที่กว้างขึ้น มีช่องเปิดได้เต็มช่วงเสา อาคารมีประโยชน์ใช้งานมากขึ้นแต่ขณะเดียวกันฝีมือก่อสร้างกลับหยาบลงเพราะต้องการความประหยัด เรียบง่ายและลดเวลาก่อสร้าง⁴³²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะปลูกฝังอุดมการณ์คติใหม่ให้ประชาชนไว้ต่อสู้กับลัทธิการปกครองแบบใหม่นั้นคืออุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทรงใช้ศิลปะวรรณคดีทุกประเภทรับใช้อุดมการณ์ใหม่นี้ เพื่อให้คนไทยไม่เบี่ยงเบนไปจากการจงรักภักดีในราชบัลลังก์ ในด้านสถาปัตยกรรมทรงส่งเสริมให้เกิดสถาปัตยกรรมแบบชาตินิยมขึ้น เพื่อถ่วงดุลกับสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่สร้างขึ้นอย่างมากมายในรัชกาลก่อน และแม้กระทั่งในรัชกาลของพระองค์เองสถาปัตยกรรมแบบชาตินิยมแบบใหม่นี้เป็นการเอาผังสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก มาใส่หลังคาและเครื่องประดับแบบไทยนั้นเองโดยฝีมือของสถาปนิกและประติมากรยุโรป เช่น ตึกบัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁴³³

แนวคิดชาตินิยมในสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 6 บรรยายภาพทางการเมืองมีเสถียรภาพมากกว่ารัชกาลที่ผ่านมา ปัญหาการคุกคามจากภายนอกด้วยการล่าอาณานิคมลดความรุนแรงลงไป การเมืองภายในเริ่มมีกลุ่มผลประโยชน์จากขุนนางและข้าราชการท้องถิ่นเกือบที่จะกล่าวได้ว่าไม่มีอีกต่อไป แต่อย่างไรก็ตามบริบทของปัญหาในบางมิติก็ยังคงสืบเนื่องอยู่และทวีความรุนแรงมากขึ้น คือปัญหาการสร้างความยอมรับในระดับที่เสมอหน้าเคียงบ่าเคียงไหล่กับประเทศตะวันตกยังไม่สำเร็จ ปัญหาประการที่สองคือความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ซึ่งชนชั้นนำพึ่งสถาปนาขึ้นในรัชกาลที่ผ่านมานั้นยังไม่เกิดเอกภาพและสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ของความเป็นชาติเท่าที่ควรซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งของความเป็นชาติ คือ ภายใต้ขอบเขตดินแดนแบบรัฐชาติสมัยใหม่ชนชั้นนำไทยยังไม่สามารถสร้างสัญลักษณ์ร่วมแห่งความเป็นชาติเดียวกันขึ้นมาได้ จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์บางอย่างที่เป็นรูปธรรมและเข้าใจง่ายเพียงพอในการเป็นเป็นหลักยึด ด้วยเหตุแห่งปัญหาทั้ง 2 ประการที่กล่าวมาผลักดันให้รัชกาลที่ 6 ทรงพยายามสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยขึ้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ และใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงตัวตนของสังคมไทยในเวทีโลก เป็นการนิยามตนเองที่สามารถสะท้อนถึง

⁴³² สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 596-597

⁴³³ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 598

รากเหง้าทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ล่าหลังแต่สอดคล้องและเป็นที่ยอมรับได้ในมาตรฐานคุณค่าเรื่องความศิวิไลซ์ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาวิกฤตทางอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรมได้ พระองค์เลือกที่จะใช้รูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบจารีตมาเป็นสัญลักษณ์ของชาติ⁴³⁴

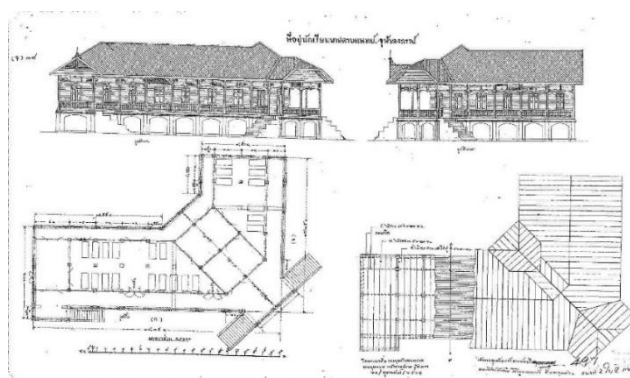
การรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกและการนำเข้าช่างฝรั่งในยุคสมัยนี้ ส่งผลให้ระบบช่างไทยแบบโบราณปะทะสังสรรค์เข้ากับระบบช่างฝรั่งสมัยใหม่จากโลกตะวันตก ช่างไทยเริ่มเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากช่างฝรั่งและในระยะต่อมาได้มีการส่งนักเรียนไทยเพื่อเรียนรู้วิชาสถาปัตยกรรมโดยตรงจากต่างประเทศ นักเรียนทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เหล่านี้ได้กลับเข้ามาวางรากฐานระบบการทำงานทางสถาปัตยกรรมในสังคมไทยในรูปแบบใหม่ก่อตั้งโรงเรียนสถาปัตยกรรมวางระบบวิชาชีพทางสถาปัตยกรรมอันส่งผลให้ระบบช่างแบบโบราณสูญสิ้นลงไปมากที่สุด การเปลี่ยนสู่รัฐสมัยใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 25 ส่งผลกระทบมากมายต่อสังคมไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว สังคมไทยมีการแลกเปลี่ยนโลกทัศน์ความรู้ความคิด ตลอดจนเทคโนโลยีต่าง ๆ กับโลกตะวันตกอย่างมากมาย สิ่งเหล่านี้เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนไทย ความเจริญสมัยใหม่แบบตะวันตกได้กลายมาเป็นมาตรฐานที่สังคมไทยต้องการเรียนแบบและไปให้ถึง ช่างในสังคมไทยในอดีต ในสังคมไทยแบบดั้งเดิม ประกอบด้วย ชนชั้นมูลนายและชนชั้นไม่ใช่มูลนาย ทั้งนี้จะมีชนชั้นพิเศษที่ไม่อาจจัดอยู่ในชนชั้นทั้งสองได้คือพระสงฆ์และชาวต่างชาติตั้งที่กล่าวไปแล้ว ช่าง คือ กลุ่มของแรงงานที่มีฝีมือแต่ไม่ได้แยกตัวออกมาเป็นองค์กรเฉพาะ ช่างในสังคมอดีตจะไม่ได้เป็นการประกอบวิชาชีพทางการช่างโดยตรงตลอดเวลาและเพียงอย่างเดียว แต่ผู้เป็นช่างจะดำรงสถานะอื่น ๆ ด้วยเสมอ เช่น เป็นพระ เป็นขุนนาง หรือเป็นไพร่ ฯลฯ งานช่างในสังคมไทยจะมีหลายประเภทแยกไปตามลักษณะของงาน อาทิ ช่างมุก ช่างฉลุ ช่างสลัก ช่างปูน ช่างหล่อ ช่างประดับกระຈก ช่างไม้ ช่างเขียน ฯลฯ โดยทั่วไปคนไทยไม่ว่าหญิงหรือชาย จะมีความรู้ทางช่างไม่มากก็น้อยเสมอ เพราะความรู้ทางช่างจะส่งทอดมาจากครอบครัวหรือเครือญาติ แต่หากตระกูลใดมีฝีมือทางช่างดี ก็จะมีสถานภาพที่ได้รับการยอมรับสูงขึ้น และหากผู้ใดหรือตระกูลใดมี ฝีมือช่างสูงมากขึ้น ก็จะได้รับ การอุปถัมภ์จากชนชั้นมูลนายและดำรงสถานภาพเป็นช่างหลวงซึ่งจะนำมาซึ่งยศศักดิ์และการนับหน้าถือตามาก ⁴³⁵

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกช่วงหนึ่งต่อวงการสถาปัตยกรรมในสังคมไทยคือการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาชีพทางสถาปัตยกรรมโดยตรงจากยุโรปและได้เริ่มกลับเข้ามาทำงานวิชาชีพทางสถาปัตยกรรมในประเทศไทยอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 6 กลุ่มนักเรียนไทยกลุ่มแรกนี้ที่สำคัญอาทิ

⁴³⁴ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 186-192

⁴³⁵ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 196

ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤชดากร ม.จ. สมัยเฉลิม กฤชดากร อาจารย์นารถ โพธิประสาธ นายหมีว อภัยวงศ์ และพระสาโรจน์ตนิมมานก์ เป็นต้น กลุ่มนักเรียนไทยเหล่านี้เรียกได้ว่ามีลักษณะธรรมชาติการทำงานแบบที่ใกล้เคียงกับสถาปนิกในยุคปัจจุบันมากที่สุด และเริ่มห่างออกจากระบบช่างในแบบโบราณมากขึ้นเช่นเดียวกัน⁴³⁶

ภาพที่ 167 ที่อยู่นักเรียนนายดาบแพทย์ จุฬาลงกรณ์ พ.ศ.2461 ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตก

การเปลี่ยนแปลงในช่วงดังกล่าวมีสิ่งต่างๆเกิดขึ้นมากมาย ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมสยามเป็นอย่างมาก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่พลิกโฉมหน้าทางสังคมจากสังคม สยามเก่าเข้าสู่ความเป็นสังคมแบบสยามใหม่ ซึ่งเป็นผลกระทบต่ออันสืบเนื่องมาจาก พัฒนาการภายในของสังคมสยาม เพลงตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์ด้วยส่วนหนึ่ง และทั้งเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับแรงผลักดันจากภายนอก (อิทธิพลตะวันตก) ซึ่งเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติค่านิยมบรรทัดฐานตลอดจนโลกทัศน์ทางสังคมในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งจะขอเรียกรวมว่าเป็นการเปลี่ยนระดับอุดมคติร่วมทางสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในระดับอุดมคติร่วมทางสังคม ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ต่อมาในรัชกาลที่ 4 และจนมาถึงรัชกาลที่ 5 จุดเปลี่ยนผ่านทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญจะนำมาสู่สถาปัตยกรรมในยุคต่อมานั้น มีประเด็นหลักควรแก่การพิจารณาอยู่ 3 ประการ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงอุดมคติทางสังคมและศาสนาจากที่เคยอ้างอิงจักรวาลทัศน์แบบไตรภูมิมาสู่จักรวาลทัศน์สมัยใหม่แบบวิทยาศาสตร์
2. การเกิดขึ้นของอุดมคติเรื่องความศิวิไลซ์ ที่จะถูกใช้เป็นมาตรฐานวัดความเจริญสมัยใหม่ ของสังคมสยามโดยมีต้นแบบคือ วัฒนธรรมตะวันตก

⁴³⁶ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 202

3. การเปลี่ยนแปลงอุดมคติทางการเมือง จากระบอบพระเจ้าราชาธิราช มาสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ทั้ง 3 ประเด็นนี้แม้ว่าจะไม่ครอบคลุมปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งหมดที่เกิดขึ้น แต่จากการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงใน 3 ประเด็นนี้ได้ส่งผลกระทบมากที่สุดต่อโลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อในการสร้างงานสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น และสืบต่อมาแม้กระทั่งในปัจจุบัน⁴³⁷

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสานต่อแนวทางการบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเคร่งครัด⁴³⁸ เดวิด วัลยาจ นักวิชาการชาวอเมริกันผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ไทยได้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำให้ราชอาณาจักรสยามเป็น “สยามใหม่” และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้สถาปนาราชอาณาจักรสยามขึ้นเป็น “ชาติ”⁴³⁹

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 สังคมสยามเข้าสู่ความยุ่งเหยิงอีกครั้งหนึ่ง ผลจากการตกต่ำทางเศรษฐกิจภายในและเศรษฐกิจโลก กระตุ้นความไม่สงบทางการเมืองเกิดขึ้นอีก แต่ครั้งนี้อย่างใหญ่เกินกว่าที่รัฐบาลจะป้องกันไว้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รูปแบบสถาปัตยกรรมก็ได้เริ่มเปลี่ยนไปก่อนหน้านี้แล้ว นั่นคือการเกิดขึ้นของสถาปัตยกรรม แบบโมเดิร์น (Modernism หรือ Modern Movement) สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะ เป็นกล่องคอนกรีตสี่เหลี่ยมนี้มีที่มาจาก 2 ประการ คือ

1. ปัจจัยภายในที่มีการผลิตปูนซีเมนต์ได้เองในสยามทำให้เกิดโครงสร้างคอนกรีตอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะการสร้างตึกแถว เป็นรูปกล่องคอนกรีตได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายขึ้นก่อน

2. สถาปนิกไทยรุ่นแรกที่กลับจากยุโรปตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 6 ได้นำเอาสถาปัตยกรรมแบบนี้ที่นิยมสร้างกันในยุโรป มาทดลองสร้างขึ้นในสยาม อาคารแบบกล่องนี้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ขัดสนของสยาม เพราะไม่มีการประดับตกแต่งที่ฟุ่มเฟือยเหมือนตึกแบบโบราณทำให้ประหยัดและสอดคล้องกับการสร้างด้วยคอนกรีตที่สยามผลิตได้เอง อาคารยุคนี้จึงกลายเป็นแท่งคอนกรีตที่ไม่มีการประดับประดา สถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกและโรแมนติคแบบเดิมมาถึงจุดเสื่อมไม่ได้รับ

⁴³⁷ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 20

⁴³⁸ กัญฐิกา ศรีอุดม, “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงสร้าง “จิตวิญญาณ” แห่งสยามรัฐ,” ใน ปิยนาด บุนนาค และคณะ, 9 แผ่นดินของการปฏิรูประบอบราชการ, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556, หน้า 145.

⁴³⁹ เดวิด เค. วัลยาจ, ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ (แปล), กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556, หน้า 392.

ความนิยมเพราะค่าก่อสร้างแพงเกินไป สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยามจึงกลายเป็นแบบโมเดิร์นไปโดยธรรมชาติของการเลือกเลียนแบบของที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนเอง โดยมีได้อาศัยพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีนิยมเครื่องจักรกลของพวกเขา โมเดิร์นนิสต์ (Modernist)⁴⁴⁰ ในยุคสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก⁴⁴¹ นำมาซึ่งข้ออ้างของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ.2475 วังต่างๆ เริ่มหมดความสำคัญและปรับเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นเจ้าของบางแห่งได้ขายวังให้กับรัฐบาลและกลายเป็นสถานที่ราชการ⁴⁴² อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมตามกระแสโลกได้ส่งผลให้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยค่อยๆ เปลี่ยนแปลงเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย (Contemporary Architecture) มากขึ้นตามลำดับ⁴⁴³

ศิลปะสถาปัตยกรรมสยามสมัยต้นกรุงเทพฯ ทั้งสยามเก่าและสยามใหม่มีจารีตทางศาสนา การเมืองของราชาธิราช เมื่อล่วงเข้าสู่ Modernization ความทันสมัยอย่างสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เนื้อหาสถาปัตยกรรมเปลี่ยนเป็นไทยประยุกต์แล้วสืบเนื่องมาถึงปลุกยกชาตินิยม ด้วยอุดมการณ์เศรษฐกิจการเมืองอย่างประชาธิปไตย ที่ทรงพลังในสังคม⁴⁴⁴ สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยามนับตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึง พ.ศ.2480 มีลักษณะเป็นการ “แปลงรูป” (Transformation) ทางสถาปัตยกรรมมากกว่าการ “พัฒนาการ” (Development) การแปลงรูปที่มาจากยอมรับในวัฒนธรรมที่เหนือกว่าของยุโรป สยามจึงใช้วิธีหยิบยืมรูปแบบดังกล่าวมาใช้โดยตรง ฉับพลัน และรูปแบบเหล่านี้ก็สามารถเปลี่ยนไปอีกรูปแบบหนึ่ง เมื่อมันไม่สามารถรองรับความหมายของคำว่า “เจริญก้าวหน้า” ได้อีกต่อไป⁴⁴⁵ ช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลง เข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ของไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างน้อยอยู่ 2 ช่วงที่สำคัญ คือ

⁴⁴⁰ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 598-599

⁴⁴¹ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรันย์ บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด. 2545

⁴⁴² จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรันย์ บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด. 2545

⁴⁴³ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรันย์ บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด. 2545

⁴⁴⁴ สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการนิพนธ์ศิลปวัฒนธรรม 1 กันยายน 2547.

⁴⁴⁵ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 599-600

1. ช่วงที่ 1 นับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 (อาจรวมไปถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 3) สืบเนื่องมาในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งในงานวิจัยนี้จะขอเรียกว่า การเปลี่ยนผ่านจากสยามเก่า เข้าสู่สยามใหม่

2. ช่วงที่ 2 ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 จนถึงพ.ศ. 2500 ซึ่งในงานที่นี้ จะขอเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง จากสยามใหม่มาสู่ไทยใหม่ การเปลี่ยนแปลงใน 2 ช่วงดังกล่าว ข้างต้นเต็มไปด้วยกระแสธารแห่งความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างสำคัญของสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงทางกรอบโครงสร้างความคิด ความเชื่อค่านิยมขึ้นมากมาย ความเชื่อทางสังคมแบบรัฐจารีตถูกท้าทาย ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในสังคม

สถาปัตยกรรมสมัยโมเดิร์นของไทยที่มีรากฐาน อยู่ในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ.2475-2514⁴⁴⁶ การเปลี่ยนแปลงชาติบ้านเมืองสู่ความทันสมัย (modernization) ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 ได้นำทางกลของกระแสวัฒนธรรมตะวันตกไหลบ่าเข้าสู่ไทยวงวิชาชีพและวิชาการด้านสถาปัตยกรรมได้พัฒนาไปในทิศทางคู่ขนานกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม พร้อมกับการรับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) ทำให้งานสถาปัตยกรรมที่ก่อร่างขึ้นในประเทศไทยอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นที่ตั้ง (วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร และคณะ, 2536)⁴⁴⁷

การปฏิวัติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีความเปลี่ยนแปลงหลายประการรวมทั้งสถาปัตยกรรม มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและแนวความคิดที่สำคัญยิ่งอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ ในยุคสมัยดังกล่าวได้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรม ที่มีลักษณะอันสะท้อนถึงหลักการพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตยซึ่งแตกต่างจากยุคก่อนหน้าและหลังจากนั้นอย่างชัดเจน เรียกได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมคณะราษฎร สถาปัตยกรรมคณะราษฎร โดยทั่วไปสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย หรือ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture)
2. สถาปัตยกรรมเครื่องคอนกรีต

รูปแบบสถาปัตยกรรมทั้งสองนี้เป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะภายใต้บริบททางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมในยุคสมัยดังกล่าว สถาปัตยกรรมแบบทันสมัยมีลักษณะร่วมเฉพาะคือ รูปแบบภายนอกจะเรียบง่ายและเรียบเกลี้ยงรูปทรงเส้นสายของอาคารจะเป็นเส้นตรงไปตรงมาแบบกล่องสี่เหลี่ยม ไม่นิยมประดับตกแต่งด้วยลวดลายใด ๆ ถ้าจะมีบ้างก็จะแสดงออกด้วยการออกแบบรูปทรงที่เล่นกับแนวเส้นตั้งหรือแนวนอนอย่างชัดเจน หลังคามียอกแบบเป็นหลังคาทรง

⁴⁴⁶ สุภาวดี รัตนมาศ, รศ. ปริญญา ชูแก้ว. งานสถาปัตยกรรมสมัยโมเดิร์นในประเทศไทย 2

⁴⁴⁷ วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร และคณะ. (2536). พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

ตัด (หลังคาแบนแบบมีคานฟ้า) หรือไม่ก็จะก่อเป็นแผงคอนกรีตขึ้นไปยังส่วนหลังคา (parapet) ในกรณีที่มีได้ทำหลังคาทรงตัดเพื่อหลอกสายตาให้ดูเป็นหลังคาทรงตัด การออกแบบหน้าต่างอาคารได้รับอิทธิพล ทางรูปแบบจากสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) แบบต่าง ๆ ในยุโรป⁴⁴⁸

สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต หมายถึง รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบหนึ่งที่สืบทอดระเบียบวิธีในการออกแบบจากสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีตในอดีตทั้งหลาย จะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากอดีตคือ นิยมตัดทอนรายละเอียดลวดลายทางสถาปัตยกรรมแบบจารีตลง เหลือเพียงโครงของเส้นกรอบนอกเท่านั้น ลวดลายที่เหลือจะเป็นเพียงเส้นสายทางเรขาคณิตที่เรียบง่าย รูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทย แบบจารีตที่มีความอ่อนช้อยพลิ้วไหว แบบเดิมจะถูกปรับให้เป็นเส้นตรงที่แข็งมากขึ้น ซึ่งสะท้อนกับคุณสมบัติของวัสดุก่อสร้างที่เปลี่ยนไปจากไม้มาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก⁴⁴⁹ ลักษณะร่วมของสถาปัตยกรรมคณะราษฎรการออกแบบที่เน้นเรื่องความเรียบง่ายของรูปทรงการลดทอนรายละเอียดที่ซับซ้อน ไม่นิยมเล่นกับลวดลายประดับมากนัก ถ้ามีก็จะเป็นการลดทอนรายละเอียดให้เหลือเพียงเส้นสายเรขาคณิตที่เรียบง่ายที่สำคัญ คือ งานสถาปัตยกรรมที่ก่อสร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ในยุคนั้น คือ คอนกรีตเสริมเหล็กสถาปัตยกรรมคณะราษฎรเป็นงานที่มุมสะท้อนอุดมคติเรื่องความเสมอภาค อันเป็นหนึ่งในหกของคณะราษฎรที่ยกชูขึ้นเป็นประเด็นสำคัญในการปฏิวัติ 2475 อุดมคติดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อต่อต้านระบอบการปกครองเดิมที่มีการแบ่งชนชั้นของผู้คนในสังคม ซึ่งชนชั้นเจ้าเป็นบุคคลที่มีสถานภาพสูงที่สุดและเข้าถึงอำนาจมากที่สุดแต่เพียงกลุ่มเดียว คณะราษฎรได้นำเสนออุดมคติเกี่ยวกับหลักเสมอภาคขึ้นและเน้นย้ำ เป็นอย่างยิ่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อมองย้อนดูที่งานสถาปัตยกรรมก็พบว่าการเลือกหยิบใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมคณะราษฎร ที่มีลักษณะเรียบเครื่องตัดทอนรายละเอียดลวดลายและมีลักษณะแข็งกร้านนั้น เป็นการแสดงออกซึ่งลักษณะความเสมอภาคในงานสถาปัตยกรรมโดยสะท้อนให้เห็นได้จากการลดทอนลักษณะ ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมลง ซึ่งฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมเป็นระบบควบคุมทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ตอบสนองกับระบอบการปกครองที่กษัตริย์ดำรงอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว

การสร้างวัฒนธรรมหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการร่วมกันใช้อำนาจรัฐก่อรูปวัฒนธรรม สำหรับสยามหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นเสียใหม่⁴⁵⁰ หลวงบูรกรรมโกวิท อธิบดีกรมโยธาเทศบาลได้พยายามสนับสนุนความฝันทางการเมืองของจอมพล

⁴⁴⁸ ชาตรี ประกิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 210-223

⁴⁴⁹ สมใจ นิมเล็ก, "ศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตรกับงานคอนกรีตในสถาปัตยกรรมไทย", ใน ภาษา ฉบับที่ 17 (2534): หน้า 51-57

⁴⁵⁰ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 176

ป. พิบูลสงครามให้เป็นความจริง ด้วยงานสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติในทำนองเดียวกับอัลเบิร์ต สเปียร์ (Albert Speer) สถาปนิกผู้ใกล้ชิดกับจอมเผด็จการฮิตเลอร์ และผู้ซึ่งได้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมแบบนีโอ-คลาสสิกที่แสดงถึงพลังแห่งอำนาจ⁴⁵¹

ความชอบธรรมในอำนาจการปกครองถ้ากล่าวโดยภาพรวมแล้วอย่างน้อยต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลัก 2 อย่าง คือ อำนาจ (power) และบารมี (Influence) ซึ่งอำนาจนั้นหมายถึงความสามารถในการบังคับให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ส่วนบารมีเป็นเรื่องของความสามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้โดยสมัครใจ⁴⁵² หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีความพยายามในการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรม ที่สะท้อนถึงแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองและการปกครองในรูปแบบใหม่ เพื่อให้มีความแตกต่างไปจากบริบททางสังคมในยุคก่อน มีการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) ที่ต้องการแสดงออกถึงความเจริญก้าวหน้า ทันสมัย ทั้งทางด้านรูปแบบที่เรียบง่าย เน้นรูปทรงเรขาคณิต และใช้วัสดุก่อสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาคอนกรีตเรียบทำเป็นลาดฟ้า มาใช้ในประเทศไทย และได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

สถานะของพระมหากษัตริย์ถูกและอธิบายผ่านกรอบความคิดไตรภูมิ ซึ่งเป็นความคิดที่จะอธิบายความสัมพันธ์กันทางสังคมในอดีตของคนไทย ที่ทรงอิทธิพลมากที่สุด ดังนั้นเมื่อคนทุกคนเชื่อในสิ่งที่อธิบายในไตรภูมิ จึงเป็นธรรมชาติอยู่เองที่จะต้องเชื่อในสถานะของพระมหากษัตริย์ และของตนเองที่ถูกอธิบายในไตรภูมิเช่นกัน เพราะฉะนั้นบารมีขององค์พระมหากษัตริย์ในลักษณะนี้จึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นไม่ได้ด้วยอำนาจทางทหารแต่ต้องสร้างขึ้นด้วยคลื่นประเภทอื่นดังเช่นในอดีต สร้างขึ้นด้วยกรอบความคิดและจักรวาลทัศน์แบบไตรภูมิ ซึ่งถูกใช้เป็นกรอบหลักในการอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมรวมไปถึงด้านสถาปัตยกรรม⁴⁵³

จอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญกับการสร้างความชอบธรรมให้ตนเอง พิจารณาได้จากนโยบายต่าง ๆ และการกระทำที่หลายกรณีซึ่งช่วยเสริมบารมีให้แก่ตัวเองในรูปแบบคล้ายกับที่ผู้นำในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือระบบราชาธิราชได้เคยกระทำมา การใช้นโยบายชาตินิยมและทหารนิยม ลัทธิเชื้อผู้นำ การเสริมสร้างวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ มีการสร้างตราสัญลักษณ์ประจำตัว (ตราไก่) เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ในการดำเนินการต่างๆ ในรูปแบบคล้ายกับการใช้ตรา

⁴⁵¹ วิมลสิทธิ์ ทรียงกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 46

⁴⁵² Robert Dahl, *Modern Political Analysis*, อ้างถึงใน สุจิต บุญบงการ, อำนาจทางการเมืองของผู้นำทหารไทย ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงครามกับจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์, "รักเมืองไทย (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช), หน้า 85. ทั้งนี้ในการแปลคุณสุจิตได้แปล Influence ไว้ว่าอิทธิพลแต่ในงานชิ้นนี้จะขอใช้คำว่าบารมีแทนเนื่องจากเห็นว่าเหมาะสมกว่า

⁴⁵³ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 291

สัญลักษณ์ครุฑของสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงบารมีของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งสิ้น สถาปัตยกรรมก็เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างความชอบธรรมเช่นกัน สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย ความหมายในบริบทสังคมและการเมืองไทย พ.ศ. 2475 - 2490 ลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมสาธารณะ หลังเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยภาพรวมจะพบว่า มีรูปแบบภายนอกที่เรียบเกลี้ยง เป็นเส้นตรงไปตรงมาแบบกล่องสี่เหลี่ยม ไม่นิยมประดับตกแต่งด้วยลวดลายใดๆ หลังคาเป็นทรงตัดหรือไม้ก็จะก่อเป็นแผงคอนกรีต ขึ้นไปบังส่วนหลังคา (parapet) ในกรณีที่มีได้ทำหลังคาทรงตัด เพื่อหลอกสายตาให้ดูเป็นหลังคาทรงตัด องค์กรประกอบเล็กๆ น้อยๆ ทางสถาปัตยกรรม ถูกตัดออกอย่างสิ้นเชิง เรียบง่ายจนสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเรียกว่าหลังคาทรงหีบขนมปัง⁴⁵⁴

การสร้างความชอบธรรมและบารมีทางการเมืองเป็นประเด็นสำคัญยิ่งที่จะทำให้ระบอบการปกครองใหม่สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคง ความชอบธรรมในเชิงบารมีนี้ไม่สามารถใช้กำลังบังคับได้ เป็นเรื่องของจิตใจที่เกิดจากการยอมรับภายในสังคม ซึ่งการสร้างนั้นจะต้องใช้องค์ประกอบหลาย ๆ อย่างผสมผสานเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นการยอมรับที่ละน้อย ซึ่ง ณ จุดนี้เอง ที่งานศิลปกรรมสถาปัตยกรรม ตลอดจนภาษา ดนตรีและประเพณีประติมากรรมใหม่ๆ จะเข้ามาทำหน้าที่ทางการเมืองเพื่อมุ่งผลในการสร้างความชอบธรรมและบารมีให้เกิดขึ้น ทำหน้าที่เป็น สัญลักษณ์ทางการเมือง⁴⁵⁵

การสร้างความชอบธรรมและบารมีโดยผ่านสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบต่าง ๆ นั้น ดำเนินการควบคู่ไปกับการทำลายสัญลักษณ์ทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมไปด้วย ซึ่งเป้าหมายแห่งการโจมตีที่สำคัญประการหนึ่งในสมัยนั้น คือ การเน้นทำลายระบบสัญลักษณ์ที่สะท้อนภาพของการแบ่งชนชั้น ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางสังคม หรือแสดงลักษณะฐานานุศักดิ์ของกลุ่มอำนาจเดิมลง เพราะจุดนี้ถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนที่เห็นชัดและสังคมมีความรู้สึกร่วมต่อประเด็นนี้มาก ดังนั้นการมุ่งเน้นมาที่ประเด็นดังกล่าว ่อมเห็นผลชัดเจนและเรียกร้องความชอบธรรมให้แก่ตนเองได้ง่ายขึ้น รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มุ่งทำลายความชอบธรรมทางการเมือง ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยผ่านการทำลายสัญลักษณ์ทางการเมือง ที่สะท้อนลักษณะฐานานุศักดิ์ต่างๆ ลง และในขณะเดียวกันก็สร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองของตนเองขึ้นมาเพื่อทดแทนโดยสัญลักษณ์ทางการเมืองดังกล่าว ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่ความเสมอภาคในสังคม⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายถึงหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล วันที่ 23 เมษายน 2484 ดูใน หม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล พิมพ์เนื่องในวันประสูติครบ 6 รอบ 8 สิงหาคม 2512 (พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์, 2512), หน้า 78.

⁴⁵⁵ มานิตย์ นวลละออ, การเมืองยุคสัญลักษณ์ไทย (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตนพันธ์ตั้ง, 2540), หน้า 59-60.

⁴⁵⁶ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 299-300

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาลได้ดำเนินการหลายประการเพื่อลดทอนพระราชอำนาจและสถานภาพแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ลง ทำลายสัญลักษณ์ทางบารมีและความชอบธรรมของกลุ่มอำนาจเดิม แล้วสัญลักษณ์ขึ้นมาทดแทนเพื่อจะใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวใหม่ทางสังคม มีการสร้างสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมสามารถจับต้องได้ชัดเจนที่สำคัญ หลายอย่าง เช่น การใช้สัญลักษณ์รูปพานรัฐธรรมนูญ การใช้รูปแบบทางศิลปกรรมที่เรียบง่ายตรงข้ามกับงานศิลปกรรมแบบประเพณีของชนชั้นสูง หรือการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่เรียบง่ายไม่มีลวดลายประดับตกแต่งใดๆ ตลอดจนอนุสาวรีย์ต่างๆ⁴⁵⁷ ตลอดจนการสร้างเมืองใหม่ลพบุรี หรือนโยบายย้ายเมืองหลวงไปที่เพชรบูรณ์ ที่จะต้องใช้งบมหาศาล ชนิดที่การอ้างเรื่องความประหยัด (เพียงเล็กน้อย) ด้วยการไม่บั่นปลายตกแต่งนั้นไม่อาจรับฟังได้เลย⁴⁵⁸

งานสถาปัตยกรรมในยุคแห่งประชาธิปไตย ลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เรียบง่ายไร้ลวดลายประดับตกแต่งใดๆ จึงเป็นการสะท้อนลักษณะต่อต้านการแบ่งชนชั้นทางสังคม โดยผ่านการยกเลิกระบบฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม งานสถาปัตยกรรมในยุคนี้ไม่มีการแบ่งแยก รูปแบบอาคารระหว่างเจ้า โพร ผู้ใหญ่ ผู้น้อย สามัญชน ชนชั้นปกครองแต่อย่างใด อาคารทุกหลังที่ถูกสร้างขึ้นแก่บุคคลในฐานะต่าง ๆ กัน ล้วนมีรูปแบบที่เหมือนกัน คือ เรียบง่ายเป็นแบบหีบขนมปัง ไม่มีลวดลายประดับประดาใด ๆ ทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าจะมีลวดลายก็จะเป็นการปั้นที่แสดงลักษณะที่เรียบง่ายขึ้นลดทอนรายละเอียด และที่สำคัญลวดลายที่ประดับเข้ามาก็ไม่ได้มุ่งเน้นในเรื่องฐานานุศักดิ์แต่อย่างใด เป็นแต่เพียงการประดับเพื่อความสวยงามเท่านั้น ถ้าวางมองเปรียบเทียบอาคารที่มีลักษณะการใช้งานเดียวกัน ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 - 7 กลับในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจะทำให้มองเห็นภาพได้ดีขึ้น นอกจากความหมายที่สะท้อนถึงลักษณะแห่งสามัญชน และความเสมอภาคตามที่กล่าวมาแล้ว รูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวยังทำหน้าที่เชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ เป็นส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์แห่งความเป็นไทยใหม่ตามแนวทางสร้างชาติแบบลัทธิชาตินิยมไทยเพื่อให้ประเทศไทยมีความเจริญเป็นอารยธรรมนานาอารยประเทศ⁴⁵⁹

แนวความคิดเรื่องการออกแบบที่คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย (function) พ.ศ. 2475 - 2489 และ พ.ศ. 2490 - 2500 การออกแบบอาคารราชการในหน่วยงานของกรมโยธาธิการ สถาปนิกจะให้

⁴⁵⁷ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 301-302

⁴⁵⁸ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 312-315

⁴⁵⁹ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 319-323.

ความสำคัญกับการออกแบบใดที่ใช้เป็นอันดับแรก แนวคิดเรื่องประโยชน์ใช้สอย ในยุคนี้สถาปนิกเริ่มรู้จักวลีสำคัญของสถาปนิกชั้นนำของโลกตะวันตกที่ใช้เป็นแนวทางในการออกแบบที่ว่ารูปทรงย่อมคล้อยตามประโยชน์ใช้สอย (form Follows function) กันแล้วซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้อิทธิพลจากสถาปนิกวอลเตอร์ โกรเปียส การออกแบบส่วนใหญ่สถาปนิกจึงเริ่มจากประโยชน์ใช้สอยก่อน ส่วนรูปแบบภายนอกนั้นในช่วงนี้ยังได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมคลาสสิกของตะวันตก รูปแบบที่มาจากประโยชน์ใช้สอย แม้ว่าการออกแบบอาคารในยุคนั้นจะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมคลาสสิกเป็นแม่แบบรวมทั้งในการออกแบบผังพื้นที่มักจะมีแกน (axis) และมีการจัดองค์ประกอบที่สมดุลโดยมีส่วนประกอบสองข้างของแกนเหมือนกัน (Symmetrical Balance) เป็นส่วนใหญ่โดยมีทางเข้าหลักและโถงทางเข้าอยู่ในแนวแกน การออกแบบผังพื้นที่มีแกนกลางเช่นนี้ บางครั้งเป็นการบังคับจัดวางตำแหน่งเนื้อที่ใช้สอยในงานอาคารเช่นกันจึงเหมาะกับอาคาร ประเภทที่ทำการของหน่วยงานราชการ⁴⁶⁰ แนวคิดเรื่องการออกแบบที่คำนึงถึงสภาพดินฟ้าอากาศและสถาปัตยกรรมเขตร้อนชื้นอย่างประเทศไทย ทำให้การออกแบบสถาปัตยกรรมต้องคำนึงถึงการป้องกันความร้อนและแสงแดดกันฝนและการรับลมธรรมชาติอันเป็นพื้นฐานขั้นต้นก่อนที่จะต้องถึงขั้นนำเทคโนโลยีเกี่ยวกับการปรับสภาพดินฟ้าอากาศมาใช้กับอาคาร⁴⁶¹

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยเขียนถึงเรื่องนี้ลงสยามรัฐรายวันในปี 2532 ว่า “ในยุค 50 ปีที่แล้วมานี้ได้มีการสร้างตึกรามที่นำเกลียดน่ากลัวเอาไว้ในกรุงเทพมหานครอีกมากพอสมควร” นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เคยเผยถึงจุดมุ่งหมายที่แท้จริงไว้ในการปาฐกถาครบรอบ 50 ปี 2475 ว่า “...สำหรับศิลปกรรมของไทยหลัง 2475 นั้น ถ้าจะพูดกันตามตรงพูดกันด้วยความรักชาติตามสมควร ก็จะต้องบอกว่าเป็นยุคของศิลปกรรมที่เสื่อมโทรมที่สุด คือไม่มีศิลปกรรมไทยเกิดขึ้นในยุคนี้.. ผู้นำปฏิวัติก็เท่ากับเป็นนักเรียนนอกกลับมาจากฝรั่งเศสเรียนมโนในทางศิลปะอะไรของท่านเหล่านั้น อยู่แค่คาเฟ่ริมถนนที่กรุงปารีส ภาพที่เห็นสวยงามก็ภาพโป้...ท่านเรียนวิชาอื่นไม่ใช่สนใจศิลปะ ท่านไม่อยู่ในฐานะที่จะเข้าใจอะไรได้ แต่เมื่อปฏิวัติ 2475 ขึ้นมาแล้ว...การจะเปลี่ยนสังคมไทยก็ต้องเปลี่ยนทุกทาง ศิลปะประเพณีคติเก่าๆ นั้นเป็นเรื่องของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ท่านเข้าใจว่าเป็นอย่างนั้น ท่านพยายามเลิกให้สิ้น...”⁴⁶²

ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร เคยกล่าวไว้ว่า “... สถาปัตยกรรมเป็นประโยชน์ในทางการเมืองสถาปนาประชาชาติขึ้นไว้ให้มั่นคง ... ทำให้ประชาชนรักบ้านเกิดเมืองนอน ... มนุษย์เป็นผู้สร้างและ

⁴⁶⁰ ผุสดี ทิพทัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 194-195.

⁴⁶¹ ผุสดี ทิพทัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 218.

⁴⁶² <https://today.line.me/th/pc/article/ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ทางอุดมการณ์+ความตายระลอกสองของคณะราษฎร-L9nrLV>

ปรับปรุงนคร แต่นครแหละจะกลับเป็นผู้ปรับปรุงนิสัยมนุษย์ ... นครที่มีระเบียบเรียบร้อยหมดจดงดงาม การปรับปรุงและสร้างขึ้นโดยสถาปนิกที่รอบรู้และสามารถจริง ๆ แล้ว ย่อมบังเกิดผลดีตลอดจนถึงนิสัยใจคอของประชาชนในการอยู่กินการทำการมาหากิน ..." (ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, เรื่องเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2511),

รัฐบาลในยุคนี้จะต้องมีการนิยามและสร้างความเป็นไทยขึ้นในรูปแบบใหม่ ที่สามารถสะท้อนบรรยากาศแห่งไทยใหม่ สะท้อนอัตลักษณ์หรือตัวตนทางสังคมของคนไทย ว่าเป็นคนไทยในยุคใหม่ที่มีความเจริญเป็นอารยะและทัดเทียมเคียงบ่าเคียงไหล่กับนานาชาติอารยประเทศได้ มิใช่ในรูปแบบเดิม ๆ อีกต่อไปซึ่งอาจจะสรุปได้ว่าความเป็นไทยในสมัยนี้จะต้องมีลักษณะสำคัญอยู่ 2 ประการคือ

1. แสดงออกให้เห็นถึงความเจริญมีอารยะที่ทัดเทียมกับต่างชาติได้
2. ต้องมาอ้างอิงรูปแบบจารีตของไทยในอดีต ความเจริญมีอารยะของสังคมไทยนั้น อย่างไรเสียก็หนีไม่พ้นที่จะต้องอ้างอิงมาตรฐานตลอดจนหีบยืมหรือลอกเลียนแบบมาจากตะวันตก เช่นเดิม⁴⁶³

การปฏิวัติ 2475 นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญยิ่งต่อมิติทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการศิลปะและสถาปัตยกรรม กลุ่มคณะราษฎรที่เป็นแกนนำของการปฏิวัติ 2475 ล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชสามารถดำรงบทบาททางการเมืองในสังคมไทยได้เพียงระยะเวลาอันสั้นเพียง 15 ปี ในระหว่างปี 2475-2490 หลังจากนั้นการเมืองได้พลิกผันคณะราษฎรหมดบทบาทนำทางการเมืองลงไปอย่างสิ้นเชิง⁴⁶⁴

รูปแบบอาคารในช่วงก่อนสงครามมหาเอเซียบูรพา⁴⁶⁵ แม้ว่าอิทธิพลของชาวตะวันตกได้ลดลงไปมากแล้วแต่ก็ยังมีค่าสำคัญอยู่มากสำหรับงานด้านสถาปัตยกรรมนั้น ผู้ร่วมงานชาวไทยได้รับการถ่ายทอดทั้งในด้านการออกแบบและวิธีการก่อสร้างจากนายช่างสถาปนิกและวิศวกรและรวมทั้งในช่างก่อสร้างชาวตะวันตก นอกจากนี้สถาปนิกไทยที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศเริ่มกลับมาเพื่อทำงานในหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องหรือทำงานในฐานะสถาปนิกที่ปฏิบัติวิชาชีพอิสระ สถาปนิกส่วนบุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษาทางสถาปัตยกรรมในแนวสากล ซึ่งได้เริ่ม รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นแล้ว ในช่วงต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 20 (ประมาณทศวรรษ 1920) รูปแบบงานสถาปัตยกรรมทั่วโลกตะวันตกเป็นที่นิยมของมหาชนในขณะนั้นได้แก่รูปแบบสถาปัตยกรรมแนวอาร์ต เดกอ (Art

⁴⁶³ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 336.

⁴⁶⁴ ชาตรี ประภิตนทการ. ศิลปะสถาปัตยกรรมคณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์. หน้า 4

⁴⁶⁵ วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 48-57.

deco) ซึ่งแตกแขนงมาจากศิลปะแบบ อาร์ต นูโว (Art Nouveau) และรวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมตามแบบพื้นถิ่นเดิม (Traditionalism) นอกจากรูปแบบเดิม ๆ ดังกล่าวยังมีรูปแบบสถาปัตยกรรมตามแนวนีโอ-คลาสสิก (Neo-Classicism) และรวมทั้งการลอกเลียนรูปแบบสถาปัตยกรรมเด่น ๆ ของยุคต่าง ๆ ในอดีต (Pastiche) โดยเฉพาะโดยการสนับสนุนของกลุ่มผู้มั่งคั่งที่มีรสนิยมต่อต้านสถาปัตยกรรมโมเดิร์น เพราะเห็นว่าเป็นผลผลิตของการอุตสาหกรรม จึงกล่าวได้ว่างานสถาปัตยกรรมในโลกตะวันตกในขณะนั้นมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่หลากหลายแม้ว่ารวมแล้วได้ลดการประดับประดาดลงและมีลักษณะเรียบง่ายมากขึ้น แต่ก็ยังคงมีรูปแบบที่แตกต่างกันที่สามารถชี้ให้เห็นลักษณะเฉพาะตลอดจนการผสมผสานของรูปแบบ ดังนั้นสถาปนิกไทยรุ่นแรกเริ่มที่ได้สำเร็จการศึกษาจากยุโรปย่อมได้รับอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมอันหลากหลายดังกล่าวข้างต้น ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงสงครามโลกทั้งภาวะเศรษฐกิจโลกที่ตกต่ำ และการสลายตัวของอิทธิพลชาวตะวันตก ตามความผันผวนทางการเมืองทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ย่อมหมายถึงการสิ้นสุดของยุคที่ต่อเนื่องมาจากอดีตอาคารที่ได้ก่อสร้างขึ้นในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงช่วงสงครามซึ่งส่วนใหญ่ได้สร้างขึ้นในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 2480 อาจจำแนกออกได้ตามแบบอย่างเฉพาะทางสถาปัตยกรรมดังนี้

1. แนวสากลเรียบ เป็นแนวทำนองเดียวกับ แนวเหตุผล (Rationalism) ในสถาปัตยกรรมโมเดิร์นมีรูปแบบเรียบตรงไปตรงมาไม่มีลูกเล่นในการจัดระเบียบองค์ประกอบอาคารอย่างรูปแบบในแนวนีโอ-คลาสสิก
2. แนวนีโอ -คลาสสิก มุ่งเน้นการแสดงรูปร่างตามการจัดเส้นสายและระนาบตามแนวศิลปะของมอเดรีน (Mondrian) ภายใต้การนำของกลุ่มสถาปนิกชาวดัตช์ที่เรียกว่า "เด สทิล (De Stijl)" มีลักษณะบางประการ เช่น การจัดให้ผนังมีระนาบทางตั้งในระนาบต่างๆกัน การมีกันสาดเป็นแผ่นบางๆ (slab) ยื่นออกจากผนังคลุมอยู่เหนือส่วนหน้าต่าง
3. แนวอาร์ต เดกอ มีลักษณะทางกายภาพพื้นฐานหลายประการที่คล้ายคลึงกับรูปแบบแนวนีโอ คลาสสิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีกันสาดแผ่นบาง ๆ ยื่นออกจากผนังคลุมอยู่เหนือหน้าต่าง การมีหน้าต่างเข้ามูอาคาร
4. แนวนีโอ-คลาสสิก งานสถาปัตยกรรมในช่วงทศวรรษ 2480 มีแบบอย่างในแนวนีโอคลาสสิกอย่างเด่นชัด ได้แก่อาคารที่ทำการกระทรวงยุติธรรม ได้จัดให้มีลักษณะที่สง่าและดูยิ่งใหญ่ด้วยการใช้เสาจำนวนมากเรียงกันถี่ ๆ พร้อมกับผนังทึบทั้งสองข้าง มีชั้นบันไดทางเข้าจำนวนมากทึบและยาวไปตามแนวเสา ลักษณะดังกล่าวเป็นไปตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก ซึ่งเป็นที่นิยมของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปโดยเฉพาะประเทศชาตินิยมฟาสซิสต์ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิกได้แพร่ไปทั่วโลกเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมตามแบบอย่างสากล

International Style โดยที่สถาปัตยกรรมทั้ง 2 แนวทางต่างก็ไม่ได้คำนึงถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละประเทศ

5. แนวสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตะวันตก

การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 และการสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองอีกครั้งในประเทศไทย กลุ่มคณะราษฎรที่นำประชาธิปไตยมาสู่สังคมไทยได้ยึดกุมอำนาจนำในสังคมไทยมาตลอดตั้งแต่ 2475 เป็นต้นมาได้ล่มสลายลงอย่างรวดเร็ว การล่มสลายของกลุ่มคณะราษฎรเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการรื้อฟื้นบทบาทสำคัญของสถาบันกษัตริย์กลับมาอีกครั้งในสังคมไทย ความนิยมในการสร้างสถาปัตยกรรมแบบทันสมัยและสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตในแบบของยุคคณะราษฎรได้ลดลงอย่างรวดเร็ว อุดมคติที่ก้าวเข้ามาแทนที่คือแนวทางอนุรักษ์นิยมในทางสถาปัตยกรรมโดยมีแนวโน้มสำคัญ คือ การหันกลับมานิยมรูปแบบที่อ้างอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตประเพณีที่เต็มไปด้วยรายละเอียดลวดลายที่ซับซ้อนและย้อนยุคสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและกษัตริย์นั้นมีแนวโน้มอย่างเด่นชัดและหวนกลับไปใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตดั้งเดิมอย่างชัดเจน ในส่วนของอาคารสาธารณะที่มีการใช้สอยแบบสมัยใหม่ความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคคณะราษฎรไม่ได้รับความนิยมในการก่อสร้างอีกต่อไป โดยความนิยมส่วนใหญ่จะหวนกลับมาสร้างรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับสมัยรัชกาลที่ 6 อีกครั้ง แต่มีรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างไปนิยมลดทอนรายละเอียดและความซับซ้อนขององค์ประกอบลวดลายไทยลงมากกว่าอาคารไทยประยุกต์สมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่ง เรียกว่ารูปแบบนีโอ-ไทยประยุกต์⁴⁶⁶

รูปแบบนีโอ-ไทยประยุกต์หลัง พ.ศ. 2490 โดยทั่วไปมักจะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันทั้งหมดคือ นิยมออกแบบเป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวยาวขนานกับถนน โดยมากจะมีมุขอาคารยื่นออกมาตรงกลางของผังอาคารหนึ่งมุขเป็นทางเข้าหลักของตัวอาคารหรือไม่ก็ยื่นออกมาเป็นสามมุขตรงกลางและปลายทั้งสองข้างของรูปผัง องค์ประกอบอื่นก็จะนิยมนำองค์ประกอบสถาปัตยกรรมแบบจารีตมาประยุกต์ใช้ เช่น การใช้เสาอิงประดับผนังอาคาร การใช้ค้ำยันรับชายคา การใช้ปั้นลมคอนกรีตประดิษฐ์ลวดลายประกอบจั่ว ที่ประยุกต์มาจากระยระกายหรือเครื่องลายทองของโบสถ์วิหาร การประยุกต์ชั่มหน้าต่างแบบไทยให้เหลือเพียงชั่มสามเหลี่ยมเรียบ เป็นต้น⁴⁶⁷ รูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอ-ไทยประยุกต์ เป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมแห่งชาติ ของสังคมไทยนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบันเห็นได้จากอาคารราชการทั่วประเทศไทยนับตั้งแต่บัดนั้นมา

⁴⁶⁶ วิมลสิทธิ์ ทรียงกูร และคณะ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอดีตปัจจุบันและอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, 2536), หน้า 93.

⁴⁶⁷ วิมลสิทธิ์ ทรียงกูร และคณะ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอดีตปัจจุบันและอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, 2536), หน้า 93.

พ.ศ. 2490 ถึง 2500 เป็นช่วงที่ประเทศไทยต้องประคับประคองเศรษฐกิจให้ดำเนินไปได้ควบคู่กับการพัฒนาประเทศ มีสถาปนิกรุ่นใหม่ที่มีแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการออกแบบที่ให้ความสำคัญกับที่ตั้งและสภาพแวดล้อม เช่น อาจารย์แสงอรุณ รัตกสิกร ซึ่งมีความนิยมแนวความคิดของแฟรงค์ ลอยด์ ไรท์ สถาปนิกตะวันตกที่มีชื่อเสียงจึงมีแนวความคิด ที่เน้นในเรื่องสถาปัตยกรรมที่ยึดถือธรรมชาติเป็นแม่บท (Organic Architecture) เนื่องจากมีความรักธรรมชาติอยากให้ธรรมชาติคงความบริสุทธิ์ต่อไปไม่ต้องการให้มีสิ่งก่อสร้างแปลกปลอมเข้าไปทำลายสภาพดั้งเดิมของธรรมชาติ สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเส้นแบ่งระหว่างยุคสมัย ความทรงจำเกี่ยวกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เลื่อนราง มหาอำนาจเจ้าอาณานิคมทยอยออกไป แนวความคิดชาตินิยมโดยสามัญชนเมื่อทศวรรษ 2460 และ 2470 ถูกทดแทนด้วยชาตินิยมแนวทหารช่วงสงครามโลก และด้วยพลังของแรงต่อต้านคอมมิวนิสต์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐผลักดันเมืองไทยเข้าร่วมเป็นพันธมิตรและเป็นฐานที่มั่นเพื่อรณรงค์สงครามต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่เอเชีย (สงครามเย็น) ⁴⁶⁸

ความเป็นไทยในช่วงหลังปี 2490 ไม่มีภาพลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่เป็นมหาอำนาจดังที่ชนชั้นนำในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้จินตนาการไว้ จากความพ่ายแพ้ของฝ่ายอักษะในสงครามโลกซึ่งประเทศไทยเป็นหนึ่งในพันธมิตรของฝ่ายอักษะนั้นได้ทำให้สถานะของประเทศไทยต้องเกือบตกเป็นประเทศแพ้สงคราม ความคิดเรื่องมหาอาณาจักรไทยต้องล้มอย่างไม่เป็นท่า ขอบเขตดินแดนต่างๆที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ทำการแย่งชิงมาได้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ต้องส่งคืนกลับไปทั้งหมดชาติไทยกลับมาเป็นชาติเล็กที่ไม่ใช่มหาอำนาจในแหลมทองดังความใฝ่ฝันของจอมพล ป. พิบูลสงครามอีกต่อไป (สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ, หน้า 149.)

สังคมและการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กับการรื้อฟื้นรูปแบบจารีตและรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ (พ.ศ. 2490 - 2500) ภายหลังจากการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงครามในปี พ.ศ. 2487 และความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ของฝ่ายอักษะต่อฝ่ายสัมพันธมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพ่ายแพ้ของประเทศญี่ปุ่นมหาอำนาจที่สำคัญที่สุดของประเทศไทยในช่วงสงคราม ได้นำมาซึ่งบทบาทและสถานภาพทางการเมืองอันโดดเด่นเพิ่มมากขึ้นของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้นำคนสำคัญของขบวนการเสรีไทยที่แสดงบทบาทต่อต้านญี่ปุ่นมาโดยตลอดช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยภาพลักษณ์อันโดดเด่นของนายปรีดี พนมยงค์และขบวนการเสรีไทยดังกล่าว ได้ส่งผลให้สภาพสังคมและการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความโน้มเอียงไปในทิศทางที่เป็นเสรีประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475 - 2500

⁴⁶⁸ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 232

หน้า 436) บรรยากาศของประเทศไทยอวอลไปด้วยแนวคิดที่เป็นเสรีประชาธิปไตยอย่างเต็มที่หลังจากที่ถูกแนวทางปฏิบัติการชาตินิยมครอบงำมาเป็นเวลานาน ลักษณะประชาธิปไตยดังกล่าวสะท้อนออกมาให้เห็นหลายมิติแต่บรรยากาศทางสังคมและการเมืองดังกล่าวก็เกิดขึ้นและดำรงอยู่เพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ ประมาณ 2 ปีเท่านั้น และหลังจากนั้นประเทศไทยก็หวนกลับเข้าสู่ระบอบเผด็จการทหารอีกครั้งซึ่งจะดำรงอยู่สืบเนื่องยาวนานจนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516⁴⁶⁹

รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ในสมัยนั้น แม้จะขาดความลึกซึ้งในเชิงการออกแบบที่สวยงามและมีคุณภาพ แต่ด้วยกระแสค่านิยมของยุคสมัยก็ได้ผลักดันให้รูปแบบนี้กลายเป็นกระแสของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ที่สุดของอาคารสาธารณะในสังคมไทยในยุคดังกล่าวและยุคต่อมาเป็นเวลาอีกนานหลายสิบปีหลังจากนั้น กระแสแนวคิดสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ยังคงมีอิทธิพลต่อวงการสถาปัตยกรรมไทย⁴⁷⁰ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์และรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ แต่น่าจะเกิดขึ้นจากบริบทแวดล้อมหลาย ๆ ด้านในสังคมที่ประกอบเข้ามาด้วยกัน จนกลายเป็นแรงผลักดันที่ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมทั้งสองนั้นมีพลังทางสังคมเป็นอย่างสูง⁴⁷¹

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐกลายเป็นผู้อุปถัมภ์และได้เข้าแทรกแซงการเมืองและเศรษฐกิจไทยลุ่มลึกมากกว่าที่มหาอำนาจใด ๆ เคยทำกับสยามมาก่อนในสมัยอาณานิคม อังกฤษและฝรั่งเศสได้พุงความสนใจไปที่กลุ่มประเทศอาณานิคมของตนเองและไม่ได้ใส่ใจกับสยามมากนัก สหรัฐถือเป็นโอกาสที่จะหล่อหลอมไทย ให้เป็นพันธมิตรและฐานที่มั่น เพื่อที่จะช่วยดำเนินนโยบายต่อต้านการแผ่ขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชีย สหรัฐต้องการสร้างเสริมเพิ่มความสามารถให้ไทยดำเนินบทบาทนี้ได้สำเร็จโดยได้เข้ามาช่วยฟื้นฟูกองทัพและส่งเสริมให้ไทยมีรัฐบาลทหารเผด็จการที่เข้มแข็ง หลังจากที่ยุทธการของทหารได้จบเขาไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 กำลังจะสิ้นสุดลง สหรัฐมุ่งหวังให้ไทยเป็นสมาชิกของโลกเสรีนิยม ภายใต้ภาวะสงครามเย็น ซึ่งหมายถึงการต่อสู้กันด้านอุดมการณ์ระหว่างฝ่ายโลกเสรีที่มีอเมริกาเป็นหัวหอกกับประเทศคอมมิวนิสต์ซึ่งมีโซเวียต รัสเซียและจีนเป็นหัวหอก สหรัฐจึงส่งเสริมพัฒนาการ หมายถึงความเติบโตด้านเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยมเอกชน และเพื่อให้ รัฐไทยมีความมั่นคงของชาติ จึงให้เงินช่วยเหลือเป็นจำนวนมากเพื่อช่วยขยาย

⁴⁶⁹ ชาตรี ประภิตนนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 413.

⁴⁷⁰ ชาตรี ประภิตนนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 420-422.

⁴⁷¹ ชาตรี ประภิตนนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 461.

ขอบข่ายและบทบาทกลไกของรัฐชาติ ที่จะเข้ากำกับและครอบงำสังคมได้กว้างขวางและลุ่มลึกกว่าที่เคยมีมาก่อน⁴⁷²

พ.ศ. 2496 คณะมนตรีความมั่นคงของสหรัฐเสนอให้ไทยเป็นป้อมปราการต่อต้านคอมมิวนิสต์เพื่อขยายอิทธิพลของสหรัฐและทำให้อิทธิพลนี้ให้เป็นที่ยอมรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด (อ้างใน Fineman, Relationship, p.89.) ครั้นฝรั่งเศสพ่ายแพ้แก่อินโดจีนเมื่อ พ.ศ.2497 สหรัฐจัดตั้งองค์กร SEATO หรือองค์การสนธิสัญญาป้องกันภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ.) ขึ้น และรับที่จะช่วยปกป้องภัยจากศัตรูหลังจากนั้นเริ่มช่วยสร้างถนนยุทธศาสตร์เข้าถึงอาสาน ช่วยปรับปรุงท่าเรือและสนามบินเพื่อการทหารและดำเนินโครงการสงครามจิตวิทยาพุ่งเป้าไปที่ชาวนาและข้าราชการประเทศไทยกลายเป็นรัฐในอุปถัมภ์ของสหรัฐ⁴⁷³

สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในสังคมไทยปัจจุบัน พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาบริบททางเศรษฐกิจสังคมการเมืองและวัฒนธรรมมีความซับซ้อนและมีปัจจัยมากมายทั้งภายใน ภายนอกเข้ามากระทบต่อสังคมไทยที่สะท้อนต่อไปสู่การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมไม่ว่าจะเป็นกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ทศวรรษแรกหลัง พ.ศ.2500 สังคมไทยเข้าสู่ยุคเผด็จการเต็มรูปแบบภายใต้นายกรัฐมนตรีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งจะสืบทอดอำนาจมาสู่จอมพล ถนอม กิตติขจรผู้นำเผด็จการของไทยเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ในอำนาจได้เพราะอาศัยการสนับสนุนจากฐานอำนาจ 2 กลุ่ม คือ

1. เครือข่ายของอำนาจที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับชนชั้นนำในสังคมตามจารีตที่มีแนวคิดอนุรักษนิยม
2. การสนับสนุนทางการเมืองและการเงินจากสหรัฐอเมริกาภายใต้นโยบายต่อสู้กับภัยคุกคามคอมมิวนิสต์จนกล่าวได้ว่าทหารกับการเมืองไทยนั้นอยู่คู่กันมาโดยตลอด⁴⁷⁴

ภาพรวมความขัดแย้ง พ.ศ.2504-2511⁴⁷⁵ ความตึงเครียดระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงกลางทศวรรษที่ 1950 – 1960 เมื่อสหรัฐอเมริกาสับสนุนฝรั่งเศสในอินโดจีนซึ่งฝรั่งเศสมีผลประโยชน์ต่อเนื่องมาอย่างยาวนานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวียดนาม กัมพูชาและลาว ซึ่งถูกเรียกรวมว่าอินโดจีน

⁴⁷² คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 197

⁴⁷³ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 205-206

⁴⁷⁴ ชาตรี ประทีปนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 223-245

⁴⁷⁵ Ronald B. Hartzer, Lois E. Walker Rebecca Gatewood, Katherine Grandine and Kathryn M. Kuranda. Leading the Way the History of Air Force Civil Engineers. 1907-2012. R. Christopher Goodwin and Associates. Department of the Air Force, 2014. P.254.

ฝรั่งเศส ในช่วงทศวรรษที่ 1950 ฝรั่งเศสพ่ายแพ้กองกำลังคอมมิวนิสต์เวียดนามเหนือที่นำโดยโฮจิมินห์ที่เดียนเบียนฟูในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2497 ทำให้ฝรั่งเศสต้องถอนตัวออกจากเวียดนาม⁴⁷⁶

ชัยชนะของเวียดมินห์ ที่เดียนเบียนฟู มีผลต่อการประชุมที่นครเจนีวาที่จัดขึ้นภายหลังในปี พ.ศ. 2497 โดยผู้แทนเข้าประชุมจากฝรั่งเศสสหรัฐอเมริกาอังกฤษสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีน เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในคาบสมุทรเกาหลี และเวียดนามแต่การประชุมไม่สามารถแก้ไขปัญหาใดได้ การแบ่งแยกเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ยังคงดำเนินต่อไป เวียดนามถูกแบ่งเป็นเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ที่เส้นขนานที่ 17 กัมพูชาและลาวแยกตัวออกจากอินโดจีนฝรั่งเศส ความขัดแย้งและความตึงเครียดยังคงดำรงอยู่ต่อไปโฮจิมินห์จัดตั้งรัฐบาลคอมมิวนิสต์เวียดนามเหนือ โงดินห์เดียมเป็นผู้นำในเวียดนามใต้ เวียดนามเหนือเริ่มคุกคามเวียดนามใต้ เวียดนามใต้จึงได้เรียกร้องไปยังสหรัฐอเมริกาเพื่อขอความช่วยเหลือ⁴⁷⁷

สหรัฐอเมริกามีนโยบายการต่างประเทศในการสกัดกั้นการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์และเติมเต็มสภาวะสูญญากาศหลังจากที่ฝรั่งเศสถอนตัวออกจากภูมิภาค สหรัฐตระหนักถึงภัยคุกคามของการแพร่ขยายลัทธิคอมมิวนิสต์ตามทฤษฎีโดมิโนในทศวรรษที่ 1950 สหรัฐจึงเริ่มส่งที่ปรึกษาทางการทหารและความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจต่อเวียดนามใต้⁴⁷⁸

ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ.2504 สหรัฐส่งที่ปรึกษาทางการทหารเข้ามาในภูมิภาคเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งในเดือนธันวาคม พ.ศ.2505 มีกำลังพลกองทัพอากาศสหรัฐในประเทศไทยถึง 1,212 นาย และในธันวาคม พ.ศ.2506 มีกำลังพลกองทัพอากาศสหรัฐในเวียดนามใต้ถึง 4,630 นาย และเพิ่มในประเทศไทยขึ้นอีก 1,086 นาย⁴⁷⁹

ในปี พ.ศ. 2507 สหรัฐเข้ามีส่วนร่วมในความขัดแย้งในเวียดนามใต้เพิ่มขึ้น เมื่อมีรายงานว่าเรือรบของสหรัฐถูกยิง ที่อ่าวตังเกี๋ย สภาคองเกรสของสหรัฐผ่านความเห็นชอบให้ประธานาธิบดีสหรัฐมีอำนาจในการส่งกำลังทหารสหรัฐเข้าไปปฏิบัติการในเวียดนามใต้เพื่อป้องกันกองกำลังของสหรัฐ⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ R.R. Palmer and Joel Colton, *A History of the Modern World*, Alfred A. Knopf, New York, New York, 1978, 920.

⁴⁷⁷ R.R. Palmer and Joel Colton, *A History of the Modern World*, Alfred A. Knopf, New York, New York, 1978, 920.

⁴⁷⁸ Charles T. Johnson, "E&S Civilian Career Management Program: Civilian Careers," *ESQ*, Vol 23, No3, Fall 1982, 42-43.

⁴⁷⁹ John Schlicht, *The War in South Vietnam: The Years of the Offensive, 1965-1968*, Air Force History and Museums Program, 1999, 5.

⁴⁸⁰ Stephen E. Ambrose, *Rise to Globalism. American Foreign Policy 1938-1970*, Penguin Books, Inc., Baltimore, Maryland, 1971, 311.

ต่อมาได้มีการเพิ่มการปฏิบัติการทางอากาศจากฐานทัพอากาศที่ตั้งอยู่ใน โอกินาวา ฟิลิปปินส์ เกาะกวมและในประเทศไทย⁴⁸¹

ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2508 ประธานาธิบดีจอห์นสันได้สั่งให้มีการทิ้งระเบิดเพื่อต่อต้านเวียดนามเหนือ ที่รู้จักกันในชื่อปฏิบัติการ Rolling Thunder ซึ่งเป็นการทิ้งระเบิดต่อเป้าหมายเพื่อทำลายระบบการส่งกำลังบำรุงของเวียดนามเหนือ ในช่วง พ.ศ.2508 กองทัพอากาศสหรัฐปฏิบัติการทางอากาศ 55,000 ครั้ง ในปีพ.ศ. 2509 การปฏิบัติการได้เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าเป็นจำนวนถึง 110,000 ครั้ง⁴⁸² นอกเหนือจากการปฏิบัติการทิ้งระเบิดและสู้รบกับเครื่องบินข้าศึกแล้วกองทัพอากาศสหรัฐยังได้ปฏิบัติการฉีดพ่นสารเคมีกำจัดวัชพืชทางอากาศเข้าสู่พื้นที่เป้าหมายและการสนับสนุนการปฏิบัติการของกองกำลังทางบก⁴⁸³

การก่อสร้างฐานทัพอากาศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความรับผิดชอบในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการก่อสร้างถูกมอบหมายให้กับหน่วยงานของกองทัพเรือสหรัฐที่มีชื่อว่า the Navy Officer in Charge of Construction (OICC) ซึ่งมีที่ทำการประจำอยู่ที่กรุงเทพฯ โดยเป็นตัวแทนในโครงการความช่วยเหลือทางทหารในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเป็นหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบบริษัท สถาปนิก - วิศวกรตามสัญญาจ้าง เมื่อกองทัพอากาศสหรัฐเสนอความต้องการไปยัง OICC ให้ดำเนินการออกแบบและจัดทำแบบก่อสร้างแล้ว จะต้องขออนุมัติไปยังกองบัญชาการกองทัพอากาศที่ 13 (Thirteenth Air Force Headquarters) ที่ฟิลิปปินส์หรือกองบัญชาการ PACAF ที่ฮาวายแล้ว OICC จึงจะดำเนินการจัดจ้างผู้รับเหมาในพื้นที่เพื่อดำเนินการก่อสร้างต่อไป⁴⁸⁴

จากความยุ่งยากในการดำเนินการตามสายบังคับบัญชาดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ต่อมาเมื่อต้นปี พ.ศ.2508 กองทัพอากาศสหรัฐได้จัดตั้งหน่วยงานที่มีชื่อว่า Air Force Regional Civil Engineer (AFRCE) ขึ้นที่กรุงเทพฯ โดยเจ้าหน้าที่ของ AFRCE ช่วยในการวางแผนและตรวจสอบการก่อสร้างของกองทัพอากาศให้เสร็จสมบูรณ์โดยหน่วยงาน OICC ของกองทัพเรือทั้งในประเทศไทยและในประเทศเวียดนาม ต่อมา AFRCE ได้มีการแยกตัวออกไปตั้งสำนักงานเพิ่มขึ้นในไซ่ง่อนในกรกฎาคม

⁴⁸¹ John Schlicht, *A War Too Long: The USAF in Southeast Asia 1961-1975*, Air Force History and Museums Program, 1996, 17.

⁴⁸² Chester G. Hearn, *Air Force: An Illustrated History*, Zenith Press, Minneapolis, Minnesota, 2008, 131-132.

⁴⁸³ Ronald B. Hartzer, Lois E. Walker Rebecca Gatewood, Katherine Grandline and Kathryn M. Kuranda. *Leading the Way the History of Air Force Civil Engineers. 1907-2012*. R. Christopher Goodwin and Associates. Department of the Air Force, 2014. P.259.

⁴⁸⁴ Col. I.H. Impson, "Southeast Asia 1962," *AFCE*, Vol 4, No 1, February 1963, 2-6.

พ.ศ.2508 เพื่อจัดการงานในเวียดนามเท่านั้น⁴⁸⁵ ในช่วงปลายปี พ.ศ.2508 Saigon AFRCE มี นายทหารสัญญาบัตร 12 นาย นายทหารประทวน 9 นาย และวิศวกรสถาปนิกสัญญาจ้าง 30 คนจาก บริษัท Daniel, Mann, Johnson และ Mendenhall ซึ่งเป็นบริษัทสถาปนิกและวิศวกรจากเมือง ลอสแอนเจลิส แคลิฟอร์เนีย⁴⁸⁶ สำนักงาน AFRCE ที่กรุงเทพฯ นำทีมโดย พ.อ. กัส เจ. แพปพาส (Col. Gus J. Pappas) และนายทหารสัญญาบัตร 12 นาย นายทหารประทวน 6 นาย เจ้าหน้าที่พลเรือน ของกองทัพอากาศสหรัฐ 1 คน และวิศวกร สถาปนิกสัญญาจ้าง 23 คน⁴⁸⁷

ด้วยเงินความช่วยเหลือจากสหรัฐและจากรายได้รัฐบาลที่เพิ่มขึ้นระบบราชการแผ่ขยาย ออกไปได้มาก จำนวนข้าราชการเพิ่มขึ้นมีการก่อตั้งสำนักงานใหม่ ๆ เพื่อดูแลการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อ การจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลในมิติต่าง ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะสหรัฐต้องการทำความเข้าใจ เมืองไทยให้มากขึ้น ตลอดสมัยนี้รัฐบาลทหารอธิบายว่าการขยายกลไกรัฐจำเป็นเพื่อความมั่นคงของ ประเทศชาติ⁴⁸⁸

ผลกระทบของสงครามเวียดนามต่อเศรษฐกิจสังคมและสภาพแวดล้อม⁴⁸⁹ การพัฒนา เศรษฐกิจของประเทศ ได้เปลี่ยนจากนโยบายชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาเป็น นโยบายการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมที่เปิดรับการลงทุนของต่างชาติในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ การเปิดรับการลงทุนของต่างชาติย่อมเกี่ยวเนื่องต่อพัฒนาการของระบบทุนนิยม ของโลกในขณะนั้น โดยเฉพาะของประเทศสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นและประเทศในยุโรปตะวันตกเป็นการเปิดโอกาสให้ ประเทศมหาอำนาจเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้น⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ “Regional Civil Engineer SEA,” AFCE, Vol 6, No 3, Aug 1965, 16; Maj. David G. Kestner, “The Changing Role of the AFRCE in Vietnam,” AFCE, Vol 11, No 2, May 1970, 8-9, 37; Steve Canton, “This AirForce Colonel Wears Four Hats,” AFCE, Vol 8, No 1, 1967, 2-7.

⁴⁸⁶ Steve Canton, “This Air Force Colonel Wears Four Hats,” AFCE, Vol 8, No 1, 1967, 2-7; Brig. Gen. Archie S. Mayes, (USAF, Retired), “Oral History Interview,” Interviewed by Lois E. Walker, HQ AFCEA, Tyndall AFB, Florida, 2000, 63.

⁴⁸⁷ Capt. David M. De Blonk and Col. Robert G. Gardner, “A HQ USAF Directorate of Civil Engineering (AFOCE) Activity Input to Project Corona Harvest on Civil Engineering Support in SEA 1 January 1965 – 31 March 1968,” Submitted 18 December 1969 by the USAF Civil Engineering Center, 15, 85-86, 234-5.

⁴⁸⁸ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 239

⁴⁸⁹ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 98-101.

⁴⁹⁰ ชลิตภากร วีรพลิน, ปัญหาสัมพันธ์กับแนวทางแก้ไข. ในการประชุมวิชาการเรื่อง การพัฒนากรุงเทพมหานคร แบบผสมผสานกับ สิ่งแวดล้อม ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 1-2 มิถุนายน พ.ศ.2525 จัดโดยสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากความไม่สงบในอินโดจีน ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยึดเยื้อต่อเนื่องเป็นสงครามเวียดนาม ในช่วงปี พ.ศ. 2506 - 2516 ประเทศไทยได้กลายเป็นฐานทัพทางทหาร ฐานลำเลียงกำลัง และสถานพักฟื้นทางทหารของประเทศคู่สงครามซึ่งก็คือสหรัฐอเมริกา ในช่วงปี พ.ศ. 2507 ถึง 2511 ซึ่งเป็นช่วงสร้างสมกำลังทหารอเมริกันในประเทศไทย มีทหารอเมริกันมากถึง 45,000 คน และมีเครื่องบิน 600 ลำประจำการอยู่ที่สนามบินตากลิที่จังหวัดนครสวรรค์ และที่ฐานบินโคราชที่จังหวัดนครราชสีมา รวมทั้งมีเครื่องบินยักษ์ B 52 ที่สนามบินอู่ตะเภา ในสงครามที่ยืดเยื้อและหืดหอบอย่างไม่เคยมีในประวัติศาสตร์นี้ ในช่วงปี พ.ศ. 2508 ถึง 2514 เป็นช่วงที่สงครามมีความรุนแรงสุดขีด มีกำลังทหารสหรัฐมากถึง 200,000 คนเข้าสู่สงครามในปี พ.ศ. 2509 ประเทศไทยยังได้กลายเป็นสถานที่พักฟื้นของผู้ที่กลับจากสงครามจำนวนมากมาย

สงครามเวียดนามได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน ทั้งทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมการเมือง ตลอดจนสภาพแวดล้อมอย่างไม่เคยคาดคิดไว้ก่อน เพราะมีคนต่างชาติ ส่วนใหญ่เป็นทหารจำนวนมากเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งก็เท่ากับเป็นการนำโลกภายนอก มาสู่ประชากรของประเทศอย่างรวดเร็วจนเกินไป เศรษฐกิจได้เฟื่องฟูขึ้นด้วยเงินดอลลาร์เกิดการอพยพจากชนบทเข้าทำงานทำตามเมืองเป็นงานด้านบริการในโรงแรมร้านอาหาร บาร์ผิ สถานอาบอบนวด รวมทั้งงานก่อสร้างสนามบิน ถนน อาคาร โรงแรม อพาร์ทเมนท์ รวมทั้งที่อยู่อาศัยและอาคารประเภทอื่น ๆ สำหรับชาวต่างชาติ การเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันดังกล่าวทำให้เกิดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากการคงอยู่ของทหารอเมริกันต่อไป ทางด้านสังคมนั้นปรากฏว่าความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวชนบทได้เปลี่ยนไป เนื่องจากสมาชิกของครอบครัวได้แยกออกไปทำงานตามเมือง มีการเรียนภาษาอังกฤษมากขึ้นเพื่อทำงานต่าง ๆ ได้คล่องตัวขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงรสนิยมในด้านบริโภค แฟชั่น การฟังเพลงที่ศนะต่อเรื่องเพศ ความตื่นตัวของวัยรุ่นและการลดความสำคัญของผู้ใหญ่

กล่าวได้ว่าในช่วงปี พ.ศ. 2501 ถึง 2515 เป็นยุคทองยุคแรกของวงการสถาปัตยกรรม ในเมื่อมีภาวะทางเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยจากการวางแผนพัฒนาและจากผลกระทบจากสงครามเวียดนาม ประกอบกับคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษาทางสถาปัตยกรรมที่มีความพร้อมในการประกอบวิชาชีพ ด้วยความรู้ความสามารถตามที่ได้ฝึกฝนได้เรียนมา จากการขยายตัว โครงการก่อสร้างอาคารประเภทต่างๆ ประกอบกับวิชาคณิตเพิ่มขึ้นจำนวนมากที่ปฏิบัติวิชาชีพอิสระทางสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์จึงได้วางระเบียบการปฏิบัติงานวิชาชีพสถาปัตยกรรมและอัตราค่าบริการในปี พ.ศ. 2561 และต่อมาในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลในสมัยจึงได้ออกพระราชบัญญัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม ยุคทองของสถาปัตยกรรมในยุคแรกนั้นก็สิ้นสุดลงเมื่อสหรัฐอเมริกาเริ่มถอนทหารออกจากภูมิภาคส่วนนี้ เมื่อสถานการณ์นี้ในเวียดนามได้ปั่นป่วนถึงที่สุด ในช่วงปี พ.ศ. 2514 ถึง 2515 การถอนทหาร

อเมริกันจากสงครามเวียดนามเป็นไปอย่างจริงจังภาวะเศรษฐกิจทรุดตัวอย่างรวดเร็วเพราะเงินดอลลาร์เริ่มหมดไปด้วย⁴⁹¹

วัฒนธรรมกับอิทธิพลตะวันตกในงานสถาปัตยกรรม สาธารณสำคัญทางวัฒนธรรมและอารยธรรมของมนุษยชาติส่วนหนึ่งปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรม งานสถาปัตยกรรมเป็นเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและอารยธรรมของชาติดูจางตามตัวจึงปรากฏว่า สถาปนิกโดยรวมมีความเห็นพ้องกันอย่างชัดเจนว่าสถาปัตยกรรมสะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ ความเจริญค่านิยมและความนึกคิดของคนในสมัยนั้นๆ สถาปนิกโดยรวมเห็นด้วยกับประเด็นที่ว่าสถาปัตยกรรมเป็นหน้าเป็นตาของคนในชาติเป็นปรอทวัดระดับความรุ่งเรืองของชาติ ในปัจจุบัน อิทธิพลตะวันตกเป็นอิทธิพลที่แรงมากประกอบกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมเดิมของไทย มีลักษณะอ่อนไหวไม่สู้มั่นคงนักจึงทำให้การปรับตัวในลักษณะที่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ไทยเป็นไปได้ยาก การผสมผสานกับอิทธิพลตะวันตกทำให้เกิดการแปรผันของวัฒนธรรมเดิมจนทำให้วัฒนธรรมไทยขาดความชัดเจนไป ความก้าวหน้าของการสื่อสารและการคมนาคมทำให้สามารถติดต่อกันอย่างรวดเร็วจึงทำให้โลกนับวันจะใกล้ชิดกันมากขึ้น ดังนั้นการรับอิทธิพลจากภายนอกจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้โดยเฉพาะอิทธิพลตะวันตกและความนิยมตะวันตกซึ่งมีมานานกำลังเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาติเรามากยิ่งขึ้น และนำไปสู่สภาพการณ์อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอันเป็นการเปลี่ยนแปลงสู่สากล (Internationalization)⁴⁹²

ภาพที่ 168 แสดงหน่วยทหารและฐานทัพของกองทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม

⁴⁹¹ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 98-101.

⁴⁹² วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 377-378.

ภาพที่ 169 แสดงฐานบินที่อุตะเถา

ภาพที่ 170 แสดงฐานบินที่อุบลราชธานี สมัยสงครามเวียดนาม

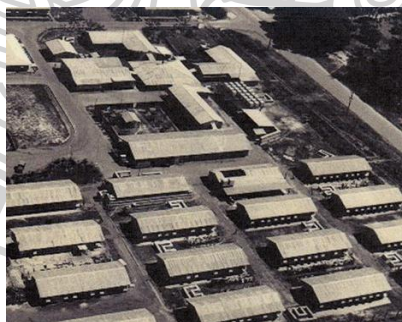
ภาพที่ 171 แสดงฐานบินที่อุบลราชธานี สมัยสงครามเวียดนาม

ภาพที่ 172 แสดงฐานบินที่อุดรธานี สมัยสงครามเวียดนาม

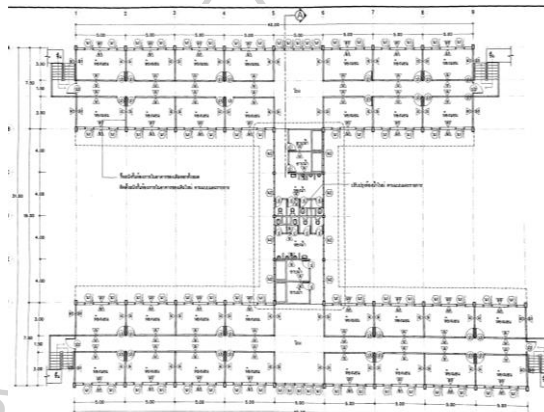
ภาพที่ 173 โรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม

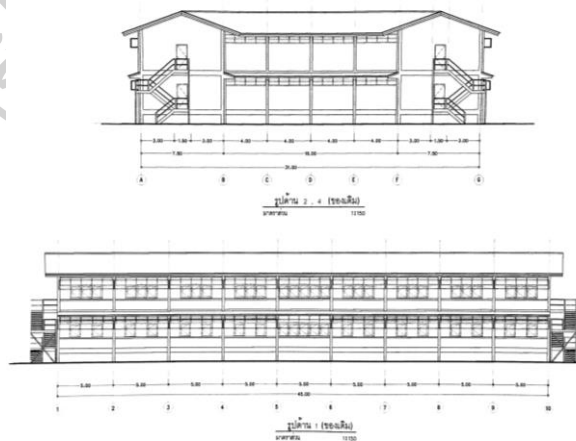
ภาพที่ 174 โรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม

ภาพที่ 175 โรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม

ภาพที่ 176 แบบแปลนโรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม

ภาพที่ 177 รูปด้านโรงทหารสหรัฐในประเทศไทย สมัยสงครามเวียดนาม

เมื่อสหรัฐแพ้สงครามที่อินโดจีน ในช่วง พ.ศ. 2518-2519 สหรัฐถอนกองทหารออกจากเมืองไทย⁴⁹³ แต่ได้ให้เงินความช่วยเหลือด้านการทหารก้อนใหญ่แก่ไทยและยังคงให้เงินอุดหนุนต่อเนื่องมาอีกหลายปี แม้จะเป็นจำนวนเงินที่ลดลงแต่กองทัพไทยตั้งตัวได้แล้ว สงครามเย็นที่เอเชียผ่านคลายลงหลังจากที่สหรัฐถอนตัวออกจากอินโดจีน (พ.ศ.2518) สหรัฐยังคงค้ำจุนรัฐบาลไทยด้านการทหารแต่ความสัมพันธ์เห็นห่างลงในระดับโลกกระแสสังคมนิยมตกต่ำส่งผลให้เมืองไทยพัฒนาไปสู่ระบบตลาดตามแนวทางเสรีนิยมต่อไปอย่างแข็งขัน⁴⁹⁴

อิทธิพลแบบอย่างของต่างประเทศและความนิยมต่อสถาปนิกต่างชาติอิทธิพล นาวาเอก สมภพ ภิรมย์ ออกแบบโรงเรียนเตรียมทหารที่สี่แยกศาลาแดงเป็นอาคารรูปตัววาย โค้ง 3 แฉก โดยมีส่วนโค้งเว้าเข้าอยู่ด้านหน้าอาคารที่สถาปนิกได้รับแรงบันดาลใจแบบอย่างของต่างประเทศ กล่าวว่ "ผมไปยุโรปไปเห็นตึกยูเนสโกจึงเอาแนวทางมาทำโรงเรียนเตรียมทหาร ตึกยูเนสโกเป็นอาคารรูปโค้งเหมือนกันแต่ผมเอามาตัดแปลง" จึงเกิดเป็นผู้ออกแบบอาคาร 3 ชั้น แสดงถึงทหาร 3 เหล่าทัพทั้ง ทพ บก เรือและอากาศที่ใช้เนื้อที่ส่วนกลาง คือหอประชุมร่วมกันแสดงถึงความสามัคคีกลมเกลียวและอาคารทุกโค้งก็มีความหมายถึงความที่สถาปนิกต้องการให้แสดงถึงสัญลักษณ์ของกราบเรือรบที่แล่นเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย จึงเป็นการนำรูปแบบจากแบบอย่างของต่างประเทศที่นำมาประยุกต์ตามแนวคิดที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวข้องกับประเภทอาคารตามจินตนาการของสถาปนิก⁴⁹⁵

หน่วยงานออกแบบของกรมอุทกหารเรือและกรมยุทธโยธาทหารบก จำกัดขอบเขตอยู่กับงานออกแบบเฉพาะของกองทัพ สถาปนิกในหน่วยงานที่เกี่ยวกับการออกแบบของกรมอุทกหารเรือจะรับหน้าที่ออกแบบอาคารเฉพาะของกองทัพเรือเช่น อาคารที่ทำการที่พักทหารบ้านพักทหารระดับต่างๆ สโมสร รวมทั้งการแก้ไขตัดแปลงอาคารที่มาปรับเป็นที่ทำการใหม่ของทหารเรือแทบทุกหน่วย เช่น ปรับปรุงที่ทำการของกองสัญญาณทหารเรือหรือการปรับปรุงอาคารในบริเวณพระราชวังเดิม ส่วนงานในกรมยุทธโยธาทหารบกจะได้รับงบประมาณมากกว่าหน่วยงานของหน่วยงานอื่น ๆ การก่อสร้างของหน่วยงานทหารจะได้รับงบประมาณนับพันล้านบาทเพราะมีขอบข่ายงานทั่วราชอาณาจักรมีโครงการมากมายที่จะใช้งบประมาณในการก่อสร้าง เช่น อาคารกองบัญชาการ (บก.) กองทัพบก บก. กองพัน บก.กองร้อย คลังอาวุธ วัดบูรณะเปิด โรงอาหาร โรงพยาบาล บ้านพักนายสิบ นายจ่า นายร้อย นายพัน

⁴⁹³ คริส เบเคอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 271

⁴⁹⁴ คริส เบเคอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 277

⁴⁹⁵ ผุสดี ทิพพัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 284-287.

นายพล ฯลฯ ดังนั้น จึงมีอาคารประเภทต่าง ๆ ที่ต้องออกแบบมากมาย นอกจากนั้นในการเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งของทหารจะต้องมีการเรียนเพิ่มเติมจึงทำให้ต้องมีการสร้างโรงเรียนของทหารสถาปนิกที่รับราชการในหน่วยงานออกแบบของทางทหารจะมีโอกาสออกแบบอาคารหลากหลายประเภทที่มีขนาดและขอบเขตของงานต่างกันไปตามอาวุโสของแต่ละคน⁴⁹⁶

งานออกแบบในกรมตำรวจมีทั้งอาคารที่ทำการและบ้านพัก ทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด กรมตำรวจเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีงานออกแบบที่อยู่ในขอบข่ายความรับผิดชอบมาก เนื่องจากมีงานออกแบบอาคารที่เกี่ยวข้องกับกรมตำรวจทั่วราชอาณาจักร จึงมีทั้งการออกแบบอาคารที่ทำการพลตที่พักรักษาตัว อาคารถูกทำกรและของกรมตำรวจ อันเป็นยุคที่กรมตำรวจกำลังพัฒนาเรื่องอาคารสถานที่สำหรับบุคลากร มีการออกแบบก่อสร้างกองบังคับการเขต กองบังคับการภาคอาคารโรงเรียนนายร้อยตำรวจที่สามพรานที่มีการวางผังแม่บท จึงมีการก่อสร้างอาคารเรียนหอประชุมและโรงอาหาร ซึ่งสถาปนิกศึกษาตัวอย่างจากโครงการประเภทเดียวกันของประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกามาเป็นแนวทาง⁴⁹⁷

ผลงานจากสถาปนิกและรูปแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ช่วง 2475-2489 และ ช่วง 2490-2500 มีการวางผังอาคาร ดังต่อไปนี้

1. วางผังให้ด้านยาวขนานไปตามแนวถนนโดยไม่เกี่ยวข้องกับทิศทาง อาคารที่วางผังลักษณะนี้มีทั้งการวางด้านยาวของอาคารรับแดดด้านตะวันออกตะวันตกและรับลมด้านทิศเหนือใต้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับถนนเดิมที่อาคารตั้งอยู่ไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะใดจึงอาจทำให้เกิดได้ทั้งข้อดีและข้อเสียของการวางอาคารขนานไปกับถนนหลักโดยหลีกเลี่ยงได้ยาก
2. วางอาคารให้ด้านยาวตั้งฉากกับถนนเพื่อให้อาคารรับลม นอกจากจะนิยมวางด้านยาวของอาคารขนานกับถนนหลักหรือถนนภายในบริเวณแล้วยังมีสถาปนิกที่วางอาคารให้ด้านยาวตั้งฉากกับถนน
3. อาคารตั้งบนหัวมุมถนนเพื่อเปิดมุมมองได้กว้างจากถนนทั้ง 2 ด้าน
4. อาคารริมแม่น้ำริมคลองส่วนใหญ่วางด้านยาวขนานแม่น้ำ โดยมีทางเข้าหลักด้านริมน้ำและบางหลังมีถนนด้านหลังหรือด้านข้างเป็นทางเข้ายังอาคารทางบกและอีกทางหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตามการวางอาคารริมน้ำนี้มีทั้งวางด้านยาวของอาคารขนาดแม่น้ำและวางตั้งฉากกับแม่น้ำด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับอาคารริมถนน

⁴⁹⁶ ผุสดี ทิพทัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 421.

⁴⁹⁷ ผุสดี ทิพทัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 427.

5. การมีเว้นที่ว่างด้านหน้าอาคารเป็นลานโล่ง ส่วนใหญ่เป็นอาคารของราชการซึ่งจะมีที่ดินสำหรับก่อสร้างอย่างกว้างขวางการวางอาคารในที่ดินเช่นนี้มักนิยมวางอาคารด้านในของที่ดินให้มีที่ว่างเหลือด้านหน้าเป็นสนามโล่งหรือเสาธงพร้อมทั้งมีถนนทางเข้าออก 2 ทางแยกเป็นทางเข้าและทางออกหรือมีทางเข้าใหญ่ตรงกลางและแยกออกไปเป็นรูปกลมหรือรูปโค้ง วนเข้าไปยังทางเข้าใหญ่ตรงกลางของตัวอาคาร

6. การเน้นแกน (axis) ให้เกิดความสมดุล อาคารที่ทำการของหน่วยงานต่าง ๆ ของทางราชการ มักเป็นอาคารที่มีการวางผังพื้นในลักษณะที่มีการกลางและมีส่วนประกอบสองข้างของแกนกลางเหมือนกัน หลังคาตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารูปตัว U รูปตัวทึ่หรือรูปตัววาย แต่มีแกนกลางซึ่งเป็นทางเข้าหลักตรงกลางอาคารลักษณะการจัดเนื้อที่ค่อนข้างจะคล้ายคลึงกันคือมีบันไดใหญ่ขึ้นด้านหน้าซึ่งมักมีส่วนเล็กเป็นหลังคาคลุมทางเข้าตรงกลางเข้าไปยังโถงภายในที่เป็นโถงกลางซึ่งอาจสูง 2 ชั้นต่อเนื่องกันขึ้นไปตำแหน่งบันไดหลักของอาคารมีทั้งที่อยู่ด้านในของโถงทางเข้า หรืออยู่ด้านริมทั้งสองข้างของอาคาร โถงทางเดิน (corridor) มักจะอยู่ด้านหน้าทั้ง 2 ด้านของตัวอาคารแยกจากโถงทางเข้าเส้นทางสัญจรภายในแยกเข้าแต่ละห้อง ตำแหน่งของห้องน้ำมักจะอยู่ด้านริมทั้ง 2 ข้างอาคารราคาในช่วงแรกๆมากเป็นอาคารเตี้ยประมาณ 2-4 ชั้น ใช้ติดต่อทางตั้งด้วยบันไดภายใน มีทั้งบันไดสี่เหลี่ยมบันไดกลมบันไดเวียน

7. อาคารที่มีการกันแดดด้วยการยื่นชายคายาวมีกันสาดและแผงกันแดด ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความใส่ใจในเรื่องการออกแบบอาคารในเขตร้อน⁴⁹⁸

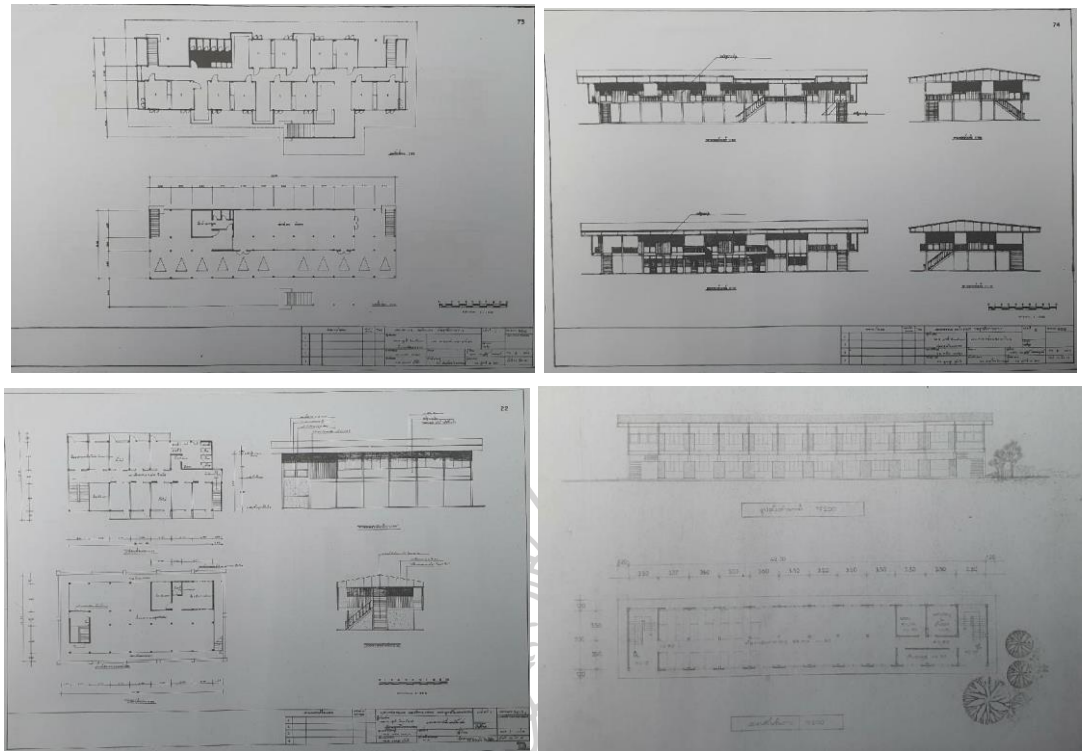
อาคารของหน่วยงานราชการทหารตำรวจที่สร้างขึ้นมาในช่วง พ.ศ. 2495 เป็นต้นไป บางอาคารสถาปนิกได้รับนโยบายจากผู้บังคับบัญชาให้ทำรูปแบบไทย ซึ่งโดยปกติอาคารกองบัญชาการของกรมตำรวจในแต่ละจังหวัดจะมีแบบมาตรฐานให้ออกแบบตามแนวทางนั้นอยู่แล้วโดยเป็นแบบสากล แต่บางแห่งเช่นที่กองบัญชาการตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ในบริเวณที่มีอาคารทางศาสนาเช่นวัดพระสิงห์อยู่ใกล้ๆ สถาปนิกของกรมตำรวจ เกษมบุศยศิริ จึงต้องทำรูปแบบไทยเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สถานีนี้้นำแบบอย่างการจัดผังและที่ใช้สอยจากสถานีตำรวจของสหรัฐอเมริกามาเป็นแนวทางเป็นหลังแรก ซึ่งมีห้องขังสำหรับผู้ต้องหาที่ยังเป็นเยาวชนอยู่ด้วย เมื่อคุณลักษณะของเนื้อที่ใช้สอยแล้วก็คิดถึงโครงสร้างหลังคาไทย แต่เมื่อลองคุมบนถึงเนื้อที่ใช้สอยแล้วไปไม่ไหวเลยประยุกต์เอามาย่อส่วนใช้หลังคาทรงไทยเฉพาะส่วนบนเท่านั้น นอกจากจะใช้หลังคาทรงไทยประยุกต์แล้วยังมีการนำส่วนประกอบของไทยมาใช้ประกอบอาคารที่มีรูปทรงแบบสากล

⁴⁹⁸ ผุสดี ทิพพัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 695-716.

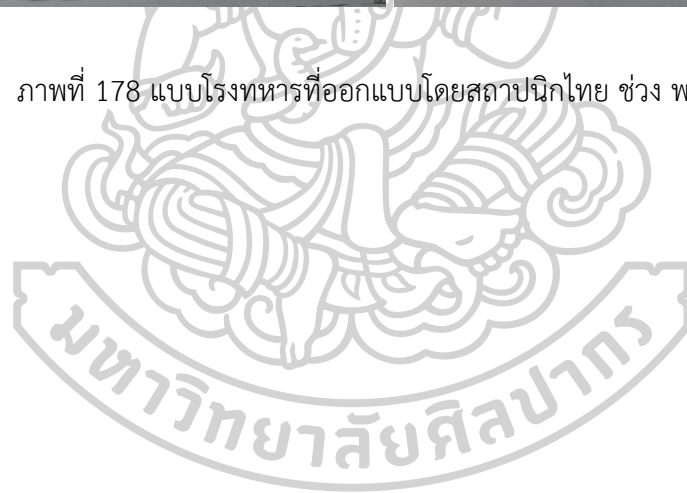
พ.ศ.2501 -2516 การออกแบบอาคารประเภทพักอาศัยและอาคารสาธารณะของหน่วยงานราชการยังต้องคำนึงถึงการได้รับลมธรรมชาติเป็นหลักการใช้ระบบปรับอากาศสำหรับอาคารประเภทเหล่านี้ยังมีเป็นส่วนน้อย การวางตำแหน่งอาคารยังคำนึงถึงทิศทางของแดดและลมอยู่ ถ้าไม่ถูกบังคับจากรูปร่างของที่ดินและทางเข้าออกจนทำให้ต้องวางอาคารรับแบบตะวันตกตะวันออกรวมทั้งรูปแบบอาคารก็ยังคำนึงถึงการกันแดดเป็นส่วนใหญ่สรุปได้ คือ ออกแบบให้มีชายคาและใต้ถุนโล่งที่สอดคล้องกับสภาพดินฟ้าอากาศมีการกันแดดฝนโดยยื่นชายคามากและมีแผงกันแดด ไซค์ส่วนใหญ่จะยื่นประมาณ 2 เมตรเพื่อกันแดดกันฝนได้ดี ในอาคารสาธารณะใช้การกันแดดฝนด้วยการออกแบบผนังอาคารให้เหมาะสมกับทิศทาง มีการ ใช้ส่วนยื่นเป็นกันสาดออกไปสำหรับกันน้ำ ส่วนทิศทางทิศใต้ซึ่งมีแต่รบกวนจะมีการยื่นกันสาดออกไปมากถึง 2 เมตรและมีแผงกันแดด มีการใช้วัสดุเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ

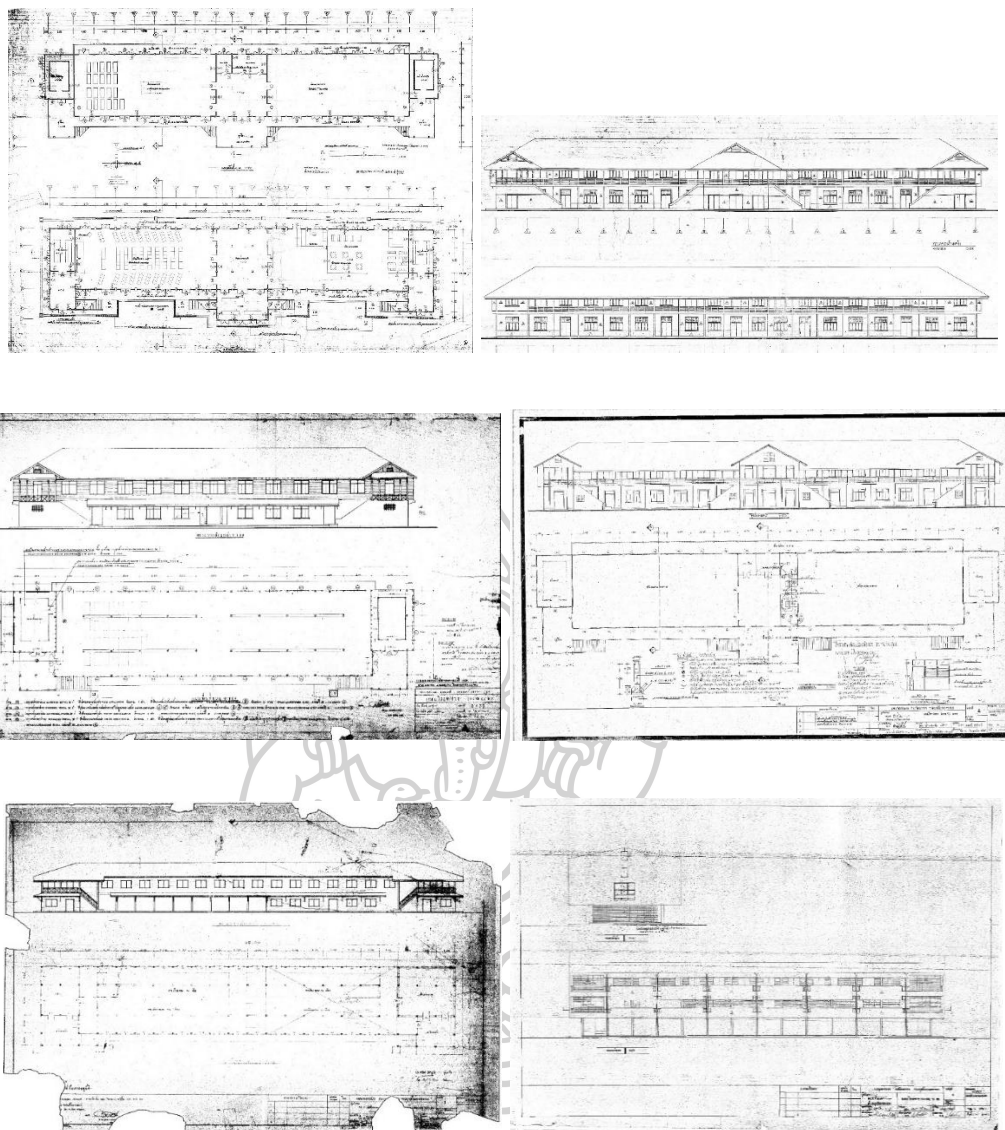
พ.ศ. 2501 – 2516 สภาพเศรษฐกิจอยู่ในระยะที่กระเตื้องขึ้นในช่วงที่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่แผนที่ 1 ใน พ.ศ.2503 เป็นต้นมา มีแนวความคิดที่คำนึงถึงลักษณะประจำอาคารและการใช้สอยสถาปนิกเริ่มคำนึงถึงลักษณะเฉพาะ (character) ประจำของอาคารแต่ละประเภท เช่น การออกแบบส่วนประกอบของอาคารประเภทที่พักอาศัยควรแตกต่างกับอาคารสาธารณะ อาคารยุคนี้ถูกกำหนดจากงบประมาณที่จำกัดการบังคับอยู่ในตัวงานของงานราชการรูปร่างหน้าตาอาคารจะคำนึงถึงสัดส่วนอาคารเป็นเรื่องสำคัญและเป็นสัดส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้อยู่อาศัยด้วย⁴⁹⁹

⁴⁹⁹ ผุสดี ทิพทัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 171.

ภาพที่ 178 แบบโรงทหารที่ออกแบบโดยสถาปนิกไทย ช่วง พ.ศ.2515

ภาพที่ 179 แบบโรงทหารที่ออกแบบโดยสถาปนิกไทย

ในช่วง พ.ศ. 2517 ถึง 2525 มีการวางตำแหน่งอาคารให้สอดคล้องกับทิศทาง (orientation) ให้อาคารประสานกับธรรมชาติการประหยัดพลังงานโดยคำนึงถึงประสิทธิภาพของการใช้พื้นที่และความเหมาะสมของวัสดุ มาจนถึงในช่วง พ.ศ. 2526 ถึง 2537 ยังมีการออกแบบโดยวางตำแหน่งอาคารและเนื้อที่ใช้สอยให้สอดคล้องกับทิศทางมีการคำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อม ใช้หลักการออกแบบสถาปัตยกรรมในเขตร้อนและการประหยัดพลังงาน แนวความคิดที่เน้นประโยชน์ใช้สอยและหลักการของสถาปัตยกรรมเขตร้อนและการดูแลรักษา ในการออกแบบสถาปนิกในช่วงนี้ส่วนใหญ่เน้นด้านประโยชน์ใช้สอยที่มีประสิทธิภาพ การออกแบบที่คำนึงถึงสถาปัตยกรรมเขตร้อนการวางอาคารให้ถูกต้องตามทิศทาง การระบายอากาศทั้งโดยวิธีธรรมชาติและการใช้อุปกรณ์ นอกจากนั้นอาคารใน

ประเทศไทยมักจะไม่มิงบประมาณในการดูแลรักษาอาคาร จึงต้องให้การออกแบบที่มีการใช้วัสดุก่อสร้างรูปแบบอาคารได้รายละเอียดอาคารที่ง่ายต่อการดูแลรักษา⁵⁰⁰ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่ดี คือ

1. สถาปัตยกรรมที่ดีเน้นเรื่องการใช้สอยการใช้วัสดุและความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ จากการศึกษาสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับทั้งทางด้านศิลปะและด้านวิทยาศาสตร์ คือเป็นวิชาชีพที่ใช้วิทยาศาสตร์อย่างมีศิลปะ หรือเป็นการทำงานศิลปะอย่างมีเหตุผล

2. เน้นให้มีสาระสำคัญในเรื่องธรรมชาติ มีแนวทางของธรรมชาติ เช่น การสร้างบรรยากาศของท้องทะเล อวกาศ ดินน้ำ ลม ไฟ เป็นต้น

3. สถาปัตยกรรมที่ดีเกิดจากความเรียบง่ายตรงไปตรงมาและใช้ประโยชน์ได้ดี

4. สถาปัตยกรรมโน้มเอียงทางศิลปะให้เกิดผลด้านจิตใจอารมณ์และความรู้สึกโดยมีการใช้สอยเป็นเรื่องตามมา

5. บัญญัติ 7 ประการของงานสถาปัตยกรรมที่ดี ศาสตราจารย์พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ อดีตคณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร เคยเขียนตำราเกี่ยวกับการปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรมที่ให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของงานสถาปัตยกรรมที่ดีไว้ถึง 7 ประการคือ

1) อาคารที่ดีต้องมาจากสถาปนิกและคณะเป็นอันดับแรก

2) รสนิยมของเจ้าของอาคารโปรแกรมงานออกแบบและการให้เสรีภาพทางความคิดแก่สถาปนิก

3) ผู้รับเหมามีฝีมือดี

4) มิงบประมาณที่เพียงพอ

5) ที่ตั้งและสถานที่ก่อสร้างที่ไม่เป็นปัญหาในการออกแบบก่อสร้าง

6) เวลาที่เหมาะสมในการออกแบบก่อสร้าง

7) กฎเกณฑ์ทางสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบของอาคารและสิ่งที่สำคัญที่สุดคือสถาปนิกต้องมีจรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพซึ่งจะทำให้เกิดงานสถาปัตยกรรมที่ดีมีคุณค่าขึ้นได้

ช่วง พ.ศ. 2526 – 2537 ในช่วงนี้แนวความคิดในเรื่องความหมายและลักษณะของงานสถาปัตยกรรมที่ดีจะมีความหลากหลายมากกว่าทุกช่วงที่ผ่านมา ซึ่งมีทั้งประเด็นลักษณะของ

⁵⁰⁰ ผุสดี ทิพพัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 176-178.

สถาปัตยกรรมที่ดีการสร้างจินตนาการและการสร้างความประทับใจของอาคารการสร้างบรรยากาศ และการสร้างความรู้สึกรื่องความงามในงานสถาปัตยกรรม สรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะสถาปัตยกรรมที่ดีต้องสอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม
2. งานสถาปัตยกรรมให้ความสำคัญกับความสะดวกสบายความงามและความประหยัด
3. งานสถาปัตยกรรมที่ดีอยู่ที่ form proportion และ function
4. สัดส่วนและขนาดส่วนของสถาปัตยกรรมในอดีตเป็นสิ่งที่สมบูรณ์แบบที่ทำให้เกิดงานสถาปัตยกรรมที่ดีจึงไม่ควรเปลี่ยนแปลงไปจากต้นแบบเดิม
5. สถาปัตยกรรมที่ดีมีตัวแปรหลายประการตั้งแต่เจ้าของผู้รับเหมาสถาปนิกราคาและเวลา
6. สถาปนิกที่ดีไม่ใช่งานแพชั่นแต่เป็นงานศิลปะ 3 มิติ ที่ต้องเชื่อมโยงระหว่างภายนอกกับภายใน
7. สถาปัตยกรรมที่ดีต้องสื่อให้เข้าใจความหมายของอดีตและเชื่อมโยงกับการพัฒนาในอนาคต สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งเชื่อมโยงจากอดีตจะให้เห็นภูมิหลังของอาจจะใช้เป็นคำของไทย ที่แสดงให้เห็นพัฒนาการไปในอนาคตข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง หัวใจของงานสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบันต้องสามารถสื่อให้เข้าใจความหมายของอดีตได้อย่างภาคภูมิใจและสามารถคาดการณ์ในอนาคตได้ด้วย ความสำนึกในวัฒนธรรมไทยของเราเองด้วยความมุ่งมั่น
8. ความงามในงานสถาปัตยกรรมเกี่ยวข้องกับ Mass from proportion และ Balance งานสถาปัตยกรรมที่ดีน่าจะมีการสง่างามมีรสนิยมดีมีความสละสลวยในเรื่องสวนสัตว์ของอาคาร
9. สถาปัตยกรรมที่ดีต้องไม่ก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากผู้ใช้อาคาร
10. สถาปัตยกรรมที่ดีไม่ใช่เป็นมลภาวะ (pollution) และเป็นงานศิลปะกึ่งวิทยาศาสตร์
11. สถาปัตยกรรมที่ดีควรให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์และการสร้างความรู้สึกรประทับใจมากกว่าประโยชน์ใช้สอย คุณค่าทางด้านอารมณ์ความรู้สึกประทับใจ (sentimental value) เป็นสิ่งสำคัญสำหรับงานสถาปัตยกรรม
13. งานสถาปัตยกรรมที่ดีต้องบังคับวัสดุได้ รูปแบบอาคารย่อมเหมาะสมกับวัสดุก่อสร้างบางประเภท เท่านั้นบางครั้งสถาปนิกใช้รูปแบบเป็นตัวนำและใช้วัสดุให้เหมาะสมกับรูปแบบ นานๆ แต่บางครั้งสถาปนิกใช้วัสดุก่อสร้างเป็นตัวกำหนดรูปแบบของอาคาร ซึ่งทำให้เกิดลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันออกไป
14. สถาปัตยกรรมที่ดีเกิดขึ้นเพราะใส่ใจกับที่ว่างการจัดภูมิทัศน์การจัดเนื้อที่และการใช้วัสดุ
15. ลักษณะงานสถาปัตยกรรมและการตกแต่งภายในที่ดีอยู่ที่ความเรียบเกลี้ยงมีเหตุผลและใช้วัสดุ

16. อาคารจะดีหรือไม่ควรดูความสัมพันธ์ระหว่างอาคารกับอาคารอื่นใกล้เคียงด้วย เป็นการมองลักษณะของงานสถาปัตยกรรมในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้นในขนาดส่วนของย่านชุมชนและของเมือง⁵⁰¹

พ.ศ.2526- 2537 มีแนวความคิดที่ออกแบบอาคารให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและการโดยรอบเก็บสภาพดั้งเดิมของที่ก่อสร้างในการวางผังบริเวณสร้างบรรยากาศของโรงแรมในเมืองให้เป็นธรรมชาติ แนวโน้มการนำแนวคิดเรื่องสภาพแวดล้อมกับงานสถาปัตยกรรมรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารสูงใน พ.ศ. 2536 และปีต่อมามีการนำแนวความคิด Green Architecture ซึ่งใช้กันในสหรัฐอเมริกาที่กำลังรณรงค์เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมเข้ามาใช้ในประเทศมากขึ้น การเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีมีการอาศัยกฎหมายผังเมืองนโยบายของผู้บริหารประเทศให้คำนึงถึงสำนักต่อส่วนรวมและสภาพแวดล้อมของตัวสถาปนิก⁵⁰²

บริบทในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยตามบริบทระดับพื้นที่ใน 3 ระดับ ดังนี้⁵⁰³

1. บริบทระดับท้องถิ่น ปัจจุบันอัตลักษณ์พื้นถิ่นยังคงมีความชัดเจน โดยเป็นไปตามอิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศ วัสดุและเทคโนโลยี ปัจจัยทางวัฒนธรรมสังคมและเศรษฐกิจ ฯลฯ อัตลักษณ์พื้นถิ่นร่วมสมัย ยังเป็นสิ่งที่รับรู้ได้สำหรับคนทั่วไป โดยมีลักษณะที่มีการสื่อสารอัตลักษณ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติ ผสมผสานกับปัจจัยหรืออิทธิพลทางสถาปัตยกรรม จากภายนอกพื้นที่ เกิดอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ร่วมสมัยของแต่ละท้องถิ่น ผู้คนในท้องถิ่นสามารถสัมผัสกับธรรมชาติ มีความสบายในการอยู่อาศัย⁵⁰⁴

2. บริบทระดับประเทศ แม้ว่าความจำเป็นในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยมีน้อยลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ แต่ละประเทศยังคงมีอาคาร ประเทศที่มีความสำคัญระดับชาติ ที่มีความจำเป็นที่แสดงออกเอกลักษณ์ประจำชาติ มีความจำเป็นในการออกแบบให้มีเอกลักษณ์ (image)

⁵⁰¹ ผุสดี ทิพทัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 302-316.

⁵⁰² ผุสดี ทิพทัส. สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. หน้า 191-194.

⁵⁰³ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี พี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-34

⁵⁰⁴ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี พี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-34

เพื่อการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ โดยเฉพาะการใช้รูปแบบสัญลักษณ์เฉพาะ (icon) ที่คนทั่วไปคุ้นเคยเข้าใจและรับรู้ถึงความเป็นไทย⁵⁰⁵

3. บริบทระดับภูมิภาค การให้ความสำคัญเอกลักษณ์ของภูมิภาคเป็นผลสืบเนื่องจากความตื่นตัวในภูมิภาคนิยม (regionalism) พลอยหลังอิทธิพลสถาปัตยกรรม โมเดิร์น เริ่มลดความสำคัญลง (Powell, 1985; Curtis, 1986: 24-31) ได้เริ่มกลับไปให้ความสำคัญกับแนวท้องถิ่นนิยม (localism) ซึ่งได้พัฒนามาเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย (contemporary vernacular architecture) (Lim and Beng, 1998)⁵⁰⁶

สังคมไทยเป็นสังคมพหุลักษณะ ย่อมหมายถึง การเป็นสังคมที่ประกอบด้วยหลากหลายกลุ่ม หลากหลายวัฒนธรรม ความเป็นเอกภาพมีน้อยลง หลากหลายอิทธิพลภายนอกที่แทรกตัวเข้ามาในอดีต⁵⁰⁷ การออกแบบเชิงสัญลักษณ์ (iconic design) ที่มุ่งไปที่การสื่อความหมายเฉพาะ⁵⁰⁸ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีการจัดลำดับชั้นอย่างแอบแฝงอยู่ในตัว ได้สังเกตได้จากลักษณะความเป็นไทยตามที่นิยมของคนทั่วไป ที่ปรากฏว่าท่ามกลางความหลากหลาย ในสิ่งที่มีความเป็นไทยตามที่คนทั่วไปรับรู้ หรือปฏิบัติอยู่ มีมิติพื้นฐานแอบแฝงหลายประการกำกับอยู่ ซึ่งได้แก่ ลำดับชั้นในโครงสร้างสังคม รวมทั้งทัศนคติต่อสุนทรียภาพในมิติความสงบสุข และความสนุกสนาน (Cornwel, 2005: 7-12)⁵⁰⁹ ประเด็นการมีการจัดลำดับชั้นอย่างแอบแฝงอยู่ในตัว ในสังคมย่อมสอดคล้องกับการรับรู้ฐานานุลักษณะในงานสถาปัตยกรรม กล่าวคือ การมีความสัมพันธ์ระหว่างฐานานุรูปกับฐานานุศักดิ์ ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติที่ยึดถือมาอย่างต่อเนื่อง รูปแบบและองค์ประกอบของอาคาร ทางศาสนาและอาคารทางราชสำนัก ที่จัดเป็นของสูง จึงมักไม่ปรากฏในอาคารทั่วไป การแสดงออก ลักษณะไทยสำหรับอาคารประเภท ที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต จึงมีทางออกอยู่ที่การสื่อด้วยรูปแบบเชิงสัญลักษณ์เฉพาะ (icon) ที่มีการ

⁵⁰⁵ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-34

⁵⁰⁶ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-35

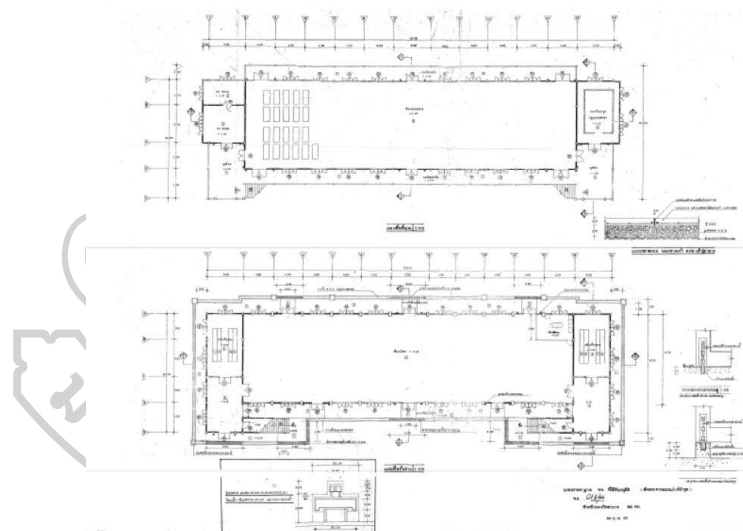
⁵⁰⁷ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-36

⁵⁰⁸ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-37

⁵⁰⁹ Cornwel-Smith, P. (2005). Very Thai: Everyday Popular Culture. Bangkok: River Books, pp. 54, 189

ออกแบบที่ผ่านการศึกษา และวิเคราะห์อย่างละเอียด เพื่อให้มีการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่
ต้องการ (อภิรดี เกษมสุข, 2555)⁵¹⁰

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศ รวมทั้งพื้นฐานทางภูมิปัญญาและ
ลักษณะพื้นถิ่นร่วมสมัยดังกล่าว นำไปสู่การปรับเปลี่ยนลักษณะรูปกระทำให้สอดคล้องกับสภาพ
บริบทของสังคมปัจจุบัน จึงปรากฏตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมจำนวนมากที่มีปรับเปลี่ยนรูปแบบจาก
เดิมเป็นการสื่อสารในลักษณะปรับเปลี่ยน⁵¹¹การจัดองค์ประกอบเพื่อการสื่อความหมายเชิง
รูปธรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ลักษณะไทย ในสถาปัตยกรรม
สมัยใหม่ที่สื่อสาร message หรือสัญลักษณ์ symbols โดยมีรูปแบบได้แก่ 1 การสื่อความหมายด้วย
องค์ประกอบจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่สัมพันธ์กับที่ตั้ง ภูมิภาค⁵¹² แต่สำหรับสถาปัตยกรรมโรง
ทหารนั้นใช้แบบก่อสร้างมาตรฐานที่มีลักษณะเดียวกันทั่วประเทศ เพื่อให้เกิดความมีเอกภาพและมี
ประสิทธิภาพในการบริหารงบประมาณ

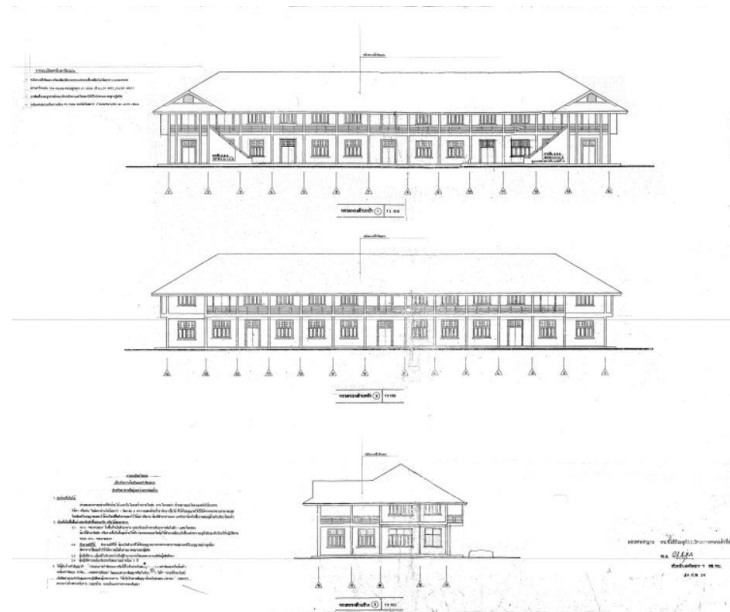
ภาพที่ 180 แพลนพื้น โรงทหารขนาด 90 คน

ที่มา กรมยุทธโยธาทหารบก

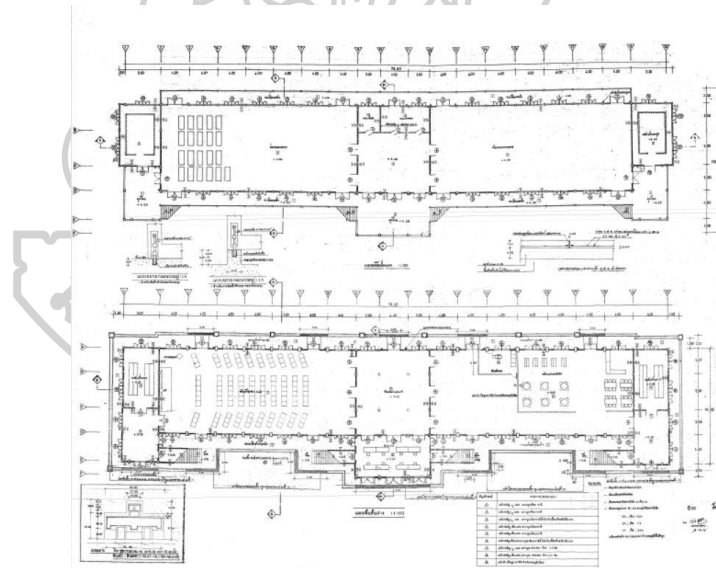
⁵¹⁰ อภิรดี เกษมสุข. (2555) บทสัมภาษณ์ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ในโครงการวิจัย การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่. พฤศจิกายน-ธันวาคม 2555.

⁵¹¹ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-41

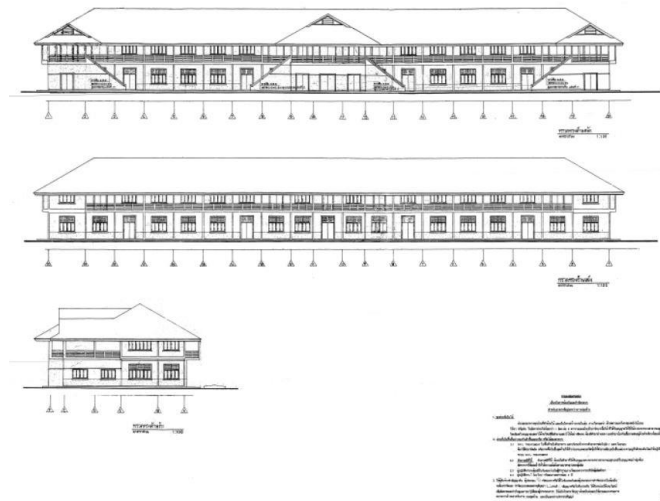
⁵¹² วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-47

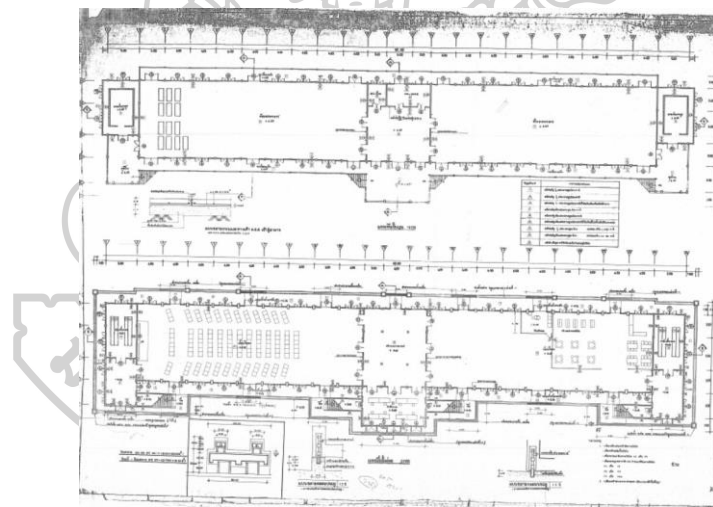
ภาพที่ 181 รูปด้าน โรงทหารขนาด 90 คน
ที่मा กรมยุทธโยธาทหารบก

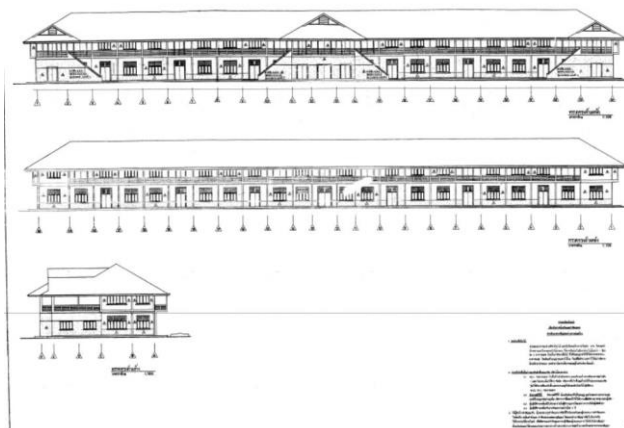
ภาพที่ 182 แพลนพื้น โรงทหารขนาด 120 คน
ที่मा กรมยุทธโยธาทหารบก

ภาพที่ 183 รูปด้าน โรงทหารขนาด 120 คน
ที่मा กรมยุทธโยธาทหารบก

ภาพที่ 184 แพลนพื้น โรงทหารขนาด 150 คน ที่मा กรมยุทธโยธาทหารบก

ภาพที่ 185 รูปด้าน โรงทหารขนาด 150 คน ที่มา กรมยุทธโยธาทหารบก

ภาพที่ 186 ภายในโรงทหาร

3.2 สถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย ยุคสารสนเทศ

หลังจากที่สงครามเย็นยุติลงในปี พ.ศ.2534 การเชื่อมบริบทด้านสังคมวัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจและด้านสภาพแวดล้อมกายภาพเข้าด้วยกัน ตามมิติของเวลาจากอดีตสู่ปัจจุบัน หรือมิติแห่งประวัติศาสตร์ จะทำให้เกิดความเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งการสูญสลาย การสื่อสาร การปรับเปลี่ยน และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นนวัตกรรม ซึ่งรวมถึงการผสมผสานที่นำไปสู่เอกลักษณ์ของยุคสมัย สถาปัตยกรรมไทยมีลักษณะสรรมผสาน อันเกิดจากการหลอมรวมสถาปัตยกรรมหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน สืบเนื่องจากอดีตเรื่อยมาจนปัจจุบัน⁵¹³ สภาพภูมิอากาศเกิดความผันผวนมากขึ้นตามลำดับทำให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งพายุน้ำท่วมและแผ่นดินไหวและการเพิ่มสูงขึ้นของระดับน้ำทะเล จากการละลายของภูเขาน้ำแข็งปัจจัยเหล่านี้ทำให้

⁵¹³ วิมลสิทธิ์ ทรายงูร และคณะ. (2558) งานรายวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-47

ต้องคิดไกลไปกว่าสิ่งที่บรรพบุรุษ ได้สั่งสมไว้ในภูมิปัญญา จากนี้ไป ย่อมไม่เป็นการพอเพียงในการสร้างสรรค์ เอกลักษณ์ไทย เพียงลักษณะคุ่มแบบคุ่มฝนหรือลักษณะที่คุ้นเคยอื่น ๆ อีกต่อไป จะต้องอาศัยแนวทางการคิดใหม่ทำใหม่ในการแก้ปัญหาภัยพิบัติด้วย⁵¹⁴

ปัญหาด้านวิกฤตพลังงาน ในขณะที่พลังงานจากทรัพยากรธรรมชาติกำลังถูกใช้จนหมด การสร้างพลังงานทดแทนจึงเป็นทางออก และย่อมส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น รูปทรงและความเอียงลาดของหลังคาจะถูกกำหนดโดยมุมที่เหมาะสม กับการผลิตกระแสไฟฟ้าโดยเซลล์แสงอาทิตย์ (solar cells) ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญสำคัญในสังคม ยุคสมัยในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของโลก เกิดจากนวัตกรรมในเทคโนโลยีการก่อสร้าง นวัตกรรมในวัสดุก่อสร้าง นวัตกรรมในระบบการขนส่ง ระบบการสื่อสาร นวัตกรรมในการควบคุมระบบอาคาร ฯลฯ อิทธิพลของกระแสบูรพาภิวัตน์ที่กำลังเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ จากอิทธิพลของกลุ่มประเทศที่มีความเจริญและความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สิงคโปร์ และอินเดีย ฯลฯ ใน "ตะวันออก-ตะวันตก ... ใครสร้างโลกสมัยใหม่" (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2552)⁵¹⁵ และ "บูรพาภิวัตน์: ภูมิ-รัฐศาสตร์ และเศรษฐกิจโลกใหม่" (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2554)⁵¹⁶ การที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคบูรพาภิวัตน์ การที่กระแสโลกกำลังปรับเปลี่ยนทิศทางโดยหันกลับเข้าสู่โลกตะวันออก จำเป็นที่ประเทศไทยต้องมีการปรับยุทธศาสตร์ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมกายภาพ โดยเฉพาะในระบบการคมนาคมขนส่ง ที่จะมีการเชื่อมต่อเข้าประเทศมากขึ้น รูปแบบงานสถาปัตยกรรมโดยรวม อาจมีลักษณะที่สะท้อนบริบทบูรพาภิวัตน์ด้วย⁵¹⁷

รากลึกลงวัฒนธรรมแม้ว่ายังคงอยู่แต่ก็เกิดการสลายตัวลงตามลำดับด้วยปัจจัยแวดล้อมอันทรงพลังที่ขับเคลื่อนสู่ความเป็นสากล ปัจจัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเฉพาะเทคโนโลยีการสื่อสารในระบบ “digital” ปัจจัยความตื่นตัวเกี่ยวกับความเป็นไปของโลกใบนี้ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (Climate change) และภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามมา การผจญกับปัญหาด้านพลังงานและด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีคิด/ แนวทางการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ในภาพรวมเกี่ยวกับ

⁵¹⁴ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-56

⁵¹⁵ เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2552). ตะวันออก-ตะวันตก...ใครสร้างโลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

⁵¹⁶ เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2554). บูรพาภิวัตน์: ภูมิ-รัฐศาสตร์ และเศรษฐกิจโลกใหม่. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯธุรกิจ.

⁵¹⁷ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้ารวม-57-58

ปัจจัยทางภูมิศาสตร์กับการเมือง (geopolitics) ยังต้องคาดการณ์ถึงกระแสการสลับขั้วอำนาจตาม “บูรพาภิวัตน์” (อนเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2554)⁵¹⁸

การตกอยู่ท่ามกลางกระแสของสังคมโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ยิ่งเร่งเร้าให้วัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นเอกลักษณ์ของไทยถูกกลืนกลายไปแม้มีความพยายามทวนกระแสเพื่อให้มีการสานต่อ เอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรมแต่ก็ไม่มีอย่างต่อเนื่อง ขาดเป็นช่วง ๆ โดยเฉพาะวงการ สถาปัตยกรรมของไทยได้ปล่อยปละละเลยเรื่องนี้มานานโดยถือว่าเป็นเรื่อง “ใครอยากทำก็ทำ” (วิมล สิทธิ ทรยางกูร, 2539: 53)⁵¹⁹

งานสถาปัตยกรรมไทยในอดีตแสดงออกลักษณะพื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมที่บ่งบอก ถึงพัฒนาการทางภูมิปัญญาไทยมาอย่างต่อเนื่อง แต่ได้แปรเปลี่ยนไปภายใต้อิทธิพลของ สถาปัตยกรรมโมเดิร์นและกระแสโลกาภิวัตน์ และเมื่อไม่มีความจำเป็นทางการเมืองในการพึ่งพา รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะไทย งานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยโดยทั่วไปยึดต้นแบบสากล รวมทั้งแนวรูปแบบท้องถิ่นนิยมตามความเหมาะสม⁵²⁰ อาคารมาตรฐานที่เป็นอาคารทาง ราชการ มักเป็นอาคารที่มีลักษณะไทย เป็นอาคารมาตรฐานที่ได้รับการออกแบบแล้วมากกว่า 20 ปี ที่สำคัญอาคารเหล่านี้ เป็นอาคารที่ควรมีการคำนึงถึงคุณภาพชีวิต ของผู้ใช้อาคาร การคำนึงถึงการ อนุรักษ์พลังงาน การคำนึงถึงบริบท ระบบนิเวศตามท้องถิ่น การคำนึงถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน รูปแบบทางกายภาพที่มีลักษณะเด่น ของสถาปัตยกรรมเขียวและการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่พบใน การศึกษาทางทฤษฎี และจากการสัมภาษณ์คือรูปแบบของพื้นที่สีเทาหรือพื้นที่กึ่งนอกกึ่งใน ซึ่งเป็น รูปแบบทางกายภาพที่พบได้ในประเด็นต่าง ๆ ตามแนวคิดหลัก (key concept) ของสถาปัตยกรรม เขียวและการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงถือเป็นรูปแบบที่มีความโดดเด่น พื้นที่สีเทาเป็นส่วนของกลุ่มพื้นที่ที่ ควบคุมด้วยระบบธรรมชาติ ทำให้เกิดการแบ่งพื้นที่ ที่เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้พลังงานใน อาคารสาธารณะ กรณีพื้นที่สีเทาที่มาจากลักษณะของชายคายื่นยาว และ การมีได้สูง พื้นที่สีเทา เป็นรูปแบบที่มีอิทธิพลสำคัญต่อลักษณะความเป็นไทยในงานสถาปัตยกรรม⁵²¹

⁵¹⁸ อนเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2554). *บูรพาภิวัตน์: ภูมิ-รัฐศาสตร์ และเศรษฐกิจโลกใหม่*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯธุรกิจ.

⁵¹⁹ วีระ อินพันทัง, วิมลสิทธิ ทรยางกูรและอภิรักษ์ พงศ์เมธากุล. งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity การก่อรูปทางสถาปัตยกรรม Architectural Configuration (รายงาน 2/6). พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า 1-1

⁵²⁰ วิมลสิทธิ ทรยางกูร, บุษกร เสธฐวรกิจ และวีระ อินพันทัง. งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity พื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย Fundamentals of Thai Architecture Identity (รายงาน 1/6). พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า 0-3

⁵²¹ วิมลสิทธิ ทรยางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-60-61

การทหารในยุคสารสนเทศนี้ได้รับการสืบทอดมรดกโดยมีพื้นฐานมาจากการทหารในยุคอุตสาหกรรม กองทัพค่อยๆ พัฒนารูปแบบการปฏิบัติการเพื่อเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคสารสนเทศอย่างเต็มรูปแบบ รวมทั้งทางด้านสถาปัตยกรรมโรงทหารด้วยทั้งนี้ กระทรวงกลาโหมมีแผนการในการพัฒนาแบบรูปอาคารของกระทรวงกลาโหมเพื่อให้ความทันสมัยรองรับเทคโนโลยีในอนาคต และมีรูปแบบการใช้งานได้ตรงตามภารกิจและการจัดหน่วยที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้สามารถเพิ่มศักยภาพและภาพลักษณ์ด้านการบริหารจัดการกำลังพลของกองทัพ เพิ่มขวัญและกำลังใจ สร้างความภาคภูมิใจในการเป็นทหารเพื่อรับใช้งาน ศาสนา พระมหากษัตริย์และประชาชน⁵²²

⁵²² สุวัฒน์ สมบูรณ์ทรัพย์., พันเอก. การพัฒนารูปแบบอาคารของกระทรวงกลาโหม. นักศึกษา วปอ. หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 60

บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎี หลักการทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อแนวความคิดในการออกแบบโรงทหาร ตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย มีดังต่อไปนี้

4.1 ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหารตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคเกษตรกรรม

ยุคเกษตรกรรม ได้แก่ ยุคสมัยก่อนอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา อาณาจักรกรุงธนบุรีหรืออาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สรุปได้ดังนี้

ยุคก่อนอาณาจักรสุโขทัย⁵²³ 4,000 ปีก่อน มีร่องรอยของชุมชนล่าสัตว์และเก็บหาผลหมากรากไม้ที่ปักกิ่งอยู่ตามถ้ำ มีการตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นหลังจากมีการปลูกข้าวและผลิตเครื่องใช้ทำด้วยสำริด ลักษณะของบ้านของผู้คนในยุค 3,000 กว่าปีที่ผ่านมาเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงหลังคาทรงจั่วแหลมมีรูปทรงคล้ายเรือ⁵²⁴ ต่อมา 2500 ปีก่อนพบการตั้งถิ่นฐานในยุคโลหะส่วนมากอยู่บนเนินล้อมรอบด้วยคูน้ำเพื่อความปลอดภัยและอาจจะขุดไว้เพื่อเป็นที่เก็บน้ำด้วยชุมชนโบราณนี้ปลูกข้าว ล่าสัตว์เก็บหาผลไม้อาหาร ประมาณ พ.ศ. 400 ได้มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียซึ่งมีความเป็นเมืองที่พัฒนาแล้ว ชุมชนใหญ่เริ่มก่อตัวขึ้น โดยเฉพาะตามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ที่ราบลุ่มเจ้าพระยาและเขตชายฝั่งทะเล ประมาณ พ.ศ. 1050 รับตัวเขียนที่ยืมมาจากอินเดียได้ เขียนภาษาเขมรและมอญ ชาวนาเชียวชาวยุโรปก็เก็บน้ำจากฝน ทะเลสาบและแม่น้ำทำให้เลี้ยงชุมชนใหญ่ที่หนาแน่นได้ ผู้ปกครองเกณฑ์ผู้คนในชุมชนใหญ่มาใช้ ปรับเอาความรู้เกี่ยวกับการอยู่ในเมือง การก่อสร้าง ศาสนา และการปกครองมาจากอินเดีย จึงสามารถสร้างชุมชนเมืองและระบบกษัตริย์ มีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณชายฝั่งทะเลและต่อมากระจายเข้าไปในเขตแผ่นดินใหญ่ จารึกที่เขียนในภาษาไทยหลักแรกเมื่อ พ.ศ. 1722 พบที่นครสวรรค์ สลักด้วยตัวเขียนในภาษาเขมร มอญ หรืออินเดีย ราว พ.ศ. 2050 ชาวโปรตุเกสได้รับการบอกเล่าว่าที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง คือ เมืองไทย⁵²⁵

⁵²³ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 3-8

⁵²⁴ Roxana Wayerson. The Living House: An Anthropology of Architecture in South-East Asia (Singapore: Oxford University Press, 1990. pp. 11-26

⁵²⁵ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 3-8

ในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาทหารและทรงนำกองทัพเข้าสงครามด้วยพระองค์เองในฐานะเป็นจอมทัพ ขยายจักรวรรจ์ทั่วปวงจะเป็นทั้งพลเมืองและทหารในกองทัพหลวง การสร้างค่าย คู ประตู หอรบนั้น จะมีอยู่ทั้งที่ตั้งปกติ คือ เมืองซึ่งจะมีการสร้างอย่างถาวร สมบูรณ์ แข็งแรงตามขนาดและความสำคัญของเมืองนั้น ๆ และจะสร้างอย่างชั่วคราว เมื่อยกทัพไปทำศึกและต้องหยุดทัพตั้งมั่น จะมีการสร้างคันดินคูน้ำเป็นกำแพงเมืองและมีคูเมืองล้อมรอบอยู่สามชั้นเรียกว่า ตรีบูร มีป้อมประจำประตูเมืองทั้งสี่ทิศ⁵²⁶ และมีลักษณะเช่นนี้ต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยา

ตารางที่ 20 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	พุทธศตวรรษที่ 6-7 รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมศาสนาพุทธ ฮินดู	พุทธศตวรรษที่ 11 สมัยทวารวดี รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมพุทธเถรวาท มหายาน ฮินดู	พุทธศตวรรษที่ 15-18 รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมพุทธ ฮินดู จากเขมรมาจนถึงสมัยสุโขทัย
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	เมืองท่า เมืองลุ่มแม่น้ำ	พัฒนาเมืองท่า เมืองลุ่มแม่น้ำ	พัฒนาเมืองท่า เมืองลุ่มแม่น้ำ
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	ตั้งถิ่นฐานบนเนิน ล้อมรอบด้วยคูน้ำ	พัฒนาขึ้นเป็นเมืองป้อมปราการ ผังเมืองมีคูน้ำล้อมรอบ	ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม คันดินคูน้ำเป็นกำแพงเมือง คูเมืองล้อมรอบสามชั้น เรียกว่า ตรีบูร มีป้อมประจำประตูเมืองทั้งสี่ทิศ
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร	เรือนยกใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่วแหลม มีรูปทรงคล้ายเรือ	บ้านเรือนสร้างจากไม้หรือไม้ไผ่ เรียบง่าย	บ้านเรือนสร้างจากไม้หรือไม้ไผ่ เรียบง่าย

⁵²⁶ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

ในสมัยอยุธยาได้มีการนำเอาเทคโนโลยีระดับสูงจากยุโรป เช่น ปืนใหญ่ การสร้างกำแพงเมืองขนาดใหญ่แบบยุโรปการปรับปรุงป้อมกำแพงเมืองและการสร้างใหม่ คือ “ป้อมรูปดาว” (Star fort หรือ Italian trace) สัมพันธ์โดยตรงกับความก้าวหน้าของประสิทธิภาพปืนใหญ่และยุทธวิธีในการรบ โรงทหารโดยทั่วไปเป็นอาคารอยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (Folk architecture) และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular architecture)⁵²⁷

ในสมัยอยุธยา บ้านเรือนแบ่งชนชั้นใหญ่ ๆ 2 ชั้น คือ

1. ชั้นขุนมูลนาย พระมหากษัตริย์จะประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ส่วนมูลนายในชั้นรองลงมาจะอาศัยอยู่ในบ้านที่ก่อสร้างขึ้นด้วยไม้จริง เช่น ไม้สัก ไม้แดง เป็นต้น ภาษาช่างเรียกว่า เรือนเครื่องสับ ตัวเรือนจะประกอบด้วยเรือนนอนและเรือนครัว โดยเชื่อมอาคารทั้งสองเข้าด้วยกันด้วยชาน

2. ชั้นที่ไม่ใช่ขุนมูลนาย ประกอบไปด้วยคนสองกลุ่มคือ ไพร่กับทาส ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรใหญ่ของรัฐ บ้านเรือนจะมีลักษณะเรียบง่ายสร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่ เรียกว่าเรือนเครื่องผูก ลักษณะโดยทั่วไปจะเป็นเรือนเดี่ยวยกใต้ถุนสูงเช่นกันสร้างอย่างง่าย ๆ ส่วนมากสร้างเสร็จภายในวันเดียว การก่อสร้างจะเอาไม้ไผ่มาผูกเข้าด้วยกันเป็นโครงสร้าง ส่วนฝาผนังและหลังคาก็นำเอาจากหรือแฝกมามุง⁵²⁸

จากลักษณะบ้านเรือนในสมัยอยุธยาดังที่กล่าวมา โรงทหารในยุคสมัยนี้กล่าวได้ว่าผู้คนทั้งสองชนชั้นต่างต้องทำหน้าที่เป็นทหารในกองทัพเมื่อยามเกิดศึกสงคราม จึงยังคงต้องอาศัยในบ้านเรือนตามลักษณะของชนชั้นของตนเอง คือ ชั้นขุนมูลนายอาศัยในเรือนเครื่องสับ และชนชั้นไม่ใช่ขุนมูลนายอาศัยในเรือนเครื่องผูก

⁵²⁷ Alishahi, Majid. (n.d.): "Principles of Architecture and Urban Planning."

⁵²⁸ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะวิซ จำกัด หน้า 131-132

ตารางที่ 21 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	พุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สถาปัตยกรรมผสมระหว่าง เขมรกับศาสนาแบบใหม่	สมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	พัฒนาเมืองท่า เมืองลุ่มแม่น้ำ	พัฒนาเมืองท่า เมืองลุ่มแม่น้ำ
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	เมืองป้อมค่าย แม่น้ำเป็นคูเมืองล้อมรอบ คันดินคูน้ำเป็นกำแพงเมือง คูเมืองล้อมรอบ	เสริมสร้างที่ตั้งป้อมค่าย คู ประตู หอรบ มีความมั่นคงถาวร สมบูรณ์แข็งแรง และมีค่ายชั่วคราวระหว่างเดินทัพ สร้างป้อมรูปดาวแฉกตามแบบป้อม ปราการยุโรป เมืองอยุธยา เมือง บางกอก เมืองละโว้ เมืองมะริด เมือง นครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมือง พัทลุง
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร	พระมหากษัตริย์ประทับ พระบรมมหาราชวัง มุลนายอาศัยเรือนเครื่องสับ ยกใต้ถุนสูง ไพร่ ทาสอาศัย เรือนเครื่องผูก	พระมหากษัตริย์ประทับ พระบรมมหาราชวัง มุลนายอาศัยเรือนเครื่องสับยกใต้ถุนสูง ไพร่ ทาสอาศัยเรือนเครื่องผูก
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	ปรับปรุง พัฒนา ป้อมเมือง บางกอกที่มีอยู่เดิมให้มีความ มั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น	
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	กรุงธนบุรีมีผังแบบเมืองป้อม ปราการ ชุดคูน้ำรอบพระนคร มูลดินขึ้นเป็นเชิงเทิน ก่อกำแพงและป้อมตามที่ถม เชิงดิน สามปากทั้งสองด้าน เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเมือง อย่างเมืองพิษณุโลก กำแพง	

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	พุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สถาปัตยกรรมผสมระหว่าง เขมรกับศาสนาแบบใหม่	สมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา
	พระนครทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำ ช้าง ริมน้ำไม่มีกำแพง	
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร	โรงทหารในสมัยกรุงธนบุรีมี ลักษณะเดียวกับกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์ประทับ พระบรมมหาราชวัง มุลนายอาศัยเรือนเครื่องสับ ยกใต้ถุนสูง ไพร่ ทาสอาศัยเรือนเครื่องผูก	

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราชได้ทรงโปรดฯ ให้สร้างราชธานีใหม่พร้อมกับการสร้างพระราชวังทั้งสอง คือ พระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรสถานมงคล การจัดทำแผนที่ตั้งของพระราชวังพระองค์ทรงจัดแผนผังเมืองโดยยึดหลักยุทธศาสตร์คือ

1. ยึดถือการตั้งเมืองตามแบบแผน การตั้งทัพ ตามตำราพิชัยสงคราม ที่เรียกว่านาคนาม คือ มีแม่น้ำล้อมรอบภูเขา หรือถ้าหาภูเขาไม่ได้แต่มีน้ำล้อมรอบ
2. หากพิจารณาเปรียบเทียบตามตำราพิชัยสงคราม ตำแหน่งที่ตั้งของค่ายหลวง คิดว่าตรงกับที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ส่วนตำแหน่งของค่ายต่างๆ ที่ตั้งอยู่รายรอบค่ายหลวงก็พบว่าตรงกับที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชวังบวรสถานพิมุข และวังต่างๆซึ่งตั้งอยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ อย่างปากคลอง ริมป้อม หรือริมแม่น้ำ⁵²⁹

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงพิจารณาถึงความปลอดภัยของพระนคร ทรงโปรดฯ ให้

1. ขุดคลองคูเมืองชั้นนอกที่เรียกว่า “คลองรอบกรุง”
2. สร้างป้อมปราการประตูเมือง ณ ตำแหน่งต่างๆ ที่ริมคลองรอบกรุง

⁵²⁹ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรีนัย บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด. 2545

3. ให้สร้างวัง เพื่อเป็นที่ประทับและป้องกันพระนครที่จุดยุทธศาสตร์ทางด้านเหนือ และด้านใต้ของฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ริมป้อมพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่ปากคลองบางลำพู และริมป้อมจักรเพ็ชร ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองโอง่าง

4. ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือที่กรุงธนบุรี ทรงโปรดฯ ให้ปรับปรุงพระราชวังเดิมซึ่งตั้งอยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ ให้มีขนาดเล็กและพระราชทานให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเสด็จไปประทับ ที่พระราชวังเดิมยังมีป้อมวิไชยประสิทธิ์เป็นที่รักษาการณ์

กรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ ถูกสร้างขึ้นเพื่อจำลองราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นใหม่⁵³⁰ แฉกผังของพระบรมมหาราชวังได้ยึดถือแบบฉบับของพระราชวังหลวงของกรุงศรีอยุธยา⁵³¹ กล่าวคือ

1. สร้างพระราชวังติดแม่น้ำ หันหน้าพระบรมมหาราชวัง ไปทางทิศเหนือ
2. ให้กำแพงเมืองด้านข้างแม่น้ำเป็นกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นนอก
3. ให้วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเดิมในสมัยนั้นยังเรียกว่า วัดพระศรีสรรเพ็ชร เป็นพระอารามในพระบรมมหาราชวังตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก

4. พระบรมมหาราชวังคือศูนย์กลางของการปกครอง และที่ประทับของพระมหากษัตริย์

พระบรมมหาราชวัง ตามระเบียบของพระราชวัง แบ่งได้เป็น 3 เขต เรียกว่า และพระราชฐานชั้นใน พระราชฐานชั้นกลาง และพระราชฐานชั้นนอกและบริเวณรอบนอกกำแพงชั้นในของพระบรมมหาราชวัง เมื่อแรกสร้างพระบรมมหาราชวังบริเวณพระราชฐานชั้นนอก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของอาคารที่เรียกว่า "ทิมพล" เพื่อใช้เป็นกองรักษาการทหารรักษาพระราชวัง⁵³²

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การทหารยังคงดำเนินตามแบบอย่างเดิม ในรัชสมัยของพระองค์มีการสงครามไม่มากนัก ยังคงมีการใช้ยุทธศาสตร์ที่จะยับยั้งข้าศึกตามเส้นทางเดินทัพที่สำคัญไว้ที่ชายแดนซึ่งได้ผลมาแล้วอย่างดี⁵³³

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตระหนักว่าศัตรูของไทยในภายหน้าคือชาติตะวันตกซึ่งมีระบบทหารที่มีประสิทธิภาพพระองค์จึงทรงดำเนินการป้องกันประเทศในด้านต่าง ๆ

⁵³⁰ ชาตรี ประภิตนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 141

⁵³¹ แฉกน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ., หม่อมราชวงศ์หญิง. ฌพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณี แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2525

⁵³² แฉกน้อย ศักดิ์ศรี, ผศ., หม่อมราชวงศ์หญิง. ฌพิศร กฤตติกากุล, ดร.ณี แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2525). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2525

⁵³³ ชูชาติ หิริญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

ได้แก่ การสร้างป้อมปราการรักษาพระนครเพิ่มขึ้น ชุดคูคลองเป็นเครื่องกีดขวางรอบพระนคร สร้างเมืองหน้าด่าน อีกทั้งมุ่งป้องกันประเทศทางทะเลเป็นสำคัญ⁵³⁴

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลัทธิจักรวรรดินิยมแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่นำโดยมหาอำนาจตะวันตก สนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างสยามกับอังกฤษที่ลงนามเปิดประเทศในปี พ.ศ.2398 นั้น เป็นการยอมรับอย่างเป็นทางการของความเหนือกว่าทางอำนาจของตะวันตก ทั้งยังยอมรับในความสูงส่งของอารยธรรมตะวันตกที่เรียกว่าความ “ศิวิไลซ์” ซึ่งสยามยอมรับและต้องการดำเนินตาม⁵³⁵ สถาปัตยกรรมแบบใหม่ ๆ จากตะวันตก หลั่งไหลเข้ามาในฐานะที่เป็นของแปลกและสัญลักษณ์แห่งความเหนือกว่าทางวัฒนธรรม⁵³⁶

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นการเลียนแบบ สถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกด้วยตนเองผ่านความเข้าใจจากสิ่งที่เห็นด้วยตาในดินแดนอาณานิคม เช่น สิงคโปร์ นำมาปรับใช้กับความสามารถในการวางผังและการก่อสร้างของตนเอง⁵³⁷ ทศนคติในยุคสมัย ค.ศ. 1700-1800 สำหรับชาติตะวันตกแล้ว ในความเป็นชาติสมัยใหม่ หมายถึง การเป็นเหมือนชาติตะวันตกโดยเป็นอิสระจากชาติตะวันตก⁵³⁸

⁵³⁴ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรันย์ บุญประเสริฐ. ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด. 2545

⁵³⁵ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 593-594

⁵³⁶ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 11

⁵³⁷ สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 594

⁵³⁸ Lawrence J. Vale. Architecture, Power, and National Identity. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, 59

ตารางที่ 22 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลในประเทศไทย

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลในประเทศไทย	ยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	<p>พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดฯ ให้สร้างราชธานีใหม่ทรงจัดแผนผังเมืองโดยยึดหลักยุทธศาสตร์ โดยยึดถือการตั้งเมืองตามแบบแผนการตั้งทัพตามตำราพิชัยสงคราม นาคนาม คือ มีแม่น้ำล้อมรอบภูเขาหรือถ้าหาภูเขาไม่ได้แต่มีน้ำล้อมรอบ</p> <p>รัชกาลที่ 2 การทหารยังคงดำเนินตามแบบอย่างเดิม</p> <p>รัชกาลที่ 3 ตระหนักถึงการรุกรานของข้าศึกทางทะเล จึงทรงโปรดฯ ให้สร้างป้อมปากแม่น้ำสำคัญ และให้สร้างค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี</p>
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	<p>พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดฯ ให้ขุด คลองรอบกรุง สร้างป้อม ริมคลอง สร้างกรุงเทพฯ เพื่อจำลองราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นใหม่</p> <p>เมื่อเปรียบเทียบกับตำราพิชัยสงครามตำแหน่งที่ตั้งของค่ายหลวงตรงกับที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ส่วนตำแหน่งของค่ายต่างๆ ที่ตั้งอยู่รายรอบค่ายหลวงก็พบว่าตรงกับที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชวังบวรสถานพิมุข และวังต่างๆซึ่งตั้งอยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ อย่างปากคลอง ริมป้อม หรือริมแม่น้ำ⁵³⁹</p>
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงพยาบาล	<p>โรงพยาบาลในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงมีลักษณะเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี คือ พระมหากษัตริย์ประทับพระบรมมหาราชวัง</p> <p>มุลนายอาศัยเรือนเครื่องสับยกใต้ถุนสูง</p> <p>ไพร่ ทาสอาศัยเรือนเครื่องผูก</p>

⁵³⁹ จิราภรณ์ เจริญเดช, ศรันย์ บุญประเสริฐ, ปิ่นอนงค์ ปานชื่น, เพียงพันธ์ นาคะตะ, สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด. 2545

4.2 ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหารตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคอุตสาหกรรม

ยุคอุตสาหกรรม ได้แก่ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – สงครามเย็น สรุปได้ดังนี้

ตอนต้นของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงทหารโดยทั่วไปเป็นอาคารอยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (Folk architecture) และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular architecture)⁵⁴⁰ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูปกิจการทหารในสยามให้ทันสมัยตามแบบชาติมหาอำนาจทางทหารตะวันตกอย่างเร่งด่วนและทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “โรงทหารหน้า”⁵⁴¹ อาคารมีลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก (Classicism) ในแบบของสถาปนิกพาลลาดีโอ (Palladianism)⁵⁴² เป็นอาคารอยู่อาศัยและที่ทำการทหารที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมอนุสาวรีย์ (Monumental architecture) และสถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture)⁵⁴³ บทบาทของโรงทหารหน้าและโรงทหารในยุคสมัยนี้ทำหน้าที่แตกต่างจากในสมัยโบราณ 2 ประการ คือ ทำหน้าที่ในด้านประโยชน์ใช้สอยที่แท้จริงและทำหน้าที่แสดงออกในเชิงสัญลักษณ์⁵⁴⁴

จากภัยคุกคามจากการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อทำการวิเคราะห์จุดศูนย์กลาง (Center of Gravity)⁵⁴⁵ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เป้าหมายทางยุทธศาสตร์เพื่อทราบถึงจุดที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญ เพื่อสามารถทราบถึงการวางมาตรการในการป้องกันตามความสำคัญของเป้าหมายเรียงลำดับตามความสำคัญ ดังนี้

1. ผู้นำหรือผู้มีอำนาจสูงสุดของชาติ (Leadership) คือ องค์พระมหากษัตริย์
2. ระบบพื้นฐานที่สำคัญของชาติ (System Essentials) คือ ศูนย์บัญชาการอำนาจการปกครอง ที่ทำการสำคัญต่างๆ คือ พระบรมมหาราชวัง

⁵⁴⁰ Alishahi, Majid. (n.d.): "Principles of Architecture and Urban Planning."

⁵⁴¹ รวมสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 18

⁵⁴² กองประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, รวมสรุสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด. นครปฐม. หน้า 21-22

⁵⁴³ Alishahi, Majid. (n.d.): "Principles of Architecture and Urban Planning."

⁵⁴⁴ Lawrence J. Vale. Architecture, Power, and National Identity. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, หน้า 16

⁵⁴⁵ คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาขั้นสูง. เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรกฎาคม 2543

3. ระบบสาธารณูปโภค (Infrastructure) คือ ระบบพื้นฐานในการบริหารราชการแผ่นดิน รวมถึงเส้นทางสัญจร เส้นทางการค้าตลอดจนระบบการส่งกำลังบำรุง

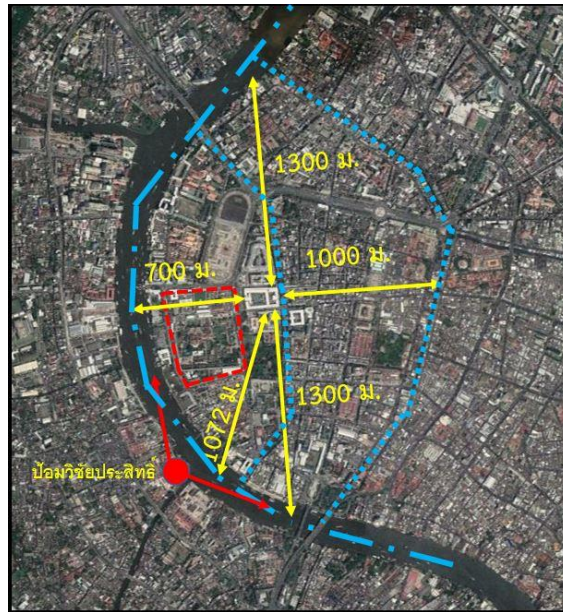
4. ประชากร (Population) คือ ราษฎร

5. กำลังรบ (Field Military) คือ กำลังทหารและตำแหน่งที่ตั้งของโรงทหาร

จากการวิเคราะห์ภัยคุกคามจากปัจจัยภายนอกในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 คือ เรือปืนของต่างชาติ ที่อาจจะเข้ามาทางแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นอาวุธและเครื่องมือทางทหารของชาติมหาอำนาจตะวันตก ใช้ตามนโยบายต่างประเทศแบบการทูตแบบเรือปืน (Gunboat Diplomacy)⁵⁴⁶ เมื่อพิจารณาระยะ ยิ่งไกลสุดของปืนใหญ่เรือในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประมาณ 1,000 หลา หรือประมาณ 914.4 ม.⁵⁴⁷ ซึ่งมีท่าทีคุกคามเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ คือ จุดศูนย์กลางทั้ง 5 ประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จุดศูนย์กลาง ที่สำคัญที่สุดคือ ผู้นำหรือผู้มีอำนาจสูงสุดของชาติ (Leadership) คือ องค์พระมหากษัตริย์ ตำแหน่งที่ตั้งของโรงทหารหน้าอยู่ติดกับพระบรมมหาราชวังด้านทิศตะวันออกซึ่งสามารถรักษาความปลอดภัยได้อย่างทันทั่วทั้งที่ นอกจากนี้โรงทหารหน้ามีที่ตั้งอยู่ในบริเวณกึ่งกลางของเกาะรัตนโกสินทร์ ทำให้สามารถป้องกันขอบเขตพระนครได้อย่างทั่วถึงรอบด้าน โดยทางด้านทิศใต้และทิศเหนืออยู่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ 1300 เมตร ด้านตะวันตกโรงทหารหน้าอยู่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยา 700 เมตร และตัวอาคารเป็นแนวขนานไปกับถนนหน้าพระลาน แต่หากพิจารณาแล้วจะพบว่าแนว กำแพงของพระบรมมหาราชวังสามารถเป็นแนวป้องกันปืนใหญ่ที่อาจยิงมาจากทางแม่น้ำเจ้าพระยา ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินร้ายแรงที่อาจมีการระดมยิงปืนใหญ่จากเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาไปยัง พระบรมมหาราชวัง ยังสามารถใช้โรงทหารหน้าเป็นที่หลบภัยได้เนื่องจากอยู่พ้นระยะปืนใหญ่จากเรือ ดังที่กล่าวมาและสามารถใช้เส้นทางสัญจรทางน้ำด้านหลังโรงทหารหน้า คือ บริเวณคลองหลอดลัดไป ออกแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือ

⁵⁴⁶ นักวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ หมายเลข 679, นาวิกวิปัติยสาร คลังปัญญาพัฒนาผู้นำ. กรมยุทธศึกษาทหารเรือ หน้า 94

⁵⁴⁷ Bruce, Anthony, Cogar, William (2014), Encyclopedia of Naval History, ISBN 9781135935344

ภาพที่ 187 แสดงตำแหน่งโรงทหารหน้า

การวิเคราะห์ที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ทหาร (Strategic Location) มีหลักในการพิจารณา 4 ประการ⁵⁴⁸ สรุปได้ว่า

- 1) ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ มีความเหมาะสมในการรองรับภารกิจ คือ ที่ตั้งของโรงทหารหน้าอยู่ติดกับพระบรมมหาราชวังด้านทิศตะวันออกซึ่งสามารถรักษาความปลอดภัยได้อย่างทันทั่วทั้งที่
- 2) การใช้พื้นที่เพียงพอสามารถรองรับการปฏิบัติการได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีพื้นที่เพียงพอในการปฏิบัติการทางทหาร การฝึกศึกษา และการอยู่อาศัยของทหาร
- 3) ความสะดวกด้านการขนส่งเส้นทางสัญจร คือ และมีที่ตั้งอยู่ในบริเวณกึ่งกลางของเกาะรัตนโกสินทร์ทำให้สามารถป้องกันขอบเขตพระนครได้อย่างทั่วถึงรอบด้าน มีเส้นทางสัญจรสะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ
- 4) รองรับการแข่งขันในตัวในอนาคต มีพื้นที่เพียงพอในการปฏิบัติการแต่มีข้อจำกัดในการขยายตัวในอนาคต

สถาปนิกผู้ออกแบบโรงทหารหน้า นายโจอาคิโน โจอาคิม กราซซี ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมมีความเรียบง่าย สวยงาม สูงศักดิ์ เป็นสถาปัตยกรรมแบบสมัยนิยม คือ สถาปัตยกรรมพาลาเดียนลดทอนรายละเอียดโดยประยุกต์องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของกรีก โรมัน สัดส่วน เรียบง่าย บริสุทธิ

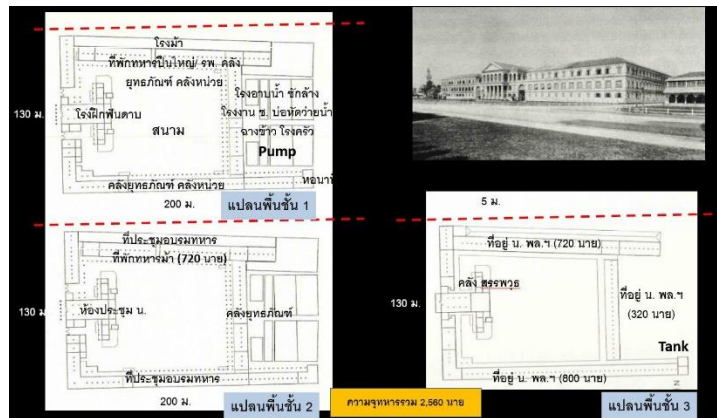
⁵⁴⁸ | Wes Wheeler. John J. Fittipaldi. Clyde W. Forrest. Richard M. Marlatt. *AD-A200 355 Army Master Planning: An Analysis of Policy and Procedures*. USA CERL Technical Report N-88/16. UA Army Corps of Engineer. Construction Engineering Research Laboratory. August 1988

ชื่อสัตย์ ไม่รุ่งรัง สัตส่วนฮาร์โมนิค มีมุขด้านหน้า อวดเน้นเสา สง่างาม รูปด้านแบบพระราชวัง เป็นอาคาร Multi-Function การออกแบบวางตัวอาคารล้อมรอบสนาม โดยออกแบบให้ตัวอาคารอยู่ชิดขอบที่ดินด้านนอกให้มองเห็นจากภายนอกว่าเป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่ ภายในตัวอาคารมีห้องประชุมที่อยู่บริเวณส่วนกลางของลานภายใน ส่วนทำงานของนายทหาร โรงนอนทหาร คลังสรรพาวุธ ห้องเรียน โรงม้า โรงพยาบาล คลังเก็บยุทธภัณฑ์ฉางข้าว โรงครัวและอื่นๆ ก่อสร้างเต็มพื้นที่โดยไม่มี การสร้างรั้ว ภายในเป็นลานโล่ง ใช้เป็นพื้นที่การฝึก โดยพื้นที่หน้าอาคารใช้เป็นลานฝึกแสดงพลังอำนาจทางทหาร จากการคำนวณพื้นที่ใช้สอยสามารถรองรับทหารได้ประมาณ 2560 คน แสดงถึงความยิ่งใหญ่ สนับสนุนการปฏิบัติการจิตวิทยาเพื่อให้มองจากภายนอกเป็นอาคารขนาดใหญ่ที่สามารถรองรับทหารได้เป็นจำนวนมาก

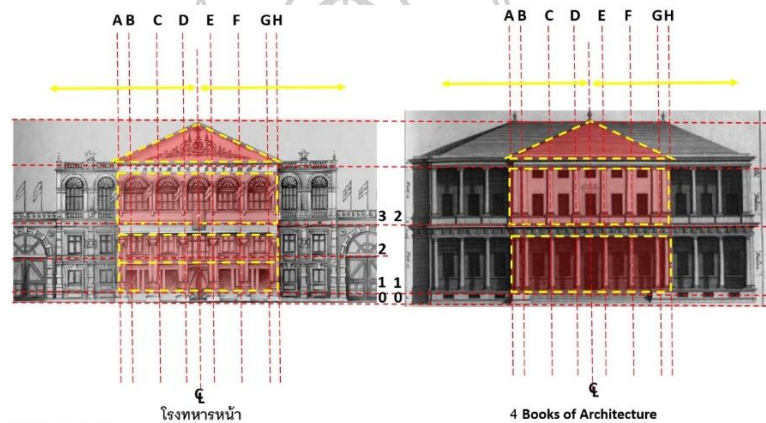
ตำแหน่งที่ตั้งของโรงทหารหน้าอยู่ติดกับพระราชวังสราญรมย์อันเป็นที่ประทับรับรองพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ เช่น อาทิ เจ้าชายแห่งญี่ปุ่น มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย (พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2) เจ้าชายจอร์จแห่งกรีซ เจ้าชายออสการ์ เมื่อ พ.ศ. 2427⁵⁴⁹ และมีการใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงพลังอำนาจ เพื่อแสดงพระบรมเดชานุภาพจอมทัพไทยให้ปรากฏต่อสายตาชาวไทยและชาวต่างประเทศ ใช้เป็นสถานที่ทำการของกิจการทหารเป็นอาคารพระราชมรดก การทหารในการรักษาความมั่นคงแห่งชาติและราชบัลลังก์สืบไปในอนาคต ตลอดจนเพื่อใช้เป็นสถานที่ทำการของกรมทหารหน้ารองรับภารกิจการปฏิรูปกองทัพให้ทันสมัยและเป็นเครื่องมือทางการทหารเพื่อแสดงถึงความเจริญและแสดงอำนาจทางทหารในการต่อต้านภัยคุกคามจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก รวมถึงการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงภายในราชอาณาจักร ให้หัวเมืองในส่วนภูมิภาคมีความยำเกรงในพระราชอำนาจ

สถาปนิกได้ออกแบบโดยประยุกต์เป็นอาคารเป็น 3 ชั้น แต่ยังคงรูปแบบสัดส่วนของเดิมตามต้นแบบอาคาร 2 ชั้น ตามตำรา 4 Books of Architecture ของ อังเดร พาลลาดีโอ (Andrea Palladio) และได้ประยุกต์หลักการผังอาคารสมมาตร (Symmetrical) โดยได้ออกแบบวางผังอาคารตามลักษณะที่ดิน คือ แนวอาคารทางด้านทิศเหนือ ที่ติดกับศาลหลักเมือง ออกแบบโดยไม่ได้แนวตั้งฉากกับตัวอาคารทางด้านหน้าด้านทิศตะวันตก แต่ได้ออกแบบให้ตัวอาคารด้านทิศเหนือเอียงไปตามแนวที่ดิน แต่หากมองอย่างผิวเผินจะเห็นว่าเป็นอาคารที่มีความสมมาตร

⁵⁴⁹ <https://palacebangkok.wordpress.com/พระราชวังสราญรมย์-2/>

ภาพที่ 188 แสดงผังพื้นโรงทหารหน้า แนวเส้นประด้านบนคือแนวตั้งฉากของตัวอาคาร

ภาพที่ 189 รูปด้านหน้าของโรงทหารหน้ากับตำรา 4 Books of Architecture ของ Andrea Palladio

รูปแบบโรงทหารหน้าดัดแปลงจากตำรา 4 Books of Architecture ของ Andrea Palladio ซึ่งตามแบบเดิมเป็นอาคาร 2 ชั้น แต่สถาปนิกผู้ออกแบบได้ออกแบบโรงทหารหน้าให้เป็นอาคาร 3 ชั้น ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังสามารถรักษาสัดส่วนที่สวยงามสมบูรณ์ตามต้นฉบับเดิมได้สมบูรณ์

5. พลังอำนาจแห่งชาติด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี คือ เครือข่ายเส้นทางรถไฟและสถานีรถไฟ

6. พลังอำนาจแห่งชาติด้านพลังงาน เริ่มมีการนำเข้าน้ำมันเชื้อเพลิงจากต่างประเทศและกำเนิดกิจการไฟฟ้า

7. พลังอำนาจแห่งชาติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระเบียบการปกครองและการวางกฎระเบียบเกี่ยวกับการทำป่าไม้

8. พลังอำนาจแห่งชาติด้านการทหาร⁵⁵² คือ โรงทหารประจำมณฑลเทศาภิบาลรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก

การใช้ข้อสรุปประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงพลังอำนาจ ดังนี้

1. สถาปัตยกรรมมีความสูงและมีขนาดใหญ่โต มีองค์ประกอบสถาปัตยกรรมโดดเด่น โรงทหารในยุคนี้เป็นอาคารที่มีพื้นที่ใช้สอยมากและใหญ่โตกว่าอาคารอื่นๆ ในยุคสมัยเดียวกันและในบริบทนั้นๆ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกตามความนิยมในยุคสมัยนั้น

2. พื้นที่กว้างขวางใหญ่โต มีความเป็นส่วนตัว

3. โครงสร้าง การตกแต่งผนังด้านหน้า และวัสดุของอาคารโดยทั่วไปสร้างจากหินหรือวัสดุที่มีความคงทนถาวร

4. มีการประดับตกแต่งอาคาร มีลวดลายต่างๆ

5. มีการตกแต่งด้วยประติมากรรม รูปปั้น หรือรูปแกะสลัก

6. การใช้เสาสูง และมีขนาดใหญ่โต สร้างจากหินวัสดุถาวร

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงพลังอำนาจที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น (ตามสภาพภูมิอากาศและวัฒนธรรมของภูมิภาค) มีดังนี้

1. มีลวดลายปูนต่ำประดับตกแต่งอาคาร

2. มีบันไดขนาดใหญ่หรือมีบันไดต่อเนื่องกัน

3. มีระเบียงรอบอาคาร

4. มีทางเข้าและพื้นที่พักผ่อนที่หรูหรา

5. มีหอดตรวจการณ์ อาคารกองรักษาการณ์และกำแพงป้องกัน

6. มีหลังคาลาดชันที่เหมาะสมกับสภาพอากาศและวัฒนธรรม

⁵⁵² มานัต วงษ์วาทย์, พลอากาศตรี., แนวทางการบูรณาการพลังอำนาจแห่งชาติด้านการทหารเข้ากับพลังอำนาจแห่งชาติด้านอื่นๆ. รัฐสารวิจัย. The National Defence College of Thailand Journal วารสารราย 4 เดือน ปีที่ 58 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2559. หน้า 51.

โรงทหารในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 มีอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมทางทหาร⁵⁵³ โดยลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมที่ออกแบบและก่อสร้างตามมาตราฐานทางทหารตามประเภทอาคาร เพื่อตอบสนองความต้องการทางทหารโดยเฉพาะ และได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย⁵⁵⁴ โดยคนต่างประเทศเป็นผู้นำเข้ามา มีลักษณะเป็นอาคารที่สร้างขึ้นยังไม่ตรงตามสไตล์ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แท้ และเป็นอาคารที่สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่

อิทธิพลทางสถาปัตยกรรม : โรงทหารหน้า สามารถสรุปประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1. แนวความคิดในการขยายอิทธิพลทางการเมือง ต่อมาได้มีการสร้างโรงทหารเพิ่มเติมทั้งในกรุงเทพ และในส่วนภูมิภาคตามหัวเมืองต่างๆ ตามแนวความคิดการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล และการปฏิรูปการทหาร

2. การรับอิทธิพลแนวความคิดทางสถาปัตยกรรม การรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากประเทศมหาอำนาจทางการทหารทั้งทางด้านรูปแบบและประโยชน์ใช้สอย แต่มีการประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสยาม

3. การพัฒนาอิทธิพลแนวความคิดทางสถาปัตยกรรม ได้มีการปรับปรุงรูปแบบให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมบริบททางสังคมของสยามทั้งในกรุงเทพฯ และในส่วนภูมิภาค

4. การขยายอิทธิพลแนวความคิดทางสถาปัตยกรรมต่อบริบททางสังคม อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียนเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมกระแสหลักในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ใช้ในอาคารทางการทหารแล้วยังใช้ในส่วนราชการพลเรือน

“โรงทหารหน้า” เป็นบ้านของทหารไทยหลังแรกของยุคปัจจุบัน⁵⁵⁵ เป็นสถานที่อันเป็นการบ่งบอกถึงเกียรติภูมิของกระทรวงกลาโหมและทหารไทยทุกคน ถือได้ว่าเป็นการใช้สถาปัตยกรรมโรงทหารแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ถึงการทหารในยุคสมัยใหม่ของสยาม ที่ได้ก้าวผ่านการทหารยุคเกษตรกรรมในสมัยโบราณที่มีมาตั้งแต่อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ไปสู่การทหารในยุคอุตสาหกรรมแบบชาติมหาอำนาจตะวันตกในขณะนั้นได้รับอิทธิพลการออกแบบทางสถาปัตยกรรมในด้านประโยชน์ใช้สอย จากรูปแบบโรงทหารในวารสาร *Gionale del Genio Militare Anno 1* โดย Gen. Giovanni Castellazzi ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1863 และได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม

⁵⁵³ Michelle Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. *The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide*. Washington. DC. 2011. หน้า 2

⁵⁵⁴ ไชแสง ศุขะวัฒนะ. การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่มีต่อแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2208-2475. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย. พ.ศ.2520. หน้า 180 – 185.

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/24560>

⁵⁵⁵ รวมสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 11

เป็นสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก โดยการออกแบบดัดแปลงจากสถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียน (Palladianism) จากตำรา Four Books of Architecture ของ อังเดร พาลลาดีโอ เพื่อรองรับภารกิจ การปฏิรูปกองทัพให้ทันสมัยและเป็นเครื่องมือทางการทหารเพื่อแสดงถึงความเจริญและแสดงอำนาจ ทางทหารในการต่อต้านภัยคุกคามจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก รวมถึงการรักษาความสงบ เรียบร้อยและความมั่นคงภายในราชอาณาจักร โดยสถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียน เป็น สถาปัตยกรรมกระแสหลักที่ชาติมหาอำนาจทางทหาร เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี ญี่ปุ่น ใช้ในงาน ออกแบบก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางทหาร มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเน้นความเรียบง่าย สวยงาม สูงศักดิ์ แสดงถึงความเจริญและอำนาจทางทหารและเป็นสัญลักษณ์ของการทหารในยุคสมัยใหม่ มี องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงอำนาจของอารยธรรมมหาอำนาจยุคโบราณ เช่น ความ สูงใหญ่ โดดเด่น พื้นที่ ใหญ่โต มีการตกแต่งผนังอาคาร การใช้เสาสูงขนาดใหญ่ นอกจากนี้รูปแบบ ทางสถาปัตยกรรมโรงทหารหน้ายังมีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมภายในเกาะรัตนโกสินทร์ที่ตั้งอยู่ โดยรอบโรงทหารหน้าทั้งทางทหารและพลเรือน รวมถึงส่งต่ออิทธิพลทางสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวแทน ของอำนาจไปในส่วนภูมิภาคจากการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลและการปฏิรูป การทหาร และมีอิทธิพลต่อการออกแบบก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางทหารมาจนถึงปัจจุบัน

การสร้างพระราชวังดุสิต นอกจากเหตุ 4 ประการที่มีการบันทึกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังดุสิตเป็นพระราชานิเวศน์แห่งสุดท้ายเป็น พระราชมณเฑียรที่ประทับ⁵⁵⁶ ได้แก่

1. ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงขยายเขตพระนครให้กว้างขวางออกไป
2. ฤดูร้อนในพระบรมมหาราชวังร้อนจัดเพราะมีตึกบังอยู่โดยรอบลมพัดผ่านไม่สะดวก
3. โปรดเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท สวนหลวงรอบพระราชวัง
4. ทรงโปรดฯ พระรถพฤษาและสัตว์นานาชนิด ซึ่งทำให้พระองค์ทรงพระเจริญและสำราญ

557

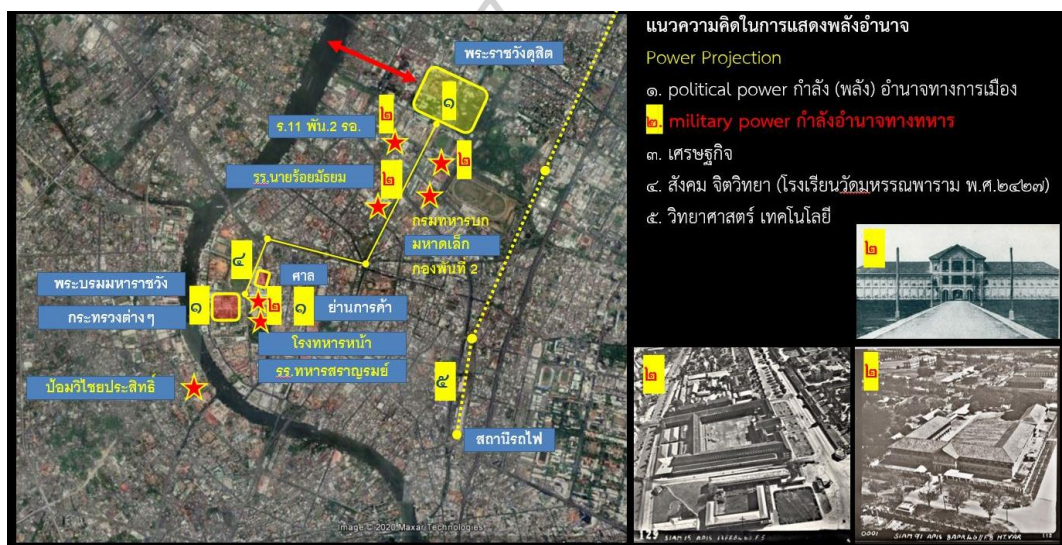
เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นภัยคุกคามจากเรือปืนของต่างชาติที่อาจจะเข้ามาทางแม่น้ำ เจ้าพระยา พระราชวังดุสิตได้ถูกออกแบบก่อสร้างโดยมีการกำหนดที่ตั้งให้มีระยะห่างจากแม่น้ำ เจ้าพระยาประมาณ 1460 ม. ซึ่งเรือปืนของต่างชาติที่อาจจะเข้ามาทางแม่น้ำเจ้าพระยา มีระยะยิง ไกลสุดของปืนใหญ่เรือในยุคสมัยนั้น ประมาณ 1,000 หลา หรือประมาณ 914.4 ม.⁵⁵⁸ ทั้งนี้ บริเวณ โดยรอบพระราชวังดุสิตได้มีการวางกำลังทหารและมีการสร้างโรงทหารในเป็นจำนวนมาก ปัจจุบัน

⁵⁵⁶ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตู่และป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

⁵⁵⁷ สงวน อ้นคง. พระที่นั่ง ประตู่และป้อมฯ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. กรุงเทพฯ. พ.ศ.2515

⁵⁵⁸ Bruce, Anthony, Cogar, William (2014), Encyclopedia of Naval History, ISBN 9781135935344

ยังคงเป็นที่ตั้งของหน่วยทหารที่สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลทางด้านยุทธศาสตร์แล้วเห็นได้อย่างชัดเจนว่า แท้ที่จริงแล้ววัตถุประสงค์หลักที่แท้จริงในการสร้างพระราชวังดุสิต คือ การป้องกันภัยคุกคามจากภายนอกประเทศรวมถึงการถวายความปลอดภัยองค์พระมหากษัตริย์เป็นจุดมุ่งหมายหลัก ส่วนเหตุผล 4 ประการที่กล่าวข้างต้นเป็นเพียงวัตถุประสงค์รอง เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระยะห่างจากแม่น้ำของพระราชวังในต่างประเทศ เช่น พระราชวังบั๊กกิงแฮม ในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พระราชวังอิมพีเรียล ที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น มีระยะห่างจากแม่น้ำพื้นระยะยิ่งของปืนใหญ่จากเรือด้วยกันทั้งสิ้น

ภาพที่ 191 ความเชื่อมโยงของสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงพลังอำนาจแห่งชาติในสมัยรัชกาลที่ 5

มณฑลเทศาภิบาล	เมืองในมณฑล	ศูนย์บัญชาการ	โรงทหาร	การสัญจรทางน้ำ	การรถไฟ	สนามบินทหาร
ปราจีน	ปราจีนบุรี จะเจ็ทรา นครนายก พนมสารคาม	ปราจีนบุรี (ปัจจุบันคือ จังหวัด จะเจ็ทรา)	ค่ายศรีโธระ/ มทบ. 12 ค่ายจักรพงษ์ จังหวัดปราจีนบุรี	แม่น้ำบางปะกง	สถานีรถไฟแปดริ้ว/ สถานีรถไฟปราจีนบุรี	สนามบิน มทบ. 12 ค่ายจักรพงษ์ จังหวัดปราจีนบุรี

ภาพที่ 192 พื้นที่มณฑลปราจีน ประกอบด้วยกลุ่มอาคารที่แสดงออกถึงพลังอำนาจแห่งชาติ ได้แก่ ศาลาว่าการมณฑล ศาล โรงทหาร ย่านการค้า และสถานีรถไฟ

ตารางที่ 23 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงอาหารในประเทศไทย

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงอาหารในประเทศไทย	สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยุคอุตสาหกรรม
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	สนับสนุนแสดงออกถึงพลังอำนาจแห่งชาติด้านการทหาร คือ ส่วนกลางมีการสร้างโรงทหารหน้า โรงทหาร โรงเรียนทหาร ส่วนภูมิภาค ในการปฏิรูปกองทัพปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล มีการตั้งหน่วยทหารในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ สร้างโรงทหารมณฑล ในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทั่วราชอาณาจักร
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	การวางผังโรงอาหารมีความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ ในการรองรับภารกิจสามารถรักษาความปลอดภัยสถานที่และบุคคลสำคัญ พื้นที่เพียงพอสามารถรองรับการปฏิบัติการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสะดวกด้านการขนส่งเส้นทางสัญจรทางบกและทางน้ำ อยู่ในพื้นที่เขตความปลอดภัย
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงอาหาร	โรงอาหารในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 สร้างตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมคลาสสิก คือ โรงทหารหน้า โรงทหารในกรุงเทพ โรงทหารประจำมณฑล ใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงพลังอำนาจ ความสูงใหญ่ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมโดดเด่น พื้นที่กว้างขวางใหญ่โต และมีความเป็นส่วนตัวสูง โครงสร้างอาคารถาวร มีการตกแต่งผนังอาคาร มีการประดับตกแต่งอาคารด้วยลวดลาย มีการตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น

ต่อมามีการปฏิรูปกิจการทหารต่อมาให้เต็มรูปแบบขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว⁵⁵⁹ จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกช่วงหนึ่งต่อวงการสถาปัตยกรรมในสังคมไทยคือการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาชีพอ่างสถาปัตยกรรมโดยตรงจากยุโรปและได้เริ่มกลับเข้ามาทำงานวิชาชีพอ่าง

⁵⁵⁹ ชูชาติ หิรัญรักษ์, พลเอก. ผู้อำนวยการบรรณาธิการ. การทหารของไทยก่อนสมัยกรุงสุโขทัย. หอมรดกไทย. โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site: <http://www.thaiheritage.net/>

สถาปัตยกรรมในประเทศไทยอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 6⁵⁶⁰ ต่อมาในยุคสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก⁵⁶¹ นำมาซึ่งข้ออ้างของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

การปฏิวัติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีความเปลี่ยนแปลงหลายประการรวมทั้งสถาปัตยกรรม มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและแนวความคิด เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะอันสะท้อนถึงหลักการพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตย เป็นสถาปัตยกรรมคณะราษฎร แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ สถาปัตยกรรมแบบทันสมัยและสถาปัตยกรรมเครื่องคอนกรีต จอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการร่วมกันใช้อำนาจรัฐก่อรูปวัฒนธรรมสำหรับสยามหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นใหม่⁵⁶² จอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญกับการสร้างความชอบธรรมที่ช่วยเสริมบารมีให้แก่ตัวเอง⁵⁶³ การโดยผ่านสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบต่าง ๆ ดำเนินการควบคู่ไปกับการทำลายสัญลักษณ์ทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมไปด้วย คือ การเน้นทำลายระบบสัญลักษณ์ที่สะท้อนภาพของการแบ่งชนชั้น ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางสังคม หรือแสดงลักษณะฐานานุศักดิ์ของกลุ่มอำนาจเดิมลง โดยผ่านการทำลายสัญลักษณ์ทางการเมืองที่สะท้อนลักษณะฐานานุศักดิ์ และในขณะเดียวกันก็สร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองของตนเองขึ้นมาเพื่อทดแทนโดยสัญลักษณ์ทางการเมืองดังกล่าว ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่ความเสมอภาคในสังคม⁵⁶⁴ นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญยิ่งต่อมิติทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการศิลปะและสถาปัตยกรรม กลุ่มคณะราษฎรที่เป็นแกนนำของการปฏิวัติ 2475 ล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชสามารถดำรงบทบาททางการเมืองในสังคมไทยได้เพียงระยะเวลาอันสั้นเพียง 15 ปี ในระหว่างปี 2475-2490⁵⁶⁵

⁵⁶⁰ ชาตรี ประทีปนทการ. หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1, เมษายน 2554. กรุงเทพฯ: บริษัท แมคอะวิซ จำกัด หน้า 202

⁵⁶¹ จิราภรณ์ เจริญเดช. ศรันย์ บุญประเสริฐ. ป๋อนองค์ ปานชื่น. เพียงพันธ์ นาคะตะ. สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด. 2545

⁵⁶² คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 176

⁵⁶³ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายถึงหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล วันที่ 23 เมษายน 2484 ดูใน. หม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล พิมพ์เนื่องในวันประสูติครบ 6 รอบ 8 สิงหาคม 2512 (พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์, 2512), หน้า 78.

⁵⁶⁴ ชาตรี ประทีปนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 299-300

⁵⁶⁵ ชาตรี ประทีปนทการ. ศิลปะสถาปัตยกรรมคณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์. หน้า 4

ตารางที่ 24 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	พัฒนาต่อเนื่องแนวความคิดมาจากสมัยรัชกาลที่ 5 พัฒนาที่ตั้งทหารให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น	พัฒนาต่อเนื่องมาจากรัชกาลก่อน	ใช้ที่ตั้งทางทหารของเดิม และมีการตั้งหน่วยใหม่ที่จังหวัดลพบุรี
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	ผังบริเวณเป็นตารางแบบ Grid เรียงลำดับความสำคัญตามลำดับชั้น	พัฒนาต่อเนื่องมาจากรัชกาลก่อน	มีการใช้แนวแกนทางสถาปัตยกรรม เน้นความสำคัญของสถานที่
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร	สถาปัตยกรรมแบบชาตินิยม เริ่มสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากสถาปนิกไทยที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ	พัฒนาต่อเนื่องมาจากรัชกาลก่อน	ยกเลิกความนิยมสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก ใช้แนวความคิดสถาปัตยกรรมแนวฟาสซิสต์ สถาปัตยกรรมแบบทันสมัยหรือสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) และสถาปัตยกรรมเครื่องคอนกรีต

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองอีกครั้งในประเทศไทย การล่มสลายของกลุ่มคณะราษฎรเกิดขึ้นพร้อมๆกับการรื้อฟื้นบทบาทที่สำคัญของสถาบันกษัตริย์กลับมาอีกครั้งในสังคมไทย ความนิยมในการสร้างสถาปัตยกรรมแบบทันสมัยและสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตในแบบของยุคคณะราษฎรได้ลดลงอย่างรวดเร็ว อุดมคติที่ก้าวเข้ามาแทนที่คือแนวทางอนุรักษนิยมในทาง

สถาปัตยกรรมโดยมีแนวโน้มสำคัญ คือ การหันกลับมานิยมรูปแบบที่อ้างอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตประเพณีที่เต็มไปด้วยรายละเอียดลวดลายที่ซับซ้อนและย้อนยุคสมัย เรียกว่ารูปแบบนีโอ-ไทยประยุกต์⁵⁶⁶ รูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอ-ไทยประยุกต์ เป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมแห่งชาติของสังคมไทยนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจวบจนกระทั่งปัจจุบันเห็นได้จากอาคารราชการทั่วประเทศไทยนับตั้งแต่นั้นมา

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐกลายเป็นผู้อุปถัมภ์และได้เข้าแทรกแซงการเมืองและเศรษฐกิจไทยลุ่มลึกมากกว่าที่มหาอำนาจใด ๆ เคยทำกับสยาม⁵⁶⁷ การรับอิทธิพลจากภายนอกจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้โดยเฉพาะอิทธิพลตะวันตกและความนิยมตะวันตกซึ่งมีมานานกำลังเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาติเรามากยิ่งขึ้น และนำไปสู่สภาพการณ์อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอันเป็นการเปลี่ยนแปลงสู่สากล (Internationalization)⁵⁶⁸ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางกำลังของกองทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทยในช่วงสงครามเวียดนามนำมาซึ่งสถาปัตยกรรมโรงทหารรูปแบบใหม่ในประเทศไทย

⁵⁶⁶ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอดีตปัจจุบันและอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, 2536), หน้า 93.

⁵⁶⁷ คริส เบเคอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 197

⁵⁶⁸ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 377-378.

ตารางที่ 25 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลในประเทศไทย

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลในประเทศไทย	ยุคสงครามเย็น
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	การพัฒนาจากที่ตั้งทางทหารที่มีอยู่เดิมและมีการวางกำลังทางบก กำลังทางเรือ และกำลังทางอากาศเพิ่มเติม เพื่อตอบสนองการปฏิบัติการทางทหารในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	การวางผังบริเวณตามพื้นที่การใช้งานลักษณะเดียวกับค่ายทหารสหรัฐอเมริกาและมีการวางผังเป็นลำดับชั้น เช่น ที่บัญชาการ ที่ปฏิบัติการ พื้นที่ส่วนอยู่อาศัย พื้นที่สนทนาการ เป็นต้น
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงพยาบาล	สถาปนิกไทยที่จบการศึกษาในประเทศและต่างประเทศรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) การวางกำลังทหารสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย เป็นสถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture)

4.3 ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงพยาบาลตามบริบททางการเมืองสังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสารสนเทศ

ยุคสารสนเทศได้แก่ หลังยุคสงครามเย็น – ปัจจุบัน สรุไปได้ดังนี้

สถาปัตยกรรมไทยมีลักษณะสรรมสาน อันเกิดจากการหลอมรวมสถาปัตยกรรมหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน สืบเนื่องจากอดีตเรื่อยมาจนปัจจุบัน⁵⁶⁹ สภาพแวดล้อมมีความเปลี่ยนแปลงและสภาพภูมิอากาศมีความผันผวน การแก้ปัญหาด้วยภูมิปัญญาพื้นถิ่นเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาได้

⁵⁶⁹ วิมลสิทธิ์ ทรายงูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-47

อย่างยั่งยืน ต้องอาศัยแนวทางการคิดใหม่ทำใหม่ในการแก้ปัญหาภัยพิบัติด้วย⁵⁷⁰ นอกจากนี้ยังมีปัญหาวิกฤติพลังงานจากทรัพยากรธรรมชาติกำลังถูกใช้จนหมด อาคารของทางราชการที่มีลักษณะเป็นอาคารมาตรฐานต้องได้รับการพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและบริบททางการเมือง การทหาร วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ในยุคสารสนเทศ ทั้งนี้ กระทรวงกลาโหมมีแผนการในการพัฒนาแบบรูปอาคารของกระทรวงกลาโหม เพื่อให้มีความทันสมัยรองรับเทคโนโลยีในอนาคต และมีรูปแบบการใช้งานได้ตรงตามภารกิจและการจัดหน่วยที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้สามารถเพิ่มศักยภาพและภาพลักษณ์ด้านการบริหารจัดการกำลังพลของกองทัพ

ตารางที่ 26 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในประเทศไทย	หลังยุคสงครามเย็น
แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน	การพัฒนาจากที่ตั้งทางทหารที่มีอยู่เดิม รับมอบอาคารสถานที่จากการถอนทัพของกองทัพสหรัฐ
แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน	ใช้รูปแบบเดิม
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร	รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) สถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture) พัฒนาโดยสถาปนิกไทย

⁵⁷⁰ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity Executive Summary – รายงานรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท จี บี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า รวม-56

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาโรงทหาร : ปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย สามารถอภิปรายสรุปผลการวิเคราะห์ ได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหารตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคเกษตรกรรม ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 มีการก่อตั้งขึ้นเป็นชุมชน แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกันเมืองท่าและเมืองลุ่มแม่น้ำ แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน มีการตั้งถิ่นฐานบนเนินล้อมรอบด้วยคูน้ำ รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมพุทธ ฮินดู บ้านเรือนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 เป็นเรือนยกใต้ถุนสูงหลังคาทรงจั่วแหลมมีรูปทรงคล้ายเรือ สร้างจากไม้หรือไม้ไผ่ มีลักษณะเรียบง่าย พุทธศตวรรษที่ 15-18 รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมพุทธ ฮินดู จากเขมร จนถึงยุคสมัยสุโขทัยมีการพัฒนาผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมคั่นดินคูน้ำเป็นกำแพงเมืองคูเมือง ล้อมรอบสามชั้นเรียกว่า ตรีบุร มีป้อมประจำประตูเมืองทั้งสิ้นทิศ

อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาใน พุทธศตวรรษที่ 19 ศิลปะสถาปัตยกรรมผสมระหว่างเขมรกับศาสนาแบบใหม่แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน พัฒนาเมืองท่า เมืองลุ่มแม่น้ำ มีการรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากต่างประเทศ เช่น อินเดีย ขอม จีน ตะวันตก ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา มีการเสริมสร้างที่ตั้งปกติค่าย คู ประตู หอรบ ให้มีความมั่นคงถาวร สมบูรณ์แข็งแรงและมีค่ายชั่วคราวระหว่างเดินทาง สร้างป้อมรูปดาวแจกตามแบบป้อมปราการยุโรป ได้แก่ เมืองอยุธยา เมืองบางกอก เมืองละโว้ เมืองมะริด เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง โรงทหารในยุคสมัยนี้กล่าวได้ว่าผู้คนที่สองชนชั้นต่างต้องทำหน้าที่เป็นทหารในกองทัพเมื่อยามเกิดศึกสงคราม จึงยังคงต้องอาศัยในบ้านเรือนตามลักษณะของชนชั้นของตนเอง คือ พระมหากษัตริย์ประทับพระบรมมหาราชวังมุลนายอาศัยเรือนเครื่องสับยกใต้ถุนสูง ไพร่ ทาสอาศัยเรือนเครื่องผูก

ยุคสมัยกรุงธนบุรี สถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะสมัยอยุธยา แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกันโดยปรับปรุง พัฒนา ป้อมเมืองบางกอกที่มีอยู่เดิมให้มีความมั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน กรุงธนบุรีมีผังแบบเมืองป้อมปราการ ชุดคูน้ำรอบ มุขดินขึ้นเป็นเชิงเทิน ก่อกำแพงและป้อมตามที่ถมเชิงดินสามปากทั้งสองด้าน เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเมือง กำแพงพระนครทั้ง 2 ผังแม่น้ำข้างริมน้ำไม่มี

กำแพง โรงทหารในสมัยกรุงธนบุรีมีลักษณะเดียวกับกรุงศรีอยุธยาพระมหากษัตริย์ประทับพระบรมมหาราชวังมุลนายอาศัยเรือนเครื่องสับยกใต้ถุนสูง ไพร่ ทาสอาศัยเรือนเครื่องผูก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงโปรดฯ ให้สร้างราชธานีใหม่แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน ทรงโปรดฯ ให้จัดแผนผังเมืองตามหลักยุทธศาสตร์ โดยยึดถือการตั้งเมืองตามแบบแผนการตั้งทัพตามตำราพิชัยสงคราม นาคนาม คือ มีแม่น้ำล้อมรอบภูเขาหรือถ้าหาภูเขาไม่ได้ ต้องมีน้ำล้อมรอบ แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน ทรงโปรดฯ ให้ขุด คลองรอบกรุง สร้างป้อม ริมคลอง สร้างกรุงเทพฯ เพื่อจำลองราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นใหม่ ตามตำราพิชัยสงครามตำแหน่งที่ตั้งของค่ายหลวงตรงกับที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ส่วนตำแหน่งของค่ายต่างๆ ที่ตั้งอยู่รายรอบค่ายหลวงตรงกับที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชวังบวรสถานพิมุข และวังต่าง ๆ ซึ่งตั้งอยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ ในสมัยรัชกาลที่ 2 การทหารยังคงดำเนินตามแบบอย่างเดิม ในสมัยรัชกาลที่ 3 ตระหนักถึงการรุกรานของข้าศึกทางทะเล จึงทรงโปรดฯ ให้สร้างป้อมปากแม่น้ำสำคัญและให้สร้างค่ายเนินวง เมืองจันทบุรี โรงทหารในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงมีลักษณะเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี คือพระมหากษัตริย์ประทับพระบรมมหาราชวัง มุลนายอาศัยเรือนเครื่องสับยกใต้ถุนสูง ไพร่ ทาสอาศัยเรือนเครื่องผูก มาจนถึงตอนต้นของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (Folk architecture) และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular architecture)

ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหารตามบริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรมแห่งยุคอุตสาหกรรม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูปกิจการทหารในสยามให้ทันสมัยตามแบบชาติมหาอำนาจทางทหารตะวันตกอย่างเร่งด่วน และทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “โรงทหารหน้า”⁵⁷¹ อาคารมีลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกแบบของสถาปนิกพาลลาดีโอ⁵⁷² เป็นอาคารอยู่อาศัยและที่ทำการทหารที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมอนุสาวรีย์ (Monumental architecture) และสถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture)⁵⁷³ บทบาทของโรงทหารหน้าและโรงทหารในยุคสมัยนี้ทำหน้าที่แตกต่างจากในสมัยโบราณ 2 ประการ คือ ทำหน้าที่ในด้านประโยชน์ใช้สอยที่แท้จริงและทำหน้าที่แสดงออกในเชิงสัญลักษณ์⁵⁷⁴ แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน สนับสนุนแสดงออกถึงพลัง

⁵⁷¹ รวมสารานุกรมของศาลาว่าการกลาโหม. ที่มา : <http://lakmuangonline.com/?p=25887>. หน้า 18

⁵⁷² กองประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, รวมสารานุกรมของศาลาว่าการกลาโหม. บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด. นครปฐม. หน้า 21-22

⁵⁷³ Alishahi, Majid. (n.d.): "Principles of Architecture and Urban Planning."

⁵⁷⁴ Lawence J. Vale. *Architecture, Power, and National Identity*. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain, 2008, หน้า 16

อำนาจแห่งชาติด้านการทหาร คือส่วนกลาง มีการสร้างโรงทหารหน้า โรงทหาร โรงเรียนทหาร ส่วนภูมิภาค ในการปฏิรูปกองทัพปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล มีการตั้งหน่วยทหารในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ สร้างโรงทหารมณฑลในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทั่วราชอาณาจักร แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน การวางผังโรงทหารมีความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ ในการรองรับภารกิจ สามารถรักษาความปลอดภัยสถานที่และบุคคลสำคัญ พื้นที่เพียงพอสามารถรองรับการปฏิบัติภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสะดวกด้านการขนส่งเส้นทางสัญจรทางบกและทางน้ำ อยู่ในพื้นที่เขตความปลอดภัย แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร โรงทหารในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 สร้างตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมคลาสสิก คือ โรงทหารหน้า โรงทหารในกรุงเทพ โรงทหารประจำมณฑล ใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงพลังอำนาจ ความสูงใหญ่ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมโดดเด่น พื้นที่กว้างขวางใหญ่โต และมีความเป็นส่วนตัวสูง โครงสร้างอาคารถาวร มีการตกแต่งผนังอาคาร มีการประดับตกแต่งอาคารด้วยลวดลาย มีการตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น แนวความคิดจากสมัยรัชกาลที่ 5 มีการพัฒนาต่อเนื่องให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการวางผังบริเวณเป็นตารางแบบ Grid เรียงลำดับความสำคัญตามลำดับชั้น และมีแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร ที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบชาตินิยม และเริ่มปรากฏสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากสถาปนิกไทยที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมด้วย เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการร่วมกันใช้อำนาจรัฐก่อรูปวัฒนธรรมสำหรับสยาม หลังสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์ขึ้นใหม่⁵⁷⁵ จอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญกับการสร้างความชอบธรรมที่ช่วยเสริมบารมีให้แก่ตัวเอง⁵⁷⁶ ควบคู่ไปกับการทำลายสัญลักษณ์ทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมไปด้วย คือ การเน้นทำลายระบบสัญลักษณ์ที่สะท้อนภาพของการแบ่งชนชั้น ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางสังคม หรือแสดงลักษณะฐานานุศักดิ์ของกลุ่มอำนาจเดิมลง โดยผ่านการทำลายสัญลักษณ์ทางการเมืองที่สะท้อนลักษณะฐานานุศักดิ์ และในขณะเดียวกันก็สร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองของตนเองขึ้นมาเพื่อทดแทนโดยสัญลักษณ์ทางการเมืองดังกล่าว ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่ความเสมอภาคในสังคม⁵⁷⁷ แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน ใช้ที่ตั้งทางทหารของเดิม และ มีการตั้ง

⁵⁷⁵ คริส เบเกอร์, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 176

⁵⁷⁶ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายถึงหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล วันที่ 23 เมษายน 2484 ดูใน: หม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล พิมพ์เนื่องในวันประสูติครบ 6 รอบ 8 สิงหาคม 2512 (พระนคร: วชิรรินทร์การพิมพ์, 2512), หน้า 78.

⁵⁷⁷ ชาตรี ประภิตนทการ. (2550). การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม: กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2550. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 299-300

หน่วยใหม่ เช่น ที่จังหวัดลพบุรี แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน มีการใช้แนวแกนทางสถาปัตยกรรม เน้นความสำคัญของสถานที่ แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร ยกเลิกความนิยมสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก ใช้แนวความคิดสถาปัตยกรรมแนวฟาสซิสต์ สถาปัตยกรรมแบบทันสมัยหรือ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) และสถาปัตยกรรมเครื่องคอนกรีต

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หันกลับมานิยมรูปแบบที่อ้างอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตประเพณีที่เต็มไปด้วยรายละเอียดลวดลายที่ซับซ้อนและย้อนยุคสมัย เรียกว่ารูปแบบนีโอ-ไทยประยุกต์⁵⁷⁸ รูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอ-ไทยประยุกต์ เป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมแห่งชาติ เข้าสู่ยุคสงครามเย็นมีการเปลี่ยนแปลงสู่สากล (Internationalization)⁵⁷⁹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางกำลังของกองทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทยในช่วงสงครามเวียดนามนำมาซึ่งสถาปัตยกรรมโรงทหารรูปแบบใหม่ในประเทศไทย แนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งทางยุทธศาสตร์การป้องกัน มีการพัฒนาจากที่ตั้งทางทหารที่มีอยู่เดิมและมีการวางกำลังทางบก กำลังทางเรือ และกำลังทางอากาศเพิ่มเติมเพื่อตอบสนองการปฏิบัติการทางทหารในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ แนวความคิดในการวางผังบริเวณในการป้องกัน การวางผังบริเวณตามพื้นที่การใช้งานลักษณะเดียวกับค่ายทหารสหรัฐอเมริกาและมีการวางผังเป็นลำดับขั้น เช่น ที่บัญชาการ ที่ปฏิบัติการ พื้นที่สวนอยู่อาศัย พื้นที่สนทนาการ เป็นต้น แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหาร สถาปนิกไทยที่จบการศึกษาในประเทศและต่างประเทศรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากการวางกำลังทหารสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย สถาปัตยกรรมโรงทหารในยุคสมัยนี้เป็นสถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture) ที่ออกแบบเพื่อวัตถุประสงค์ทางทหารโดยเฉพาะ

ปรากฏการณ์ พลังอำนาจและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมโรงทหารตามบริบททางการเมืองสังคม วัฒนธรรมแห่งยุคสารสนเทศ สังคมยุคหลังอุตสาหกรรม (post-industrial society) ยุคสารสนเทศ (Information Age)⁵⁸⁰ เป็นยุคที่การผลิตและการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ มีความรวดเร็วและเชื่อมต่อกันได้ทั่วโลก ความขัดแย้งมีแนวโน้มที่สลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น การ

⁵⁷⁸ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอดีตปัจจุบันและอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, 2536), หน้า 93.

⁵⁷⁹ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 377-378.

⁵⁸⁰ Alvin Toffler, *Previews & Premises: An Interview with the Author of Future Shock and The Third Wave*, Black Rose books, 1987, p. 50

ดำเนินสงครามนอกแบบ⁵⁸¹ การก่อการร้ายเป็นภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่ต้องเผชิญ การปฏิบัติการของทหารในอนาคตจะมีแนวโน้มที่จะใช้ทหารขนาดเล็กที่มีความสามารถสูง ระบบอาวุธยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยจะช่วยสนับสนุนให้การปฏิบัติการกิจลู่ไปได้อย่างดี การปฏิบัติการทางทหารจะเป็นการร่วมกับภาคส่วนอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน หรือประชาสังคม กองทัพจำเป็นต้องมีการพัฒนาเครือข่ายที่ดี ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมของสงครามนอกแบบ และการปฏิบัติการทางทหารอื่นๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ⁵⁸²

ลักษณะโดยทั่วไปของโรงทหารในยุคสมัยนี้เป็นอาคารอยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Useful architecture) สังคมยุคหลังอุตสาหกรรม (post-industrial society) กองทัพต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง สอดคล้องต่อภัยคุกคามรูปแบบใหม่ ปัจจัยที่ต้องพิจารณาในการออกแบบสถาปัตยกรรมโรงทหารในยุคสารสนเทศ ประกอบด้วย

1. การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติอย่างต่อเนื่องต้องอาศัยแนวทางการคิดใหม่ทำใหม่ การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (Climate change) และภัยพิบัติทางธรรมชาติ
2. ปัญหาด้านวิกฤตพลังงาน การสร้างพลังงานทดแทนจึงเป็นทางออก และยอมส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม รวมถึงการออกแบบตามมาตรฐานพลังงานและสิ่งแวดล้อม อาคารเขียว (LEED)
3. ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ
4. นวัตกรรมในวัสดุก่อสร้าง
5. นวัตกรรมในระบบการขนส่ง
6. ระบบการสื่อสาร
7. นวัตกรรมในการควบคุมระบบอาคาร Building Information Modeling (BIM)
8. คำนึงความยั่งยืนและความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ตามนโยบายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Policy)
9. ปัจจัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารในระบบ “digital” บนพื้นฐานบริบททางสังคม วัฒนธรรม
10. เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยภายใต้อิทธิพลของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นและกระแสโลกาภิวัตน์
11. การพิจารณาถึงภัยคุกคามจากการก่อการร้าย

⁵⁸¹ คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 83

⁵⁸² คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร ภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.). เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร. พ.ศ. 2554-2555. หน้า 91-92

12. ภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ระบบอาวุธยุทโธปกรณ์แบบใหม่ แนวโน้มการปฏิบัติการทหารในอนาคตเป็นสงครามนอกแบบ การปฏิบัติการทางทหารใช้หน่วยทหารขนาดเล็กประสิทธิภาพสูงร่วมกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน การรักษาสภาพประโยชน์ระหว่างรัฐต่อรัฐ การรักษาสภาพประโยชน์ระหว่างตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (Non-state Actors) กับรัฐ

13. การออกแบบให้เป็นมาตรฐานเดียวกันกับหน่วยงานภายนอกและพลเรือน

14. อิทธิพลของกระแสบูรพาภิวัตน์ โดยเฉพาะจากอิทธิพลของกลุ่มประเทศที่มีความเจริญและความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สิงคโปร์ และอินเดีย

15. งานสถาปัตยกรรมแนวรูปแบบท้องถิ่นนิยม

5.2 ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมที่สนับสนุนองค์ประกอบพลังอำนาจทางการเมืองตามแนวความคิดบทบาทของกำลังอำนาจทางทหารในการสนับสนุนนโยบายความมั่นคงแห่งชาติ ด้านการเมืองระหว่างประเทศ และควรมีการศึกษาปรากฏการณ์ พลังอำนาจ และอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมที่สนับสนุนองค์ประกอบ พลังอำนาจของชาติ⁵⁸³ (National power) ยุทธศาสตร์เครื่องมือที่พึงมีใช้เพื่อมุ่งสู่วัตถุประสงค์ของชาติ⁵⁸⁴ ซึ่งองค์ประกอบของพลังอำนาจแห่งชาติ (elements of national power)⁵⁸⁵ ด้านอื่นๆ ต่อไป

⁵⁸³ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวาน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์และคำย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย. พ.ศ.2552 หน้า 454

⁵⁸⁴ สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ พันเอก, กฤตติภูมิ หอมหวาน พันเอก, นันทนา พันธเศรษฐ พันโทหญิง. พจนานุกรมศัพท์และคำย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย. พ.ศ.2552. หน้า 234

⁵⁸⁵ มานัต วงษ์วาทย์, พลอากาศตรี., แนวทางการบูรณาการพลังอำนาจแห่งชาติด้านการทหารเข้ากับพลังอำนาจแห่งชาติด้านอื่น ๆ. รัฏฐาภิรักษ์. The National Defence College of Thailand Journal วารสารราย 4 เดือน ปีที่ 58 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2559. หน้า 51.

รายการอ้างอิง

- กองประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. (2556). รวมสรรสาระนำรู้
ของศาลาว่าการกลาโหม. นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.
- กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. (2548). การปฏิรูปการทหารในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณ
การพิมพ์.
- กลุ่มไทยทำปรัชญา. (2563). ปรัชญาการณียวิทยา Phenomenology. สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับ
สังเขป. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สนับสนุนโครงการ. อ้างอิงออนไลน์จาก
<http://www.parst.or.th/philospedia/phenomenology.html> (18 เม.ย. 63)
- กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2557) หนังสือที่ระลึกเนื่องในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยี. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย.
- กลุ่มไทยทำปรัชญา. (2563). ปรัชญาการณียวิทยา Phenomenology. สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับ
สังเขป. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) อ้างอิงออนไลน์จาก
<http://www.parst.or.th/philospedia/phenomenology.html> (18 เม.ย. 63)
- กมล สุขพานิช. (2527). “การเมืองในกลุ่มประเทศเผด็จการทหาร”, ในเอกสารการสอนวิชาระบบ
การเมืองเปรียบเทียบ สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2545). เทศาภิบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มติชน.
- กัณฐิกา ศรีอุดม. (2556). “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงสร้าง “จิตวิญญาณ”
แห่งสยามรัฐ,” ใน ปิยนาด บุนนาค และคณะ, 9 แผ่นดินของการปฏิรูประบบราชการ,
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2550). จุดเริ่มต้น
ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- ไชแสง ศุขะวัฒน์. (2520). การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่มีต่อแบบอย่างของงาน
สถาปัตยกรรมในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2208-2475. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บัณฑิต
วิทยาลัย. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/24560>

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562) ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย A history of Thailand.

กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน.

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. (2527). สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับ

กระทรวงมหาดไทย.

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. (2519). การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ.2394-

2475. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จิราภรณ์ เจริญเดช, ศรันย์ บุญประเสริฐ, ปิ่นอนงค์ ปานชื่น และเพ็ญพันธ์ นาคะตะ. (2545).

สถาปัตยกรรมไทย 2 หนังสือในชุด “ภูมิปัญญาไทย” บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด.

จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์. (2541). กรมยุทธการทหารบก. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก.

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2563). สู้กับมหาอำนาจ. ที่มา :

<https://web.facebook.com/krajokhokdan/videos/379848857156/> สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2563

คาร์ล ฟิลิป ก๊อดฟราย วอน เคลลาเซอวิตซ์. (2557). ทฤษฎีสงคราม ตอน ยุทธศาสตร์ทั่วไป และ ตอน

แผนสงคราม (พีรพล สงน้อย, แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก กระทรวงกลาโหม.

คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตรการป้องกัน

ราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.)

ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2554-2555 เอกสาร วปอ. หมายเลข 013 คู่มือด้าน

การทหาร. http://www.thaindc.org/images/sub_1317847833/013%20Military.pdf

คณะทำงานพิจารณาจัดทำ อทร. ด้านการศึกษาชั้นสูง. (2543). เอกสารอ้างอิงของกองทัพเรือ

หมายเลข 8004 หลักการและทฤษฎีการทำสงคราม.

จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์. (2548). กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก. การปฏิรูป

การทหารในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ :

ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์.

ชัยพฤกษ์ พูนสวัสดิ์.พลเอก, และคนอื่นๆ. (2556). “รวมสรรสาร่นำรู้ของศาลาว่าการกลาโหม,” ชาญ

โกมลหิรัญ.พลเอก, ประธานคณะกรรมการอำนวยการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวง

กลาโหม.

- ชาย โปธิสิตา. (2562). “ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ คู่มือนักศึกษาและนักวิจัยสังคมศาสตร์”
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้น
ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชาตรี ประกิตนันทการ. (2554). หนังสือชุด เรียนรู้ศิลปะไทย. สถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: บริษัท เมคอะ
วิซ จำกัด.
- ชูชาติ หิรัญรักษ์. (2542). โครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา
ครบ 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 5 เมษายน 2563. Web site:
<http://www.thaiheritage.net/>
- ชัยพฤกษ์ พูนสวัสดิ์ และคนอื่นๆ. (2556). “รวมสรรสาระน่ารู้ของศาลาว่าการกลาโหม,” ชาญ โกลม
หิรัญ. พลเอก, ประธานคณะกรรมการอำนวยการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม.
- ชลิตภากร วีรพลิน. (2525). ปัญหาสัมพันธ์กับแนวทางแก้ไข. ในการประชุมวิชาการเรื่อง การพัฒนา
กรุงเทพมหานคร แบบผสมผสานกับสิ่งแวดล้อม ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 1-2 มิถุนายน พ.ศ.2525 จัดโดยสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดวิด เค. วัลอาจ. (2556). ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, แปล).
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ต้นข้าว ปาณินท์. (2548). Theorizing Practice: Practicing Theory ภาษาทางสถาปัตยกรรม. อาษา.
กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2548.
- ต้นข้าว ปาณินท์. (2549). สัญชาติญาณที่ขาดหายไป: ความขัดแย้งระหว่างเหตุผลและจินตนาการ.
อาษา. ตุลาคม-พฤศจิกายน 2549.
- ต้นข้าว ปาณินท์ และรชานนท์ มีเอี่ยม. (2562). ปรากฎการณ์วิทยา : การสำรวจที่ว่างอาคารริมน้ำท่า
เตียน. วิทยานิพนธ์ปรากฎการณ์วิทยา: ปรัชญาดุสิตบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ต้นข้าว ปาณินท์. (2553). คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม.
- ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. (2549). จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- นักวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ หมายเลข 679, นาวิกาธิปัติยสาร คลังปัญญาพัฒนาผู้นำ. กรมยุทธศึกษา
ทหารเรือ หน้า 94
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2563). รัฐสมัยใหม่ หมวดยุค: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น. ที่มา
: <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=รัฐสมัยใหม่>

- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2551). โครงสร้างของฝ่ายปกครอง, บทความและสาระคำบรรยายกฎหมายปกครอง. 22 มิถุนายน 2551 ที่มา: <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=1232>
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ฌพิศร กฤตติกากุล, และดรุณี แก้วม่วง. (2525). พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325-2525). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุสติ ทิพทัส. (2536). สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537) เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 อ้างอิงออนไลน์จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/> (18 เม.ย. 63)
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2560). การค้าในการเมือง กับ มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศส ผู้ออกแบบป้อม กำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์. วารสารวิจิตรศิลป์, 8(2), 185.
- พระยาราชาเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา). (2524). “การปกครองระบอบเทศาภิบาล,” ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชค อ่องสกุล (บรรณาธิการ), มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ, หน้า 6-7.
- ภาวดี มหาจันทร์. (2523). การก่อกำเนิดและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ทหารกับการเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. กลนา สุขพานิช และวุฒิชัย มูลศิลป์ บรรณาธิการ (เอกสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2523).
- มหิศวรงค์ ชัยเพ็ชร. (2560). ปัจจัยที่มีผลต่อขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการนายทหารสัญญาบัตรสังกัดกองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3. เอกสารวิจัยส่วนบุคคล. วิทยาลัยการทัพบก. กันยายน พ.ศ.2560 หน้า 3.
- มานิตย์ นวลละออง, (2540). การเมืองยุคสัญลักษณ์ไทย กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์พรินติ้ง.
- มานัต วงษ์วาทย์. (2559). แนวทางการบูรณาการพลังอำนาจแห่งชาติด้านการทหารเข้ากับพลังอำนาจแห่งชาติด้านอื่นๆ. รัฐสารศึกษ. The National Defence College of Thailand Journal, 58(3), 51.
- รักพงษ์ แซ่โซว. (2546). “ปัจจัยที่ช่วยให้ญี่ปุ่นไม่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกในช่วงศตวรรษที่ 19”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาญี่ปุ่นศึกษา คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ. (2536). พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิชญ์ เครื่องงาม. (2530). กฎหมายรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ.

วิชณุ เครืองาม. (2530) “กฎหมายรัฐธรรมนูญ” โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์.

<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์>
 วิลลิสตี ทรยางกูร และคณะ. (2558) งานวิจัยวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์
 สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern Thai Architecture Identity
 Executive Summary – รายงานรวบรวม. กรุงเทพฯ: บริษัท จี พี พี เซ็นเตอร์ จำกัด.

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร. (2555). คู่มือใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักสูตรของวิทยาลัย
 ป้องกันราชอาณาจักร, หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) และหลักสูตรการป้องกัน
 ราชอาณาจักรภาคีรัฐร่วมเอกชน (ปรอ.) ประจำปีการศึกษา พ.ศ.2554-2555,เอกสาร วปอ.
 หมายเลข 013 คู่มือด้านการทหาร

วีระ อินพันทัง, วิลลิสตี ทรยางกูรและอภิรักษ์ พงศ์เมธากุล. (2558). งานวิจัยวิจัยฉบับสมบูรณ์
 โครงการ การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ The Creation of Modern
 Thai Architecture Identity การก่อรูปทางสถาปัตยกรรม Architectural Configuration
 (รายงาน 2/6). กรุงเทพฯ: บริษัท จี พี พี เซ็นเตอร์ จำกัด. หน้า 1-1

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2549). ประวัติศาสตร์ โบราณคดี: เมืองอุทอง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สงวน อ้นคง. (2515). พระที่นั่ง ประตูและป้อมๆ ในพระราชอาณาจักรไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เพื่อ
 อักษร.

สมใจ นิมเล็ก. (2534). ศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตรกับงานคอนกรีตในสถาปัตยกรรมไทย. อาษา, 17,
 51-57.

สุขุม ธนพงศ์พิพัฒน์. (2539). ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการทำรัฐประหารของทหารไทยระหว่าง พ.ศ.2500-
 2534. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2547). การเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 1762 - 2500. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
 เสมาธรรม.

สรุปลจาก เตช บุณนาค. (2548). “การปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นระบบปฏิวัติหรือวิวัฒนาการ,” เตช
 บุณนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458, ภรณ์ กาญจนษ์
 ฐิติ (แปล), พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุนทร ชูตินธรานนท์. (2440). "การเสด็จประพาสยุโรป พ. ศ. 2440 ความหมายเชิงสัญลักษณ์" ,
 เอกสารโครงการวิจัยยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความ
 ขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง เล่ม 3 ยุโรป: การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.
 กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุรศักดิ์ พันธเศรษฐ, กฤตติภูมิ หอมหวาน, และนันทนา พันธเศรษฐ. (2552). พจนานุกรมศัพท์ และคำ
 ย่อด้านความมั่นคง ฉบับอังกฤษ-ไทย พ.ศ.2552 ฉบับปรับปรุง และพิมพ์ครั้งที่ 2.

- สันต์ สุวัจนราภินันท์. (2554). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย :
ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการ
อุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สันต์ สุวัจนราภินันท์. (2554). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย :
ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม. สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการ
อุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุวัจ ดอนสกุล. (2556). แม่ทัพในมุมมองของปราชญ์แห่งสงคราม.วิทยาลัยการทัพเรือ รุ่นที่ 45
http://nwc45.blogspot.com/2013/07/blog-post_14.html
- สุวัฒน์ สมบูรณ์ทรัพย์. (2560). การพัฒนารูปแบบอาคารของกระทรวงกลาโหม. นักศึกษา วปอ.
หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 60.
- สมชาติ จิงสิริอารักษ์. (2553). สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2480.
กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สิงหาคม พ.ศ.2553. หน้า 15-
16
- สุรพล นาถะพินธุ. (2550). รากเหง้าบรรพชนคนไทย: พัฒนาการทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2563). ทหารไทยเมืองละโว้ สวนสนามที่ปราสาทนครวัด. 5 เมษายน 2563 web site
: https://www.matichon.co.th/entertainment/arts-culture/news_740482
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). ชุดโครงการ “จับตาอาเซียน” (ASEAN Watch)
ข้อเสนอแนะเชิง นโยบาย ยุทธศาสตร์ Soft Power ของไทย.
- หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร. (2539). เรื่องเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิก
สยาม.
- อภิรดี เกษมสุข. (2555). บทสัมภาษณ์ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ในโครงการวิจัย การสร้างสรรค์เอกลักษณ์
สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่. พฤศจิกายน-ธันวาคม 2555.
- อุไรวรรณ คูหะเปรมะ. (2556). การใช้ Public Diplomacy เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ
เขตคันไซ. หลักสูตรนักบริหารการทูต รุ่นที่ 5 ปี 2556 สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรป
การ กระทรวงต่างประเทศ.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2552). ตะวันออก-ตะวันตก...ใครสร้างโลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติ
ชน.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2554). บุรพาทิวิวัฒน์: ภูมิ-รัฐศาสตร์ และเศรษฐกิจโลกใหม่. กรุงเทพฯ: กรุงเทพ
ธุรกิจ

อภิรักษ์ โปษยานนท์, "ศิลป ร.5: จากภาพบันทึกและรูปขามาเป็นอุตสาหกรรมผลิตวัฒนธรรม"

เอกสาร โครงการวิจัย " ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง" เล่ม 3 ยุโรป: การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า 74

Alvin, Toffler. (1987). *Previews & Premises: An Interview with the Author of Future Shock and The Third Wave*, Black Rose books.

Alvin, Toffler. (1980). *The Third Wave*. New York: USA.: William Morrow and Company, Inc.

Alvin, Toffler. (1995). *War and Anti-war: Survival at the Dawn of the 21th Century* (1993) *War and Anti-war: Making Sense of Today's Global Chaos*.

Aron, Raymond. (1991): "The basic Process of Thought in Sociology." translated by Bagher Parham, Second Edition, Tehran, Islamic Revolution Publications and Training.

Antoine Chrysostome Quatremere de Quincy. (1837). *An Essay on the Nature, the End, and the Means of Imitation in the Fine Arts*. Translated by J.C. Kent. London.

Sylvia Lavin. (1992). *Quatremere de Quincy and the Invention of a Modern Language of Architecture*. Cambridge, MA: MIT Press.

Alishahi, Majid. (n.d.): "Principles of Architecture and Urban Planning."

Berlatsky, Noah. (1981): "Political Power and the State Machinery." Translated by Ahmad Rahsepar, Tehran: Amuzegar Publication.

Black, Jeremy. (1991). *A Military Revolution?: Military Change and European Society, 1550-1800* (London, 1991) <https://en.wikipedia.org/wiki/Barracks>

Bruce, Anthony, Cogar, William (2014), *Encyclopedia of Naval History*, ISBN 9781135935344

Charles, T. Johnson. (1982). "E&S Civilian Career Management Program: Civilian Careers," *ESQ*, Vol 23, No3, Fall 1982, 42-43.

Chester, G. Hearn. (2008). *Air Force: An Illustrated History*, Zenith Press, Minneapolis, Minnesota.

Col. I.H. Impson, (1963). "Southeast Asia 1962," *AFCE*, Vol 4, No 1, February 1963, 2-6.

- De Blonk, D. M., & Gardner, R. G. (1965). "A HQ USAF Directorate of Civil Engineering (AFOCE) Activity Input to Project Corona Harvest on Civil Engineering Support in SEA 1 January 1965 – 31 March 1968," Submitted 18 December 1969 by the USAF Civil Engineering Center, 15, 85-86, 234-5.
- Edward, Luttwak. (2009). *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Harvard College. USA. 2009.
- Ehrman, John. (2012), *The Navy in the War of William III 1689-1697: Its State and Direction*, ISBN 9781107645110.
- Grigg, H.B., & Oxon, B.A. (1880). *Madras Civil Service. Late Assistant Commission, Nilagiris. A Manual of The Nilagiri Distict in the Madras Presidency*. p.74
- Guy, Tachard. (1981). *A Relation of the Voyage to Siam*. Bangkok: White Orchid Press.
- Guilio Carlo Argan. (1963). *On Typology of Architecture*. *Architectural Design*, 33, 564-565.
- Hazel, C., & Rowan, R. (1994). *Understanding Architecture: An introduction to architecture and architectural history*. London; New York.
- Koompong, Noobanjong. (2013). *The Aesthetics of Power: Architecture, Modernity, and Identity from Siam to Thailand* White Lotus Co.Ltd. Bangkok Thailand.
- James, Simpson. (2015). Apr 13, 2015. <https://medium.com/war-is-boring/steam-trains-were-19th-century-super-weapons-f4899564ee6d>
- Jacques, Guillerme. (1977). *The Idea of Architecture Language: A Critical Inquiry*. *Oppositions* (Fall 1977): 21-26
- John, Schlicht. (1996). *A War Too Long: The USAF in Southeast Asia 1961-1975*, Air Force History and Museums Program, 1996, 17.
- John, Schlicht. (1999). *The War in South Vietnam: The Years of the Offensive, 1965-1968*, Air Force History and Museums Program, 1999, 5.
- Koompong Noobanjong, (2013). *The Aesthetics of Power: Architecture, Modernity, and Identity from Siam to Thailand* White Lotus Co.Ltd. Bangkok Thailand, 2013,
- Lawence J. Vale. (2008). *Architecture, Power, and National Identity*. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain.

- Lukes, Steven (1991): "Power: A Radical View." Translated by Farhang Rajai, Tehran: Institute of Cultural Research and Studies.
- Lauriia, C. A. R. (1925). The Nature of Human Conflicts, 387, New York, 1932; S. Glueck, Mental Disorder and Criminal Law, 100, Boston.
- Marx, Karl, Engels, Friedrich. (1980): "Manifesto of the Communist Party." translated by Mohammad Purharamzan, The Tudeh Party of Iran Publication.
- Michelle, Michael, Adam Smith, Jennifer Sin. (2011). The Architecture of the Department of Defense A Military Style Guide. Washington. DC.
- Mohsen, Dehbozorgi. (2016). Recognition of the Elements of Power in AncientArchitecture. Department of Architecture, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran. Urban and Regional Planning Volume 1, Issue 4, November 2016
- Molly, Glenn. (2003). Architecture Demonstrates Power.
<https://scholarship.tricolib.brynmawr.edu/handle/10066/714>.
- Nicholaus Pevsner. (1976). A History of Building Type. Princeton: Princeton University Press.
- Owen, E. Jenson, Col. Owen E. & Jenson, Col. (1994). INFORMATION WARFARE: PRINCIPLES OF THIRD - WAVE WAR. Published Aerospace Power Journal - Winter 1994 DISTRIBUTION A: Approved for public release; distribution is unlimited. <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/airchronicles/jenson.htm>. (20 เมษายน 2563)
- Palmer, R.R., & Colton, J. (1978). A History of the Modern World, Alfred A. Knopf. New York.
- Paul Erdkamp. (2011). A Companion to the Roman Army. Blackwell Publishing Ltd.
- Pual, Hirst. (2005). Space and Power Politics, War and Architecture UK: Polity Press.
- Pavlow, C.F. I. (1934). Twenty Five Years of Objective study of the highest Nervous Activity of Animals, Eng. Tr., New York.
- Pual, Hirst. (2005). Space and Power Politics, War and Architecture. UK: Polity Press.
- Pevsner, N. (1982). An Outline of European Architecture. Frome and London : Butler&Tranner.

- Richard Guy Wilson. (2021). Thomas Jefferson and Architecture.
https://www.encyclopediavirginia.org/Jefferson_Thomas_and_Architecture
- Robert J. Bunker. (1995). The Waves of Warfare, The Tofflerian Paradox. Military Review.
- Ronald B. Hartzler, Lois E. Walker Rebecca Gatewood, Katherine Grandine and Kathryn M. Kuranda. (2014). Leading the Way the History of Air Force Civil Engineers. 1907-2012. R. Christopher Goodwin and Associates. Department of the Air Force.
- Roxana Wayerson. (1990). The Living House: An Anthropology of Architecture in South-East Asia Singapore: Oxford University Press.
- Stephen E. Ambrose. (1971). Rise to Globalism. American Foreign Policy 1938-1970, Penguin Books, Inc., Baltimore, Maryland.
- Steve Canton. (1967). "This Air Force Colonel Wears Four Hats," AFCE, Vol 8, No 1, 1967, 2-7.
- Brig. Gen. Archie S. Mayes, (USAF, Retired), "Oral History Interview," Interviewed by Lois E. Walker, HQ AFCESA, Tyndall AFB, Florida, 2000, 63.
- Tolman, C. E. C. (1932). Purposive Behavior in Animals and Men, 305, New York.
- Timasheff, N. S. (1938). The power Phenomenon. Harvard university. Published by: American Sociological Association American Sociological Review Vol. 3(4), pp. 499-509.
- Vitruvius, Pollio (transl. Morris Hicky Morgan, 1960), the Ten Books on Architecture. Courier Dover Publications.
- Wheeler, I. W., & Fittipaldi, J. J. (1988). Clyde W. Forrest. Richard M. Marlatt. AD-A200 355 Army Master Planning: An Analysis of Policy and Procedures. USA CERL Technical Report N-88/16. UA Army Corps of Engineer. Construction Engineering Research Laboratory. August 1988
- William Whyte. What is Palladianism? University of Oxford
<https://www.nationaltrust.org.uk/features/what-is-palladianism>

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นาวาอากาศโทพรเทพ อินพานิช
วัน เดือน ปี เกิด	16 เม.ย.23
สถานที่เกิด	จังหวัดนนทบุรี
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2546 สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. 2554 สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2564 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

